

NEVELÉSTAN

A PHILOSOPHIA PERENNIS ALAPJÁN

II. KÖNYV, II. KÖTET

TANÍTÁSTAN A NÉPISKOLÁK
ÉS TANÍTÓKÉPZŐK SZÁMÁRA

IRTA:

HUSZÁR GYŐZŐ

SZERZŐKIADÁSA, 1934.
KORDA R. T. BIZOMÁNYA, BUDAPEST.

NEVELÉSTAN

A PHILOSOPHIA PERENNIS ALAPJÁN

II. KÖNYV, II. KÖTET

TANÍTÁSTAN A NÉPISKOLÁK
ÉS TANÍTÓKÉPZŐK SZÁMÁRA

IRTA:

HUSZÁR GYÖZŐ

SZERZŐ KIADÁSA, 1934.
KORDA R. T. BIZOMÁNYA, BUDAPEST.

NIHIL OBSTAT. MARTINUS BÉCSY
CENS. DIOECESANUS. 2167—1934.
IMPRIMATUR. WESPRIMII, DIE 17.
MAII 1934. C. OLOMANUS KRÁNITZ.
M. P. EPPUS. CONS. VIC. GEN.

KORDA R. T. NYOMDÁJA, BUDA-
PEST, VIII., MÁRIA-UTCA 42.

BEVEZETÉS.

A nevelésnek, tehát az iskolának is csak két eszköze van (I. könyv): a tanítás és példa, amelyekkel minden közbeeső célt el kell érünk, hogy rajtuk keresztül az iskola végső célját megvalósíthassuk. Tehát az iskolai nevelőnek tudnia kell, hogy a) mit és ezt a „mit” hogyan tanítsa; b) miben és miképpen adjon példát. Ez utóbbinak neveléstani könyvben való tárgyalása teljesen fölösleges, mert ide nem kell más, mint úgy cselekedni, ahogyan az Isten dicsőítésének, az örök üdvösség megnyerésének és a tanítói állás magasztos voltának megfelel. De ez utóbbinak csak a neveléstani könyvben való tárgyalása fölösleges, mert az, ami a példára vonatkozik, minden emberre is vonatkozik, csak az iskolai nevelőre különösképpen, mert mintegy tökéletes embernek kell lennie. (I. és II. könyv.) Mindezt az erkölcsbölcselet és a keresztény erkölcstan tárgyalja. Ebben az iskolai nevelőnek, mint iskolai nevelőnek különös útmutatásra nincs szüksége. Ha emberi módon él és a mostani természetfölötti rendben még keresztény kötelességeinek mindenben eleget tesz, tehát hivatásának pontosan és lelkiismeretesen megfelel, tökéletesedik tudásában, az erényekben és a tanításban való ügyességben, akkor tökéletes mintaképe lesz a tanítványoknak. És ha még olyasmi is kívántatik az iskolai nevelőtől, amit mástól nem követelünk, ezt a tanítástani keretében tárgyalhatjuk, mert ez a kíváncsi természetes következménye annak, amit az iskolában tanít, vagy amit a tanítványoktól vár.

A példában való gyakorlás abban áll, hogy az iskolai nevelő minden téren, amely hivatásához tartozik, minél tökéletesebb igyekszik lenni. És hogy mi tartozik az iskolai nevelő hivatásához, azt megmondottuk az előző két könyvben és ebben is fogjuk fejtegetni. Erről tehát többet nem szólunk, ezzel a példát kimerítettük. Legfőlebb a következő szavakba foglaljuk a mondottakat: **az iskolai nevelő tökéletes ember legyen; tökéletes mint ember és tökéletes mint iskolai nevelő.**

Nehezebb és különös útmutatást követel az, hogy mit és ezt a „mit” hogyan kell tanítania. Ez annyira fontos, hogy e nélkül minden fáradozása kárbaveszett munka, sikertelen lesz minden erőlködése. E tekintetben különös jártassággal kell bírnia az iskolai nevelőnek, alapos és a legapróbb részletekig menő ismereteket kell szereznie, mert a nevelés tényének a végrehajtása nagy részben ezen nyugszik. Mit és ezt a „mit” hogyan, ez az iskolai nevelőnél nagyon fontos kérdés. A nevelés roppant aprólékos munka s eredmény is csak akkor van, ha ez apró részleteket helyesen kiválogatjuk és a megfelelő módon keresztülviesszük.

Még megjegyezzük, hogy nem elégséges csupán tudni, hogy mit és ezt miképpen kell tanítani, hanem e tekintetben még nagy gyakorlatra is van szükség. A pusztán elmélet gyakorlat nélkül vajmi keveset ér a nevelés tényének a végrehajtásában. Az iskolai nevelő pedig gyakorlati nevelő, akinek ismernie kell ugyan az elméletet, hogy észszerűen, célszerűen és következetesen taníthasson, de még nagyobb gyakorlatának kell lennie, hogy az elméletet alkalmazni tudja. Az iskolai nevelőnek első sorban az a kötelessége, hogy az elméletet a gyakorlatba átvigye, vagyis a nevelés tényét végrehajtsa és csak másodsorban kötelessége az elméletet tovább fejleszteni. Mindegyik iskolai nevelőnek kell ismernie az elméletet, hogy igazi gyakorlati nevelő lehessen; de már nem mind-egyiknek kötelessége az elméletet tovább fejleszteni, hanem csak egyeseknek.

A továbbiakban csak az iskolára leszünk tekintettel, mert azt, amit a nevelésnek tanítania kell, az iskola viszi keresztül a legtekélyesebb módon.

A TANÍTÁSTAN FOGALMA.

Az iskola nevelési intézmény és hivatva van a földi boldogulás egyes életformáira való képesítés által az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére képesíteni, illetőleg az Isten dicsőítésére s az örök boldogság megnyerésére való képesítést, tehát a nevelést a földi boldogság egyes életformáira való képesítés által tökéletesíteni. (I. könyv.) Ezért az iskola mindamaz ismereteket közli, amelyekre az embernek a főttebbi cél miatt szüksége van. *Azt a tudományt, amely arra tanít bennünket, hogy mit kell tanítanunk az egyes iskolákban és ezeket az ismereteket miképpen kell közölnünk, tanítástannak nevezzük.* A tanítástan az összes iskolák anyagát felöleli.

A tanítás a nevelés egyik eszköze. Tanítás által a szellemi megismerő tehetségre hatunk, hogy az érzet felvilágosíthatassuk és ezen át az akaratot is befolyásolhatassuk, ami a nevelésnek tulajdonképeni feladata. Ezért a tanítástan nagyon fontos része a neveléstannak. A tanítástan benne van a neveléstanban úgy, mint a rész az egészben. Még pedig a tanítástan benne van a különös neveléstanban, mert a tanítástan sem általánosságban tárgyalja a nevelést, hanem részeiben, mint a különös neveléstan. A tanítástan tulajdonképen nem más, mint a második könyv második része. A második könyv a különös neveléstannak első része, a különös neveléstannak mintegy általános része s fejlesztéstannak nevezhetjük, ez a könyv pedig a különös neveléstannak második része és tanítástannak mondjuk. E szerint a különös neveléstant két nagy részre oszthatjuk: a) a *fejlesztéstanra*, amiről már volt szó és b) a *tanítástanra*, amiről az alábbiakban lesz szó.

A nevelésnek két eszköze van: tanítás és példa. Ha van tanítástan, akkor látszatra példatannak is kell lennie. Már pedig

a neveléstannak példatana nincs, mert a példatan a nevelő magaviseletével foglalkoznék; és mivel a nevelő magaviseletének olyannak kell lennie, mint más ember viselkedésének, csak tökéletesebbnek, azért a nevelő magaviseletére vonatkozó szabályokat, tehát a különös neveléstan példatanát az erkölcsbölcselet és a keresztény erkölcsstan foglalja magában. Tehát a neveléstannak példatana nincs. Ha pedig a nevelőnek állásából és hivatásából mást is kell tennie, vagy tökéletesebben kell tennie, mint a nem nevelőnek, ezt az általános neveléstan és a különös neveléstannak a két része tárgyalja, mint tételeink következményeit. *A neveléstannak példatana nincs.*

A nevelés képviselője a példa. Mivel a példára vonatkozólag különösebb ismeretek nem szükségesek, mert ezeket az erkölcsbölcselet és a keresztény erkölcsstan foglalja magában, sőt az egyszerű népnél elégséges a katekizmus tudása és mindezt még a legegyszerűbb ember is elsajátíthatja, azért a legegyszerűbb ember is lehet nevelő a neveléstudomány ismerete nélkül, de csak a házasság által. És ha ezek a legegyszerűbb szülők, de mások is a társadalom észszerű fejlődésével föllépő kíváncsalmak miatt a gyermek bizonyos életkorától fogva már nem tudnak eleget tenni a nevelés minden kötelességének, akkor éppen a társadalom fejlődése folytán keletkeznek oly intézmények, amelyek a szülőket a nevelésben segítik és a nevelést tökéletesítik. Ilyenek pl. az iskolák. (I. könyv.) Ekkor a szülők továbbra is nevelői gyermekeiknek, sőt az iskolában működő nevelő csak megbízottja a szülőknek. A szülő tovább is nevel példájával s tanácsaival, utasításaival és parancsaival megköveteli gyermekétől, hogy az iskolai nevelés hatásait befogadja és szerintük cselekedjék.

A TANITÁSTAN CÉLJA.

A tanítástannak az a célja, hogy fölkeresse azt az anyagot, amelyen a tanítvány tehetségei fejleszthetők az iskola végső és különleges céljának megfelelően s egyúttal felfedje az utat és módot, amelyen és ahogyan ez az anyag elsajátítható. A tehetségeket kell fejlesztenünk, mert az ember minden célját tehetségeivel éri el; azonban a tehetségek fejlesztése csak bizonyos anyagon történhet. Mivel már ismerjük a tehetségek fejlesztésének a módját (II. könyv), azért ismernünk kell az anyagot is, amelyen és amely által a fejlesztés eszközölhető. A nevelésben a tehetségek fejlesztése pusztán eszköz, hogy a tanítvány mindazt elsajátíthassa, amit tudnia és gyakorolnia kell, hogy mindkét boldogságát megnyerhesse. A tehetségek fejlesztése és az ismeretközlés, valamint a szükségesek (készségek és erények) gyakorlása egyszerre történik, mert az másképen nem is lehetséges.

Ismereteket közlünk, hogy a nevelés elérhesse célját. Tehát mindegyik iskolának úgy kell kiválogatnia a közlendő ismereteket, hogy elérhesse végső és különleges célját. Ezeknek az

ismereteknek a közlésével nemcsak azt célozzuk, hogy a tanítvány mindazt megismerje, amire szüksége lesz és ezen az alapon ismereteit gyarapíthassa és tökéletesíthesse, hanem főképen az akaratra való hatást célozzuk, mert a nevelés az akarat fejlesztése, amihez viszonyítva az ész fejlesztése csupán eszköz. Ezért *a tanítástannak azt is meg kell mutatnia, hogy az egyes ismeretek közlésével miképen befolyásolhatjuk az akaratot.*

A TANÍTÁSTAN FELOSZTÁSA.

A tanítástan mindenekelőtt azt tanítja, hogy mit kell tanítanunk és csak aztán mondja meg, hogy ezt miképen tanítsuk. E szerint a tanítástan két részre oszlik: a) a *tanítás anyagára*, amely a közlendő ismeretek mennyiségét és minőségét határozza meg; b) a *módszertanra*, amely azt tárgyalja, hogy az egyes ismeretcsoportokat miképen kell tanítanunk.

ELSŐ RÉSZ.

A TANÍTÁS ANYAGA.

1. Amikor a tanítás anyagáról van szó, akkor az ismeretek minőségét és mennyiségét keressük, amelyekkel a földi boldogulás életformáira való képesítés által az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére való képesítést tökéletesítheti az iskola. Ezért a tanítás anyagát úgy kell megválogatnunk, hogy az iskola végső célját és különleges célját megvalósíthassa. Tehát *a tanítás anyagát meghatározza egyrészt az ember végső célja, másrészt pedig amaz életforma szükségletei, amelyre az egyes iskolák képesítenek.* E kettő közül mindegyik az iskola lényegéhez tartozik; mégis az ember végső céljára vonatkozó ismeretek a döntő fontosságúak, mert nélkülük az iskola elveszíti iskola-jellegét, tehát létjogosultsága is megszűnik.

2. Az így meghatározott anyag ugyanaz, mint amelyet a második könyvben kaptunk, amelyben az iskola anyagát az értelem és akarat szerint határoztuk meg. Ennek oka pedig az, hogy az ember életformáját és végső célját értelmével ismeri meg és akaratával valósítja meg.

Amikor az értelem és akarat szerint határoztuk meg az iskola tanítási anyagát, ezzel még csak teljes általánosságban jelöltük meg, hogy honnan veszi az iskola ismeretanyagát. Amikor pedig azt mondjuk, hogy az iskola tanítási anyagát az ember végső célja és az egyes életformák határozzák meg, ezzel azt jelöljük meg, hogy ama területről, amelyre az értelem és akarat tevékenysége kiterjed, mily ismeretminőségek és mennyi ismeretmennyiség lesz az egyes iskolák tanítási anyaga. Ezzel tehát már közelebbről van meghatározva a tanítási anyag, mert megvan a

zsinórmérték, amely szerint az értelem és akarat tevékenységének a területéről az egyes iskolák ismeretanyagát kiválogathatjuk.

3. Az iskola tanítási anyagának a meghatározója az ember végső célja is. Mivel pedig ez a végső cél minden embernél ugyanaz, azért **minden rendű és rangú iskolának a tanítási anyaga a végső célra vonatkozólag ugyanolyan, ha nem is terjedelemben, de tartalomban.** Mindegyik iskola a végső célra vonatkozólag ugyanazt tanítja, csak hogy az egyes iskolák többé vagy kevésbé részletesen különleges céljuknak megfelelően. Hogy azután az egyes iskolák ezt a nagyon fontos kérdést miképpen oldják meg, annak fejtegetése későbbre marad.

4. Mielőtt az egyes iskolák anyagát részletesen felsorolnók, előbb általánosan kell beszélnünk erről az anyagról. Ezért e részt két szakaszra osztjuk. Az első szakaszban a tanítás anyagáról általában lesz szó, vagyis a tantárgyakról, a másodikban pedig a tantárgyakat részletezzük.

ELSŐ SZAKASZ.

A TANTÁRGYAKRÓL ÁLTALÁBAN.

A TANTÁRGY FOGALMA.

5. Mindegyik iskola a dolog természete szerint ismereteket közöl, még pedig az ismeretek különböző csoportjaiból összefüggő egészet. Ha az igazságokat mindig csak alkalomadtán és töredékesen nyújtánók, akkor azokat a tanítvány hamarosan elfelejtené, különösen a nép- és középiskolában, mert még képtelen arra, hogy egyes töredékekből bizonyos igazságrendszert felépítsen, különösen a vallási és erkölcsi téren. Ezért az egyes csoportbeli ismereteket összefüggő egészükben kell tanítanunk. Ezt követeli az is, hogy az iskola a nevelés tökéletesítője (I. és II. könyv) és a tanítás terén részben úgy lesz a nevelés tökéletesítője, hogy az ismereteket összefüggésükben nyújtja. Tehát mindegyik iskola tudományokat tanít (II. könyv) és a dolog természete szerint különböző tudományokat. Azonban mindegyik iskola nem meríti ki az összes tudományokat, mert ez lehetetlen is, hanem az egyes iskolák a különböző tudományokból csak valamit tanítanak, mert olyan a különleges céljuk, amihez nem szükséges az egyes tudományok teljes ismerete. A különböző tudományoknak egyes részeit, amelyeket a különböző iskolák tanítanak, (itt a nép- és középiskolákra célzunk) *tantárgyaknak*, vagy röviden *tárgyaknak* nevezzük.

6. Egyesek ellene vannak annak, hogy a népiskolákban, legalább is az alsó fokozatain, az I—III. osztályban, a tanítási anyag elkülönüljön szakok szerint (írás, olvasás, számtan, vallás-

tan, földrajz stb.), hanem azt kívánják, hogy az alsó osztályok tárgyai valami általánosból fejlődjenek ki, teljesen összeolvadjanak és legyen minden, de minden beszéd- és értelemgyakorlat, amit a németek *Gesammtunterricht*-nek neveznek.¹ Azt kívánják, hogy a népiskolákban ne legyenek tantárgyak szerint választott ismeret-egészek, hanem a gyermek életéből vett érdeklődési körök, mert az emberi élet nem szaktárgyak, hanem érdekek körül forog.² Ilyen érdeklődési körök lennének: táplálkozás, ruházat, lakás, fűtés és világítás, foglalkozás, szél és időjárás, csillagok és idő, emberi szervezet, munkafelosztás, társadalmi rend, tulajdon stb. Helyes-e ez a felfogás? Nem helyes.

a) Az ész természetének megfelelően a tanításban logikai egymásutánt kell tartanunk és az egymásutánban csak összetartozó dolgok lehetnek. Már most hogyan fogjuk logikai egymásutánba állítani pl. a vallástant és számtant, vagy az érdeklődési körök közül pl. a táplálkozást és tulajdont?

b) Ha a népiskolában nem különülnek el az ismeretegészek szakok szerint, hanem minden összefolyik, akkor lehetetlen lesz a gyermek csapongó képzeletét korlátok közé szorítanunk; lehetetlen lesz a gyermek figyelmét lekötönnünk. Így a tanítás kapkodás, ugra-bugrálás lesz egyik dologról a másikra s a szertelenségre hajló gyermeket még szertelenebbé tesszük. Ez a fegyelmezés és fegyelmezettség rovására is lesz. Ez az össze-visszakapkodás játékká alacsonyítja le a tanítást és tanulást. Már pedig „a gyerekek ellenkező látszatok dacára az iskolában nem játszani akar, hanem tanulni és szellemi nagykorúság felé érlelődni; ha csak játszanak és pajtáskodnak vele, tudata alatt megcsaltnak érzi magát legmélyebb életérdekeiben.”³

c) A népiskola ismereteket közöl és ezek az ismeretek bizonyos tudományokhoz tartoznak. A tudományok legfelsőbb és alárendelt tudományok. Legfelsőbb tudománynak azt a tudományt nevezzük, amelynek tárgyi megismerési elvét nem más tudományban keressük, de nem is bizonyítjuk más tudományok által, hanem bizonyosságát magában hordja. Továbbá, hogy valamely tudomány legfelsőbb legyen, oda még az is szükséges, hogy alaki tárgya ne csak meghatározója legyen más tudomány alaki tárgyának, hanem teljesen eredeti szempont is legyen.

A legfelsőbb tudományok elméletiek és gyakorlatiak.

A legfelsőbb elméleti tudományok tárgya a) az érzéklőlötti természete, b) az érzéki természete és c) a kiterjedés, mint a

¹ Lásd: Weigl-Battista: *Die Volksschule*. 1931, 91 és következő oldalai.

² „Wir kommen über die Fächer nicht hinaus, trotzdem wir im öffentlichen Leben nirgends einer Geographie oder Physik begegnen. Die Facheinteilung hat Sinn für Schulen in denen es sich um einen Überblick über die Wissenschaft oder um die Fortbildung eines solchen handelt. Der Volksschule gereicht es zum Unsegen.“ (J. Königbauer: *Zur Reform des Unterrichtsbetriebes*. 1894, 10. oldal.)

³ Schütz Antal: *Eszmék és események*. 1933, 31. oldal.

testeknél a lény és működési intenzitásának a mértéke. Az érzék-fölötti természetét a metafizika vizsgálja, mert tárgya tisztán szellemi fogalmak, amelyeket ugyan a dolgokból veszünk, de nem azért, mert érzékiek, hanem csak azért, mert nekünk előbb csak az érzéki közelíthető meg. A legfőbb elméleti tudományok másik tárgya az érzéki, még pedig ennek fizikai természete és lényege, amivel az érzékiek tudománya (természettudomány) foglalkozik. E tudomány tárgyalja a testeken az érzéki tulajdonságokat és jelenségeket s a legfelsőbb gondolkodási törvények felhasználásával következtet a testek fizikai természetére. A legfelsőbb elméleti tudományok harmadik tárgya az állomány, amennyiben kizárólag a mennyiséget bírja állítmányul. Ezzel a matematika foglalkozik. E három legfelsőbb elméleti tudomány kölcsönösen kizárja egymást és nem foglalhatók egy egységes tudományba.

A metafizika többek között az Istennel és lelkünkkel is foglalkozik és ez anyaga a népiskolának is. Az érzékiek tudománya az érzéki dolgok tulajdonságaival és jelenségeivel foglalkozik és ez szintén tárgya a népiskolának is. Végül a matematika is tárgya a népiskolának, mert számtant és mértant is tanít. Mivel pedig e három tudomány kölcsönösen kizárja egymást és nem foglalhatók egy egységes tudományba, azért a népiskola is e három ismeretkört egymástól elkülönítve tanítja, vagyis **a népiskola is tantárgyakba különítve tanítja ismeretanyagát.**

A legfelsőbb gyakorlati tudomány tényekkel foglalkozik, még pedig gondolkodási és akarati tényekkel. A cselekedetek között megkülönböztetünk olyanokat, amelyek a legnemesebb célt szolgálják és olyanokat, amelyek közönséges feladatokat oldanak meg. Csak az elsők tartoznak a legfelsőbb tudományokhoz. A gondolkodási tényekkel a logika foglalkozik, az akarati tényekkel pedig az erkölcsbölcselet.

A népiskola logikát nem tanít, de erkölcsbölcseletet már tanít, pl. a tízparancsolatot. Mivel pedig az erkölcsbölcselet tárgyköre olyan, hogy pl. az érzékiek tudományának tárgykörével és a matematika tárgykörével nem keverhető össze, azért a többi tudománytól elkülönítve tanítjuk, vagyis **a népiskola is tantárgyakra különítve tanítja ismeretanyagát.**

d) Végül a népiskolát nem a gyermek érdeklődési köre hívta létre, hanem a társadalom fejlődésével bizonyos tudományos ismeretek, amelyek a szülők részéről a nevelés további menetét legalább is nagyon nehezé tették. Már pedig tudományos ismereteket csak logikai egymásutánban lehet eredményesen tanítanunk, vagyis az egyes összetartozó ismeretegységeket egymástól elkülönítve. Tehát **a népiskola is tantárgyakra különítve tanítja ismeretanyagát.**

Különben az teljesen hamis állítás, hogy a népiskola tanítási anyagának a meghatározása a gyermek érdeklődési körétől függne. A gyermek érdeklődési köre sohasem fog intézményeket létrehozni, mert nem társadalomfejlesztő tényező. Tehát ez az érdek-

lódési kör nem meghatározója a népiskola tanítási anyagának. A társadalom mostani fejlettsége bizonyos ismereteket követel, amelyek közül azokat, amelyek a népiskolai gyermek értelmi felfogóképességének megfelelnek tekintet nélkül a gyermek érdeklődési körére, a népiskolában tanítjuk. Tehát a népiskolai gyermek értelmi felfogóképessége lehet a népiskola ismeretanyagának a meghatározója, de nem érdeklődési köre.

e) A népiskola, mint mindegyik iskola, a nevelés tökéletesítője. (I. könyv.) A népiskola e tökéletesítést a tanítás terén részben azzal valósítja meg, hogy ismeretanyagát logikai összefüggésben tanítja, tehát az egyes ismeretegységeket egymástól elkülönítve. Ha a népiskola is csak alkalomadtán, kapkodva és ugra-bugrálással közölné az ismereteket, amint ezt a szülői ház tenné, ha nem volnának népiskolák, akkor a népiskola teljesen fölösleges intézmény lenne, mert munkáját a szülői ház is el tudná végezni, még pedig egész könnyűséggel. Azonban a mai változott viszonyok között a népiskola nélkülözhetetlen intézmény (I. könyv), tehát tanítási anyagát tökéletesebb módon fogja közölni, mint közölné a szülői ház. És mert e tökéletesebb mód az ismeretegységeknek egymástól elkülönített tanítása, azért **a népiskola is tantárgyakra különítve tanítja ismeretanyagát.**

7. Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy az iskolában valamely tantárgy mindig csak a maga anyagával foglalkozik. A tantárgy csak a maga anyagát tárgyalja a tankönyvben, azonban a tanításnál nem mindig. Az ismeretek annyira egymásra vannak utalva, a különböző szakú ismeretek annyira ölelkeznek, hogy a tanítás alkalmával az egyik tantárgy keretén belül többször egy másik tárgy anyagát is kell érintenünk. Ez azonban nem a tárgyalás fokozatában történik, amelyben a dolgot magyarázzuk és fejtegetjük, hanem az összehasonlítás és alkalmazás fokozatában. Bármilyen tárgyat adunk elő, amennyire lehetséges, összekötjük más tárgyakkal, hogy a tanítvány előtt világosabban álljon a dolog, könnyebb és biztosabb legyen megértése, valamint megtartása és észrevége, hogy az ismeretek mennyire összekapcsolódnak egymással. Így a tanítvány tudása jobban állandósítható, mert a különböző, de összetartozó ismeretek mind segítik az emlékezetet, hogy az új dolgot megtarthassa; továbbá nagyon erősítik is az emlékezetet és fokozzák a tudásvágyat. Ez a tanítvány szorgalmára is jótékony hatással van, mert serkenti őt, hogy hézagos ismereteit kitöltse és összefüggőbbé tegye.

A tanítás rendszere mint módszer, szintén azt kívánja, hogy a tantárgyakat összekapcsoljuk egymással. A rendszer abban áll, hogy a különböző területű ismereteket egységes fő-gondolat alá helyezzük. (I. és II. könyv.) Ez azonban azt is követeli, hogy a tárgyakat kapcsoljuk össze egymással.

A TANTÁRGYAK CÉLJA.

8. A tantárgyaknak nem lehet más céljuk, mint az iskolának, mert csak eszközszámba mennek az iskolai nevelésben. Az iskola a tantárgyakat mint eszközöket használja fel, hogy a nevelést a földi boldogságra való képesítésen át tökéletesítse, mert az iskola a nevelés tökéletesítője. (I. könyv.) Tehát **a tantárgyak célja a nevelés tökéletesítése.**

A tantárgyak e céljukat hármas fokozaton át érik el és ennyiben mondhatjuk, hogy a tantárgyaknak hármas céljuk van: a) fejleszteni és erősíteni a tanítvány megértő tehetségét, hogy így az akarat annál inkább fogadja el az ész szavát és gyakorolja a jót; tehát fejleszteniünk kell ama tehetségeket is, amelyek az ész és akarat fejlesztésénél szükségesek; b) a tanítvány mindazokat az ismereteket megszerezze, amelyeket a végső cél elérése s a földi boldogulás választott életformája megkövetel; c) oly ismeretekre is tegyen szert a tanítvány, amelyek ugyan nem föltétlenül szükségesek a választott életforma szerint, de szükségesek bizonyos közösséghez való tartozás miatt. (negyedtulajdonság. I. könyv.)

E három cél közül a második a tárgyak tulajdonképeni célja, mert az iskola lényege a nevelés, amelyet a földi boldogulásra való képesítés által tökéletesít. Az első cél a tulajdonképeni célnak a következménye, jobban mondva: velejárója, mert ismereteket közölni csak a tehetségek egyidejű fejlesztésével lehet. De a harmadik cél is a másodiknak a következménye, mert ezt a földi boldogulásra való képesítés követeli. Tehát a tantárgyak célja az, hogy a tanítvány mindazokat az ismereteket megszerezze, amelyeket a végső cél és földi boldogulása megkövetel; vagy más szavakkal, mint föntebb mondtuk: **a tantárgyak célja a nevelés tökéletesítése.**

9. A tantárgyak az értelemmel vannak viszonyban, mert ismeretek szerzése az ismerő tehetség feladata. De a tantárgyak az akaratral is viszonyban vannak, nem ugyan mint tantárgyak, hanem a tanuláson át. U. i. annak, aki tanulni akar, mindenkéltől akaratra van szüksége, hogy az észtevékenységre indítsa és az ember a tanulással járó nehézségeket legyőzze. Gyöngé akarat mellett a jó tehetség sem sokra megy. És ha azt akarjuk, hogy a tanítvány tanuljon, ismét akaratát kell előbb megragadnunk, hogy akarjon tanulni. „A becsületes, lelkiismeretes tanulás a fegyelemnek, a munkának, sőt az aszkézisnek elsőrangú iskolája és így közvetlenül és teljes hatásossággal nevel arra a lelkiismeretességre, felelősségre, pontosságra, lemondásra, kitartásra, mely a komoly keresztény vallási életnek nélkülözhetetlen etikai gerince. Hiába, a mennyország nem játék és nem szórakozás, hanem erőszakot szenved és az erőszakosak ragadják el; és nem kap ott koszorút más, mint aki szabály szerint küzdött.”¹ *Akármit teszünk*

¹ Schütz Antal: Eszmék és eszmények. 1933, 27. oldal.

a nevelésben, mindig első az akarat, az akarat a döntő tényező.

10. Minden egyes tudomány az Istenhez vezet. Ezt az egyes iskolák minden egyes tárgynál nem képesek határozottan és világosan kimutatni s ezért más utat követnek. Ez a más út pedig az, hogy minden egyes tárgy keretén belül a földi boldogulást és földi boldogságot kötjük össze az erkölcsi renddel és így hatunk a tanítvány vallásosságára, emeljük benne az istenfélelmet. Kimutatjuk, hogy a végső cél elnyerése végett a társadalomban valahol el kell helyezkednünk és e társadalmi körnek megfelelő ismereteket meg kell szereznünk, hogy választott társadalmi körünkön át végső célunkat elérhessük. Minden tárgy a nevelés lényegének megfelelően közvetlenül vagy közvetve fejleszti és erősíti az Isten iránt való szeretetet s a nevelés másik elemének megfelelően a földi boldogulás elérésében segít.

A TANTÁRGYAK FELOSZTÁSA.

11. Itt nem amaz alapokat keressük, amelyek szerint a tudományokat szoktuk osztályozni. Itt csupán amaz alapokat keressük, amelyek szerint az iskola tantárgyait az iskolára való tekintettel oszthatjuk. Így az osztásnak több alapját találjuk.

a) Az iskola nevelési intézmény, hogy a földi boldogulás valamely életformájára való képesítés által tökéletesítse a nevelést. Ezen az alapon két nagy csoportba oszthatjuk a tárgyakat: a) amelyek egyenesen és közvetlenül a nevelés lényegére vonatkoznak; b) amelyek a földi boldoguláshoz tartozó ismeretekkel tökéletesítik a nevelést.

b) A tárgyak mind a nevelés lényegének vannak alárendelve, de nem mindnyájan szolgálják egyenlő módon a nevelés lényegét. Ahogyan a tárgyak a nevelés lényegének a megvalósítását szolgálják, ez ismét alapot ad a felosztásra. Így a tárgyak háromfélék: a) Az első csoportba azok tartoznak, amelyek csakis az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére vonatkozó dolgokat tárgyalják. Mivel pedig ez által erényességre törekszünk és az erényesség a földi boldogságnak a lényege [I. könyv] azért e tárgyak nemcsak a végső cél megnyerésének, hanem a földi boldogságnak is alapismereteit nyújtják. b) A második csoport a földi boldogulásra vonatkozó ismereteket közli, de ezek összekapcsolhatók vallásos ismeretekkel is, tehát közvetlenül a végső célt és a földi boldogság lényegét is szolgálják. c) A harmadik csoport tárgyai főképen a földi boldogulás ismereteit nyújtják. És mert a nevelésben mindennek a végső célra való képesítést kell szolgálnia, azért e tárgyak csak közvetve szolgálják a nevelés lényegét. E közvetett szolgálat abban áll, hogy fejlesztik a tehetségeket és a földi boldogulás életformáinak tökéletesebb betöltése által segítene a végső cél megnyerésében.

c) Mindegyik iskola valamely életformára vagy bizonyos élet-

formacsoportra képesít. Ez ismét alapot ad a felosztásra. E szerint három csoportba oszthatjuk a tárgyakat. a) Az első csoportba azok tartoznak, amelyek amaz életformának vagy életformacsoportnak föltétlenül szükségesek. b) A második csoportba azok tartoznak, amelyeket az illető életforma vagy életformacsoport szintén megkövetel, de nem oly erősen, mint az első csoportbelieket. c) A harmadik csoportba azok tartoznak, amelyeket a megfelelő életformában vagy életformacsoportban csak jó, illő és hasznos tudni (negyedtulajdonság I. könyv).

d) Az iskolának van két lényeges tulajdonsága: a vallásosság és gyakorlatiasság; de van másod-, harmad- és negyedtulajdonsága is. (I. könyv) E tulajdonságoknak megfelelően is feloszthatók a tárgyak három csoportba. — Így vannak tárgyak, amelyek a) a vallásosságnak, b) a gyakorlatiasságnak és c) a többi tulajdonságnak felelnek meg.

e) Tudjuk, hogy az iskola az egyházé; de az államnak is van felügyeleti joga minden iskola fölött és ezért az egyes iskolák részére, tekintettel a közjólétre, bizonyos ismeretek tanítását előírhatja s ezt közegeivel ellenőrizheti. (I. könyv) Ezen az alapon az iskola tárgyait két nagy csoportba oszthatjuk: a) amelyeket az egyház ír elő és b) amelyeket az állam ír elő felügyeleti jogánál fogva.

KINEK VAN JOGA AZ ISKOLA

TÁRGYAIT MEGHATÁROZNI?

12. Hogy mit tanítson az iskola, azt az ész fejlesztése és az akarat művelése mondja meg (II. könyv) vagy nem ily általánosan: az ember végső célja s az egyes iskolák különleges célja. (1, 2.) Azonban az ész fejlesztése s az akarat művelése, az ember végső célja s az egyes iskolák különleges célja nem írja körül pontosan, hogy mit tanítsunk az egyes iskolákban, hanem csak általánosan mondja meg, hogy honnan kell vennünk a tanítási anyagot. Már pedig mindegyik iskola csak szigorúan meghatározott és pontosan körülírt anyagon fejlesztheti a tanítvány szellemi tehetségeit, hogy célját elérhesse. Tehát kell, hogy valaki az egyes iskolák tanítási anyagát pontosan körülírja.

Továbbá mindegyik iskola befejezett iskolai nevelést ad, amennyiben annak, aki csak azt az iskolát végzi, amelybe jár, már csupán nevelői felügyeletre s némi útbaigazításra van szüksége, hogy nevelése befejezett legyen, ha oly életformát választott, amelyhez az az iskola, amelybe jár, elégséges. Pl. a népiskola befejezett nevelést ad annak, aki olyan életformát választ, amelyhez csak népiskolára van szüksége. Ezért a népiskolát végzett embernek választott életformája miatt más iskolára nincs szüksége (pl. a parasztembernek); de a nevelés teljes befejezettsége végett szüksége van a népiskolán túl még nevelői felügyeletre s némi

útbaigazításra. Így vagyunk a középiskolával is. De ez az iskolai befejezettség vagy teljesség, amelyet az egyes iskolák nyújtanak, csak egyeseknek és nem mindenkinek elégséges, mert egyesek egyik iskolából a másikba lépnek, hogy más életformában boldoguljanak. Ezért kell lennie valakinek, aki meghatározza, hogy mily ismeretminőséggel és mily ismeretmennyiséggel lehet egyik iskolából a másikba átlépni s ez a másik iskola hol kezdje meg a tanítást.

13. Tehát mindegyik iskola tanítási anyagát valaki meghatározza. Ez a valaki vagy valami nem lehet a neveléstan egymagában, bár a neveléstan adja meg az irányelveket, amelyek szerint az egyes iskolák ismeretanyaga meghatározható.

Mindegyik iskola csak bizonyos ideig tartja magánál az embert és azután visszaadja a szülői háznak, vagy más nevelőnek adja át, vagy az életbe bocsátja ki. Ez szükségessé teszi a tapasztalat felhasználását, mert csak tapasztalat által vagyunk képesek megmondani, hogy bizonyos életkorig mi és mennyi sajátítható el. Továbbá mindegyik iskola azokat az ismereteket nyújtja, amelyeket meghatározott életforma vagy bizonyos életformacsoportok követelnek. Azt, hogy melyek ezek az ismeretek, ismét csak a tapasztalat mondhatja meg nekünk. E tapasztalati tényeknek a megállapítása már nem mindenben a neveléstan feladata.

Tehát az egyes iskolák ismeretanyagának a meghatározásánál a neveléstan adja meg a szükséges irányelveket, de azután már a tapasztalat mondja meg, hogy az összes körülmények figyelembevételével mit és mennyit tanítsunk.

14. Ezután az a kérdés, hogy ki az, aki a tapasztalat után meghatározza az egyes iskolák tanítási anyagát.

a) A tanító (tanár) nem lehet, mert nem bízható mindegyik iskola kénye-kedvére, hogy mit és mennyit tanítson. Különben is e téren nem elégséges egy ember, hogy megállapítsa a tapasztalat tényeit.

b) De a tanítóság (tanárság) sem lehet, mert minden egyes tanító megbízott és alkalmazott nevelő, tehát minden egyes tanítónak, következésképp az egész tanítóságnak is más mondja meg, hogy mely ismeretanyagon törekedjék a nevelést tökéletesíteni. Mindazáltal jól cselekszik az a más valaki, aki az egyes iskolák tanítási anyagát meghatározza, hogy ezt nem egymagában teszi, hanem kikéri az iskolai nevelők tanácsát is. Ez azért helyes, mert az iskolai nevelők hajtják végre a iskolai nevelés tényét, tehát ismerik az elméletet és gyakorlatot, következésképp mint gyakorlati nevelők képesek hozzászólni a dologhoz annál is inkább, mert legjobban ismerik a gyermek és ifjú megértő és felfogó képességét.

c) Végül a szülők sem lehetnek az egyes iskolák ismeretanyagának a meghatározói. Az iskola a társadalom fejlődése

folytán keletkezett, hogy a nevelést tökéletesítse. A társadalom az iskolával mint intézménnyel segíti a szülőket a nevelésben, mert ők, t. i. a szülők a társadalom mostani fejlettségében már képtelenek gyermeküknek megadni a szükséges további nevelést, vagy a nevelés szükséges bevégeztségét. A szülőknek e képtelensége nemcsak arra vonatkozik, hogy különböző okok miatt nem tudják tanítani azt, amit az iskolák tanítanak, hanem arra is, hogy ezt az ismeretanyagot sem tudják meghatározni. Különböző is mindegyik iskola ismeretanyagát az határozza meg, a) aki a társadalom észszerű fejlődését van hivatva előremozdítani és arra felügyelni, b) aki mint társadalom céljában bírja a nevelés célját. Ez pedig nem a szülők.

15. Az iskola a társadalom fejlődése folytán keletkezett a nevelés tökéletesítése végett. (I. könyv). Ezért *az iskola ismeretanyagát valamely társadalom határozza meg*, még pedig a) olyan társadalom, amely hivatva van magának a társadalomnak észszerű fejlődését előmozdítani s arra felügyelni, b) olyan társadalom, amelynek célja a nevelés célját is magában foglalja.

Mivel a társadalmi fejlődés a közjólétben jegecesedik ki és a közjólét legfőbb öre az állam, azért **az állam az az egyik társadalom, amely az iskolák ismeretanyagát meghatározza.** Az államnak van felügyeleti joga az iskolák fölött (I. könyv) és ezért a közjólétre való tekintettel joga van bizonyos ismereteket előírni az iskolák számára.

Továbbá a közjólét alapja és nélkülözhetetlen feltétele a vallás gyakorlása (I. könyv), a vallás pedig egyházba tömöríti az embereket. Az egyház célja magában foglalja a nevelés célját is (I. könyv) és ezért az iskola az egyházé, vagyis az iskolai nevelés irányítója az egyház. (I. könyv.) Ebből következik, hogy **az egyház az a másik társadalom, amely az iskolák ismeretanyagát meghatározza.**

Tehát **az iskolák ismeretanyagát meghatározza az állam és egyház.** Ha pedig az állam és egyház mint egy társadalom lép föl (I. könyv), akkor *az iskola ismeretanyagának a meghatározója az állam-egyház, illetőleg egyház-állam.*

Lássuk ezek után az államot és egyházat külön-külön!

a) ÁLLAM.

16. Az iskola a mai viszonyok között szükséges alapja és nélkülözhetetlen feltétele a közjólétnek (I. könyv) és ezért kötelessége tanítványait a társadalomba beleállítani, tehát őket mindamaz ismeretek birtokába juttatni, amelyek szükségesek ahhoz, hogy majdan hasznos tagjai legyenek a társadalomnak és derék polgárai az államnak. Már most annak meghatározása, hogy a közjólét szempontjából melyek a szükséges ismeretek azon életformáknál, amelyekre az iskolák is képesítenek, a közjólét legfőbb örének a kötelessége. A közjólét legfőbb öre pedig az

állam, tehát **a közjóléthez szükséges ismeretek minőségét és mennyiségét az állam határozza meg.** Az állam a leghivatottabb eldönteni, hogy a társadalom egyes rétegeiben mily ismeretek és belőlük mennyi szükséges a közjóléthez.

17. Hogyan ítéli meg az állam az egyes iskolák tanítási anyagát?

Az állam mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy mi a közjólét alapja és nélkülözhetetlen feltétele. Megvan a közjólét, ha mindenki a megfelelő módon törekszik végső célja után, mert ekkor a közbeeső célok is megvalósulnak, tehát az egyes ember földi boldogulása és földi boldogsága is, következőleg az összesség földi boldogulása és földi boldogsága is, vagyis a közjólét. És mert ez csak vallásos nevelés mellett lehetséges, a vallásosság pedig megköveteli a vallásos ismereteket, amelyeket a vallástan foglal magában, azért **az állam minden rendű és rangú iskolától megköveteli a vallástan tanítását.** Az állam tud ugyan a vallástan tanításának feltétlen szükségességéről, de anyagát már nem tudja meghatározni, hiszen nem is illetékes arra. Azonban az egyházállamban vagy államegyházban a dolog természete szerint az állam határozza meg a vallástan anyagát is, mert nemcsak állam, hanem egyház is, t. i. az egyház céljait is meg kell valósítania. Mivel pedig nálunk az állam nem egyház-állam, azért **az állam minden iskolától megköveteli a vallástan tanítását, de anyagát nem ő határozza meg.**

Az államnak feltétlenül kötelessége megkövetelni minden iskolától, hogy vallástant tanítson. Az állam nem teheti meg, hogy a vallástant száműzze az iskolából; különben megfosztaná az iskolákat nevelői jellegüktől és állatidomító ketreceké alacsonyítaná, de egyúttal a társadalom és közjólét ellenségeivé is tenné. Ahol pedig az állam erőszakos módon mégis száműzi a vallást az iskolákból, ott az ember természete ellen cselekszik, vétkezik önmaga ellen is, de vétkezik minden egyes polgára ellen külön-külön is. Ezzel az állam csak azt bizonyítja, hogy működésében nem az ész törvényei vezetik, hanem a gyűlölet által sugalt hatalmi vágy, amit legelőször az állam fog megbánni.

A többi ismeretet úgy határozza meg az állam, hogy figyeli a társadalom fejlődését, tekintetbe veszi az egyes foglalkozási ágaknál és pályáknál az ismeretek minőségét és mennyiségét, de az egyes iskolák különleges célját is. Hogy melyek azok az ismeretek, amelyeket az állam az egyes iskolák részére megszabhat, arról később lesz szó, amikor a tárgyakat külön-külön fejtegetjük.

Az államnak eléggé könnyű dolga van az iskolák ismeretanyagának a meghatározásánál. Az iskolákat az egyház társadalma hozta létre (I. könyv) és hosszú századokon át csak az egyház törődött velük. Amikor az állam ráeszmélt arra, hogy neki is vannak kötelességei az iskoláknál, akkor már taposott utat talált maga előtt és ez nagyon megkönnyíti munkáját.

18. Még az a kérdés merül föl, szabad-e az államnak megtűrnie, hogy valami olyant tanítsanak az iskolákban, ami végső célunk és rendeltetésünk ellenére van?

Az államnak az iskolák fölött van felügyeleti joga, mert az iskolák nagyon szoros viszonyban vannak a közjóléttel, a közjólét legfőbb öre pedig az állam. Azonban a közjólét alapja és nélkülözhetetlen föltétele a végső célunk felé való őszinte és becsületes törekvés. Ha a közjólét alapja ellen cselekszünk, természetesen, hogy a közjólét ellen is cselekszünk; ha a közjólét alapjait bontogatjuk, meginog az és beáll a kedvetlenség, elégedetlenség, a kötelességtől való húzódozás, a munkától való irtózás, aminek következménye a mozgolódás, zavargás, forrongás, zendülés és végül a forradalom. Tehát az államnak nem szabad megengednie, de még tűrnie sem, hogy az iskolákban olyasmit tanítsanak, ami természetes eszünk szerint (és a természetfölötti kinyilatkoztatás szerint) végső célunkkal ellentétben áll, vagy elnyerését akadályozza. *Holmi laikus erkölcsstanoknak nincs helyük az iskolákban; ezeket az államnak onnan kiszorítania kell.*

De az állam nem illetékes arra, hogy meghatározza, mi ellenkezik végső célunkkal, mert az emberek végső céljáról való gondolkodás nem is az ő feladata (ha nem egyházállam). Az állam nem illetékes arra, hogy az emberek végső célján munkálkodjék; azonban csak közvetlenül nem illetékes erre, de közvetve már igen, mert a közjólét, ami az állam ügykörébe tartozik, föltétlenül megkívánja, hogy az emberek egyenkint és összesen őszintén törekedjenek végső céljuk felé. Az állam csak közvetve dolgozik az emberek végső célján, t. i. működésében a természetes erkölcs törvény (és a természetfölötti kinyilatkoztatás) vezet és az erkölcs törvény azt mondja, hogy a közjólét alapja a vallás és ezért az iskola is csak vallásos lehet. Tehát az állam már végső célunkhoz való közvetettségénél fogva is tudja, hogy a közjólétnek feltétlenül szüksége van a vallásra s ezért **minden rendű és rangú iskolától a vallást tanítását követeli.** Ebből következik, hogy **az államnak nem szabad tűrnie, hogy az iskolák vagy csak egyes iskolák is az Isten létét tagadják, vagy komolyan kétségbe vonják.** Továbbá tudja az állam ugyancsak a természetes erkölcs törvények alapján, hogy a közjólétnek szükséges és elengedhetetlen föltétele a jogos felsőbbségnek való köteles engedelmisség és ezzel együtt a tekintélytiszteltet. Tehát **az államnak azt sem szabad megengednie vagy tűrnie, hogy az iskolák vagy csak egyes iskolák is a jogos felsőbbségnek való köteles engedelmisség ellen tanítsanak, a jogos felsőbbséget kétségbe vonják, vagy a tekintélytiszteltet ellen tegyenek. Így vagyunk a házasság felbonthatatlanságával, a magántulajdonnal és több más igazsággal is.**

Mindezeket az állam azért tudja, mert működésének a zsinórmértéke a természetes erkölcs törvények és e törvényeket követ-

kezményeikben a közjólétre alkalmazza. És ha az állam a továbbiakban (különösen, ami a természetfölötti rendet, tehát a kath. egyházat illeti) nem tudja, hogy mi ellenkezik az ember végső céljával, akkor végső célunkhoz való közvetettségénél fogva közvetve fogja megtudni, tehát nem következtetések által, t. i. **annak szándéka szerint fog eljárni, aki közvetlenül dolgozik az emberek végső célján és ez az egyház.** Ha tehát az egyház fölemeli tiltakozó szavát, mert valami káros az iskolai nevelésre a végső célra való képesítés szempontjából, akkor az államnak rögtön és haladéktalanul teljes erkölcsi és anyagi erejét latba kell vetnie, hogy azt a káros hatást tökéletesen megsemmisítse, mert ezzel a közjólétnek tartozik. Az, ami az embernek a végső célja ellen van, az a közbeeső célok ellen is van, tehát a közjólét ellen is.

19. Az államnak a legszigorúbb módon kell üldöznie mindama törekvéseket, amelyek nyíltan vagy burkoltan azt célozzák, vagy következményeikben célozhatják, hogy az iskola vallás nélkül neveljen. Ez a nevelés szempontjából még nem elég, hanem mindent megelőznie is kell. Ha tehát az egyház nemcsak az iskola terén, hanem bármi téren is fölemeli tiltakozó szavát olyan törekvések ellen, amelyek, bár csak következményeikben is, az iskola vallásos nevelése ellen vannak, vagy a fiatalság kapott vallásos nevelését később leronthatják, akkor az államnak azt a törekvést csírájában kell elfojtani s azokat, akik erre törekeshetnek, mint az általános közjólét szándékos és tudatos ellenségeit ártalmatlanná kell tennie. Így nem szabad megtűrnie a bordélyházakat, az érzékcsiklandó kirakatokat, a ledér darabok színrehozatalát, a napi vagy időszakai sajtóban és könyvekben az Isten létének a tagadását, hogy a jogos felsőbbiséget komolyan kétségbevonják és ellene bármilyen burkolt formában is lázítsanak, a házasság felbonthatatlansága ellen írjanak, a magánvagyon jogosságát támadják, az iskola vallásos nevelése ellen beszéljenek, az egyháznak iskolához való jogát kétségbevonják stb, stb. Ennek a szigorúságnak az az oka, hogy mindez nemcsak a nevelés ellen van, és a nyert nevelést leronthatja, hanem a közjólétet is alapjaiban rendíti meg. De legyen erről ennyi elég.

b) EGYHÁZ.

20. Az állam felügyeleti jogánál fogva megköveteli az összes iskoláktól, hogy vallásosan neveljenek és ezért vallástant is tanítsanak; de a vallásos nevelés keresztülvitele s a vallásan anyagának a meghatározása már nem az állam feladata. Ezt az egyház végzi s ezért **az egyháznak kell meghatároznia, hogy mit és mennyit tanítson mindegyik iskola a vallás-tanból.** Az egyház mondja meg, hogy a vallást és az erkölcsi rendet érintő dolgokból mi a tanítási anyag, mert erre ő illetékes,

hiszen az emberek azért alkotnak egyházat, hogy végső céljuk felé vezetőt kapjanak.

Ez még inkább áll a kath. egyházra, mert Jézus Krisztus, tehát egy Isten egyenes parancsa az, hogy hit és erkölcs dolgában a kath. egyházra hallgassunk. A kath. egyháznak természetfölötti megbízatása az, hogy minden embert külön-külön és az embereket összesen megtanítsa az Isten ismeretére, az Isten tiszteltére, megszentelje és az örök üdvösségre vezesse őket. Ezért mindamaz intézmények, amelyek egyenesen és közvetlenül a végső célra való képesítéssel foglalkoznak, tehát nevelnek és amelyekbe katolikusok is járnak, a kath. egyház tulajdonát alkotják. (I. könyv.) Tehát a kath. egyház birtokosa az iskolának, következésképp **a kath. egyház határozza meg a vallástan anyagát, még pedig a nevelés és iskola fogalmára támaszkodva isteni megbízás alapján, bár a természetes ész is ezt mondja.**

21. Az iskola ura az egyház. Hogy az egyház az iskolákban nevelői tevékenységét kifejthesse, azért nevelési rendszerébe kell állítania a földi boldogulásra való képesítést is, mert, bár a földi boldogulásra való képesítés nem építi fel a nevelés fogalmát, mégis benne van a nevelésben, mint levezetett lényeges jegy, amellyel mint eszközzel a nevelés célját eléri és amellyel az iskola a nevelést összekapcsolja. Tehát az egyház iskoláiban a földi boldogulás különböző életformáinak megfelelő ismereteket is tanít. Azonban ezeknek a szükséges ismereteknek a meghatározása nem az egyház feladata, mert a földi boldoguláson át a közjóléthez tartoznak. Az egyháznak csak az a feladata, hogy ezeket az ismereteket a nevelés rendszerébe beleállítsa s a nevelés lényegére való tekintettel a földi boldogulásra való képesítést megvalósítsa. Azoknak az ismereteknek a meghatározása egy másik tényezőnek a feladata. Ez a másik tényező a közjólét legfőbb öre, az állam. Tehát az állam meghatározza a közjólétnek megfelelő ismeretek minőségét és mennyiségét s azután az egyház elrendeli tanításukat az iskolában. **A vallást és az erkölcsi rendet érintő ismereteket az egyház egyedül állapítja meg, a többi ismeretet pedig az állam előírása után teszi kötelezővé az iskolában.**

22. Ha az egyház csak az állam előírása után teszi kötelezővé az egyes tárgyakat, akkor hogyan lehet mégis övé az iskola?

Amikor az állam azt mondja, hogy valamelyik iskola a közjólétre való tekintettel ezt vagy azt, ennyit vagy annyit tanítson, nem lép fel az iskolával szemben mint tulajdonos, hanem csak felügyeleti jogánál fogva meggyűjtésére az iskolának, mint külső eszköz a neveléshez és így az iskolához is viszonyítva. Az egyháznak, hogy az iskolák által feladatát megoldhassa, szüksége van a közjóléthez szükséges ismeretek meghatározására. Mivel pedig az állam illetékes erre, azért öhozzá fordul. A lényeg az egyházé marad, t. i. a tárgyak kötelező tanításának elrendelése.

Az iskola végső célja miatt az egyház társadalmához tartozik, de a földi boldogulásra való képesítés miatt az állam társadalmához is tartozik. Tehát az iskola mindkét társadalomban van, amint ugyanaz a személy a hívő és polgár, de nincs a két társadalomban ugyanazon a módon. Már most „Isten az emberi nem-

ről való gondoskodást két hatalom közt osztotta meg: az egyházi és állami között. Mindegyik előtt vannak bizonyos határok, amelyeknek természetük és legközvetlenebb céljuk van meg; mind-egyiknek külön működési köre van, amelyen belül tevékenysége saját jog alapján folyik”.¹ Így azután az egyház és állam az iskola terén is saját jog alapján működik természetének és legfőbb céljának megfelelően. Az egyház területe az iskolában a végső célra való képesítés, az állam területe pedig az iskolában a földi boldogulásra való képesítés, mely az állam szempontjából a közjólétet célozza. Azonban az iskolában a földi boldogulásra való képesítés teljesen és tökéletesen eszköz a végső célra való képesítéshez viszonyítva. Ezért bármi is kötelessége az államnak a földi boldogulásra való képesítés érdekében, ez az egyháznak az iskolában való működési területéhez képest csak eszközszámba megy. Tehát az iskolának az állam társadalmához való tartozása úgy viszonylik az egyház társadalmába való tartozáshoz, mint az eszköz az ő céljához, amint a polgári mivolt is csak eszköze a hívői mivoltnak. És mert valaminek hovatartozását a cél mondja meg, azért bármennyi kötelessége és joga legyen is az államnak a földi boldogulásra való képesítésnél, tehát az iskola tárgyainak a meghatározásánál is, **az iskola az egyházé.**

23. Az egyház az iskolai nevelés irányítója s ezért **az egyháznak joga van oly tárgyakat is bevezetni az iskolába, amelyeket az állam nem írt elő és joga van az egyes tárgyakból többet is megkövetelni, mint amennyit az állam előírt,** ha mindezt a jobb iskolai nevelés végett szükségesnek gondolja. Ennek oka a következő. Az állam mint az iskolának külső eszköze felügyeleti jogánál fogva csupán a közjólétre van tekintettel, amikor az iskolák részére bizonyos ismeretmennyiséget előír és nincs tekintettel arra, hogy ez az ismeretmennyiség hogyan és mily előzetes föltételekkel sajátítható el. Pl. az állam előírása a népiskolára ez: a népiskolából kikerülő gyermek az olvasottakat megértse s gondolatait helyesen leírja. (Lásd ezt később is.) Hogy azután ezt az egyház a népiskolában megvalósíthassa, előírja az írástanítást, az olvasástani-tást, az olvasmányértelmezést, a nyelvtan tanítását és a fogalmazást. Az egyház az állam előírásaira támaszkodva következtetésekkel és tapasztalat által határozza meg azt, hogy az állam előírásain kívül mi és mennyi tanítandó az egyes iskolákban. Hogy mit és mennyit írhat elő az egyház vagy állam, arról később lesz szó.

Tehát az egyház az állam követeléseit tágíthatja; azonban **nincs joga az egyháznak az állam által előírt ismeretmennyiséget és ismeretminőséget apasztani,** mert ez

¹ XIII. Leó pápának „Rerum Novarum“ kezdetű körlevele. Idézve: Mihelics Vid: Világproblémák és a katolicizmus. 1933, 17. oldal.

akadályozhatná az államot abban, hogy a közjólétnek legmegfelelőbb állapotokat teremtsen meg.

24. Az állam előírása a földi boldogulást célzó ismereteknél csakis a minimum lehet, mert felügyeleti joga csak arra terjed ki, hogy mi szükséges általában a közjóléthez. Ami ennél több, annak meghatározása már a nevelés feladata. És mert az iskolai nevelés irányítója az egyház, azért a maximum meghatározása az egyház feladata. Tehát akkor, amikor az egyház az állam előírása után és reá támaszkodva meghatározza, hogy mit és mennyit tanítsanak az egyes iskolák, legcélszerűbb kimondani, hogy ezt és ennyit bizonyos fajtához tartozó minden iskolának, pl. mindegyik népiskolának el kell végeznie; de ha a viszonyok és körülmények megengedik, ez és ennyi, azaz több is végezhető. Nem helyes pl. az összes népiskolákat vagy középiskolákat ugyanazon „mi”-hez vagy „mennyi”-hez kötni, hiszen a tapasztalat is azt bizonyítja, hogy az egyik iskola többet, a másik kevesebbet végezhet a körülmények, a tanító lelkiismeretessége és más okok miatt, de bizonyos határig mindegyik iskola elmehet.

A „mi” és „mennyi” meghatározásában két határvonal van: ezt és ennyit kell végezni s ez a minimum, de ez és ennyi is végezhető s ez a maximum. Ez a két határvonal nincs az iskolai tanítás egyöntetűségének a kárára, mert az ingadozás nem nagy területen mozog és mert a maximum a tananyagnak nem egyenes vonalban való továbbvezetésére vonatkozik, hanem az elvégzett tananyagon belül bővítünk és kiegészítünk. Erre kötelezi a tanítást a jól keresztülvezetett ismétlés is. (II. könyv.)

Ha valamelyik iskola már elvégezte az előírt minimumot, azután az anyagon belül bővít és kiegészít. És ha a maximumot is elvégezte, akkor teljes szabadságában áll, hogy a tananyagnak melyik részét mennyiben bővítse. Sőt az anyagot egyenes vonalban is viheti tovább, ha van annyi ráérő ideje, hogy a többlet az előírt anyagba szervesen bekapcsolható.

25. Még az a kérdés, hogy hol van a határ, ameddig az egyes iskolák új ismereteket fölvehetnek és a már fölvelt ismeretmennyiséget bővíthetik.

Mindegyik iskola a földi boldogulás életformáira képesít. Ha csak egy foglalkozási ágból állana a társadalom, akkor csak egyféle iskola lenne s ez mindazt tanítaná, amit az a foglalkozási ág megkíván. De a társadalom sok életpályából áll, amelyeknek megfelelő ismereteket nem taníthatja egy iskola, mert lehetetlen minden életpályára képesíteni az embert. Ezért a társadalom tagozódásának megfelelően többféle iskola keletkezett, amelyek közül mindegyik vagy egy meghatározott életpályára, vagy bizonyos életformacsoportokra képesít, vagy az összes életformák elemi alapismereteit adja. Minél jobban fejlődik és tagozódik a társadalom, annál több lesz az életpálya, mert azt, amit eddig egy ember végzett, többen fogják végezni, vagy újabb életpályák és foglalkozási ágak keletkeznek, mert a szükségletek csak így

elégíthetők ki. És hogy mit tanítsanak az iskolák a keletkező életformák szükségleteiből, azt az életforma mondja meg. Itt még tekintetbe kell vennünk a kort is, ameddig az egyes iskolák a tanítványt maguknál tartják vagy tarthatják.

A mondottakból következik, hogy mindegyik iskola csak bizonyos határig vehet fel új tárgyakat és csak bizonyos határig bővítheti anyagát. Ha valamelyik iskola ezt a maximumot elérte és szükségesnek látszik az anyag bővítése vagy újabb tárgyak tanítása, akkor ebből az iskolából újabb iskola fog kiágazni. Így gondolhatjuk keletkezettnek összes eddigi iskoláinkat. Iskoláink alaptípusa a népiskola (I. könyv), amelyből a többi iskola keletkezett a társadalmi fejlődés folytán.

De mondhatja valaki: ha mindegyik iskola az ismeretekben csak bizonyos határig mehet el, akkor az iskolák fejlődése bizonyos pontnál megakad, ahonnan kezdve áll és mert áll, tehát nem fejlődik, azért pusztulás lesz a sorsa.

Ez nem helyes okoskodás. Ha mindegyik iskola az ismeretek minőségében és mennyiségében el is éri a felső határt, azért sorsa még sem lesz visszafejlődés és pusztulás. Az iskola fő és lényeges feladata az, hogy a földi boldogulásra való képesítéssel át a végső célra való képesítést tökéletesítse, tehát akarátában tökéletesítse az embert és itt határtalan tér nyílik a működésre még akkor is és még azután is, amikor az iskolák elérték az ismeretközlésben a legeslegfelsőbb határt. Az iskoláknál a fejlődés a cél minél tökéletesebb elérésében áll és nem az eszközök sokaságában; már pedig az ismeretmennyiség csak eszköz. Mindegyik iskola mindegyik évben előről kezdi munkáját és ezért nála a fejlődés nem abban áll, hogy halmozza az ismereteket, hanem abban, hogy lelkiismeretes kötelességteljesítés által iparkodik a cél minél tökéletesebb megvalósítására.

Különben az egyes iskolák tananyagának egyenes vonalban való továbbvezetése is lehetséges. Legyen a nevelés mindig és mindenütt és az egész vonalon, tehát az iskolában is lelkiismeretesen vallásos; továbbá tegye meg az állam mindazt, amit a nevelés követel és akadályozza meg mindazt, ami a nevelést leronthatja, akkor lényegesen meghosszabbítjuk a nagyon megrövidült emberi életet, következésképp az egyes iskolákban az iskolabárárs felső korhatárát kitolhatjuk és ezért többet is taníthatunk az egyes iskolákban.

ELLENVETÉSEK.

26. Az iskola az egyházé s ezért az állam előírásait az egyház teszi kötelezővé az iskolákban, sőt ezeket az előírásokat bővítheti is. Ez egyeseknek nem tetszik és rögtön készek az ellenvetéssel, illetőleg kifogással: az egyháznak nem célja, tehát nem is ért hozzá, hogy a földi boldogulásra képesítsen; az egyház maradjon csak a vallástanítás mellett és ne avatkozzék földi

dolgokba. (Így beszélnek leginkább akkor, ha a katolikus egyházzal van szó.) Lássuk ezt az ellenvetést a természetes ész világánál!

Mivel ez az ellenvetés elismeri a vallástanítás jogosságát és ezt az egyház kötelességének mondja, azért ennek az ellenvetésnek a hívei az egyház célját abban látják, hogy az embereket másvilági céljuk elérésére vezesse. Továbbá az ellenvetés hívei a vallástanítás jogosságának elismerésével egyúttal hallgatólagosan azt is vallják, hogy az iskola az embert másvilági céljának az elérésére képesíti. Ha pedig erre képesít, akkor minden földi cél, amelyet az iskola megvalósítani törekszik, csak eszközjellegű lehet a másvilági cél elérésére való képesítéshez viszonyítva, mert, ha van másvilági cél, ezt csak a földi célokon át érhetjük el. Így ennek az ellenvetésnek a hívei is hallgatólagosan vallják, hogy az iskola főcélja és lényege a másvilági célra való képesítés és ezzel szemben az iskola minden más célja eszközjellegű, vagyis az iskola lényegesen nevelési intézmény.

Ennek az ellenvetésnek a hívei elismerik azt is, az egyház célja az embereket másvilági céljuk felé vezetni. Mivel pedig ugyanezt teszi az iskola is lényegénél fogva, azért az iskola az egyháznak mint társadalomnak az intézménye. Tehát **az egyház jogosan rendelkezik és rendezkedik az iskolában.**

27. De az egyház nem ért a földi boldogulásra való képesítéshez, mondják tovább.

Felelet. Aminek célja van, az a szükséges eszközökkel is tud élni és tudja azokat a célnak megfelelően alkalmazni. Mivel pedig az egyház célját a mai változott viszonyok között részben iskolák által éri el és hogy az iskola fő célját, ami az egyháznak is célja, megvalósíthassa, a földi boldogságra is képesít, azért az egyháznak kell értenie a földi boldogságra való képesítéshez is. De a földi boldogságra való képesítés megköveteli a földi boldogulásra való képesítést, tehát az egyház ért a földi boldogulásra való képesítéshez is annál inkább, mert az ide szükséges eszközöket, t. i. a szükséges ismeretek minőségét és mennyiségét készen kapja az államtól, amit a szükséges előfeltételekkel és következményeikkel a nevelés rendszerébe csak beleállítani s azután megvalósítani kell.

28. Itt ismét van kifogása az ellenfélnek és ezt mondja: ez lehetetlen, mert az egyháznak nincs annyi papja, hogy mindezt keresztülvihesse.

Felelet. E kifogás azt gondolja, hogy az egyház csak papokból áll, más hívei nincsenek. Amit az egyház csak papjai által nem tud meghatározni és keresztülvezetni, azt meghatározza és keresztül vezeti többi híve segítségével, amikor e más hívei segítik őt tanácsukkal és véleményükkel és e más hívei közül egyeket mint nevelőket alkalmaz iskoláikban. Ugyanezt teszi az állam is.

Itt még megjegyezzük, hogy az egyház ugyanazon emberek

által határoz meg mindent iskoláiban és ugyanazon emberek által viszi keresztül az iskolai nevelést, mint az állam, mert a hívő és polgár ugyanazon személy, csak más ügyekben rendelkezik vele az egyház és más ügyekben az állam. Így e tekintetben az egyháznak semmi, de semmi fennakadása nincsen. És ha még létesülne az a közös szerv, amelyet az első könyvben említettünk, t. i. az egyház és állam közösen állítanának fel egy közös szervet az iskolai nevelés irányítására és végrehajtására, akkor sem az egyház, sem az állam ellen nem volnának kifogások.

Tehát **az állam előírásait az egyház teszi kötelezővé az iskolákban, sőt ezeket bővítheti és új ismeretekkel is szaporíthatja.** Lehet, hogy ez egyeseknek kellemetlen, másoknak talán bosszantó is; de az igazságot tagadni annyit tesz, mint a természetes ésszel ellenkezésbe jutni.

29. Van még egy ellenvetés, amely az egyházat teljesen ki akarja szorítani az iskolából. Ezzel az ellenvetéssel nem foglalkozunk, mert tagadja az Istent, lelkünket, akaratunk szabadságát és másvilági célunkat. Ha ezt az ellenvetést megcáfolni akarnók, akkor mindenekelőtt azt kellene bebizonyítanunk, hogy van Isten, van halhatatlan lelkünk, akaratunk szabad és van másvilági célunk; ez pedig nem a neveléstan feladata, hanem a bölcselété. Ezért ez ellenvetés híveit a bölcslethez utasítjuk. És amikor az előbb említett négy dologról megbizonyosodtak, akkor a legrosszabb esetben a főntebbi ellenvetéseket kapjuk, amelyekre már megfeleltünk.

MÁSODIK SZAKASZ.

A KÜLÖNBÖZŐ ISKOLÁK TÁRGYAIRÓL EGYENKINT.

30. A különböző iskolák különböző ismereteket közölnek, mert különböző életformákra vagy különböző életformacsoportokra képesítenek. E különbözőség szerint e szakaszt annyi fejezetre kellene osztanunk, ahányféle iskolánk van. Mi azonban e könyvben csak a népiskoláról és tanítóképzőről fogunk beszélni s ezért e szakaszt csak két fejezetre osztjuk.

NÉPISKOLA

ELSŐ FEJEZET.

A NÉPISKOLA TANTÁRGYAIRÓL.

MELYEK A NÉPISKOLA TANTÁRGYAI?

31. Tudjuk, hogy mindegyik iskolában azt kell tanítanunk, ami az értelmi megismerés körébe esik. (II. könyv.) Tehát tanítanunk kell az érzéki dolgokban az értelmi részt, azaz a dolgok lényegét, amire az ítéletek és következtetések következnek; azután tanítanunk kell lelkünkéről, végül pedig az Istenről. Tehát a népiskola tananyaga is magában foglalja az érzéki és szellemi dolgokat, vagyis az érzéki és szellemi világot; azonban nem egész terjedelmében, hiszen erre nem is képes a gyermek, de még a felnőtt sem. *A népiskola csak bizonyos töredékét tanítja az érzéki és szellemi világnak, még pedig annyit, amennyi a parasztember szükséges tudásához tartozik és amennyit a parasztembernek is jó, illő és hasznos tudni a mai viszonyok között.* (I. könyv.) Ez a népiskola ismeretanyagának a zsinórmértéke.

32. A népiskola a parasztságnak egyedüli iskolája, vagyis a parasztembernek mint parasztembernek nincs más iskolára szüksége, mint a népiskolára, hogy boldogulhasson. Így az a kérdés merül föl, vajjon a népiskolaköteles korban lévő gyermek képes-e elsajátítani mindazt, amire neki mint parasztembernek szüksége lesz és amit neki is jó, illő és hasznos tudni.

Az iskolákat a társadalom fejlődése hozta létre, mint alkalmi ok. A társadalom észszerű fejlődése annyi jogos kíváncsisággal lépett és lép a családi nevelés elé, hogy mindennek megfelelni a szülők nem képesek. És mert a társadalom fejlődése az ember természetén alapszik; továbbá a természet semmit sem cselekszik a maga hátrányára, hanem csak előnyére, azért a társadalom észszerű fejlődése által a családi nevelés elé tornyosuló nehézségek a családi nevelés tökéletesítése végett vannak. Mivel pedig a társadalom fejlődése nehezíti meg a családi nevelést, azért maga a társadalom megy a családi nevelés segítségére úgy, hogy a különböző életformák szerint különböző iskolákba tömöríti a fejlődő és növekedő nemzedéket. Az iskolákban a különböző életformáknak megfelelően ismereteket sajátít el a tanítvány azért, hogy a (családi)

nevelés tökéletesíttessék. És mert célért keletkezett mindegyik iskola, azért kell, hogy célját megvalósítani is tudja. Tehát *a népiskola is képes megtanítani a gyermeket mindarra, amire neki mint parasztembernek szüksége lesz és amit neki is jó, illő és hasznos tudni*, csak el kell találnunk az időt, ameddig a népiskola a gyermeket magánál tartsa és el kell találnunk az ismeretanyagot, amelyet a népiskolának tanítania kell.

Igaz, hogy a gyermek, amikor a népiskolát elvégezte, még nincs mindamaz ismeretek birtokában, amelyekre 30—40 éves korában szüksége lesz; de birtokában van mindamaz ismereteknek, amelyeken mint alapokon a parasztember idejének helyes és okos felhasználásával mindamaz ismereteket megszerezheti, amelyekre szüksége lesz. Természetes, hogy ide szükséges a gyermek tudásvágyát fölkelteni és megmutatni az utat és módot, amelyen és ahogyan az ismeretek bővíthetők, kiegészíthetők és tökéletesíthetők.

33. A népiskola azt, amit tanítania kell, tantárgyakra osztja fel. E tárgyakat az egyház és állam írják elő. Lássuk ezek után a tárgyakat!

Itt még nem célunk a tárgyak anyagát részletezni és tanításmódjukat fejtegetni; csak azt szándékozunk megmutatni, hogy mely tárgyakat kell tanítania a népiskolának és az egyes tárgyakat milyen keretek között. Hogy azután a keretek kitöltése miképpen történik és miképpen tanítandók az egyes tárgyak, annak fejtegetése későbbre marad.

Mivel a népiskolának több tantárgya van, azért e fejezetet annyi részre osztjuk, amennyi a tárgyak száma.

I.

VALLÁSTAN.

A VALLÁSTAN SZÜKSÉGES- SÉGE ÉS FONTOSSÁGA.

34. A nevelés lényegénél fogva vallásos, a vallásosság alapjában lényeges tulajdonsága. Mivel az iskola lényegesen nevelési intézmény, tehát vallásosnak kell lennie, azért vallási ismereteket is tanít. A vallási ismereteket a vallástan foglalja magában.

Az iskola fogalmából következik, hogy a vallástan az iskolának az első, legfontosabb és legszükségesebb tárgya úgyannyira, hogy tanítása nélkül az iskola elveszti nevelői jellegét és állatidomító ketrec lesz belőle. A vallástannal áll vagy bukik az iskola mint nevelési intézmény. **Vallástan tanítása nélkül megszűnik az iskola létjogosultsága**, mert az iskola nevelési intézmény, benne a földi boldogulás különböző életformáira való képesítés nem egyéb, mint a nevelés tökéletesítője, tehát csupán eszköz és semmi más; már pedig **a vallástan képviseli a nevelést a**

tanításban,¹ mert itt ismertetjük meg az ember végső célját, a hozzá szükséges eszközöket és alkalmazás-módjukat és itt mutatjuk meg leginkább, hogy a földi boldogság és a földi boldogulás minden járulékával csak eszköz végső célunk elérésénél. Amelyik iskolában nem tanítanak vallást, az nem iskola, hanem csak gyermekek vagy ifjak gyülekező helye, ahol tudatosan és szándékosan dolgoznak az ember örök szerencsétlenségén, következőleg földi boldogtalanságán is, tehát tudatosan és szándékosan törnek az egyes ember ellen és az egyes emberen át a társadalom ellen is, a közjólét ellen is, az állam ellen is.

35. A vallást a népiskolának első, legszükségesebb és legfontosabb tárgya², mert ezt a nevelés lényege szerint közvetlenül követeli, míg a többi tárgy a nevelés lényegének alárendelt elemből van levezetve. Azonban az még nem elégséges, hogy ezt a törvényt, a gyermek vagy a tanítóság ismerje, hanem még inkább szükséges, hogy a tanítvány is ennek a tudatában legyen. A tanítványnak tudnia kell, hogy a vallást több, mint más tárgyak; a tanítványnak mintegy éreznie kell, hogy tulajdonképpen a vallást adja meg neki amaz ismereteket, amelyek a legszükségesebbek mind örök, mind földi boldogságához. Ezt a tanítványnak tudnia kell és hogy valóban is tudja, erre rá kell őt vezetnünk. E végből kiemelendő előtte, hogy minden, amit tanul, csak azért van, hogy végső célját minél bizonyosabban elérhesse. Már pedig ennek megismerésére a vallást tanítja őt. A többi tárgy, amennyire természetük megengedi, összekapcsolandó és vonatkozásba hozandó a vallástannal és akkor mindig a vallástannak kell elsőbbséget adnunk, illetőleg elsőbbségét és felsőbbbbségét kimutatnunk. Ha pedig e vonatkozást valamely tárgy és a vallást között nem tudjuk létesíteni közvetlenül, akkor a tárgyat közvetve hozzuk viszonyba a végső céllal, t. i. a földi boldoguláson át. Különben is a gyermek és ifjú hamar megérzi, hogy mi legfontosabb reá nézve, ha a tanító igazán vallásos és szigorú lelkiismeretességgel teljesíti kötelességét. Itt a tanító példája a döntő, nélküle a tanítás vajmi keveset ér.

A tanítványnak tudnia kell, hogy az összes tárgyak között

¹ Hogy a vallást képviseli a nevelést a tanításban, ezt O. Willmann is vallja Didaktik als Bildungslehre című művében, midőn a 420. oldalon azt mondja, hogy a vallást a tanításban középponti helyet foglal el és hozzáteszi: In diesem Sinne ist die Religionslehre nicht ein Lehrzweig neben anderen, sondern ein Stamm, der alle Zweige trägt.

² Furcsa véleményük van a liberális pedagógusoknak a vallásoktatásról. Csak egyet említünk. W. Rein (Pädagogik in systematischer Darstellung², III. kötet 1912) vallásoktatást is követel az iskolában és mégis ezt állítja: „Der konfessionelle Religionsunterricht gehört nicht in die Schule“. (194. oldal). Hát milyen vallást tanítsunk? Rein ezt mondja: „Dass die Schule völlige Freiheit besitzen muss, den Religionsunterricht psychologisch einzurichten, um der Entwicklung der religiösen Interessen zu dienen.“ (93. oldal). Ez csak játék a szavakkal: legyen vallásoktatás, de ne legyen tételes vallást, hanem a vallásoktatást csak lélektanilag kezeljük. Ezen az alapon Rein sohasem fogja elérni célját: a vallásos alapokon nyugvó jellemességet.

a legelső és legfontosabb a vallástan. De még szükségesebb és föltétlenül szükséges, hogy a tanítvány most és később minden cselekedetében a vallástanban tanult igazságokhoz alkalmazkodjék. Ebben van a vallástan tanításának a célja és ebben merül ki az iskola minden fáradozása.

36. A nevelés tengelye a vallásosság, hiszen nevelés és vallásos nevelés fölcserélhető fogalmak és nemcsak a gyakorlatban, hanem gondolkodásunkban is. (I. könyv) Ezért azoknak középpontja a tanítás terén, ami által a vallásosság fejleszthető és mélyíthető, t. i. a tárgyaknak, nem lehet más, mint az, amelyik leginkább és a legközvetlenebb módon foglalkozik az ember végső céljával és rendeltetésével. Ez pedig a vallástan. Tehát **a vallástan az összes tárgyak középpontja**,¹ e köré kell csoportosítanunk minden más tárgyat. Ez természetes. A vallástan tanítása a nevelés lényegéből közvetlenül következik, míg a többi tárgy a nevelés lényegének alárendelt eleméből folyik. Tehát amint a nevelés lényegének alárendelt elem, t. i. a földi boldoguláson át a földi boldogságra való képesítés eszköze a végső célra való képesítésnek, éppen úgy minden más tárgy is pusztán eszköze a vallástannak, mert ez legközvetlenebbül szolgálja a nevelés lényegét.²

Hogy a vallástan az összes tárgyak középpontja, ez már onnan is következik, hogy a vallástan képviseli a nevelést a tanításban. (34.)

37. A tanítás rendszert követel. E rendszer pedig megkívánja, hogy ne csak az egyes tárgyakat adjuk elő rendszeresen, hanem az összes ismereteket is, vagyis az összes tárgyakat központosítsuk. E központosítás csak akkor lehetséges, ha a tárgyakat egyen-

¹ „Ebenso ist der sittlich-religiöse Hauptzweck des ganzen Volksschulunterrichts als verknüpfender Mittelpunkt von hoher Bedeutung; alles, was der Schüler tut und lernt, steht zu diesem Endzweck in näherer oder entfernterer Beziehung.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie. I. kötet, 6. kiadás, 1921, 179. oldal.) — A Herbart—Ziller-féle iskola is azt követeli, hogy minden osztályban legyen bizonyos anyag, mely a középpontot foglalja el s melyhez az egész tanítás odacsatlakozik. Ziller a 8. osztályban az egyes osztályok részére a középponti anyagot így sorolja fel: 1) tizenkét Grimm-féle mese, 2) Robinson története, 3) a pátriarkák története Mózesig, 4) a bírák és a királyok, 5) és 6) Jézus Krisztus, 7) Pál, 8) Luther. Észrevesszük e középpontok egymásutánján, hogy nagyon protestáns ízű: Jézus Krisztus, a keresztény vallás középpontja, nagyon későn jut szóhoz s az egész vallásos tanítást Lutherben akarja központosítani, mert ezt jelöli meg a végső középpontnak, tehát a végső célnak is. Így természetes, hogy az egyes középpontok között nincs meg a szoros kapcsolat. A kapcsolat csak látszólagos.

² „Pusztán az a tény, hogy valahol vallásoktatás van (gyakran elég szűkmarkúan), még nem tesz egy iskolát az Egyház és a keresztény család követelményeinek megfelelővé és méltóvá arra, hogy katolikus növendékek látogassák. Ehhez az szükséges, hogy az egész tanítást s az iskola egész berendezését: tanerőket, tanmenetet és könyveket, minden tárgyban keresztény szellem hasson át az egyház irányítása és anyai felügyelete mellett oly módon, hogy a vallástan az egész tanításnak az alapja és koronája legyen az összes fokozatokon, nemcsak az elemiben, hanem a közép- és felsőiskolákban is.“ (XI. Pius pápa körlevele 1929. év december 31-én. Szent István-Társulat kiadása. 5. oldal.)

kint és összesen egységes fő-gondolat alá helyezzük. És mi lehet e fő gondolat? Nem más, mint az, amit az iskolának tökéletesítenie kell, t. i. a végső célra való képesítés. Mivel ezt legközvetlenebbül a vallástan szolgálja, sőt vallástan nélkül az iskola elveszítené nevelői jellegét, de létjogosultságát is, azért **a tanítás rendszere a vallástan tanítását követeli.**¹ Amelyik iskola nem tanít vallást, annak a tanításában nem is lehet rendszer, mert a vallástanon kívül semmi sem képes központosítani és egységesíteni a különböző célok felé törő tárgyakat. **A vallástan képviseli a tanítás rendszerét.**² (II. könyv.) A tárgyak tanítása az egyes tanítóknál különböző tökéletességű lehet; de rendszer már van az iskolai tanításban, amint vallást is tanítanak.

38. A nevelés szép, tehát az iskolai nevelés is szép, mert benne a sokaság az egységgel párosul. (I. könyv.) A nevelésnek a szépségét a vallásosságra való képesítés adja meg, mert ez egységesíti a részeket s hozza összhangba egymással és az egészszel. (I. könyv.) Mivel pedig a vallásosságra való képesítésnek elemi követelménye, hogy vallást tanítsunk, azért **az iskolában a vallástan tanítását a nevelés szépsége is követeli.** Amelyik iskolában nem tanítanak vallást, abban a nevelés nem szép, következésképp az iskola működése nem egységes. Ha pedig nem egységes és valamit csak akkor vagyunk képesek megérteni, ha egységes egészet alkot, azért annak az iskolának a működését nem vagyunk képesek megérteni. Ebből következik, hogy **annak az iskolának, amelyben vallást nem tanítanak, mint erkölcsi lehetetlenségnek nincs létjogosultsága.**

39. A vallástan tanításában nagyon lelkiismeretesesek legyünk.³ A mai erkölcsi romlottságnak és a romboló irányzatok terjedésének egyik oka az, hogy az emberek nem ismerik vallásukat.⁴ Ezt a tapasztalat is bizonyítja, amely azt mondja, hogy a legkönnyebb dolga s a leggazdagabb aratása ott van a romboló irányzatnak, ahol a vallásköznység és vallástudatlanság a legnagyobb mértékben uralkodik. Tehát ha a romboló irányzatnak és így a társada-

¹ A tanítás rendszerének a vallástan által való képviselését etikai koncentrációnak nevezi Willmann. (Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 418. és következő oldalai.)

² „Wir halten es demnach für richtig, jedes Fach seinen Gang gehen zu lassen, wie er der Natur des Lehrstoffes und der Aufgabe der Schule entspricht. Innerhalb der selbstständig ihre Wege gehenden Fächer aber soll nach Möglichkeit Verbindung und Gruppierung der Verwandten Stoffe stattfinden, und alle sollen der sittlich-religiösen Hauptaufgabe der Schule dienen.“ (L. Habrich: Pädagogische Psychologie, I. kötet, 6. kiadás, 1921, 179. oldal.)

³ „L'expérience démontre que sur cent il n'y en a pas dix qui sache réellement leur religion.“ (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁶ 1923, III. kötet, 556. oldal.)

⁴ A chilei kormány 1927-ben visszaállította az állami iskolákban a vallás-oktatást, amit az előző szabadkőműves kormányzatok megszüntettek. Ezt az intézkedést maga a közönség sürgette, mert kitűnt, hogy a hittanoktatás eltörlése óta az ifjúság erkölcsi színvonala süllyedt.

lom szétesésének gátat akarunk vetni és meggyöngíteni, sőt visszazsorítani akarjuk, akkor első törekvésünk az legyen, hogy az emberek jól megismerjék vallásukat és szerinte éljenek is.

MIT KELL TANITANIA A NÉPISKOLÁNAK A VALLÁSTANBÓL?

40. A vallás természetes és természetfölötti vallás. Az előbbi az Istenre és törvényeire vonatkozó természetes ismereteken alapszik, az utóbbi pedig a természetfölötti kinyilatkoztatás ajándéka és vannak benne értelmünk természetes megismerő erejét felülmúló igazságok is. Ennek megfelelően a vallástán is vagy a természetes vagy a természetfölötti vallást tárgyalja. Melyik vallást tanítsa a népiskola s általában az iskola?

A természetes vallás a természetes rendnek lett volna a valása. Mivel mi ténylegesen természetfölötti rendben élünk, a természetes rend sohasem volt állapota az embernek, azért az iskola a természetfölötti vallást tanítja. E rend, amelyben élünk, nemcsak arra kötelez minket, amit természetes eszünkkel felfoghatunk és megismerhetünk, hanem arra is, amit a természetfölötti kinyilatkoztatásból tudunk meg. És mert az iskola a végső célra képesít és a kereszténynek föltétlenül szükséges, hogy a végső cél elérése végett a természetfölötti kinyilatkoztatást is elfogadja, azért az iskola a természetfölötti vallást tanítja. Ez által a természetes vallást is tanítja, mert a természetfölötti a természetesen épül fel. „Az emberben van veleszületett természeti hajlandóság a természetfölötti hivatásra. Lelkünkbe ugyanis bele van oltva a vágy és képesség az egész igazságnak a legteljesebb odaadással és bensőséggel való befogadására; tetterőnk korlátoltsága nem szabhat határt az igazság számára való fogékonyságunknak; lehetetlen lelkünknek föl nem melegednie, amint eléje tárul a természetfölötti életcél és tartalom, a teljes Isten-közösség.”¹ Tehát **a népiskola s általában az iskola a természetfölötti vallást tanítja, amiben bennfoglaltatik a természetes vallás is.**

41. A vallás tárgya az Isten és alánya a lélek. Az Isten arra kötelez minket, hogy mindazt megtegyük, amit értelmes természetünk szerint meg kell tennünk, vagyis az erkölcstörvények szerint kell élnünk. Ezért az iskolának az erkölcstant is tanítania kell. De az iskola nem elégedhet meg csupán a természetes erkölcstörvények megismertetésével, mert a kereszténynek azt is meg kell tennie, ami a természetfölötti rend szerint kötelessége, hiszen természetfölötti rendben élünk. Tehát **a népiskola s általában az iskola tanítja az erkölcstant is, amint azt a természetes ész és a természetfölötti kinyilatkoztatás alapján fölépíthetjük.**

¹ Schütz Antal: Dogmatika. 1923, I. kötet 5. oldal.

Tehát az iskola tanít vallástant és tanít erkölcsant. E kettőt közös néven *vallástannak* nevezzük és hivatalosan *hit- és erkölcs-tannak* mondják.

MENNYIT TANÍT A NÉP- ISKOLA A VALLÁSTANBÓL?

42. a) Az ember eléri célját és betölti rendeltetését, ha mindazt megteszi, amit megtennie kell. Mindent meg kell tennünk, amit az Isten dicsőítése s az örök üdvösség megkövetel. E „minden”-nek a mértéke az a viszony, amelyben az ember, tehát a gyermek is az Istenhez, önmagához, embertársaihoz és más dolgokhoz áll és mértéke még a tévedhetetlen katolikus egyház által élénk állított és magyarázott természetfölötti kinyilatkoztatás. Ha valaki megfelel e viszonyoknak és az egyház parancsainak, akkor vallási kötelességeinek is megfelel. Ezért a vallástanból mindazt kell tanítanunk, ami szükséges ahhoz, hogy az ember minden viszonyának és az egyház parancsainak megfelelhessen. Minden viszonyunknak és az egyház parancsainak pedig csak akkor felelhetünk meg, ha az egész vallást ismerjük.

Továbbá a vallás átfogja az egész embert: gondolkodásmódját, érzelmvilágát, vágyait, cselekedeteit, mert egész valóját a végső cél felé irányítja. És mert a vallás egész valónkat átfogja, a gyermekét is és egész valónkat minden viszonyában és minden vonatkozásában a végső cél felé irányítja, azért az egész vallást kell ismernünk. Tehát **a népiskola s általában az iskola az egész vallást tanítja.**

b) A népiskola a parasztság iskolája és a parasztságnak egyedüli iskolája. (I. könyv.) Amikor a parasztgyermek a népiskolából kikerül, már sehol sem részesül olyan rendszeres tanításban, mint a népiskolában részesült, mert a szülői házban csak nevelői felügyeletet és némi útbaigazítást kap. (I. könyv.) Mivel pedig az embernek az egész vallásra van szüksége és a parasztgyermek ezt csak a népiskolában tanulhatja meg, azért a népiskolai gyermeknek az egész vallást kell ismernie. Tehát **a népiskola az egész vallástant tanítja.**

c) Azt, aki már eszével él, az egész vallás kötelezi. Már pedig a népiskola arra képesíti a gyermeket, hogy eszével élni képes legyen, minden cselekedete értelmes természetének megfelelően; következésképp a népiskolai gyermeknek is szüksége van az egész vallásra. Tehát **a népiskola az egész vallástant tanítja.**

d) A népiskola a földi boldogulás minden életformájához szükséges alapismereteket nyújtja. (I. könyv.) A minden életformához szükséges alapismeretek pedig a vallást a maga egészében is magukban foglalják, mert mindegyik életformának a célja a földi boldogságon át az örök üdvösség megnyerése; már pedig a földi boldogság lényege (I. könyv) s az örök üdvösség megnye-

rése az egész vallást követeli. Tehát **a népiskola az egész vallást tanítja.**

43. Amikor azt mondjuk, hogy a népiskola az egész vallást tanítja, ez alatt nem szabad azt értenünk, hogy a vallást terjedelmének minden részletében tanítja, amint azt az emberiség ismeri. A népiskola egész terjedelmében tanítja a vallást, de terjedelmének nem minden részletében, hanem a részletesebb megismerést az életre, vagy más nevelőkre bízta. A népiskola az egész vallást tanítja annyira, hogy az így nyert tudás a parasztembert egész életében elkormányozza.

44. A népiskola a parasztság egyedüli iskolája. A parasztember is néha vallási és lelkiismereti dolgokban olyan körülmények közé kerülhet, amelyekben a helyes cselekvésmód a vallási vagy erkölcsi igazságok részletesebb ismeretét követeli, mint amilyen részletességgel a népiskola az ilyen kérdéseket tárgyalja és tárgyalhatja. Hogyan cselekedjék tehát jól, ha a népiskola erre nem tanította meg?

Felelet. A népiskola mindenre megtanítja a parasztyermeket, amire az életben szüksége lesz vagy lehet a rendes viszonyok között, sőt egy-két különlegesebb esetre is kiterjeszkedik. A népiskola, de még a legmagasabb iskola sem terjeszkedhet ki minden egyes konkrét esetre külön-külön, mert az ember mindig meghatározott viszonyok és körülmények között cselekszik és ez ezerszámra hozza létre a konkrét eseteket; ezeket pedig mind külön-külön tárgyalni az iskolában lehetetlenség. Ezen úgy segít az iskola, tehát a népiskola is, hogy a mindennapi életben gyakrabban előforduló konkrét esetek közül sokat tárgyal és így megtanítja a tanítványokat a vallási és erkölcsi téren ítélni. Így a népiskola a vallási és erkölcsi téren való ítélésben bizonyos készségre hozza a tanítványokat úgy, hogy ők kikerülve az iskolából még az olyan esetekben is biztosan eligazodhatnak, amelyeket az iskola nem tárgyal. Ha pedig olyan különös eset is előfordulna a parasztember életében, amelyben a tanultak és saját tapasztalata alapján cselekvésmódját nem tudja meghatározni, akkor mások tanácsát kell kikérnie.

Itt még megjegyezzük, hogy a népiskolának és a többi iskolának rá kell vezetnie a tanítványokat arra, hogy az életben az ilyen kétes esetekben papjukhoz forduljanak a lakásán vagy a gyóntatószékben aszerint, hogy milyen ügyről van szó. Kétes vallási és erkölcsi dolgokban a pap a legjobb tanácsadó.

KI IRJA ELŐ A VALLÁSTAN ANYAGÁT?

45. Az állam mint a közjólét legfőbb őre minden iskolától szigorúan vallásos nevelést követel és ezért a vallást tanítását is megköveteli. De az egyház is követeli a vallást tanítását, mert ő az iskolai nevelés irányítója s a nevelés ténye csak a vallást tanításával valósítható meg. Tehát **a népiskolában és**

általában az iskolában a vallást tanítását megköveteli az állam is, az egyház is.

46. Más kérdés az, hogy ki határozza meg a népiskolai s általában az iskolai vallást anyagát.

Ez csakis az egyház lehet, mert az embereknek az örök üdvösségre való vezetője az egyház, következésképp a legilletékesebb annak a meghatározására, hogy mit kell tudnunk a vallástól. **Tehát a népiskolai s általában az iskolai vallást anyagnak a meghatározója az egyház.**

Hogy az egyház az iskolai vallást anyagának a meghatározója, ezt mindenki elismeri, és így is van a gyakorlatban.

KI TANITSA A VALLÁST AZ ISKOLÁBAN?

47. Még szólnunk kell arról, hogy ki tanítsa a vallást a népiskolában?

A mai egyházfegyelem szerint a vallásoktatás a plébános kötelessége heti két órában. Ezt kimondotta már az 1858-ban megtartott esztergomi tartományi zsinat, az 1863-ban megtartott pécsi tartományi zsinat. X. Pius pápa 1905. év április 15-én kiadott „Acerbo nimis” kezdetű apostoli körlevelében szintén a plébánosokat kötelezi a vallásoktatásra. Ugyanezt teszi az új egyházi törvénykönyv is (1333-i canon.).¹ E rendelkezéseknek megfelelően a gyakorlat is az, hogy a vallást a pap tanítja, a többi tárgyat pedig a tanító adja elő. A pap értelmezi és magyarázza a vallást, a tanítóra pedig az a munka vár, hogy a megmagyarázott részt az alsó fokon beemléktesse és a felsőbb osztályokban betaníttassa.

A vallást tanítása az igehirdetéshez tartozik. Jézus az apostoloknak és törvényes utódaiknak, a püspököknek mondta: menjeteek és tanítsatok minden népeket és ezért annak meghatározása, hogy ki tanítsa a vallást az iskolában, az egyház joga és kötelessége. Mivel pedig az egyház új törvénykönyvében úgy határozott, hogy az iskolában a pap köteles tanítani a vallást, azért **a népiskolában a vallást a pap tanítja.** Roma locuta, res finita. Ennek megfelelően a magyar püspöki kar is így határozott.²

48. Eléggé gyakori eset az, hogy a pap különösen az ú. n. filiális közösségekben nem képes a vallást tanításának úgy megfelelni, amint kellene, mert ebben több észszerű ok és sokszor nehezen leküzdhető akadály gátolja őt. Ekkor a tanító köteles tanítani a vallást. Így rendelkezik a magyar püspöki kar is.³ Ekkor a plébános az egyházi hatóságtól írásbeli feljogosítást köteles

¹ Mihályfy Ákos: Az igehirdetés. 1927, 230. és következő oldalai.

² Tanterv és utasítás a katolikus elemi népiskolák számára. 1926, 13. oldal.

³ Ugyanott 13—14. oldal.

kérni a tanító részére, hogy a vallástant is taníthassa, mert a vallástan tanítására vonatkozó megbízatás csak az egyháztól származhat. Tehát **szükség esetén a tanító köteles tanítani a vallástant.**

49. Amikor a pap tanítja a vallástant, akkor ő magyaráz és értelmez, a tanítóra pedig az a feladat vár, hogy a megmagyarázott részt az alsó fokban beemléztesse, a felsőbb osztályokban pedig betaníttassa.¹ Természetes, hogy ekkor a tanító is magyarázza a vallástant ott, ahol a tanítványoknak a beemlézésnél és betanításnál nehézségük van; azonban e magyarázatnak a pap által adott magyarázathoz kell simulnia. Ezt követeli a tanítás. És hogy e két magyarázat egymáshoz simulhasson, azért a tanító a vallástani órán is jelen van és hallgatja a pap magyarázatát.

*

A vallástannal kapcsolatban még meg kell emlékeznünk a szertartástanról és egyháztörténelemről is. Lássuk ezeket egyenként!

a) SZERTARTÁSTAN.

50. A vallástan az ember végső céljával foglalkozik, megjelöli a módokat és eszközöket, amelyeknek igénybevételével a végső cél elérhető. Ezt tudni kötelessége a gyermeknek; de nem egészen elégséges, mert ismernie kell az istentiszteleti ténykedéseket és menetüket is, mint amelyek segítik őt vallásának gyakorlásában. A vallás ismerete és az istentiszteleti ténykedések ismerete együvé tartozó dolgok.

Az ember természeténél fogva külsőképen is szereti megmutatni, amit bensejében érez és ezért belső istentiszteletét külsőképen is nyilvánítja. És hogy az ember belső istentiszteletének külső megnyilvánításában segítséget és támaszt nyerjen, azért embertársaival közösen végzi a külső istentiszteleteket. Erre az embert az is kötelezi, hogy nemcsak mint egyes személy, hanem mint társadalmi lény társadalmilag is köteles tisztelni és dicsőíteni az Istent. Így a közös istentiszteleti ténykedések a sok százados szokás vagy az illetékes tényezők előírása folytán bizonyos alakot nyertek és bizonyos rendben végeztetnek és végzésüknél bizonyos eszközök vannak használatban. E rendet és az eszközöket a *szertartástan* tárgyalja. Tehát **a népiskolának szertartástant is kell tanítania**, hogy a gyermek az istentiszteleti ténykedésekben tényleg azt lássa, amit látnia kell.

51. A szertartástanban mindamaz istentiszteleti ténykedéseket tanítjuk, amelyek évenként egyszer ismétlődnek. A többbit

¹ „Die Beteiligung der Lehrkräfte aus den Laienstande bei Erteilung des Religionsunterrichtes ist nicht nur erwünscht und geziemend, sondern in der Volksschule geradezu notwendig und zwar der Schüler wie des Lehrers wegen.“ (Th. J. Scherg.: Der Lehrer im Religionsunterricht. 1927, 13. oldal.)

később kell megtanulnia a gyermeknek, amikor a népiskolát már elhagyta; mégis a népiskola is felhívja a gyermek figyelmét a többi szertartásra. Mivel az évekint állandóan ismétlődő istentiszteleti ténykedések alkotják a szertartástan tulajdoképeni anyagát, azért azt kell mondanunk, hogy **a népiskola az egész szertartástant tanítja.**

52. A szertartástan tanítását egyedül az egyház teszi kötelezővé a népiskolában és anyagát is az egyház határozza meg. Ez természetes, mert a szertartások meghatározója az egyház. Ha az egyház határozza meg a vallástan anyagát, akkor a szertartástan anyagát is. Mondhatjuk, hogy a szertartástan a vallástannak a gyakorlati része s ezért anyagának a meghatározása is csak az egyház jogkörébe tartozhat.

b) EGYHÁZTÖRTÉNELEM.

53. Az egyház szervezett közösség, társaság. Illő és hasznos, hogy bizonyos társaság tagjai ama társaság szervezetét, fejlődését és főbb vonásaiban történetét is ismerjék. Ha ez érvényes minden társaságra, akkor még inkább érvényes az egyházra, amely az ember legfőbb és végső céljának elérése végett keletkezett. És még érvényesebb ez a katolikus egyházra, amelynek története nagyszerűségben minden nemzet történelmét messze felülmúlja. Tehát **a népiskolában egyháztörténelmet is kell tanítanunk.** Így jobban ragaszkodik az ember vallásához, szívesebben tesz eleget vallása parancsainak, készségesebben engedelmeskedik egyháza törvényeinek, mert egy nagy közösséghez való tudatos tartozás is lelkesíti őt.

54. Az egyháztörténelmet összefüggően tanítjuk; de belőle csak annyit, hogy a gyermek a főbb mozzanatokat, amelyek az egyház életére különösebb befolyást gyakoroltak, ismerje. Mivel összefüggően tanítjuk az egyháztörténelmet, tehát a gyermek általánosságban megismeri egyházának egész történetét, azért **a népiskola az egész egyháztörténelmet tanítja,** csak terjedelmének nem minden részét.

Az egyháztörténelmet egyedül az egyház teszi kötelezővé a népiskolában és anyagát is egyedül az egyház határozza meg. Ezt külön bizonyítanunk fölösleges.

II.

BESZÉD- ÉS ÉRTELEMGYAKORLATOK.

A BESZÉD- ÉS ÉRTELEM- GYAKORLATOK FOGALMA.

55. Mielőtt iskolák lettek volna, a beszéd már eszköze volt a nevelésnek, mert minden időben ez volt és ez is marad a közve-

títo az emberek között, tehát a nevelő és nevelt között is, az iskolában pedig a tanító és tanítvány között. Sőt mivel a nevelés szóbeli tanítást követel (l. könyv), azért a beszéd a nevelésben, tehát az iskolai nevelésben is különös fontosságú.

A népiskolának e téren az a feladata, hogy a beszédet törvényeinek megfelelően alakítsa és fejlessze. Hogy ezt megtehesse, ahhoz mindenekelőtt az szükséges, hogy a gyermeket megtanítsa gondolkodni, mert csak akkor képes jól és helyesen beszélni, ha jól és helyesen gondolkodik. Míg a gyermek nem tud szabatosan gondolkodni, addig beszélni sem tud jól, t. i. folyékonyan és következetesen. Igaz ugyan, hogy a gyermek beszél, amikor a népiskola küszöbét először lépi át, de mert következtelen és fégyelmezetlen a gondolkodása, azért következtelen és fégyelmezetlen a beszédje is. Beszédje tulajdonképen nem más, mint fecsegés. Már pedig arra szükségünk van, hogy a gyermek jól beszéljen és jól fejezze ki magát, mert csakis beszédje által vagyunk képesek megítélni, vajjon jól és következtelen gondolkodik-e. És mert a gyermek esze tulajdonképen a népiskolában kerül először rendszeres fejlesztés alá, azért e munkát nem kezdetjük valamely tudományágon vagy több tudományon egyszerre, hanem más utat kell választanunk, t. i. oly dolgokon kezdjük az észfejlesztést és a beszédben való gyakorlást, amelyek ugyan nem tartoznak a tudás egy meghatározott területéhez, mégis az először iskolába lépő gyermek értelmi színvonalához és felfogó képességéhez közel esnek. Erre valók az ú. n. *beszéd- és értelemgyakorlatok*, amelyeknek az a céljuk, hogy az először iskolába lépő gyermeket megtanítsák korának megfelelően helyesen gondolkodni, jól ítélni, biztosan következtetni és szabatosan beszélni; de megfordítva is: a szabatos beszéden át helyesen gondolkodni, jól ítélni és biztosan következtetni, mert a gondolkodás és beszéd kölcsönösen segíti egymást. E tárgyat beszéd- és értelemgyakorlatoknak mondjuk, mert beszéd által tanítunk gondolkodni, és gondolkodás által beszélni, hiszen ez másképen nem is lehetséges. Tehát **a népiskolának egyik tárgya a beszéd- és értelemgyakorlatok is.**

Még megjegyezzük, hogy e tárgy elnevezése nem nagyon találó, mert a szó szoros értelmében minden tárgy beszéd- és értelemgyakorlat. Mégis ezt az elnevezést tartjuk meg, mert a tanításág köztudatába ez ment át.

56. A beszéd- és értelemgyakorlatokban igazságokat közlünk a gyermekekkel; de ezek az igazságok nem tartoznak a megismerésnek egy és ugyanazon meghatározott területéhez, hanem a megismerésnek több területéről vannak véve. Ezért *a beszéd- és értelemgyakorlat nem tudományág, de nem is valamely tudományágnak egyik része, hanem több tudományágból egyes elemeket foglal magában.* Mivel a tudományokat tárgyük után nevezzük el, tehát a tantárgyakat is és a beszéd- és értelem-

gyakorlat anyagát több tudományból veszi, azért e tárgynak nehéz nevet adni.

A BESZÉD- ÉS ÉRTELEM- GYAKORLATOK ANYAGA.

57. A nevelés és tanítás megköveteli, hogy a most iskolába lépő gyermeket mindenekelőtt gondolkodni és beszélni tanítsuk meg és legalább is annyira, hogy a népiskola további fokozatain a gondolkodásban és beszédben már szerzett némi önállóságot felhasználhassuk a tárgyak önálló és rendszeres tanításánál, mert e némi önállóság nélkül az egyes tudományágak rendszeres tanításába nem foghatunk. Azonban ezt nem kezdhetjük úgy, hogy a gyermek előtt ismeretlen dolgok fejtegetésébe fogunk. Ez esztelenség lenne. A gondolkodás megkívánja, hogy olyan valamiből induljunk ki, amit már ismerünk, hogy következtetésekkel vagy bizonyításokkal az eddig ismeretlenre juthassunk. Ismertből haladunk az ismeretlen felé. Ez az emberi gondolkodás természete mind a felnőttnél, mind a gyermeknél. Amikor a gyermek először lép az iskolába, már vannak ismeretei, sőt valamit tud is, hiszen vannak szemléletei és tapasztalatai s belőlük már némi következtetéseket is vont. A gyermek ismeri a környezetében előforduló tárgyakat, többről meg tudja mondani a felhasználás okát vagy célját, sőt az erkölcs és vallás terén is van némi tudása. Azonban ezek az ismeretek a legnagyobb össze-visszaságban hevernek lelkében, nincs meg közöttük az összeköttetés vagy egymásravezetőség, sok ismerete hiányos, sőt némelyik téves is. A népiskolának mindenekelőtt az a kötelessége, hogy a gyermek hozott ismereteit, amelyek az iskolai neveléssel viszonyban vannak, rendszeresítse, csoportosítsa, közöttük kapcsolatokat létesítsen, a hiányosakat kiegészítse és a téveseket kijavítsa. Így a gyermeki ész hosszas fáradozás után megtanul mindenekelőtt némiképen figyelni és kezdi megszerezni ama készséget, hogy értésre törekedjék, a folytonos felelések által pedig a beszéd lassan hozzá simul a föltett kérdésekhez s folyékonyabb és összefüggőbb lesz. Természetes, hogy akkor, amikor a népiskola ezt teszi, tovább is megy, azaz gyarapítja a gyermek tudását oly dolgokkal, amelyek ugyan újak előtte, de hasonlóak vagy rokonok, viszonyban vagy vonatkozásban vannak már meglévő ismereteivel. Ezt a népiskolának annál is inkább meg kell tennie, mert az egyes ismeretek között csak akkor képes kapcsolatokat létesíteni, ha az ismereteket bővíti, mert a gyermeknek a népiskolába hozott ismeretei e kapcsolatok létesítésére egymagukban nem elegendők. Ez által erősödik az emlékező tehetség is, sőt a kíváncsiság, amely a gyermekeket hatalma alatt tartja, kezd átalakulni és tudásvágy lesz belőle. Így vezeti az iskola mindig tovább és tovább a gyermeket s teszi őt alkalmasabbá és alkalmasabbá a további tanulásra.

A gyermeknek régi, magával hozott ismeretei mind kör-

nyezetéből valók; de környezetéből valók és környezetének határait alig lépik át amaz ismeretek is, amelyekkel az iskola a gyermeknek már meglévő ismeretei között kapcsolatokat létesít, vagy azokat gyarapítja. Mivel pedig ismertből kell kiindulnunk, hogy új ismereteket nyújthassunk és a kiinduló pontul szolgáló ismeretek, valamint a gyermeknek iskolába lépése alkalmával a gondolkodást és beszédet segítő új ismeretek a gyermek környezetéből valók, azért *a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a gyermek környezete.*

A gyermek környezete az ő lakóhelyéhez tartozik és ezért némelyek azt mondják, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a gyermek lakóhelye. Ez okból ezt a tárgyat *lakóhelyi ismereteknek* nevezik.¹ Ez az elnevezés már találóbb, mint a „beszéd- és értelemgyakorlat” elnevezés, mert e tárgy anyaga tényleg a lakóhelyből van véve. Mindazáltal ez az elnevezés sem fűdi azt, amit e tárggyal célzunk, mert nem célunk a lakóhely megismertetése, hanem a gyermeket a gondolkodásban és beszédben legalább annyi készségre hozni, hogy az iskola további fokozatain a rendszeresebb tanítás lehetséges legyen.

58. A beszéd- és értelemgyakorlatoknak már a célja is mutatja, hogy észfejlesztő tárgy, hiszen a gyermek itt kezd tanulni rendszeresen gondolkodni. De nemcsak észfejlesztő, hanem erkölcsnemesítő hatása is van, mert akkor, amikor a gyermek környezetét tárgyaljuk, mindenütt meg kell mutatnunk azt is, hogy melyik a helyes cselekvési mód. Sőt itt eleget tehetünk a gyermek ama természetes vágyának is, hogy szereti a *történeteket, meséket* és rajong az *elbeszélésekért*. Ezt követeli maga a nevelés is, mert az először iskolába lépő gyermek elé nem léphetünk mindjárt elvont okoskodásokkal, hanem meséken, történeteken és elbeszéléseken át vezetjük az egyes igazságokra.

Mesélgessünk is a gyermekeknek; de a mese vagy elbeszélés *erkölcsi tanulságot* is foglaljon magában. Az erkölcsi tanulság nélkül az elbeszélésnek nincsen célja, mert nem az a törekvésünk, hogy a képzeletet pusztán gyönyörködtessük, hanem az, hogy a képzelet gyönyörködtetésének a segítségével az erkölcsi érzéket finomítsuk és nemesítsük, a lelkiismeretet pedig éberebbé és érzékenyebbé tegyük és ez által a jó gyakorlásában a gyermek az idegen példákra is támaszkodva állhatatosabb legyen. Tehát **a beszéd- és értelemgyakorlatok a vallásosság fejlesztésére és erősítésére kiválóan alkalmasak.**

Az elbeszéléseknek még az a hasznuk is van, hogy segítségével megtanul a gyermek huzamosabb ideig önállóan, egyfolytában, folyékonyan, összefüggően és következetesen beszélni, mert erre rákényszeríti őt az elbeszélésben hallott cselekvéssorozat. Ez pedig a tanulás szempontjából fontos és nagyon szükséges, sőt nélkülözhetetlen.

¹ Pl. Dreisziger Ferenc.

Tehát a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a gyermek környezete és az erkölcsi elbeszélések s az **erkölcsi elbeszélések a fő anyag**. U. i. az először iskolába lépő gyermek figyelmét csak két dologgal tudjuk lekötöni: szemléltetéssel és elbeszélésekkel. Azonban az, amit az első osztályban szemléltethetünk, csak nagyon rövid időre ragadja meg a gyermek figyelmét s azután ismét csapong és szertelenkedik. Az elbeszélések pedig teljesen lekötik figyelmét, lélekzetét visszafojtva és szájtátva hallgatja azokat, mert természetének megfelelően mozgalmasságot lát bennük. E mozgalmasságot képzeletével folytonosan kíséri s mert ez gyönyörködteti őt, mindenről megfeledkezve teljes figyelemmel és teljes mozdulatlanságban követi az előtte lepergő cselekvéssorozatot. Így az ész lassan hozzászokik a figyeléshez és e készség hatása alatt más tanítási anyagot is figyelemmel fog hallgatni. Tehát a gyermek természete s ezért az észszerűség is azt mondja, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok fő anyaga az erkölcsi elbeszélések.

KI TESZI KÖTELEZŐVÉ A BESZÉD- ÉS ÉRTELEMGYAKORLATOK TANÍTÁSÁT?

59. A beszéd- és értelemgyakorlatok tanítását nem a közjólét követeli, hiszen mindazt, amit e tárgy magában foglal, a gyermek a későbbi osztályokban ismét tanulja ama tárgyak keretében, amelyeket az állam a közjólétre való tekintettel előír, vagy pedig az egyház az állam előírásaira támaszkodva megállapít a nevelésnek nagyobb tökéletesítése végett, az erkölcsi igazságokat pedig már az első osztály vallástani anyagában tanulja. A beszéd- és értelemgyakorlatokat csupán a nevelésnek jobb keresztülvitele követeli, mert a népiskola addig nem képes vagy alig képes bizonyos ismeretcsoportokat önállóan és rendszeresen tanítani, míg a gyermek gondolkodását és beszédjét a beszéd- és értelemgyakorlatok által az iskolai nevelésnek megfelelően kissé nem fegyelmezte. A beszéd- és értelemgyakorlatok csupán előkészítés, hogy a közjólétre való tekintettel az állam által előírt ismeretcsoportokat taníthassuk és általában a népiskolában taníthassunk.

Az állam a közjólétre való tekintettel előírja, hogy mit és mennyit tanítson a népiskola; és mert ezeket nem taníthatja rögtön akkor, amikor a gyermek iskolába lép, azért mindenek előtt előkészíti a gyermeket a további tanulásra és előkészítésül a beszéd- és értelemgyakorlatokat állítja nevelési és tanítási rendszerébe. A népiskola tanít beszéd- és értelemgyakorlatokat, bár ez nem tartozik a közjólét-hez. És mert nem tartozik a közjólét-hez, azért a beszéd- és értelemgyakorlatok előírása nem tartozik az állam felügyeleti jogához. A beszéd- és értelemgyakorlatokat csupán az iskolai nevelés jobb keresztülvitele követeli, hogy a népiskola mindama követelményeknek megfelelhessen, amelyeket tőle mind az egyház, mind az állam kíván.

Az iskolai nevelés irányítója és végrehajtója az egyház. Ebből következik, hogy mindannak előírása, ami az iskolai nevelésnek csak jobb keresztülvitelét és tökéletesítését célozza, az egyház hatáskörébe tartozik. Mivel pedig a beszéd- és értelemgyakorlatok ilyen tantárgy, azért a népiskola e tárgyat csupán az egyház előírása alapján tanítja. Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatok előírása csak az egyház hatáskörébe tartozik.* Ebből pedig az következik, hogy *a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát is csak az egyház határozza meg.*

III.

IRÁS ÉS OLVASÁS.

AZ IRÁSRÓL ÉS OLVASÁSRÓL ÁLTALÁBAN.

60. Az írás és olvasás a mai korban a közjólét elemi követelménye s a műveltség nélkülözhetetlen föltétele. Mai nap nem az elfogyasztott szappanmennyiség a műveltség fokmérője, hanem az írni és olvasni-tudók száma. Az írás és olvasás fontosságát nemcsak a mai kor ismeri el, hanem a régiek is elismerték és nagyrabecsülték. És méltán! Az írás és olvasás közvetít távollevő emberek között; az írás az, ami megőrzi a nagy emberek emlékét, gondolataikat, eszméiket és még a késő unokákat is lelkesíti. Az írás és olvasás a mai korban a tudományok áthagyományozásának és továbbfejlesztésének nélkülözhetetlen eszköze. Az ember az írás és olvasás megtanulásával a legáltalánosabb eszköz birtokába jut, hogy ismereteket szerezhessen; új viszonyba kerül a nyelvvel, amely nemcsak tovatűnő neki, hanem jelenlevő. Az ember az írásban és olvasásban találkozik először a nyelv analizisével: a nyelvet szavakra, szótagokra, hangokra bontja és megismeri a nyelv összetettségét. Az írás néma beszéd és az olvasás az elhangzott szót jelenlevővé teszi. A mostani időkben az emberképzésnek első lépése az írás és olvasás megtanulása s ez egyúttal minden képzésnek az alapja. Az írás és olvasás oly két eszköz, amellyel más javakat is szerezhetünk.

Az írás és olvasás a földi boldogulás összes életformáinak szükséges és ezért **a népiskolának mind az írást, mind az olvasást kell tanítania.** E két tárgy annyira hozzátartozik a népiskolához, hogy kezdettől fogva tárgyai a népiskolának.

61. Az írás és olvasás a vallástan után a népiskolának a legfontosabb tárgya. Aki ír, olvas és az olvasottakat megérti, az már annyira önálló, hogy a saját erejére támaszkodva is tökéletesedhet, ismereteit könyvekből is gyarapíthatja, ha t. i. a szükséges előismeretek megvannak, és az ész előzőleg kellőképen volt fejlesztve. De az írni-olvasni tudó gyermek is szerez magának bizonyos önállóságot, mert a tanító magyarázata után és segítségé

mellett már könyvből is tanulhat. Így az *írásbeli tanítást* is felhasználhatjuk a nevelés tökéletesítésénél (I. könyv), mert általa megkönnyebbül és megrövidül mind a tanító, mind a tanítvány munkája.

Aki ír és olvas, az távollévőkkel is érintkezhet, távollévők gondolatait is megismerheti. Ezért érintkezési köre nagyobb, mint azé, aki nem ír és nem olvas, következésképpen csak a szóbeli érintkezésre van utalva. Tehát nagyobb környezetből is merítheti ismereteit, nagyobb környezetből bővítheti és gyarapíthatja tudását és mindebben mások állandó segítsége nélkül is eljárhat. Így lesz az *írás és olvasás fokmérője az általános műveltségnek*.

62. Minél többen tudnak írni és olvasni valamely országban, annál többen képesek társadalmi körükön kívül álló ismereteket szerezni s ez által könnyebben juthatnak kenyérkeresethez, mert nem kénytelenek ugyanabban a társadalmi osztályban megmaradni. Ezt a gyakorlati élet is bizonyítja. Minél kisebb valamely országban az írni-olvasni nem tudók száma, annál nagyobb annak az országnak az általános műveltsége, de egyúttal könnyebb a megélhetés is, könnyebb a kenyérkeresethez való jutás is, mert az írni-olvasni tudás által megszerezhetők amaz ismeretek is, amelyeknek segítségével itt vagy ott boldogulhat és érvényesülhet az ember. Tehát roppant fontosságú tárgy az írás és olvasás annyira, hogy már kezdettől fogva tárgya a népiskolának. *A vallástanítás föltétlen szükségességén kívül az írás és olvasás nagy fontossága is megokolja az iskolakényszert.*

Lássuk ezután e két tárgyat egyenként!

ÍRÁS.

63. Aki ír, az egyúttal olvas is. Ezért a népiskolában az írás és olvasás tanítását összekötjük, vagyis egyszerre végezzük. Így az írás tanítása részben eszközként szerepel az olvasás tanításánál. Mindaddig, míg a gyermek nem tud írni és olvasni, az olvasás és írás egyetlen tantárgy és többnyire *írva-olvasásnak* nevezik. Mi is ezt az elnevezést fogjuk használni. A későbbi fokozatokon pedig, amikor a gyermek már ír és olvas, ha nem is érti az olvasottakat, már nincs írva-olvasás, hanem van írás és van olvasás, vagyis az egy tárgyból két tárgy lesz.

64. „Az írás bizonyos hangok előállítására meghatározott jelek által.”¹ E jeleket *betűknek* nevezzük. Tehát az *írás tanításának az anyaga a betűk*, még pedig a nagy- és kisbetűk, mert az írásnál mind a kettőre szükség van.

65. Minden tárgy tanításának az általános célon kívül megvan a különös célja is; de más célokat is össze kell kötünk vele, ha lehetséges. Az írásnál nemcsak arra törekszünk, hogy a

¹ „Schreiben ist das Darstellen gewisser Laute durch bestimmte Zeichen.“ (Weigl-Battista: Die Volksschule. 1931, 194. oldal.)

gyermek megtanuljon írni s e tudását az életben értékesíthesse földi boldogulásában és erkölcsi tökéletesedésében, hanem arra is, hogy szépen írjon és ez által a vonalakban is szépséget lásson. Így a gyermek szépérzéke is fejlődik, de megszokja azt is, hogy irkája tiszta és rendes legyen, ami szintén a széphez tartozik, tehát ismét jótékony hatással van a szépérzékre. A gyermeknek szépen kell írnia s ezért *szépirás* is van az iskolában. A szépirás tulajdonképpen nem tantárgy, hanem az írás tanításának természetes velejárója. A népiskola tárgya az írás és írás közben a szépírásra is nagy gondot fordítunk.

Még megjegyezzük, hogy az írás nem tudomány, hanem készség, hogy gondolatainkat megörökíthessük és távollevőkkel közlekedhessünk. A betűk mesterséges jelek, amelyek nincsenek természetes vonatkozásban a megismerő tehetséggel.

OLVASÁS.

66. „Az olvasás meghatározott jelek megnevezése meghatározott hangok által”.¹

Az olvasásnál megkülönböztetünk *gépies* vagy *készséges olvasást* és *értelmes olvasást*. Gépiesen vagy készségesen akkor olvas a gyermek, amikor olvas tekintet nélkül arra, vajon érti-e az olvasottakat. Ekkor a gyermek minden igyekezete abban merül ki, hogy az előtte lévő betűknek megfelelő hangokat összekötve, folyékonyan mondja ki. — Értelmes olvasásnak azt az olvasást nevezzük, amelyben arra törekszünk, hogy a gyermek az olvasottak értelmét az olvasás által is jelezze, vagyis hangsúlyozzon, a pontnál essék le a hanggal, a vesszőnél kissé emelje fel a hangját stb. Aki így olvas, az érti is az olvasottakat, különben nem tudna hangsúlyozni. És ez a lényeges az olvasásnál, mert az olvasásnak csak akkor van értéke, ha értjük azt, amit olvasunk, hiszen csak akkor használhatjuk fel földi boldogulásunkban ismereteink állandósításánál és gyarapításánál, valamint erkölcsi tökéletesedésünkben.

Természetes, hogy akkor, amikor a gyermek még csak kezd tanulni olvasni, csupán a gépies olvasásra törekedhetünk, mert, míg nem olvas jól gépiesen, hanem folytonosan dőcög és akadozik, vagy talán betűket is kihagy, addig nem gondolhatunk értelmes olvasásra, hiszen a gyermeknek a fő gondja a betűk megismerése, összerakása és kimondása, nem pedig a szavak alatt rejlő értelem. Amikor a gyermek a gépies olvasásban meglehetősen készségre tesz szert, akkor már az értelmes olvasás is lehet célunk annál inkább, mert az értelmes olvasás elősegíti a gépies olvasást is. De ne vágjunk a dolgok elébe, hiszen minderről még lesz szó.

¹ „Lesen ist das Benennen gewisser Zeichen durchbestimmte Laute.“ (Weigl-Battista: Die Volksschule. 1931. 194. oldal.)

Azt, hogy az olvasottak megértetésére törekszünk, *olvasmánykezelésnek* nevezzük. Az olvasmánykezelés nem külön tantárgy, hanem az olvasás tanításának természetes velejárója. A tantárgy: olvasás és hogy az olvasás tanításával célt érjünk, az olvasottakat értelmeztetjük is, azaz olvasás közben olvasmánykezelés is van.

67. Az értelmes olvasásnál követeljük *hangsúlyos olvasást*, mert nem egészen elégséges az, hogy a gyermek megértse az olvasottakat, hanem a mondatból ki is emelendő az, amit ki kell emelnie; az egyes szavak is hangsúlyosan ejtendők ki és az egyes írásjeleket a hanghordozással is jeleznie kell. Aki jól hangsúlyoz, az éppen a hangsúlyozásával árulja el, hogy érti az olvasottakat. Általában ahhoz szoktassuk a gyermekeket, hogy úgy olvassanak, ahogyan beszélnek: az olvasás és beszéd között ne legyen különbség. Aki úgy olvas, ahogyan beszél, az hangsúlyosan olvas, mert a beszéd mindig hangsúlyozott.

A hangsúlyos olvasással nem követelünk valami különösét a gyermektől, mert a hangsúlyos olvasás az értelmes olvasásnak természetes következménye. Az emberek már régen beszéltek, amikor írni kezdtek s a betűkkel és írásjelekkel csak jelzik azt, amit az előző mond. Ezért egészen természetes, hogy olvasás által a betűkkel és írásjelekkel jelzettet előszóban visszaadjuk és ezt megkívánjuk a gyermektől is, vagyis hangsúlyos olvasást követelünk tőle. A hangsúlyos olvasás által a gyermek szépérzékét is fejlesztjük, amennyiben arra törekszünk, hogy a hangokban is észrevegye a szépet.

Az olvasás is csak készség és nem tudomány, mint az írás. Mégis az olvasás lélektani világ kicsinyben, amelynél működik az érzéki megismerés a betűk észrevevésében, a gondolkodás az olvasottak megértésében, az emlékezet az olvasottak megtartásában, az olvasás által fölkelletett érzelem és mindebben a vezérlő az akarat, mert mindeme tehetségek és képességek mozgatója az akarat.

KI IRJA ELŐ AZ ÍRÁST ÉS OLVASÁST?

68. Az írni- és olvasnitudás a közjóléthez tartozik és ezért látszólagosan az állam írja elő az írást és olvasást a népiskolában. Azonban ez csak látszat.

a) Az írni- és olvasnitudás a közjóléthez tartozik, de nem magában véve, azaz nem mint pusztán írás és olvasás. A közjóléthez az tartozik, hogy az emberek lehetőleg szabatosan tudják leírni gondolataikat és az olvasottakat jól megértsék. Ezért **az állam a közjólétre való tekintettel csak azt írhatja elő, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja s az olvasottakat megértse**, mert erre az embereknek nemcsak egymásközött van szükségük, hanem az állam is már sokszor írásban közlekedik polgáraival és sokszor polgá-

raitól írásbeli közlekedést követel. Hogy a népiskola e célt elérhesse, azért az állam követelésének szükséges előfeltételét valósítja meg, vagyis a gyermekeket megtanítja írni és olvasni, tehát az írást és olvasást tantárgyként kezeli. Az állam megjelöli a célt s az iskola tulajdonosa és az iskolai nevelés irányítója, t. i. az egyház az ezen cél eléréséhez szükséges eszközöket közvetett vagy közvetlen ítélettel meghatározza s az iskolai nevelés rendszerébe állítja. Mivel pedig gondolataink leírásának és az olvasottak megértésének szükséges előfeltétele, hogy tudjunk írni és olvasni, azért az egyház az írást és olvasást tantárggyá teszi a népiskolában. Tehát **az írást és olvasást az egyház írja elő a népiskola számára.**

b) Továbbá a népiskola is, mint mindegyik iskola, a nevelés tökéletesítője. Ha most csak a nevelés lényegére vagyunk tekintettel, akkor a népiskola úgy tökéletesíti a nevelést, hogy a vallási és erkölcsi téren tökéletesebb tudásra törekszik, hogy e tökéletesebb tudás által jobban művelhesse az akaratot. E tökéletesebb tudás közlése nemcsak azt követeli, hogy a vallási és erkölcsi igazságok rendszeresebben taníttassanak, mint azt általában a családi nevelés megteheti, hanem azt is, hogy a gyermek ne csak hallás után tanuljon, hanem tanulásánál amaz elemi segédeszközöket is igénybe vegye, amelyeket a kultúra fejlődése nyújt. Ez az elemi segédeszköz pedig az írás és olvasás. Így az írás és olvasás a népiskola tantárgya lesz.

Az írás és olvasás tárgya a népiskolának, de nem az állam előírása után, hanem már az iskola lényegénél fogva, amennyiben az iskola a nevelés tökéletesítője s ezért a kultúra fejlődése által nyújtott elemi segédeszközöket a népiskola nevelési rendszerébe állítja, hogy a különböző területű ismereteket jobban állandósíthassa s így a nevelést jobban tökéletesíthesse. A kultúra fejlődése által nyújtott ez az elemi segédeszköz az írás és olvasás. Ebből következik, hogy a népiskola az írást és olvasást tárgyai közé vette föl tekintet nélkül a közjólétre. És tényleg a történelem is azt bizonyítja, hogy a népiskola már akkor tanított írni és olvasni, amikor az írás és olvasás nem tartozott a közjólét elemi föltételeihez a széles néprétegeknél és az állam nem is törődött a népiskolával.

Mivel a népiskola tekintet nélkül a közjólétre tanít írni és olvasni, azért **az írást és olvasást nem az állam írja elő**, hanem az iskola tulajdonosa, az iskolai nevelés irányítója és végrehajtója, t. i. az egyház. Tehát **az írást és olvasást az egyház írja elő.**

c) Az iskola a nevelés tökéletesítője s ezért tökéletesítenie kell tanítását és tökéletesítenie kell azt is, hogy a gyermek minél könnyebben és minél jobban tanulhasson. Mai nap nem elégséges csak a szóbeli tanítás, bár ez marad mindenkorra a tanításban az iskola fő dolga, hanem ezt támogatnunk kell az írásbeli tanítással (könyv által) is. Ezért a gyermek tanítását is kell

támogatnunk az írás és olvasás tanításával. Tehát a népiskola a tanítás és tanulás tökéletesítése végett akkor is tanítana írást és olvasást, ha az állam nem írná elő, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja s az olvasottakat megértse; következésképp **az írást és olvasást az egyház írja elő.**

d) A népiskolát nem az állam, hanem az egyház hívta létre s a népiskola már akkor tanított írni és olvasni, amikor az állam még semmit sem törődött a népiskolával, azt hatáskörébe tartozónak nem tekintette. Ha tehát a népiskola és mindegyik népiskola már akkor tanított írni és olvasni, amikor az állam még nem vette észre, hogy a népiskola a közjóléttel szoros viszonyban van, azért az írás és olvasás tanítását az rendelte el a népiskolában, aki a népiskolát létrehozta. Ez az egyház. És mert az egyház most is tulajdonosa a népiskolának s az írás és olvasás tudására legalább is annyira szükség van, mint a régebbi időkben volt, azért **most is az egyház az előírója az írásnak és olvasásnak a népiskolában.**

69. Ha az egyház a közjólétre való tekintet nélkül írja elő a népiskolában az írás és olvasás tanítását, akkor mire való az állam amaz előírása, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja és az olvasottakat megértse. (68)

Felelet. Az írás és olvasás tudása annyira beletartozik a közjólétbe a mai viszonyok között, hogy az a tanító, ki e téren nem teszi meg kötelességét a népiskolában, a közjólét ellen tör. Mivel pedig az államnak kötelessége a közjólét ellen irányuló minden cselekedetet megelőzni, azért megkívánja, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja s az olvasottakat megértse, hogy a lelkiismeretlen tanítót az egyház által felelősségre vonathassa (I. könyv) és azután ő is megbüntethesse, mint a közjólét ellenségét.

ELLENVETÉSEK.

70. Ha az állam azt írja elő, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja és az olvasottakat megértse, akkor előírja az olvasás és írás tanítását is.

Felelet. Az állam nem ura az iskolának, hanem csak felügyeleti joga van fölötte, mert az iskola a közjólétnek szükséges ismeretek közlésével tökéletesíti a nevelést. Mivel pedig a közjólét legfőbb őre az állam, azért kötelessége megmondani, még pedig kifejezetten, hogy a közjólétre való tekintettel mit kíván az iskolától. Amit az állam kifejezetten követel, azt az állam írja elő az iskola részére s azután az egyház kötelezővé teszi. Amit az állam nem kifejezetten követel az iskolától, bár kifejezett követelésében benne van és a kifejezett követelésből vont következtetéssel tudható meg, annak előírása már nem tartozik az államhoz, mert nem ő az iskolai nevelés végrehajtója. E következtetéseket az vezeti le, aki az iskolai nevelés végrehajtója.

Már most az állam emez előírásában: a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja és az olvasottakat megértse, nincs benne kifejezetten az írás és olvasás tanítása, hanem csak hallgatólagosan, amelyet belőle közvetlen ítélettel nyerünk. E közvetlen ítéletet így nyerjük:

a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja s az olvasottakat megértse,
következőleg — mondja az egyház — a népiskolának kell tanítania írást és olvasást.

E közvetlen ítéletre ama tapasztalat vezet, hogy a család nem tanít írást és olvasást; az állam pedig az írásra és olvasásra való célkitűzésénél e körülményt nem veszi figyelembe. Tehát **az írás és olvasás előírása nem tartozik az állam jogkörébe. Sőt az olvasmánykezelés előírása sem tartozik az állam jogkörébe,** mert ezt is az állam előírásaiból okoskodás útján kapjuk, hogy kívánalmainak eleget tehesünk.

71. Igaz, hogy a népiskola már akkor tanított írni és olvasni, amikor ez a kettő még nem tartozott a közjóléthez a széles néprétegeknél és az állam sem törődött a népiskolával; de most a közjólét elemi föltétele e kettő, tehát kötelező tanítását az állam rendeli el.

Felelet. Ha az írás és olvasás most elemi föltétele a közjólétnek, ez csakis iskolák által volt lehetséges. Az iskolák működésének az eredménye az, hogy most már mindenkinek kell tudnia írni és olvasni. Ha az iskola kötelessége volt az írás és olvasás tanítása már akkor, amikor ezt még nem követelte a közjólét a széles néprétegeknél és az állam sem törődött a népiskolával, akkor kötelessége most is a közjólétre való tekintet nélkül, a közjólét legfőlegb még jobban ösztönzi az iskolát, hogy az írás és olvasás tanítása minél tökéletesebb legyen. Tehát **az írás és olvasás tanításának előírása nem tartozik az állam jogkörébe.**

72. Van még egy ellenvetés és ez a következő. Az iskolákat a földi boldogulás megszorodott föltételei hozták létre tekintettel az ember végső céljára. (I. könyv.) Ha tehát a népiskolának kötelessége az írás és olvasás tanítása, de nem a közjólétre való tekintettel lett ez kötelessége, akkor a népiskolát nem a földi boldogulás megszorodott föltételei hozták létre.

Felelet. Az írás és olvasás tárgya lett a népiskolának a közjólétre való tekintet nélkül. Ez azt jelenti, hogy akkor, amikor a népiskola keletkezett, az írás és olvasás nem volt annyira általánosan szükséges, hogy az állam mint a közjólét legfőbb öre az írásnál és olvasásnál bizonyos követelésekkel állhatott volna elő a népiskolával szemben és ezért nem is törődött a népiskolával. Mindazáltal a népiskolát a földi boldogulás megszorodott föltételei hozták létre, mert az írás és olvasás már akkor is föltétele volt a nagyobb földi boldogulásnak és érvényesülésnek vagy bizonyos tereken az előrehaladásnak, tehát a nevelés töké-

letesítésének is, csak nem volt a közjólét elemi föltétele a széles néprétegeknél. Amikor a népiskola keletkezett, az írás és olvasás is már odatartozott némileg a közjóléthez, csak nem annyira, hogy az állam a széles néprétegektől megkövetelhesse volna a gondolatok leírását és az olvasottak megértését. De főképpen a közjóléthez tartozott (és ennek most is így kellene lennie) az igazán vallásos nevelés, hogy a népek és nemzetek emberi módon élni megtanuljanak, a kormányzók és kormányzottak sohase tévesszék szem elől az ember végső célját. A népiskola keletkezésének idején nagyon helyesen főképpen ezt tartották a közjólét megsokasodott föltételének, amit a történelem is bizonyít. Ezért van az, hogy a népiskola csak akkor keletkezett és terjeszkedett, amikor a kereszténység keletkezett és terjeszkedett.

73. Mondottuk (62), hogy a vallásos nevelés föltétlen szükségességén kívül az írás és olvasás fontossága is megokolja azt, hogy az állam az iskolakényszer jogával éljen. Most pedig azt mondjuk, hogy mégsem az állam írja elő az írást és olvasást a népiskolában. Hogyan egyeztethető össze ez?

Felelet. Az állam a közjólétre való tekintettel azt követeli, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja s az olvasottakat megértse és ezért erre való tekintettel élhet az iskolakényszer jogával. Mivel pedig az államnak ez az előírása hallgatólagosan és bennrejlőleg magában foglalja az írás és olvasás tanítását, azért rövidség kedvéért azt mondjuk, hogy az állam az iskolakényszer jogával él az írásra és olvasásra való tekintettel. Ezzel kerülni akarjuk azt a hosszadalmasságot: az állam az iskolakényszer jogával élhet, hogy polgárai gondolataikat leírni tudják és az olvasottakat megértsék.

IV.

NYELVTAN.

A NYELVTAN TANÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE.

74. a) Amikor a gyermek először kerül az iskolába, már beszél egy nyelvet, amelyet otthon tanult szüleitől, de többször — különösen egyes magyar helyeken — hibásan beszél. Ezért a beszéd- és értelemgyakorlatok körében, de más alkalommal is a gyermek minden beszédhibáját javítjuk és arra törekszünk, hogy a magyar nyelvet szabályainak és törvényeinek megfelelően beszélje. Kezdő fokon nem is tehetünk mást, mint javítjuk az esetleges beszédhibákat. Ez azonban nem elégséges, mert ez által csak egyes esetekben tanulja meg a gyermek, hogy melyik a helyes kifejezési mód. Nekünk megelőznünk is kell, hogy a gyermek hibásan beszéljen és ezért a későbbi fokon meg kell tanítanunk őt a beszéd szabályaira és törvényeire, meg kell taníta-

nunk őt, hogy a magyar nyelvet jól és szabatosan beszélje. Más szavakkal: a népiskolában nyelvtant is kell tanítanunk, hogy a gyermek beszédjét tudatosabbá tegyük és a nyelvrontásnak útját álljuk.

b) A népiskola írni is tanít. Az írástudásnak magában véve nincs értéke és értelme. Értéke és értelme csak akkor van, ha az ember gondolatait leírni is tudja úgy, hogy egy más valaki az olvasás után ugyanazt értse, mint amit írni akartunk. Ide pedig némi nyelvtani ismeret is szükséges, mert gondolataink leírásánál bizonyos törvényekhez kell alkalmazkodnunk és e törvények a nyelvtan törvényei. Tehát az írástanítás is arra kényszeríti az iskolát, hogy nyelvtant tanítson, ha azt akarja, hogy az írástanításnak meglegyen az észszerű célja.

c) A népiskola gondolkodni is tanít. Hogy gondolkodásra taníthasson, meg kell követelnie a gyerektől, hogy ítéleteit és következtetéseit szabatos mondatokba fűzze. A népiskola eléri e célját, ha — mint a nevelés tökéletesítője — ama segédeszközt is igénybe veszi, amely az ítéletnek és következtetéseknek szabatos mondatokba való fűzését elősegíti. Ez pedig a nyelvtan.

d) Végül sok gyermek a népiskolából a középiskolába kerül, ahol idegen nyelvet is kell tanulnia. Az idegen nyelv tanulása pedig még a kezdő fokon is némi nyelvtani ismereteket követel. És mert a középiskolák már az első osztályban kezdik tanítani az idegen nyelvet, azért a gyermeknek már a népiskolában kellett valamit tanulnia a nyelvtanból.

Tehát **a népiskola nyelvtant is tanít.**

75. A népiskola gondolkodni is tanít, a gondolkodás törvényeit pedig a logika tanítja. A helyes és következetes gondolkodáshoz, legalább a mindennapi élet körülményei között nem föltétlenül szükséges a logika ismerete, mert a gondolkodás alapja, t. i. a fogalom nem tárgyi jel, amelyet előbb ismernünk kellene, hogy megismerjük a fogalom által jelölt dolgot. A fogalom alanyi s azért a gyermek a logika ismerete nélkül is megtanulhat gondolkodni. Ez okból a népiskola nem tanít logikát, de más okból sem taníthat.

A népiskola nem taníthat logikát több okból. Mivel pedig a népiskola a nevelés tökéletesítője, tehát tanításában a gondolkodásra vonatkozólag nem szabad megelégednie csak annyival, amennyit a családi nevelés nyújthatna, ha nem volnának népiskolák, azért a népiskolának valami módon a logikát is be kell vonnia nevelési rendszerébe, mert a logika ismerete tökéletesíti a gondolkodást. Ezt a népiskola a nyelvtan tanításával éri el. *A nyelvtan által hallgatólágosan logikát is tanítunk*, mert a nyelvtan fogalmakkal foglalkozik, amennyiben azok szavakba vannak öltöztetve, míg a logika ezeket mint ilyeneket, tehát mint fogalmakat tárgyalja; a szavak a nyelvtanban beszédelemek, a logikában pedig mint fogalmak gondolkodási elemek. Mind a két felfogás összetartozik. Ugyanígy vagyunk az ítélettel és mondattal is. U. i.

a nyelvtan ítéletekkel foglalkozik, amennyiben azok szavakba öltöztetve mondatokat alkotnak, míg a logika az ítéleteket mint ilyeneket tanítja. Ez a két felfogás is összetartozik. Végül a nyelvtan a következtetésekkel is foglalkozik, amennyiben tanítja az összetett mondatokat, míg a logika a következtetéseket mint ilyeneket tárgyalja. Ez a két felfogás is összetartozik. Tehát ha nyelvet tanítunk, akkor a nyelv logikai vonatkozásaira is tekintettel kell lennünk már a népiskolában is.¹ **A népiskolában pedig a nyelv logikai vonatkozásait a nyelvtan helyettesíti az ő törvényeivel,** mert a népiskolában logikát nem taníthatunk.

ELLENVETÉSEK.

76. A munkaiskola (Arbeitsschule) pedagógiai irányzat magyar ágazata nagyon ellene van a népiskolában a nyelvtannak és ezt a tárgyat innen száműzni akarja.² Ez az irányzat nyelvet akar tanítani, sőt fogalmazni is nyelvtan nélkül. Lássuk, vajjon igazat mond-e.

a) Helyesírásra tanítani nyelvtani törvények nélkül nem lehet, mert minden helyesírási jel alkalmazása ítéletet tételez föl, amely ítélet azt mondja, hogy valamit zsinórmértékül használunk és hozzá alkalmazkodunk. Mivel pedig ez a zsinórmérték a nyelvtani törvények és a népiskola helyesírást is tanít (később lesz róla szó), azért **a helyesírásra való tanítás nyelvtani törvényeket követel a népiskolában is.**

b) Továbbá, hogy valaki jól fogalmazzon, fogalmazása következetes és gördülékeny legyen, oda olvasottság és a fogalmazásban nagy gyakorlat szükséges. De nyelvtan is szükséges. A fogalmazás nem más, mint egyszerű és összetett mondatok szakadatlan láncolata. Aki nem járatos az egyszerű és összetett mondatok nyelvtanában, az véteni fog a gondolatok egymásután való leírásában a nyelvtan által az egyszerű és összetett mondatokra felállított szabályok ellen. Mivel pedig a népiskola fogalmazást is tanít (később lesz róla szó) és ha azt akarjuk, hogy a gyermek jól fogalmazzon, akkor e szabályokat ismernie kell és e szabályokat a nyelvtan tanítja, még pedig mint a maga törvényeit, azért **a népiskola nyelvtani törvényeket is tanít.**

77. A munkaiskola magyar ágazata azzal érvel a nyelvtan ellen, hogy a nyelvtan tele van szabályokkal; már pedig a népiskola szabályokat és törvényeket nem tanít, mert ilyesminek az alkalmazására a népiskolai gyermek képtelen.³ Lássuk a munkaiskola e tételét kifejtve.

¹ „Die Pflege der Logischen der Sprachlehre erhöht der Bildungsgehalt derselben wesentlich“ (Willmann: Didaktik als Bildungslehre⁴. 1909, 474. oldal.)

² „A népiskolában nem tanítunk nyelvtani szabályokat.“ (Drozdy Gyula: Neveléstan, 121. oldal jegyzet.)

³ A magyar Tanítók Évkönyve az 1930/31 évre a 213. oldalon ezt mondja: „Ha mélyére tekintünk a dolognak, hamarosan be kell látnunk, hogy szinte

A szabály, törvény és általános ítélet tárgyilag teljesen azonosul egymással, csak fogalmilag különböznek egymástól: mind a kettő ugyanazt jelenti, csak megnyilatkozásának más és más formájában mondjuk szabálynak, törvénynek, illetőleg általános ítéletnek. U. i. az általános ítéletet akkor mondjuk általános ítéletnek, amikor az elméleti ész mint igazságot fogja fel és ugyanazt az általános ítéletet akkor mondjuk szabálynak, törvénynek, amikor a gyakorlati ész gondolkodásunk, cselekvésünk vagy működésünk zsinórmértékéül használja. Pl. általános ítélet a következő tétel: a körben az ugyanazon ívhez tartozó kerületi szögek egyenlők. De ugyanez az általános ítélet szabály és törvény az építészre nézve, amikor színházat épít. Tehát az általános ítélet általános ítélet, mint ismeret és az általános ítélet szabály vagy törvény, mint zsinórmérték. Így azután az általános ítéletről és szabályról vagy törvényről kimondható állítmánysorozatok egymással kicserélhetők, mert minden ilyen ítéletben a tárgyi rendet tekintve az alanyfogalom ugyanaz. Ezek után lássuk a következő következtési figurát:

nem szabad a népiskolában szabályokat és törvényeket adnunk;
a szabály és törvény általános ítélet,
tehát általános ítéleteket sem szabad adnunk.

Az általános ítélet általános fogalmakból áll;
általános fogalmakat csak azért alkotunk, hogy általános
ítéleteket kapjunk,

tehát általános fogalmakat sem szabad adnunk.¹

Igy a népiskolában csak egyedi fogalmakkal lenne dolgunk. De hol van a világon ember, aki logikai műveleteket csak egyedi fogalmakkal végez! Ilyen még a munkaiskola hívei között sincs. De menjünk tovább! Az iskolában a tanító is, a gyermek is beszél, azaz mindketten ítéleteket mondanak ki egymásután. Azonban általános fogalom nincs a népiskolában és ezért az összes ítéletek egyedi ítéletek. De az egyedi ítéletekben is az állítmányfogalom általános fogalom (pl. ez az asztal zöld — egyedi ítéletben „zöld” általános fogalom; a hold égi test — egyedi ítéletben „égi test” általános fogalom,) aminek nincs helye a népiskolában, következésképp a népiskolában csak oly ítéletekkel szabadna élnünk, amelyekben az alanyfogalom is, az állítmányfogalom is egyedi fogalom. Mivel pedig az ilyen ítéletek ismereteket nem adnak, azért a munkaiskola szerint a népiskolában oly iskolánk volna, amelyben nem szabadna ismereteket közölnünk.

lehetetlen teljesítményt várunk a 8—12 éves gyermektől, amikor törvények alkalmazását kívánjuk tőle.“

¹ Drozdy Neveléstanának 120—121. oldalán a fogalomalkotásra való vezetésről beszél. A 121. oldalon a jegyzetben ezt mondja: „Külön hangsúlyozzuk, hogy az ismeretszerzés logikai menetének tárgyalása jórészt csak arra szolgál, hogy a tanító tisztán lássa e kérdést, nem pedig arra, hogy saját iskolájában rendszeresen absztrakciókra (általános fogalmakra) törekedjék.“ Tehát Drozdy sem barátja a népiskolában az általános fogalomnak.

Ha a népiskolában nem szabadna szabályokat és törvényeket adnunk, akkor nem mondhatnók a következő igazságokat: szülőinket tisztelnünk kell, a hazát szeretnünk kell, a tehén kérődző állat, a növénynek esőre van szüksége, $7 \times 8 = 56$ és sok száz más hasonló igazságot, mert ezek mind szabályok és törvények. Ha tehát a munkaiskola nem akar a nevetségességbe fulladni, akkor el kell fogadnia, hogy *a népiskola szabályokat és törvényeket is tanít.*

Hogy a népiskolában nem lenne szabad szabályokat és törvényeket adnunk, ez ellenkezik értelmi megismerésünk természetével. Értelmi megismerésünk az egyes, a megadott, a konkrét dolgokból indul ki és elvonás által az általánoshoz emelkedik, hogy azután innen visszatekintve reflexíve az általánosban jobban ismerje meg az egyes dolgot. Bármennyi egyes dolgot és tapasztalati elemet is állítsunk egymás mellé, ha nem áll közéjük az ész, hogy azokat rendezze és általános ítéletbe foglalja, tudást sohasem fogunk kapni, mert értelmünk természete szerint a lényeg, okot, célt, viszonyt akarja ismerni, ami tudás és általános ítéleteket követel. Értelmünk természetszerinti tárgya az általános.¹ Az ember haladó mozgással jut az igazságok birtokába: egyik igazságból kiindul, hogy a másikkal jusszon, azután a harmadikhoz, negyedikhez és így tovább. Ide pedig általános ítéletek keltenek, mert az általános ítéletek adják azt az összekötő hidat, amely az egyes dolgokat és igazságokat egységbe fűzi.² Ha a népiskolában nem fogunk magyarázni az emberi megismerés természetének megfelelően, akkor a gyermek semmit sem fog tudni. És hogy a munkaiskola elvei szerint tanított gyermekek vajmi keveset tudnak, bizonyítják a középiskolák panaszai.

Eddig a szabályokról és törvényekről általánosan volt szó. Lássuk ezután, hogy nyelvtani szabályokat is tanít-e a népiskola. De azt, hogy *a népiskola nyelvtani szabályokat is tanít*, már bebizonyítottuk a 76. pontban.

¹ „Megismerésünk sajátos tárgya (amire megismerő képességünk egyenest, természettől be van rendezve) az érzékelhető egyedekben megvalósuló egyetemes, azaz fajfogalom . . . Egyenest és közvetlenül az érzékelhető egyedekben valósuló egyetemest ismerjük meg; az egyedeket pedig csak visszatérő ráélméléssel, amennyiben értelmünk ráeszmél, gondolatban visszatér arra az egyedi képzetre, amelyből elvonta a fogalmat.”) Schütz Antal: A bölcsélet elemei. 1927, 12. oldal.) — Lásd még Aquinói Szent Tamás: Summa theologiae, 1^a, qu. 79, a. 4; 1^a qu. 86, a. 1; De anima qu. 20. — Végül a Sacra Congregatio Studiorum által Aquinói Szent Tamás 24 elfogadott metafizikai tétele közül a 18-ik így szól: „Immaterialitatem necessario sequitur intellectualitas, et ita quidem ut secundum gradus elongationis a materia, sint quoque gradus intellectualitatis. Adeaequatum intellectionis obiectum est communiter ipsud ens; proprium vero intellectus humani in praesenti statu unionis, quidditatibus abstractis a conditionibus materialibus continetur.”

² Lásd erre Mercier, Donat, Lehmen, Vogt., Gutberlet, Schütz stb. bölcséleti műveit, a pedagógiai művek közül pedig: L. Habrich: Pädagogische Psychologie 2-ik kötetét; O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909. Nagyon jó szolgálatot tesz itt O. Willmann: Geschichte des Idealismus II.² (1907) elolvasása a 384. oldaltól kezdve.

78. A népiskolának nem szabad megelegednie azzal, hogy csupán nyelvtant tanítson, mert ezzel csak félmunkát végezne, mivel nemcsak beszélünk, hanem gondolatainkat le is írjuk. Az iskolának egy lépéssel tovább kell mennie s arra kell törekednie, hogy a gyermek gondolatait leírni is tudja, még pedig szabatosan és a nyelvtan szabályainak megfelelően. Ez különben a mai korban fontos és szükséges, mert még a legegyszerűbb ember is érintkezik távollevőkkel, ami pedig legtöbbször csak írás által lehetséges. Ezt már az írástanítás is megköveteli, mert az írástudásnak csak akkor van értéke és értelme, ha gondolatainkat jól leírni is tudjuk. Sőt a gondolatok helyes leírására való tanítás benne van az állam előírásában is, mert az állam ezt írja elő: a népiskolai gyermek gondolatait leírni tudja. Amikor gondolatainkat leírjuk, akkor azt mondjuk, hogy *fogalmazunk*. Tehát **a népiskolában fogalmazás is tanítandó.**

A fogalmazás nem külön tantárgy, hanem tulajdonképpen a nyelvtani ismeretek begyakorlására szolgál.

A fogalmazás fejleszti az ésszt, mert gondolkodás nélkül nem lehet fogalmaznunk, hiszen folytonosan ítélnünk kell egyrészt, hogy a nyelvtan szabályainak megfelelően írunk-e, másrészt pedig, hogy az, amit írunk, megfelel-e az igazságnak és a gondolatok egymásutánjában van-e következetesség. A fogalmazás gondolataink hézagatlan leírása. E hézagtalanság pedig következetes gondolkodásra kényszerít. A fogalmazás a beszédbeli ügyességet is fejleszti és elősegíti azt is, hogy gondolataink kifejezésében és leírásában a szép törvényeihez alkalmazkodjunk. A fogalmazás segítheti a többi tárgyat is, ha a fogalmazás tárgyát az elvégzett anyagból merítjük.

79. A fogalmazásnál két dologra kell ügyelnünk: a) a gyermek úgy írja le gondolatait, hogy más is ugyanazt értse ki belőle, amit ő; b) a szavakat jól írja le s az írásjeleket jól alkalmazza. Az írásjelek helyes használata s a szavaknak helyes leírása nagyon fontos, mert nagy részben ez által tesszük érthetővé fogalmazásunkat. Ebből következik, hogy **a népiskolában helyesírást is kell tanítanunk**, amit már a pusztá nyelvtannak a tanítása is megkövetel. Fogalmazás és helyesírás együvé tartozik: ha tanítunk fogalmazni, akkor helyesírást is kell tanítanunk.

80. Mennyit tanítson a népiskola a nyelvtanból?

a) Hogy mennyit tanítson a népiskola a nyelvtanból, ennek mértéke a fogalmazáshoz szükséges készség és ügyesség. A földműves gyermeknek is oly ügyességre van szüksége a fogalmazásban, hogy gondolatait helyesen és értelmesen leírhasa. Ez pedig az egész nyelvtan ismeretét követeli, mert a földműves ember beszédje is az egész nyelvtant átöleli. Tehát a népiskola az egész nyelvtant tanítja, de nem minden részletében, hanem csak ama részeket, amelyek a parasztember fogalmazásához is szükségesek.

b) A nyelvtan fő része a mondattan, amely — mint a neve is jelzi — a különböző mondatokkal foglalkozik. A mondatok két nagy csoportra oszlanak: a) egyszerű (tő- és bővített) mondatokra és b) összetett (mellérendelt és alárendelt) mondatokra. Mivel még a legegyszerűbb ember beszédje és fogalmazása is az egyszerű és összetett mondatok szakadatlan egymásra következése, azért **a népiskola az egész nyelvtant tanítja**, csak hogy a különböző mondatokat csak annyiban részletezi, amennyiben ez a jó fogalmazás keresztülviteléhez okvetlenül szükséges.

KI IRJA ELŐ A NYELVTANT

MINT TANTÁRGYAT?

81. a) A nyelvtan célja az, hogy a gyermek a magyar nyelvnek megfelelően beszéljen és gondolatait helyesen írja le. Hogy a gyermek jól beszéljen, az természetes következménye annak, hogy a népiskola ismereteket közöl. Az ismeretközlésnek és ismeretszerzésnek egyik következménye, hogy a gyermek megtanul következetesen gondolkodni és ennek megfelelően beszélni annál is inkább, mert ebben nap-nap után gyakorolhatja magát a gyermek az iskolában. Továbbá a népiskola írni is tanít; azonban az írástudásnak csak akkor van értelme és értéke, ha gondolatainkat helyesen leírni is tudjuk. Ez pedig nyelvtani ismereteket is föltételez. Tehát az ismeretek közlésének és az írás tanításának természetes következménye az, hogy a népiskola nyelvtant is tanít. Mivel pedig az iskolai nevelésben a nevelésből folyó következményeket az egyház vonja le, mert övé az iskola és ő az iskolai nevelés irányítója és végrehajtója, azért **a népiskolában a nyelvtannak az előírása az egyház joga**.

b) Az állam a közjólétre való tekintettel előírja, hogy a népiskolát végzett gyermek gondolatait helyesen tudja leírni. Azonban a nyelvtan nem tartozik a közjóléthez, hanem csak megelőző föltétele annak, hogy a gyermek a magyar nyelv sajátosságainak megfelelően adja elő, amit tud és írástudásának hasznát vegye. Ami szükséges ahhoz, hogy a gyermek a magyar nyelvet tökéletesen beszélje és segítségével gondolatait minél tökéletesebben fejezhesse ki s egyúttal írástudásának hasznát vegye, annak meghatározása nem az állam feladata, mert nincs kifejezetten követelésében. A nyelvtan előírása csak hallgatólagosan van az állam követelésében, tehát csak következtetéssel tudható meg. Ez a következtetés így hangzik:

aki helyesen akarja leírni gondolatait, annak a nyelvtant is ismernie kell;

a népiskolát végzett gyermeknek kell tudnia gondolatait helyesen leírni,

következően a népiskolát végzett gyermeknek kell ismernie a nyelvtant és ezért a népiskolának nyelvtant is kell tanítania.

Az ilyen következtetések nem az állam hatáskörébe tartoznak,

mert nem ő az iskolai nevelés végrehajtója. Az ilyen következtetések az egyház ügykörébe tartoznak és azért **a nyelvtan előírása a népiskolában az egyház joga.**

V.

POLGÁRI ÜGYIRATOK.

A POLGÁRI ÜGYIRATOK TANÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE.

82. Az ember társas életet él, hogy szükségleteiről gondoskodhasson. A mai korban a szükségletek sokszor arra kényszerítik az embert, hogy írásban is érintkezzék másokkal, ügyeit és dolgait írás által végezze el. És ez gyakori eset a legegyszerűbb embernél is. Így különböző iratok keletkeztek, amelyeknél vagy a társadalmi szokás folytán vagy hivatali előírás által bizonyos formák vannak, amelyeket meg kell tartanunk, mert vagy az általános használat követeli e formákat, vagy többször éppen e formák adják meg az irat helyességét és érvényességét. Ezeket az iratokat *polgári ügyiratoknak* nevezzük. Mivel ez iratok közül többre már a parasztságnak is szüksége van, azért **a népiskola a polgári ügyiratokat is tanítja.**

A polgári ügyiratok nem külön tantárgy, hanem a nyelvtan keretében mint fogalmazást tanítjuk. Tehát a polgári ügyiratok megszerkesztését is tanítjuk a népiskolában, amikor fogalmaztatunk.

A POLGÁRI ÜGYIRATOK ANYAGA.

83. **A polgári ügyiratok közül csak azokat tanítjuk, amelyek a parasztságnál mindennapiak vagy legalább is gyakoriabbak.** A különösebb vagy ritkábban előforduló iratok megszerkesztését nem tanítjuk, de megmagyarázzuk, hogy mik azok és ki által állíthatók ki.

KI IRJA ELŐ A POLGÁRI ÜGYIRATOKAT?

84. Az állam mint a közjólét legfőbb őre, szabályozza a polgároknak egymáshoz való viszonyát ama fokig, ameddig ez a közjóléthez és a rendezett állami élethez szükséges. E szabályozás a társadalom mostani fejlődése mellett megköveteli, hogy az emberek bizonyos ügyiratokat ismerjenek, vagy elkészítésük módját is ismerjék. Hogy azután a polgárok e tudatlanságuk miatt anyagi vagy erkölcsi kárt ne szenvedjenek, a közigazgatás zavartalanul és simán működhessen és így az általános megelégedettség előmozdítottassék, azért az állam elrendelheti, hogy a népiskolában bizonyos ügyiratokat tanítsanak. Tehát **a polgári ügyiratok tanításának előírása az állam jogához tartozik.**

Az állam előírja ezeknek az iratoknak a tanítását, azután pedig az egyház elrendeli, hogy ez a nyelvtan keretében tanítandó.

85. A polgári ügyiratokat az állam írja elő. Ez iratok megszerkesztése némi nyelvtani ismereteket is föltételez, mert fogalmazással jár és fogalmazni bizonyos nyelvtani ismeretek nélkül nem lehetséges. Mivel pedig e nyelvtani ismeretek az állam emez előírásában: a népiskola polgári ügyiratokat köteles tanítani — nincsenek benne kifejezetten, hanem csak következtetéssel tudjuk meg, hogy a népiskola a polgári ügyiratok tanítására való tekintettel nyelvtani ismereteket is köteles nyújtani, azért **a nyelvtan előírása az egyház joga.**

VI.

SZÁMTAN.

A SZÁMOLÁS SZÜKSÉGESSÉGE.

86. A mai korban, amikor mind a közvetlen, mind a közvetett érintkezés oly széles néprétegekre terjed ki; amikor az adásvétel mind nagyobb és nagyobb körökben történik és ebben a földművesosztály is részt vesz; amikor mindennél annak pénzértéke irányadó, nagyon szükséges, hogy az ember számolni tudjon. Szerencsétlen is az, aki nem tud számolni, mert minduntalan idegen segítségre szorul; nagyon gyakran megrövidül, mert a rosszakarató emberek kihasználják gyöngéjét és vagyoni állapota is ismeretlen előtte. A számolás annyira fontos és szükséges a mai korban, hogy elveszettnek kell tartanunk azt az embert, aki nem tud számolni s még becsülésben sem részesül, sőt nevetség tárgya, vagy legalább is szánakozással tekintenek rá. Ezt a mindennapi élet is bizonyítja. Ez az oka annak, hogy sokan az általános műveltség mértékének már nemcsak az írást és olvasást mondják, hanem a számolást is kezdi emlegetni. Mindez nagyon megokolja, hogy **a népiskola számolni is tanítson, a számtan is tantárgya legyen.** És valóban a népiskola már kezdettől fogva tárgyai közé vette fel a számtant. A gyakorlati élet is aszerint ítéli meg a népiskolát, hogy mennyire tanította meg tanítványait írni, olvasni és számolni.¹

Az embernek kell tudnia számolni. Ezt anyagi érdeke követeli. Mivel pedig az anyagi érdek eléggé döntő tényező, különösen az iskolában, mert befolyással van a földi boldogulásra és a

¹ „Eine Pflichtleistung der Volksschule ist der gemeinnützigen Fertigkeiten des Schreibens, Lesens und Rechnens: sie bilden den nächstliegenden Masstab für die Erfolge des Unterrichts; das praktische Leben und die übrigen Schulen beurteilen vorzugsweise nach dem, was die Volksschule darin erreicht, den Wert derselben.“ (O. Willmann; Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 648. oldal.)

földi boldogulás megszorodott föltételei alkalmi okként szerepeltek az iskola keletkezésében, azért a népiskolának arra kell törekednie, hogy a gyermek mindama számolásokat, amelyekre az életben szüksége lesz, jól és könnyen elvégezhesse. A gyermeknek itt nagy készségre kell szert tennie.

87. A számtan fontossága alig hangsúlyozható eléggé. A számtan roppant élesíti az észet és fegyelmezi a gondolkodást; a fegyelmezett gondolkodás pedig az akaratot is fegyelmezi. És ez a nevelésnél megbecsülhetetlen. A számtan nemcsak ismereteket ad; nemcsak készségessé teszi gondolkodásunkat a mennyiségek területén, hanem mintegy előkészít minket, tehát mintegy propedeutika a többi tudomány részére. U. i. a számtan gondolkodási iskola, a logika alkalmazása, a gondolkodási készség fejlesztője és e készségnek minden más területen is hasznát vesszük. A számtan hozzászoktat bennünket ahhoz, hogy az alapok után kérdezősködjünk és ez által erősíti a spekulatív érdeklődést. A számtan megóv a gondolkodásbeli hebe-hurgyaságtól, mert nem elégszik meg a félmegoldásokkal és ezért arra ösztönöz, hogy bizonyosságot szerezzünk.¹ Tehát a számtan roppant jótékony hatással van a gondolkodásra és nemcsak a felsőbb iskolákban, hanem a népiskolákban is, csak ügyesen kezeljük a számtani példákat.

88. Gyakran lehet hallani, hogy a számtanhoz különös tehetség szükséges. Ez igaz, de csak a magasabb számtanban. Abban, amit a földműves embernek tudnia kell, tehát amennyit a népiskola tanít, semmiféle különösebb tehetségre nincs szükség. A népiskola csupán azt tanítja, ami bizonyos társadalomban minden embernek szükséges és ami ezen felül van, azt a magasabb iskolákra bízza. A minden embernek szükségeset pedig minden ember elsajátíthatja minden különösebb tehetség nélkül éppen azért, mert arra minden embernek szüksége van. Az lehetséges, hogy a számolási tehetség az egyik gyermeknél kissé jobban és gyorsabban fejlődik, mint a másíknál; az is lehetséges, hogy a számolás gyorsaságánál lesznek különbségek a gyermekek között aszerint, hogy kinél mily gyorsan fejlődik a számolási képesség; de már abban, hogy a népiskola elvégzésével jól végezzék a gyermekek a nekik szükséges számadásokat, már alig észrevehető különbségek lesznek, ha a tanító lelkiismeretes, a megfelelő módon buzdít szorgalomra és a számtani példákat ügyesen kezeli. Az iskolába csak normális értelmi felfogóképességgel bíró gyermekek járnak és a népiskola tananyaga az ilyen gyermekekhez van szabva. Tehát mindegyik gyermek megtanulhatja a népiskola tananyagát, következésképp a számtan előírt anyagát is. És hogy képes megtanulni, azt a tapasztalat bizonyítja.

¹ Ugyanott 379. oldal.

89. A zsinórmérték, amelyhez alkalmazkodnunk kell a számtan anyagának a meghatározásánál, a földműves osztály szükséges számolástudása, mert a népiskola a parasztság iskolája. (I. könyv.) Amit a földműves embernek tudnia kell, hogy anyagi érdekeiben és becsülésben rövidséget vagy kárt ne szenvedjen, azt kell tanítanunk a számtanból a népiskolában. És ennek meghatározása nagyon könnyű, sokkal könnyebb, mint más tárgyak anyagának a meghatározása. Sőt a számtan anyagát teljes biztonsággal tudjuk megmondani, míg a többi tárgy anyagának a meghatározásánál ez a teljes biztonság nincs meg. A többi tárgynál vagy kevesebbet vagy többet kívánunk, mint amennyit kellene és csak kevesen vannak, akik a szükséges anyagot eltalálják.

90. A számtani tudományt nem egészen tanítjuk, hiszen arra nincs is szüksége a földművesosztálynak, de sok más társadalmi osztálynak sem; különben a népiskola nem is képes erre. A népiskolában csak bizonyos töredékét tanítjuk a számtannak, az u. n. *közönséges számtant*, mert a parasztságnak csak erre van szüksége. És belőle mennyit?

A népiskola csak a közönséges számtant tanítja. A közönséges számtan csak négy alpműveletet ismer. A földműves ember, hogy szükséges számadásait elvégezhesse, kénytelen mind a négy alpművelettel dolgozni, amint ezt a tapasztalat bizonyítja s ezért **a népiskola mind a négy alpműveletet tanítja**, t. i. az összeadást, kivonást, szorzást és osztást. A gyermeknek e négy alpművelet körében minden számolását, amelyekre az életben szüksége lesz vagy lehet, el kell végeznie. És mert a közönséges számtanhoz tartozó összes feladatokat elvégezhetjük a négy alpművelet segítségével anélkül, hogy a képleteket vagy formulákat ismernők, csak ismerjük a szükséges fogalmakat (tőke, kamat, százalék, tara, brutto, netto, stb.) és a népiskola a négy alpműveletet tanítja, azért **a népiskola az egész közönséges számtant tanítja**, bár nem minden részletében, vagyis az alpműveletek kereteit nem tölti ki egészen, hanem csak annyira, amennyire az a földműves embernek szükséges.

91. A gyakorlati élet megköveteli, hogy a népiskola olyan számolásokat is tanítson, amelyeknek a megfejtésénél rendszeren bizonyos *formulákat* vagyis *képleteket* szoktunk használni. Ilyen pl. a százalékszámítás, a kamatszámítás stb. Az idetartozó feladatokat ugyan képletek nélkül is elvégezheti a gyermek, mindazáltal hasznos és tanácsos e képleteket is tanítani, mert megkönnyítik a számolást, áttekinthetőbbé is teszik, segítik az emlékezetet és segítik az észti tevékenységében. A képlet tömör formában mindig azt mutatja, hogy mi volt a gondolkodás útja, míg a képlethez jutott. Ezért természetes, hogy a képletekkel való számítások segítik az észti, de segítik az emlékezetet is. Ez okból **a népiskola az egyszerűbb képleteket is tanítja**, amelyek a paraszt-

ember számadásaiban előfordulnak. Ilyen pl. a kamatszámítás képlete. A képleteknél szükséges megmagyaráznunk, hogy miképpen keletkeznek. E nélkül a képlet vajmi keveset ér, sőt ha sok van belőle, mint pl. a középiskolában, csak hiábavalóan terheli az emlékezetet. A képleteknek ez a nem értéke oka annak, hogy a középiskolából kikerülő fiatalemberek algebrai tudása egy-két év alatt elpárolog.

92. Nagy gondot kell fordítanunk az ú. n. *fejbeli számolásra*, mert erre az adás-vevésnél nagyon gyakran van szüksége az embernek. A fejbeli számolás nemcsak az észet fejleszti, hanem az emlékezetet is erősíti, sőt a kisebb számok körében teljesen otthonossá teszi az embert. A fejbeli számolás azért is fontos, mert az ember nem nyúlhat minduntalan a ceruzához, hogy számolását elvégezze. Az tekintélyének is ártana, ha egyszerű dolgokban és kis számkörben csak ceruzával tudna magán segíteni. A fejbeli számolás éppen olyan fontos, mint a *jegyekkel való számolás*, hiszen amaz emezt megelőzi; pl. az első osztályban csak fejbeli számolás van.

A fejbeli számolásnál mindig képletek nélkül számol a gyermek.

KI IRJA ELŐ A SZÁMTANT ÉS ANYAGÁT?

93. A számolás mindenkinek szükséges az anyagi boldoguláshoz és ezért a közjólétnek szükséges föltétele. Mivel pedig a közjólét legfőbb őre az állam, azért **a számtant az állam írja elő a népiskola számára**; jobban mondva: **az állam előírja, hogy a népiskolát végzett gyermek számolni tudjon** és azután az egyház kötelezővé teszi a számolás tanítását.

A népiskola már akkor tanított számolni, amikor az állam még nem tartotta ügykörébe tartozónak. Ez az egyház előírása alapján történt. Az egyház észrevette, hogy még a legegyszerűbb embernek is kell tudnia számolni. És mert azt is látta az egyház, hogy az állam nem látja oly fejlődöttnek a társadalmat, hogy a közjólétre való tekintettel a népiskola fölött felügyeleti jogát gyakorolja, azért e téren az állam mulasztását pótolta s a népiskolát kötelezte a számolás tanítására.

94. A számtan az állam előírása után tárgya a népiskolának. Ezután az a kérdés, hogy a népiskolai számtan anyagát is az állam írja-e elő.

Amikor az állam azt mondja, hogy a népiskola számtant köteles tanítani, akkor e követelésben nincs megmondva kifejezetten, hogy mit tanítson belőle: a közönséges számtant-e vagy talán még az algebrát is, avagy talán még a felsőbb mennyiség-tant is. Ha tehát a népiskolai számtan tanításának az anyagát akarjuk meghatározni, akkor okoskodáshoz vagyunk kénytelenek folyamodni. Ez okoskodás keresztülvitele az egyház feladata volna, ha a nevelés és tanítás tökéletesítésére vonatkoznék, vagy pedig

az állam követeléseinek a keresztülviteléhez bizonyos előfeltételek volnának szükségesek. Ekkor a jelzett okoskodás keresztülvitele az egyház feladata lenne, mert ő az iskolai nevelés végrehajtója. Azonban az okoskodások lehozásában a zsinórmérték nemcsak az államnak általánosságban adott előírása. Ha csak ez volna az okoskodás egyedüli zsinórmértéke, akkor azt az egyház végezné, mert mint az iskolai nevelés végrehajtója, nagyon jól ismeri a népiskolai gyermek értelmi felfogó erejét, tehát meg tudná határozni, hogy a népiskolás korban mi végezhető el a számtanból. Azonban ez okoskodások fő zsinórmértéke a parasztságnak szükséges tudása, mert a népiskola a parasztság iskolája. (I. könyv.) Mivel pedig a parasztságnak a számolásban való szükséges tudása a közjóléthez tartozik és a közjólét legfőbb öre az állam, azért az állam nemcsak azt mondja ki, hogy a népiskolát végzett gyermek számolni tudjon, hanem részleteznie is kell, hogy a népiskolában mi legyen a számtan anyaga. Más szavakkal: **a népiskolában a számtan anyagát az állam írja elő.**

Tehát a számtannál több joga van az államnak, mint az írásnál és olvasásnál. Az írásnál és olvasásnál ez az állam előírása: a népiskolát végzett gyermek gondolatait leírni tudja és az olvasottakat megértse. Az egyház ebből az előírásból kiindulva tekintet nélkül a közjólétre pusztán a népiskolai gyermek értelmi felfogó képességére támaszkodva teljesen biztonsággal meghatározza mindazt (írás és olvasás tanítását, olvasmánykezelést, nyelvtant), ami az állam követelésének a megvalósításához szükséges. Így az egyház megvalósítja az állam követelését. És mert az állam követelése tulajdonképpen a közjólét követelése, azért az egyház megvalósítja a közjólét kívánalmait, pedig előírásainál nem volt tekintettel a közjólétre, vagyis következtetéseiben a közjólét sehol sem szerepel középtételként. Ez nincs így a számtan anyagának a meghatározásánál. A számtan anyagának a meghatározásánál nem elégséges ismerni csupán a célt, t. i. a népiskolát végzett gyermek számolni tudjon, továbbá a népiskolai gyermek értelmi felfogó képességét, hanem ismerni kell még a közjólét ama kívánalmát is, hogy a népiskolát végzett gyermeknek mily terjedelemben kell tudnia számolni, mert a közjólétnek ez a kívánalma a számtan anyagának a meghatározásánál a következtetések sorozatában középtételként szerepel. Már pedig a közjólét legfőbb öre az állam és ezért neki kell megmondania azt, hogy a népiskolát végzett gyermek számolástudása mily anyagon érhető el, vagyis **a népiskolában a számtan anyagát az állam írja elő.**

95. Még az a kérdés, hogy mennyit szabad előírnia az államnak a számtanból.

Az állam mint a közjólét legfőbb öre csak a minimumot követelheti mindenből, mert a földi boldoguláshoz a minimum már elégséges. Mivel pedig a tapasztalat szerint a földművesember minden számadását elvégezheti a négy alapművelettel,

azért **az állam előírása csak a négy alapműveletre terjed ki**, hiszen csak ez tartozik a közjólét elemi föltételéhez. Ha a népiskola még ezen felül is tanít valamit, az a nevelés minél nagyobb tökéletesítése végett van és ezért **a négy alapműveleten túl lévő dolgok tanításának elrendelése már az egyház hatáskörébe tartozik**.

Tapasztaljuk, hogy a gyakorlati életben nagyon elterjedt a tizedesekkel való számolás. Pénzrendszerünk és a különböző mértékek (hosszúság-, ür- és súlymérték) tizes beosztású mennyiségek, és ezért természetes is a tizedesekkel való gyakori számolás. A tizedesekkel való számolás ma már a közjólét elemi föltételeihez tartozik és ezért **az államnak különös nyomaték-kal kell megkívánnia a népiskolától, hogy a tizedesekkel való számolást tanítsa**, hiszen a tizes beosztású mértékek általános használata az ő rendelkezései miatt van.

A közönséges törtek ($\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{6}$) tanításának elrendelése már nem tartozik az állam hatáskörébe, mert a törtekkel való számolás még nem tartozik a közjólét elemi föltételeihez, amint ezt a tapasztalat bizonyítja.

96. Az államnak még más joga is van a számtannál.

A társadalomnak mai fejlettsége mellett szükséges, hogy még a földművesember is tisztában legyen egyes fogalmakkal, amelyek a népiskolában a számtan körébe tartoznak. Ilyen fogalom a mértékrendszer (hosszúság-, ür- és súlymérték), amelynek meghatározása és kötelező használatának elrendelése az állam feladata; továbbá a tőke, kamat, százalék fogalma, amelyeket kell ismernünk az adás-vevésnél, adófizetésnél, adósság felvételénél, takarékbetéteknél stb. Ide tartozik még a pénzrendszer is, amelynek meghatározója az állam. Mivel mindennek az ismerete a közjólét elemi követelménye, azért **az állam előírja a népiskolának, hogy ismertesse meg a pénzrendszert, a mértékrendszereket, a tőke, kamat, és százalék fogalmát s az idetartozó számításokat gyakoroltassa a négy alapművelet körében**. És mert e rendszerek tizes beosztású mennyiségek és általános használatuk az állam rendelkezései miatt van, azért **az államnak különös nyomaték-kal kell megkívánnia a népiskolától a tizedesekkel való számolást**.

VII.

MÉRTAN.

A MÉRTANRÓL ÁLTALÁBAN.

97. A népiskola az élet igényeinek igyekszik megfelelni, hiszen célját csak akkor éri el, ha az embert beleállítja a társa-

dalomba; ehhez pedig az élet igényeinek a figyelembevétele szükséges. A népiskola észrevette, hogy a belőle kikerülő gyermekek bizonyos töredéke nem marad a földműves osztályban, hanem ipari pályákra lép, amelyek némi mértani ismereteket is követelnek. De észrevette a népiskola azt is, hogy már a földműves embernek is szüksége van egyes mértani ismeretekre, ha földjén méréseket eszközöl, házat épít stb. És mert az iskola a földi boldogulás életformáira való képesítés által tökéletesíti a nevelést, azért a népiskolának kötelessége mindazt tanítani, amire a belőle kikerülő és magasabb iskolát nem járó gyermeknek az életben szüksége lesz. Mivel pedig a szükséges mértani ismereteket a gyermek a családi nevelés által vagy nem, vagy csak nagyon nehezen sajátíthatja el, azért **a népiskola a mértant is fölvetette tárgyai közé.**

A MÉRTAN ANYAGA.

98. A mértan anyagának a meghatározásánál a gyakorlati életet tartjuk szem előtt, azaz csupán arra vagyunk tekintettel, hogy a népiskolából kikerülő gyermektől mennyit és milyen mértani ismereteket követelnek a választható foglalkozási ágak. Ezek az ismeretek mind a síkmértanhoz, mind a térmértanhoz tartoznak és ezért **a népiskola síkmértant is tanít, térmértant is tanít,** de csak a legegyszerűbb alakzatokkal foglalkozik.

A mértant nem tanítjuk egészen, hanem belőle csak valamit tanítunk. **A népiskola tulajdonképpen csupán a terület- és köbtartalom számításra szorítkozik.** És itt is csak oly számításokra, amelyeknél mind a területet, mind a köbtartalmat közvetlen méréssel nyerhető hosszúságokból kapjuk meg. A közvetett mérés, t. i. számolás útján (pl. Pythagoras tételével) meghatározni ama mennyiségeket, amelyekből a köbtartalom megkapható, nem a népiskola feladata.

99. A mértan éppen annyira hálados tárgy, mint a számtan; tehát fejleszti és fegyelmezi az ésszt és ezért az akaratra is hatással van és erősíti az emlékezetet.

A mértan tanításánál ugyanamaz elvek érvényesek, mint a számtan tanításánál, de csak a magasabb iskolákban. A népiskolában a számtan és mértan tanítása között van különbség. U. i. a számtannál mindent magyarázunk, mindennek a megértésére törekszünk és összefüggően haladunk előre, tehát logikai rendben, hogy a tanítottak szerves egészet alkossanak, míg ez a mértannál nincs így. A mértannál a legtöbb esetben megelégszünk magának az igazságnak a közlésével anélkül, hogy azt bebizonyítanók, vagy pontosan bebizonyítanók és nem is törekszünk szerves egészre. Ennek oka a következő: a) a népiskola nem ér rá annyira behatóan foglalkozni a mértannal, mint a számtannal; b) a számtan sokkal fontosabb, mint a mértan, mert arra lépten-nyomon szüksége van az embernek, míg a mértan nem annyira

gyakori; c) minden nehezebb és fontosabb munkát, amely a mértan körébe tartozik, szakemberekkel végeztetünk; d) a népiskola csak a közönséges számtant tanítja, a mértannak behatóbb és szerves egészben való tanítása pedig algebrai ismereteket is föltételez és ezeket nem tanítjuk a népiskolában. Ez is az oka annak, hogy a mértant nem tanítjuk szerves összefüggésben, hanem csak egyes kiszakított részeket, amelyeket azután nem is bizonyítunk be tudományosan.

KI ÍRJA ELŐ A MÉRTANT?

100. A népiskola a parasztság iskolája, a földművesembernek pedig ritkán van szüksége mértani ismeretekre. Igaz, hogy ismernie kell a hosszúság-, terület- és űrmértékeket, amelyek tulajdonképpen a mértan anyagát alkotják, de ezeket megismerheti a számtan keretében is. És azt sem mondhatjuk, hogy a hosszúság és űrmértéken kívül más mértani ismeretek a közjólét elemi követelményei volnának, mert ritkán fordulnak elő az ember életében és amelyek előfordulnak, az életben is (nem a családi nevelés által, hanem a rokonok, jóbarátok, ismerősök felvilágosításai által) teljes könnyűséggel elsajátíthatók anélkül, hogy az ember anyagi érdekeiben kárt szenvedne. Ha pedig valami nehezebb dolog fordul elő, azt többnyire szakemberekkel végeztetik a földművesek. Tehát a mértan tanítása nem mint a közjólét elemi követelménye szerepel a népiskolában. A népiskola csak azért tanítja a mértant, hogy így még tökéletesebbé tegye a földi boldogulásra való képesítést, mert a népiskolát végzett gyermekek közül egyesek oly ipari pályákra lépnek, amelyek némi mértani ismereteket is követelnek, sőt néha már a földművesembernek is szükségesek ezek az ismeretek. Tehát a népiskola tanít mértant, de nem azért, mert a mértani ismeretek tudását a közjólét elemi föltételei követelik, hanem csak azért, mert a közjólét egyes mértani igazságok általános ismeretét kívánatosnak mondja. Így a mértan mégis a közjólétre való tekintettel lett a népiskola tárgya. Ez azt jelenti, hogy eme zárótétel lehozásában: a népiskola mértant is tanít, a következtetések sorozatában közpéttételként a közjólét is szerepel. Mivel pedig a közjólét legfőbb öre az állam, azért a népiskolai mértantanításnál az államnak is van szava. De mert a mértannál a közjólét nem követel, hanem csak kívánatosnak mond valamit, azért **az állam is nem írja elő a népiskolának a mértan tanítását, hanem csak kívánatosnak mondja, hogy a népiskola mértant is tanítson. Az egyház pedig**, mivel az állam óhaját észszerűnek találja, **elrendeli, hogy a népiskola mértant is tanítson.**

101. Hogy az állam csak kívánatosnak mondja a mértan tanítását és nem írja elő, ez ellen a következő ellenvetés tehető. Amikor az állam a hosszúság- és űrmértékek tanítását elrendeli (96), ezzel egyúttal a mértant is előírja.

Felelet. Ha a népiskola csak a hosszúság- és ürmértékeket tanítaná a mértanból, akkor ezt a számtan keretében tenné, amint teszi is, tehát a mértanra mint külön tárgyra nem volna szükség. Ha a hosszúság- és ürmértékek tanításának elrendelésében benne van egyúttal a mértan előírása is, akkor ez csak hallgatagon lehet benne és nem kifejezetten. Így a mértan tanításának a szükségessége az állam előírásából csak következtetésekkel vezethető le, még pedig a közjólétre való tekintet nélkül, vagyis következtetéseinkben középtételként nem fordulna elő a közjólét, hanem csak a népiskolai gyermek értelmi felfogó képessége és az, hogy mily előfeltételekkel (mértani ismeretekkel) valósítható meg az állam előírása, mert — mint föntebb mondottuk — a hosszúság- és ürmértékeken kívül, más mértani ismeretek nem tartoznak a közjólét elemi föltételeihez. Már pedig azt, amit az állam előírásából következtetésekkel tudunk meg, tekintet nélkül a közjólétre és csupán a nevelésnek minél tökéletesebb megvalósítása végett tanítjuk, az iskolai nevelés végrehajtója, tehát az egyház írja elő. Így ez az ellenvetés tulajdonképen azt támadja, amit védeni akar, t. i. az államot és azt védi, amit támadni akar, t. i. az egyházat. Ezért ez az ellenvetés elvetendő.

102. *Mégis joga van az államnak nemcsak kívánatosnak mondani, hanem előírni is a mértan tanítását az iparos ismétlőiskolák számára,* mert az iparosoknál az a mértani ismeret, amelyet a népiskola tanít, a közjólét elemi követelménye.

VIII.

FÖLDRAJZ.

A FÖLDRAJZRÓL ÁLTALÁBAN.

103. A gyermek a beszéd- és értelemgyakorlatok körében megismerkedik környezetével, megismeri szülőföldjét. Ezen ismeretekre nemcsak az iskola vezeti rá a gyermeket, hanem még inkább a szülői ház, mert gyermekét elviszi a rokonokhoz látogatába, kiviszi a határba munkája alkalmával és kíváncsiskodó kérdéseire felel. Így a gyermek ismeretei gyarapodnak, látóköre pedig tágul. És még inkább tágul látóköre, amikor a második osztályba lép, ahol (a mai előírások szerint) ugyancsak a beszéd- és értelemgyakorlatok körében, valamint az olvasmánykezelés kapcsán még több ismeretet szerez, amelyeket mindig nagyobb és nagyobb körből merít, hiszen a szülőföld határain túl is tekintünk, mert pl. vásárról, póstáról, vasútról, városról is beszélünk. De erről beszélnek a szülők is egymás között s ezt hallja a gyermek, sőt kérdéseivel ostromolja szülőit, hogy egyet-mást magyarázzanak meg neki. E közben kezdi sejteni a gyermek, hogy a község, amelyhez ő tartozik, nem a legnagyobb egység, hanem nagyob-

bak is vannak. E sejtésében megerősíti őt az iskola tanításával és a szülői ház felvilágosításaival. De legjobban megerősíti őt sejtésében az, hogy lát községében idegen embereket, akik rendelkeznek, parancsolgatnak; sőt talán már az iskolában is látott idegent és észrevette, hogy tanítója ezt az idegent főlebbvalójának tartja. Így a gyermek sejtése megerősödik, aminek következtében fölébred kíváncsisága is és kezdi keresni ama nagyobb egységet, amelyhez ő és községe tartozik. Ekkor a gyermek a második osztályt elhagyja és a harmadikba lép, ahol az iskola hóna alá nyúl és a földrajz tanításával kielégíti kíváncsiságát, tudásvágyának eleget tesz. Tehát **a népiskola földrajzot is tanít.**

A FÖLDRAJZ ANYAGA.

104. Mindenekelőtt hazánk földrajzát tanítjuk és ezt a többi országhoz képest részletesebben. Ez természetes, mert mindenkinek első sorban és legjobban hazája földrajzát kell ismernie. Ha tanítunk földrajzot, akkor nem idegen országokkal fogjuk kezdeni, hanem azzal, amelyben élünk és halnunk kell.

Ezután áttérünk Európa többi országára. Közülük azokat tanítjuk részletesebben, amelyekkel gazdasági, politikai vagy más viszonyban vagyunk és annál részletesebben, minél szorosabb ez a viszony. A többi országot és földrészt csak oly részletességgel tanítjuk, hogy a gyermekeknek fogalmuk és átnézetük legyen róluk; más szavakkal: amennyi a parasztember tudásához elégséges.

Bármit is tanítsunk, mindennél bizonyos szempontból teljességre törekszünk. A földrajznál is. És a földrajznál az a szempont, amelyből tekintve a földet teljességre kell törekednünk, az, hogy a gyermek és rajta keresztül a parasztember ismerje az emberiség lakóhelyét. Amint illő, hogy ismerjük hazánkat, úgy illő, hogy mindenki ismerje az emberiség hazáját is társadalmi állásának megfelelően. És mert az emberiség hazája az egész föld, azért **a népiskolában a földrajzot (leíró földrajzot) egészen tanítjuk**, csak nem minden részletében. Csupán annyit tanítunk belőle, amennyi a parasztság szükséges tudásához elégséges.

105. A földrajznál még valami nagyon fontos. Nem elégséges, hogy a gyermek a térképen mutogatni tudjon, ennek vagy annak a helyét megjelölje, bár — mert gyermekről van szó — ez is szép tőle, hanem olvasni is kell tudnia a térképet. A *térkép-olvasás* nagyon fontos; sőt nélkül nem sokat ér a térkép, csak színes lap tele különböző egyenes és görbe vonalakkal, amelyeket megmagyarázni nem tudunk. A térkép annak, aki tudja olvasni, sokat mond olyant is, ami nincs a könyvben. A térkép-olvasás megkönnyíti a földrajz tanulását is, mintegy beszél a gyermekkel, ha érti a nyelvét és ez által élénkebbé is teszi a tanulást, tehát az ismeretek állandósítását is elősegíti.

106. *Jegyzet.* Magyarországot, bár feldarabolták, teljes egé-

szében tanítjuk, mert a népiskola nem ismerheti el jogosnak az erőszak és rablás tényeit. Ezzel az is célunk, hogy a fejlődő nemzedéket állandóan ama tudatban tartsuk, hogy a leszakított részek jogos birtokunk, amelyet visszaszerezni kötelességünk. Ama meggyőződésre vezessük a gyermeket, hogy hazánk megcsonkítása az Istentől büntetés, mert a magyar nemzet mind vezetőiben, mind népében nagyokat és sokat vétkezett. Megcsonkítottságunk büntetés az Istentől, hogy vezekeljünk és megpróbáltatás, vajjon megérdemeljük-e az újabb ezer esztendőket.

KI IRJA ELŐ A FÖLDRAJZOT?

107. a) A földrajz ismerete nem tartozik a közjóléthez. Még senki nem károsodott azért anyagilag és erkölcsileg a nép gyermekei közül, mert nem tudta a földrajzot. Amit a földművesnek a földrajzból tudnia kell, azt az életben tapasztalat vagy mások útbaigazítása alapján is megszerezheti erkölcsi vagy anyagi károsodása nélkül. Ezért e szempontból tekintve a dolgot a földrajz előírása nem az állam jogkörébe tartozik, hiszen ez igazság megismerésénél: a népiskola földrajzot is tanít, az állam célja, t. i. a közjólét nem szerepel középtételként. A népiskola tanít földrajzot, mert a társadalom mostani fejlettsége mellett tudása jó, illő, bár nem elemi követelménye a közjólétnek és tökéletesíti a nevelést (a nevelés negyedtulajdonsága), főképen pedig azért, mert elősegíti és könnyebbé teszi a történelem jobb megértését. Tehát **a földrajz előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

b) Továbbá az iskola a nevelés tökéletesítője. A népiskola a beszéd- és értelemgyakorlatok körében megismerteti a szülőföldet, illetőleg a lakóhelyet, hogy így logikus gondolkodásra és következetes meg folyékony beszédre tanítsa a gyermeket. A népiskolának mint a nevelés tökéletesítőjének az is kötelessége, hogy megismertesse azt, ahová szülőföldje tartozik, mert sejtí a gyermek, hogy nem a szülőföld az a legnagyobb egység, ahová ő tartozik. (103.) A népiskola és a szülői ház a szülőföld határain túl is tekint, ami által a gyermek megismeri a szomszédos községeket is. Ez arra kötelezi a népiskolát mint a nevelésben a tanítás tökéletesítőjét, hogy ezeket az ismereteket egységbe fűzze, azután pedig bővítse. Ezt a földrajz tanításával éri el. Tehát a földrajz tanítása a népiskola eljárásának természetes következménye s ezért **a földrajzot az egyház írja elő.**

108. Mindegyik népiskolai gyermek a magyar államnak a polgára is. Ezt a gyermeknek tudnia is kell, hiszen a népiskolának egyik célja az is, hogy a gyermeket az állam hasznos polgárává tegye. E tudás nem merül ki ebben: én a magyar állam polgára vagyok, hanem a gyermeknek a magyar államról mint ilyenről legalább a lényeges dolgokat kell tudnia, hogy tudja, mit jelent magyar állampolgárnak lenni. Az állam lényeges fölté-

tele pedig bizonyos terület, amelyen polgárai laknak és amelyen polgárai javára tevékenységét kifejti. Tehát a gyermeknek ismernie kell az állam területét, vagyis hazája földrajzát. És mert annak ellenőrzése, hogy az iskola az államnak hasznos polgárává nevelje a gyermeket és annak meghatározása, hogy az állampolgári tudathoz mik a lényeges ismeretek, első sorban az állam kötelessége, azért **a hazai földrajz tanítását az állam rendeli el a népiskolában.**

Igy **a hazai földrajzot előírja az egyház is, az állam is.** Ha tehát az állam előírja, akkor az egyház a földrajzból csak a többletet írja elő.

IX.

CSILLAGÁSZAT.

CSILLAGÁSZATRÓL ÁLTALÁBAN.

109. Az iskolának nem szabad megelégednie csupán a földrajz tanításával, hanem egy lépéssel tovább is kell mennie, a magasba is kell néznie. A gyermeket nemcsak a föld érdekli, hanem a csillagos ég is; nemcsak a falvak, városok, megyék, folyók, hegyek, országok, hanem a fölöttünk elterülő mérhetetlen tér is. Sőt ez talán még jobban érdekli, mint a föld, hiszen hatása alatt áll s tünetényeit és jelenségeit mindennap szemléli. Az iskolának mindent érthetővé kell tennie a gyermek előtt, ami körülötte vagy fölötte történik és ezt annyira, amennyire felfoghatja és és megértheti. Ez a csillagos égnél nagyon szükséges, nehogy ostobaságok és babonák terjedjenek el a nép között. Ezért **a népiskolának csillagászatot is kell tanítania.**

110. A csillagászat nagyon alkalmas eszköz arra, hogy a gyermekben fölkeltsük az Isten iránt való szeretetet és hódolatot. Az ember önkénytelenül is az égre tekint; nem itt a földön, hanem a csillagokon túl keresi igazi hazáját. Ha most az iskola segítségére is siet az embernek az által, hogy az ég bámulatos alkotásait használja fel a már fölkelített vallásosság fejlesztésére és erősítésére, szinte lehetetlen, hogy az ember később megelégedjék az Istenről. A csillagászok mind hívő emberek, mert a csillagos ég mintegy kézzelfoghatóan bizonyítja az Isten létét és végtelen hatalmát. Ég és föld hirdeti az Isten dicsőségét. A csillagos ég nemcsak a tudós emberekre van hatással, hanem a gyermekekre is és rájuk még jobban, mert romlatlanok. A mondottak is azt követelik, hogy **a népiskola csillagászatot is tanítson.**

A népiskolát a csillagászat tanítására kötelezi a vallástanítás is. U. i. amikor a vallásban a teremő Istenről beszélünk, akkor a csillagos égre is hivatkozunk. E hivatkozás megköveteli,

hogyan magyarázzuk is meg a csillagos eget, amennyire azt a népiskolai gyermek megértheti, mert amivel bizonyítunk, azt a gyermeknek valamiképpen értenie is kell.

A CSILLAGÁSZAT ANYAGA.

111. A népiskola csak annyit tanít a csillagászatból, amennyi szükséges, hogy a parasztember a mindennapi és legközönségesebb jelenségeket, amelyek fölötté történnek, megérthesse. Ebből következik, hogy a népiskola a csillagászatot nem tanítja a maga egészében, hanem belőle csak valamit, még pedig nagyon keveset. Azonban ez a kevés tökéletesen elégséges ahhoz, hogy rajta keresztül a gyermekszíveket az Istenhez emeljük.

A népiskola annyira keveset tanít a csillagászatból, hogy ezért nem is kezelhetjük külön tantárgyként, hanem az utolsó évfolyamokban a földrajzi anyag elvégzése után tanítjuk. Tehát a népiskolában a földrajz és csillagászat egy tantárgyat alkot földrajz néven, amelynek része a csillagászat.

KI IRJA ELŐ A CSILLAGÁSZATOT?

112. A csillagászati ismeretek nem tartoznak a közjólét elemi feltételeihez, de arra sincsenek befolyással, hogy milyen állampolgárok vagyunk vagy leszünk. Ha a népiskola mégis tanít csillagászatot, akkor ez nem történik a közjólétre vagy állampolgárságra való tekintettel, hanem egyenesen és közvetlenül a nevelésnek minél jobb tökéletesítése végett. Így emez igazság megismerésénél: a népiskola csillagászatot is tanít, középtételként nem szerepel sem a közjólét, sem az állampolgárrá való levés, következésképpen a csillagászat előírása nem tartozik az állam hatáskörébe. Tehát **a csillagászatot az egyház írja elő a népiskolának.**

X.

TÖRTÉNELEM.

A TÖRTÉNELEMRŐL ÁLTALÁBAN.

113. a) A gyermek az első és második osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok körében megismerkedik szülőföldjével, illetőleg lakóhelyével és ennek kapcsán megismeri szülőföldjének, illetőleg lakóhelyének nevezetesebb eseményeit is. Otthon is hall egyes eseményeket apjától, nagyapjától, rokonságától. A gyermek az olvasókönyvből is olvas egyes történeti dolgokat és a földrajz tanítása alkalmával is megismerkedik több történeti személyiséggel, valamint eseménnyel. Így a gyermek több történeti eseményt

megismer, de közöttük nem lát összefüggést; ezek az ismeretek egymástól elkülönítve vannak a gyermek lelkében. Eppen itt az ideje, hogy a népiskola mint a nevelésben a tanítás tökéletesítője a hézagokat kitöltse, a gyermek történeti ismeretei között összefüggést és folytonosságot létesítsen, vagyis tanítsa a történelmet. Tehát **a népiskola történelmet is tanít.**

b) A nevelésnek és még inkább az iskolának hazafiasnak kell lennie, hiszen az állam társadalmának a fejlődése alkalmi okként szerepel az iskola keletkezésében. (I. könyv.) A hazafias nevelésnek a legelső és legszükségesebb föltétele a vallásos nevelés (II. könyv), amely nélkül a hazafiasság hiú ábránd. Azonban a vallásos nevelés a hazafias nevelésnek csak szükséges és nélkülözhetetlen alapját adja meg, mert köteleességgé teszi az államhoz és az államalkotó fajhoz való hűség és önfeláldozó ragaszkodást. De a ragaszkodást még más módon is lehet, sőt kell is élesztenünk, hogy minél tudatosabbá tegyük, ha a nevelés vallásos alapokon nyugszik. Ennek pedig legalkalmasabb eszköze a történelem, amely lelkesít, buzdít, oktat s a nagy emberek elénkállításaival a hazaszeretetet fokozza és tudatosabbá teszi. Ezért **a népiskola történelmet is tanít.**

c) Az ember történelmi lény, a múlt által a jelenhez van kötve, hogy a jövő kialakításán dolgozzék. Az embert a történelem tanítja erre, mert mi más is lehetne a történelem célja, mint a multak értékesítése a jelenen át a jövőre nézve. A történelem azt mondja, hogy a jelen a multak eredménye. Amint az akkori jelen a mostani jelennek az előkészítője volt, éppen úgy a mostani jelen is alapja a jövőnek. Így a történelem fölkelte a mult iránt való kegyeletet és a jövővel szemben való köteleességérzetet. E kettőre pedig nagy szüksége van a magyarnak, különösen a mostani nehéz időkben, hogy a kegyelet által ragaszkodjék az ősi föld minden rögéhez és a köteleességérzet által iparkodjék visszazerezni mindazt, ami elveszett. Mindez megokolja, hogy **a népiskola történelmet is tanítson.**

d) A történelem mindig a nagyot állítja a gyermekek elé: a nagy embereket, a nagy tetteket, a nagy eseményeket, a nagy áldozatokat, a nagy bukásokat és ezért képes az akarat- és érzelmvilágot mozgásba hozni, képes a jellemet alakítani. A gyermek főképen a történelem által tanulja meg a nagyok tiszteletét és becsülését, erre a nép egyszerű fiának más eszköze nincs. De a történelemnek nemcsak fényes lapjai vannak, amelyek a főlemelőt tárgyalják, hanem árnyoldalai is, amelyek a bűnöket és bukásokat festik. Ha ezeket úgy csoportosítjuk, hogy a gyermek minél jobban megszeresse a jót és minél jobban megúgálja a rosszat, akkor az erényességre nevelünk. Végül rávezethetjük a gyermeket arra is, hogy a történelmi eseményekben és egymáshozkövetkezésükben ne lásson csupán véletlenségeket vagy politikusok változó szerencsejátékát, hanem Isten ujját lássa bennük, amellyel az egyes nemzeteket fenýíti, bünteti, próbára teszi vagy fölemeli.

Mindez szintén megokolja, hogy **a népiskola történelmet is tanítson.**

114. A történelem jó eszköz az emlékezet fejlesztésénél is. A gyermek örömmel hallgatja az elbeszéléseket, mert ezek természetének nagyon megfelelnek. Később szívesen tanulja a történelmi eseményeket is, mert bennük cselekvést, tehát mozgalmasságot lát, és ezért könnyen meg is tartja. A történelmi események cselekvéssorozata a folyékony és következetes előadásra is rávezeti a gyermeket, mert az események egymásutánra kényszerítik őt; ez az egymásutániség pedig folyékony elmondásban fog megnyilatkozni. Tehát a történelemnek sokszorosán jó hatása van: fejleszti a vallásosságot, éleszti a hazaszeretetet, alakítja a jellemet, neveli az erényességet, erősíti az emlékezetet és elősegíti a folyékony és huzamosabb beszédet.

A TÖRTÉNELEM ANYAGA.

115. Természetes, hogy főképen és elsősorban a hazai történelmet tanítjuk, mert ez érdekli legjobban az embert. Az ember mindig meghatározott államnak a tagja. Ez azt követeli, hogy, ha már tanítunk történelmet, akkor mindenekelőtt saját hazánk történelmét tanítsuk. De a történelemmel hazaszeretetre is akarunk nevelni és nem idegen országokat vagy fajokat akarunk meg szerettetni, hanem saját országunkat és saját fajunkat. Ezért **a népiskola a magyarok történelmét tanítja.**

116. a) A tanításnál szabály, hogy mindenből, aminek felfogására és megértésére a gyermek képes, kerek egészet tanítsunk. Ezt követeli az, hogy a népiskola a nevelés tökéletesítője, tehát nevelésében a tanítást is tökéletesítenie kell. A tanításnak e tökéletesítése nemcsak abban áll, hogy a logikai módszereket tökéletesebben alkalmazza, mint alkalmazná a család, hanem abban is, hogy befejezett és kerek egészre törekszik mindabban, amit tanít. Már most a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a népiskolai gyermek nemcsak megérteni képes a magyarok történelmét a maga egészében, hanem megtanulni is. Ezért **a népiskola a magyarok történelmét egészen tanítja.**

b) Továbbá a történelemmel nemcsak az a célunk, hogy lelkesítsünk és buzdítsunk, hanem a magyar fajiságot is öntudatosabbá akarjuk tenni annyira, hogy a magyar csak itt éljen és haljon, hazájáért és fajaért minden áldozatra kész legyen. Ez az öntudatosság nemcsak azt követeli, hogy a gyermek egyes kiszakított részeket ismerjen a történelemből, hanem még inkább azt, hogy a magyar nemzet fejlődését szerves egészében ismerje, mert tulajdonképen ez teszi büszkévé az embert arra, hogy tagja ennek a sokat szenvedett, de jobb sorsra érdemes magyar nemzetnek. Tehát **a népiskola a magyarok történelmét egészen tanítja,** csak nem aprólékossággal.

c) A népiskola lényegénél fogva a világnézet kialakításán is

dolgozik. A világnézet abban áll, hogy tudjuk, honnan van a világ, honnan van az ember, mi az ember célja és mi az embernek a világegyetemben elfoglalt állása. Mindezt a népiskolai gyermek a vallás tantervében tanulja meg. De az ember nemcsak egyed, t. i. személy, hanem társadalmi lény is, és ezért az iskolának mint a nevelés tökéletesítőjének azt is meg kell mutatnia, hogy a társadalmaknak és nevezetesen a társadalom kifejeződésének, t. i. az államnak mi a szerepe az Isten gondviselésében. Így megtanulja a gyermek, hogy az állam élete nem merő véletlenségek találkozása, hanem az Isten örök végzésében csupán eszköz egyrészt, hogy az Isten dicsősége minél jobban kinyilváníttassék, másrészt pedig, hogy az egyes ember földi életén át minél könnyebben és minél biztosabban érhesse el végső célját. E tudás még inkább ösztönzi az embert, hogy az államnak hű fia és áldozatkész polgára legyen. A történelemmel e célt akkor érjük el leg-tökéletesebben, ha összefüggő egészében tanítjuk, mert így legjobban kitűnik az állam és nemzet rendeltetése. Tehát **a népiskola a magyarok történelmét egészen tanítja.**

117. A történelmet egész terjedelmében tanítjuk, és ezért a *művelődéstörténelemből* is tanítunk valamit egyrészt, hogy érthetőbbé tegyük a történelmet, másrészt pedig, hogy a mai művelődési állapotoknak történeti fejlődését adjuk nagy vonásokban ugyan, de összefüggően. Tehát a történelem tanítása nemcsak csaták és véres harcok elbeszélése lesz, hanem a művelődéstörténelemnek is szorítunk benne helyet. A harcok áldozatkészségre és önfeláldozásra nevelik a gyermeket, a művelődéstörténelem pedig arra tanít, hogy miképpen kell béke idején a haza jólétén és nagyságán fáradoznunk. A harcok tanítása nagyon szükséges és nemcsak azért, mert nélkülük érthetetlen a történelem, hanem még inkább azért, mert a magyart katonanemzetté kell nevelnünk s ezt már a népiskolában kell megkezdenünk a harcok tanításával. A magyar vértanunemzet, a vértanusághoz pedig szükséges a mély vallásosságon alapuló életfeláldozás. A magyarok történelmének természete szerint a történelemtanításban sokkal több lesz a harc, mint a művelődéstörténelmi rész.

118. Mivel a magyarok történelmében egyes eseményeket csak akkor értünk meg, ha az eseménynek megfelelő világtörténelmi eseményt is ismerjük, azért a népiskola *világtörténelmet* is tanít, csak nem oly rendszeresen és bőven, mint a magyarok történelmét. A világtörténelemből csak egyes eseményeket tanítunk, vagyis csak annyit, amennyi szükséges ahhoz, hogy a hazai eseményeket jobban megértsék a gyermekek. Tehát a világtörténelem egyes részeinek a tanítását a magyarok történelme követeli. Így a világtörténelem nem önálló tantárgy, hanem a magyarok történelmének a keretében tanítjuk.

Egyes világtörténelmi eseményeket tanítunk a földrajznál is, hogy a tanítást kissé élénkebbé tegyük.

KI IRJA ELŐ A TÖRTÉNELMET?

119. a) Minden nemzet fennmaradásra törekszik. Ennek szükséges kelléke, hogy fiai nyelvükhöz ragaszkodjanak, mert nyelvében él a nemzet. Ez szükséges; de még szükségesebb, hogy éljen a nemzet fiaiban az összetartozandóság érzete annyira, hogy a nemzet egyetemes érdekeiért dolgozni, áldozni, élni, sőt meghalni is tudjanak. Ez összetartozandóság nélkül a nemzet haldoklik, lassan nyelvét is elfelejti s elpusztul, vagy egy másik népbe olvad bele. Tehát az összetartozandóságot ébren kell tartanunk, fokoznunk, erősíteniünk és nevelnünk az ember önértetét, hogy büszke legyen magyar mivoltára. Mivel pedig a nemzet fennmaradásáról az állam gondoskodik, ehhez pedig szükséges a hazaszeretetre és hazafiasságra való nevelés, azért **az államnak kötelessége megkövetelni minden iskolától, hogy hazafias szellemben és hazaszeretetre neveljen.**

Az állam megköveteli a népiskolától, hogy hazafias szellemben neveljen. Ezzel az állam megadta a célt és azután az egyház mint az iskolai nevelés végrehajtója fölkeresi és alkalmazásba veszi amaz eszközöket, amelyekkel az állam követelése megvalósítható. Ezért a népiskola mindenekelőtt vallásosan nevel, mert vallásosság nélkül nincs hazafiasság, nincs hazaszeretet (II. könyv), legfőlegbb nagyhangú mellveregetés, amely azonban kötelességről és áldozatról semmit sem akar tudni. De a népiskola a nevelés tökéletesítője is és ezért a hazaszeretetre való nevelést tökéletesebbé igyekszik tenni az által, hogy azt tudatosabbá teszi s az összetartozandóság érzetét jobban megalapozza, hogy mélyíthesse. És mert erre a történelem nagyon alkalmas eszköz, azért az egyház elrendeli, hogy a népiskola történelmet is tanítson. Tehát **a történelem tanításának az előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

Az állam hazafias nevelést követel a népiskolától és ez részben a történelem tanításával érhető el. A történelem tanítása nincs kifejezetten az állam ama követelésében, hogy az iskola hazafias szellemben neveljen, hanem csak hallgatólagosan, tehát csak okoskodás által tudható meg. Továbbá a történelem ismerete nem tartozik a közjólét elemi alapismeretei közé, hanem csak a szép és illő ismeretek közé, amelyekkel a nevelés még jobban tökéletesíthető. Így azután azt az okoskodást, hogy a népiskolának a történelem is tárgya, nem az állam teszi meg, hanem az egyház. Az okoskodás menete ez:

az állam megköveteli a népiskolától a hazafias nevelést;
a hazafias nevelés, ha a nevelés vallásos, a történelem tanításával tökéletesíthető,

tehát a népiskola, amely már lényegénél fogva vallásos, a történelmet is tanítja.

E levezetésben a közjólét nem szerepel középtételként és ezért

a történelem tanításának előírásánál az államnak nincs szava. Tehát **a történelmet az egyház írja elő a népiskolának.**

b) Az iskola szeretetre nevel. Mindegyik iskola valamely állam területén működik. És mert az iskola magára vállalta, hogy az állam társadalmába beleállítja a gyermekeket, azért elfogadja az állam ama előírását, hogy állampolgárrá neveli őt, vagyis hazafias szellemben nevel, tehát hazaszeretetre is nevel. Ezt annál inkább elfogadja az iskola, mert a hazaszeretetre való neveléssel egyúttal tökéletesítheti a nevelést. A hazafias szellemben való neveléshez elégséges ugyan az igazán vallásos nevelés, mégis ez tökéletesebbé tehető a történelem tanításával, amit a népiskolának mint a nevelés tökéletesítőjének kötelessége is megtenni és annál inkább, mert erre ráérő ideje is van és a gyermek képes a történelem tanulására. De a történelem nem tartozik a közjólét elemi ismeretei közé s ezért előírása nem az állam hatáskörébe tartozik. Tehát **a történelmet az egyház írja elő a népiskolának.**

120. Itt az ellenfél készen áll az ellenvetéssel. Ezt mondja: ha az állam előírja a célt, t. i. hogy a népiskolának hazafias szellemben kell nevelnie, akkor előírja a cél eléréséhez szükséges eszközt is, t. i. a történelem tanítását.

Felelet. Ha az állam írná elő a hazafias nevelés megvalósításához szükséges eszközt, t. i. a történelem tanítását, akkor a történelmi ismeretek a közjólét elemi föltételeihez tartoznának. Már pedig a tapasztalat fényesen bizonyítja, hogy ez nincs így. És mert az állam felügyeleti jogánál fogva csak akkor írhat elő valamit a népiskolának, ha előírásában a közjólétre hivatkozhat, azért *nem az állam írja elő a népiskolának a történelem tanítását.*

Amikor az állam hazafias nevelést követel a népiskolától, akkor tulajdonképpen azt követeli, hogy a népiskola a magyar hazához való tántoríthatatlan ragaszkodásra és kötelességteljesítésre nevelje tanítványait. Ide pedig az igazán vallásos nevelés elégséges, bár ez tökéletesíthető a történelem tanításával. Amivel pedig valami a nevelésben tökéletesíthető, annak előírása már nem tartozik az állam felügyeleti jogába, mert ez a közjólét elemi föltételein felül áll.

Végül az teljesen hamis állítás, hogy az, aki célt jelöl ki, egyúttal a cél eléréséhez szükséges eszközt is megjelöli. Van, amikor igen és van, amikor nem. Pl. amikor a családok államba tömörültek, megjelölték a célt, pl. a nevelés védelmét és elősegítését és mégis nem a családok határozzák meg mindennek az eszközét, hanem az állam mint ilyen. Vagy: az állam megadja a célt a hadseregnek, t. i. a haza megvédését, de ennek miként való keresztülvitelét teljesen a hadseregre bizza. És hányszor történik meg, hogy az állam hivatalnokainak valamit parancsol és belátásukra bizza a hogyan való végrehajtást. Ha ez így van az államnál alantas közegeivel és intézményeivel szemben, akkor

annál inkább így lehet ez oly intézményekkel szemben, amelyek tulajdonképpen nem tartoznak az ő társadalmához, mint pl. az iskola. Az állam az iskolának a cél megjelölésével csak akkor jelölheti meg az eszközt is, ha ez az eszköz a közjólét elemi követelménye. És mert ezt a történelmi ismeretokről nem mondhatjuk, azért **a történelem tanítását az egyház írja elő a népiskolának.**

121. A történelmet az egyház írja elő a népiskolának. Azonban ez az igazság csak amaz egyházra érvényes, amely az államot keletkezésében, fejlődésében, erősödésében mindenkor a legönzetlenebbül támogatta, amelynek élete az állam területén amaz állam életével összeforrt: az állam erősödésével az egyház is erősödött, az állam gyöngülésével pedig az egyház is gyöngült és megfordítva: az egyház erősödésével az állam is erősödött, az egyház gyöngülésével pedig az állam is gyöngült úgy, hogy az állam története részben az egyház története is azon a területen. Ez az egyház a történelem tanúsága szerint csak a katolikus egyház. Mindezt más egyházzal nem mondhatjuk el, mert a protestantizmus sokszor szövetkezett az ország ellenségeivel pl. a törökkel saját hazája ellen, a görögkeleti egyházak pedig majd titkon, majd nyíltan szítottak idegen országokhoz és hazánk feladására dolgoztak. Mivel mindennek tudatában van az állam, legalább is kellene lennie, azért **a történelem tanítását az egyházak közül csak a katolikus egyház írja elő népiskoláiban, míg a többi egyház népiskoláinak az állam írja elő, illetőleg teszi kívánatossá,** mert a katolikus iskolák tanítják.

122. Bár a történelem tanítását a katolikus egyház írja elő népiskoláiban, mindazáltal az államnak is van itt valami joga. E jogok a következők:

a) **Bizonyos nemzeti ünnepeket, amelyeket a hazafias nevelés szempontjából szükségeseknek tart, kötelezővé tehet a népiskolában.** Ekkor az iskola az ünnep jelentőségét megmagyarázza, vagy valami ünnepélnyel még jobban kiemeli.

b) Az államnak van felügyeleti joga az iskolák fölött. E jognál fogva ellenőrzi, hogy az iskolák előírásainak megfeleljenek. De a hazafias nevelést mint hazafias nevelést, nem képes ellenőrizni és ezért azt fogja ellenőrizni, ami által ez a cél részben megvalósítható, jobban mondva: jobban tökéletesíthető, t. i. a történelem tanítását. Tehát **az állam ellenőrzi a népiskolában a történelem tanítását.**

Amikor az állam ellenőrzi a népiskolai történelem tanítását, ezzel nem az után kutat, vajjon a népiskola eleget tesz-e előírásának a történelem tanítás terén, hiszen semmit sem írt elő, hanem csak arra ügyel fel, hogy a történelem tanítása nyíltan vagy burkoltan ne irányuljon az állam és nemzet ellen. És ekkor

nem az egyházra ügyel fel, hanem a tanítót mint polgárt őrzi ellen, mert ő áll az állam hatalma alatt.

Az állam e tekintetben úgy gyakorolja ellenőrzői jogát, hogy a népiskola számára írt történelmi tankönyveket csak az ő engedélyével szabad használni.

XI.

ALKOTMÁNYTAN.

AZ ALKOTMÁNYTANRÓL ÁLTALÁBAN.

123. Minden ember valamely állam kötelékébe tartozik és ez az állam kötelességeket állít eléje, de jogokkal is felruhazza őt. Az iskolának kötelessége beleállítani a gyermeket a társadalomba; és mert mindenki valamely állam keretében boldogul, azért ez megokolja azt, hogy az iskola ismertesse meg a gyermekkel mindama jogokat és kötelességeket, amelyekkel a jövőben mint állampolgár élhet és amelyeket majd teljesítenie kell. E jogokat és kötelességeket *polgári jogoknak és kötelességeknek* nevezzük. Igaz, hogy e jogokat és kötelességeket az életben is megtanulhatja a gyermek; de a népiskolának e jogok és kötelességek tanításával nemcsak az a célja, hogy azokat pusztán megismerje a gyermek, hanem ránevelni is akarja őt, hogy jogaival majdan élni tudjon és kötelességeit hiven teljesítse. Ezzel a hazafiasságra való nevelést is tökéletesíteni akarja. Mindez nagyon megokolja azt, hogy **a népiskola tanít polgári jogokat és kötelességeket.**

124. Ez még nem elégséges. A gyermeknek azt is kell tudnia, hogy milyen az állam berendezkedése és tevékenysége, mert ez az állampolgárrá való neveléshez tartozik. (A nevelés negyedtulajdonsága.) Az állampolgárrá való nevelés alapja a vallásos nevelés (II. könyv), de tökéletesíthető az alkotmánytan tanításával, sőt ezzel a hazaszeretet is mélyíthető, mert tudatosabbá tehető. Ezért **a népiskola alkotmányt is tanít.**

Alkotmánytan tanítására kötelezi a népiskolát már a történelem, valamint a polgári jogok és kötelességek tanítása is.

A polgári jogok és kötelességek az alkotmánytannal egy tantárgyat alkotnak és hivatalosan *polgári jogok és kötelességek* néven szerepelnek. Azonban találóbb az alkotmánytan elnevezés, mert a polgári jogok és kötelességek tulajdonképpen alkotmányos jogok és kötelességek. Ezért *mi a továbbiakban az alkotmánytan elnevezést tartjuk meg.*

AZ ALKOTMÁNYTAN ANYAGA.

125. Hogy az alkotmánytan anyagát meghatározhassuk, legcélszerűbb lesz e tárgyat két részre osztani: *a)* polgári jogokra és kötelességekre és *β)* a tulajdonképeni alkotmánytanra.

a) A népiskola a parasztságnak, vagyis a falusi népnek az iskolája és egyedüli iskolája, mert a parasztembernek, mint ilyennek, hogy végső célja felé földi boldogulásán át törekedjék, nincs más iskolára szüksége, mint a népiskolára. (I. könyv.) Ezért a népiskola a polgári jogokból mindazt tanítja, amely jogokkal a falusi nép általában élni szokott és a kötelességekből is mindama kötelességeket tanítja, amelyek a falusi népet kötelezhetik. Mivel pedig hazánkban egyenlőség van, vagyis mindenkit mint állampolgárt ugyanazok a jogok illetik meg és mint állampolgárt ugyanazok a kötelességek terhelik, azért **a népiskola a polgári jogokat és kötelességeket egészen tanítja.**

A polgári jogoknál és kötelességeknél jól magyarázzuk meg a gyermekeknek, hogy lényegesebb a kötelességeknek lelkiismeretes teljesítése, mint a jogokkal való élés. Felvilágosítjuk őket, hogy vannak jogok, amelyek egyúttal kötelességek is, amennyiben velük csak keresztény lelkiismeretességgel és a nemzet egyetemes érdekeire való tekintettel élhetünk.

b) Az alkotmánytanból szintén annyit tanítunk, amennyi a földművesosztály tudásához szükséges, hogy az ország kormányzását általános vonásokban ismerje. Az alkotmánytanból csak a jelent vesszük tekintetbe, míg az alkotmány fejlődését a történelem keretében tanítjuk; de csupán annyiban, amennyiben erre a népiskolai történelemtanítás módját és alkalmát ad.

Az alkotmánytanban legnagyobb gondot fordítunk a Szent Korona tanára és a királyság eszméjére, mert ezzel áll és bukik a magyar nemzet.

KI IRJA ELŐ AZ ALKOTMÁNYTANT?

126. A közjóléthez szükséges, hogy az állam minden egyes polgára ismerje jogait és ismerje kötelességeit. És még inkább szükséges, hogy mindenki lelkiismeretesen éljen jogaival és lelkiismeretesen teljesítse kötelességét. Polgári jogait és kötelességeit megismerheti a gyermek az életben is; de ahhoz már előre kell nevelnünk őt, hogy jogaival élni is tudjon és kötelességeit lelkiismeretesen teljesítse majd a jövőben. Ennek alapja a mélyen vallásos nevelés; de ezt még tökéletesíthetjük a polgári jogok és kötelességek megismertetésével, amit a hazafiasságra való nevelés tökéletesítésénél is felhasználhatunk. E jogokat és kötelességeket az állam foglalja tételekbe; továbbá az államnak a létérdeke követeli, hogy polgárai keresztény lelkiismeretességgel éljenek jogaikkal és ugyancsak keresztény lelkiismeretességgel teljesítsék kötelességeiket. Ezért az állam megkövetelheti, a népiskolától, hogy e jogokra és kötelességekre ránevelje tanítványait, következésképp előírhatja a népiskolának, hogy a polgári jogokat és kötelességeket tanítsa. Tehát **a polgári jogok és kötelességek előírása az állam jogkörébe tartozik.**

127. Ha a népiskola a polgári jogokat és kötelességeket a

megfelelő módon akarja tanítani, akkor az alkotmánytanból is kell tanítania valamit, hogy érthetőbbé tegye e jogokat és kötelességeket, főképen pedig, hogy megtaníthassa a gyermekeket a jogokkal élni és a kötelességeket teljesíteni. Továbbá a történelemben művelődéstörténelmet is tanítunk, hogy a gyermek a nemzet élete folyását jobban megérthesse. Ez pedig megköveteli, hogy az alkotmány fejlődését is előadjuk, bár csak általános vonásokban, hiszen több történeti esemény, amelyet a népiskolában tanítunk, az alkotmány fejlődésével van kapcsolatban. És ha tanítjuk az alkotmány fejlődését, akkor a jelen idők alkotmányára is ki kell terjeszkednünk, hiszen éppen azt akarjuk kimutatni, hogy a mai alkotmány hogyan fejlődött. Tehát az alkotmánytan tanítását követeli, hogy a polgári jogok és kötelességek megismertetése rendszeresebb legyen és akkor az előbbi az utóbbihoz viszonyítva eszközként lép elénk. A polgári jogoknak és kötelességeknek az állam által való előírása már magában foglalja az alkotmánytan tanítását is, de csak hallgatagon és ezért e következtetésre az iskolai nevelés végrehajtója, t. i. az egyház illetékes. U. i. az állam előírása ez: a népiskola köteles a polgári jogokat és kötelességeket megismertetni. Ezután az egyház így következtet:

az állam előírja, hogy a népiskola a polgári jogokat és kötelességeket is megismertesse;

de ennek megismertetése tökéletesíthető és rendszeresebbé tehető az alkotmánytan tanításával annál inkább, mert az alkotmánytant megérti a népiskolai gyermek és a népiskolának van erre ráérő ideje,

tehát a népiskola alkotmánytant is tanít.

Mivel e következtetésben a közjólét, amelynek követelményeire támaszkodva az állam felügyeleti jogánál fogva valamit előírhat az iskolának, középtételként nem szerepel, azért **az alkotmánytant az egyház írja elő a népiskolának.**

Az alkotmánytan tanítását követeli még az egyház által előírt történelem is.

128. Bár az alkotmánytan előírása az egyház jogkörébe tartozik népiskoláiban, mindazáltal az államnak is van itt valami joga. U. i. az államnak kell gondoskodnia a nemzet fennmaradásáról. Mivel pedig a magyar nemzet fennmaradásának fontos tényezője a Szent Korona tana és a királyság eszméje, azért **az állam előírja, hogy a népiskola ismertesse meg a gyermekekkel a Szent Korona tanát és a királyság eszméjét.**

129. Hogy az állam írja elő a Szent Korona tanának és a királyság eszméjének a megismertetését, ebből két nevezetes következményt kapunk.

a) A Szent Korona tanában és a királyság eszméjében benne van alkotmányunk is. Tehát az állam követelésében benne van az is, hogy a népiskola alkotmánytant tanítson; de csak hallga-

tagon van benne és nem kifejezetten, következőleg csak következtetésekkel tudható meg. Mivel pedig az állam előírásaiból vont következtetések lehozására az iskolai nevelésnek a végrehajtója illetékes, vagyis az egyház, azért **az alkotmányt az egyház írja elő a népiskolának.**

b) Ha a Szent Korona tanát és a királyság eszméjét megismertetni akarjuk, akkor kénytelenek vagyunk ennek a fejlődését is előadni, hogy a gyermekek jobban megértsék és ezért kénytelenek vagyunk történelmet is tanítani. Tehát az állam előírásában hallgatagon benne van a történelem tanítása is, ha t. i. a Szent Korona tanát és a királyság eszméjét a megfelelő módon akarjuk tanítani. Mivel pedig az állam előírásaiból vont következtetésekre az egyház illetékes, azért **az alkotmányt tanítását a kath. népiskoláknak a kath. egyház írja elő.**

XII.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKRÓL ÁLTALÁBAN.

130. Az ember a világ ura és királya, akinek joga van a természet minden más lényét céljának felhasználni s a természet minden erejét szolgálatába állítani. Az ember ezt meg is teszi és ennek köszönheti bámulatos anyagi kultúráját. Hogy az ember e tekintetben érdekeinek megfelelően cselekedhessen s így minél tökéletesebb ura legyen a földnek, azért ismernie kell a természetet lényeivel és erőivel. És mert már a parasztembernek is több olyan ismeretre van szüksége, amelyek a természet lényeire és erőire vonatkoznak, azért **a népiskola természettudományokat is tanít.**

A természettudományok részei: a) *természettan* három országával: az állattannal, növénytannal, ásványtannal; b) *természettan*; c) *vegytan*; d) *gazdaságtan*; e) *egészségtan*. Vannak a természettudománynak más részei is, de a népiskolánál csak a felsoroltakat vehetjük számba. Hogy azután a felsorolt részek közül melyiket tanítjuk a népiskolában, arról alább lesz szó.

131. Vannak egyesek, akik az ú. n. *természettudományos nevelést* sürgetik. Ez abban állana, hogy a tantárgyak közül főképen a természettudományokat tanítanók, különösen pedig a természettant és vegytant; ezek felé fordítanók a gyermek figyelmét, mert — mint mondják — a természettudomány a mai kor uralkodó tudománya.

Felelet. Igaz, hogy a természettudományok rövid idő alatt nagyon sokat fejlődtek és fejlődnek most is, sőt egyik napról a másikra bámulatos találmányokkal lepik meg az embert. A természettudományoknak ez a fejlődése állandó és folytonos és e fejlődé-

désnek köszönhető az anyagi kultúra terén a roppant változás. A nevelés nagyon jól tudja ezt és mert gyakorlatias (I. könyv), azért a természettudományok felé is fordítja a gyermek és ifjú tekintetét még pedig annyira, amennyire ezt a természettudományok fejlődése s a gyermek vagy ifjú jövőendő érdeke megköveteli. Mégis nem szükséges, hogy a természettudományokat más tárgyak rovására dédelgessük. A népiskola nem a természettudományok iskolája, de még a középiskola sem az. Arra más iskolák vannak, amelyekben a természettudományokat felkarolják, t. i. amaz iskolák, amelyek oly pályákra készítenek elő, ahol a természettudományok behatóbb ismerete föltétlenül szükséges. De még ezekben az iskolákban sem lesz a nevelés természettudományos, mert itt a természettudományok tanítása nem a természettudományok végett van, hanem a nevelés gyakorlatiassága végett. A gyakorlatiasság pedig teljesen és tökéletesen eszköz a vallásossághoz viszonyítva. (I. könyv.) A természettudományosság lehet esetleg a nevelésnek egyik mellékrendszere, de sohasem beszélhetünk róla, mint a nevelés lényeges tulajdonságáról. A nevelés első sorban és mindenekelőtt vallásos, mert ezt lényege követeli; azután gyakorlatias, mert ezt a nevelés alárendelt eleme követeli; végül a gyakorlatiasság azt kívánja, hogy bizonyos iskolafajták a természettudományokra különös gondot fordítsanak.

A népiskolának még a gyakorlatiasság szempontjából sem kell annyira különös gondot fordítania a természettudományokra, hogy a természettudományosság mellékrendszere lehetne a népiskolai nevelésnek, mert a népiskola a parasztság iskolája, a parasztságnak pedig nincs szüksége valami különösebb és behatóbb természettudományi ismeretekre.

Különben a természettudományosság hangoztatása nem azért történik, mintha azt valóban a nevelés tulajdonságának tartanák. Ennek hangoztatása csak takarója más, de rejtett céloknak: így akarják a szemeket bekötni és titkos céljaikat megvalósítani. A természettudományos nevelés lehangosabb hívei mindnyájan esküdt ellenségei a vallásnak és vallásosságnak; ők a természettudományokat akarják az iskola fő tárgyaivá tenni, hogy így a vallást az elsőbbségétől megfoszthassák, másodrangú tárggyá tehessék, azután lassan-lassan mint fölöslegeset kiküszöbölhessék és végül az iskola vallásos jellegét megszüntethessék. Ide a feszítő rúd a természettudományos nevelés hangoztatása lenne.

A természettudományos nevelés természettudományi világnézetet akar csepegtetni a gyermekekbe és ifjakba. Ez a világnézet nem ismer mást mint anyagot és mindent az anyagra s az anyagi erőkre akar visszavezetni. Nála mindent az atomok eszeveszett tánca magyaráz. Ennek híve a materializmus és mindazok az irányzatok, amelyek a szellemet tagadják. Ez a nézet tele van

ellenmondással.¹ Mindent anyaggal akar magyarázni s e magyarázatot gondolkodással, tehát szellemi munkával eszközli, ha hibás gondolkodással is. Különben a materialista világnézet mint bölcséleti irányzat véglegesen megbukott. Bukását az okozta, hogy a szellemi tevékenységeket semmiképen sem tudta kimagyarázni az anyagból. Mindazáltal materialisztikus felfogással még mindig találkozunk egyes területeken, de materialista világnézet már nincs.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ANYAGA.

132. Hogy a természettudományok anyagát meghatározhassuk, legcélszerűbb lesz e tárgyat részeiben venni.

a) ÁLLATTAN.

133. A népiskola most röviden átszalad az állatokon azzal az okadatolással, hogy a gyermeknek általános átnézete legyen az állatországról. Legrészletesebben tanítja a házi állatokat, különösen felhasználásukat és a kártékonyak ellen való védekezést fejtegeti.

Itt egy nagy kérdés merül föl: szükséges-e a népiskolában az állattan tanítása?

A népiskola a parasztság iskolája. Ha figyelmesen vizsgáljuk az állattannak azt az anyagát, amelyet a népiskola a házi és hazai állatokról felölel, azt vesszük észre, hogy a gyermek mindezeket az ismereteket a családi nevelés által is megszerezheti, sőt meg is szerzi. A falusi nép élete folyása olyan, hogy a gyermek a szükséges ismereteket, amelyek a házi állatokra és a hazai állatokra vonatkoznak, szülőitől szerzi meg, még pedig olyan tökéletesen, sőt tökéletesebben, mint az iskolában. A gyermek felnőtt korában sohasem támaszkodik ama ismereteire, amelyeket a népiskolában az állattanból tanult, hanem támaszkodik az otthon és a környezettől kapott ismereteire. Sőt a népiskolában az állattanból szerzett ismereteit még alapul sem használja, ha később ebbeli ismereteit tökéletesíteni akarja, hanem alapul használja az otthon és a környezettől szerzett ebbeli ismereteit. A népiskolának nem az a célja, hogy azt tanítsa, amit a szülőitől és környezetétől biztosan megtanul és tökéletesebben megtanul, mint az iskolában megtanulhatja, hanem azt kell tanítania, amire a szülők gyermeküket nem taníthatják meg, vagy aminek megtanítása a szülők részéről nagy nehézségekbe ütközik. A népiskolák ezért létesültek és nem azért, hogy azt tanítsák, amit a gyermek a családi nevelés által biztosan és legalább is a népiskola tökéletességi fokának megfelelő tökéletességgel megtanul. Már pedig a gyermek a hazai és házi állatokra vonatkozó ismereteit úgy szerzi, hogy korának

¹ Ezt R. Euchen (Az élet értelme és értéke. Fordította: Schöpflin Aladár. 2. kiadás, 1928, 33. és következő oldalak) is észrevette.

és erejének megfelelően segédkezik a gazdaságban és e közben megkapja apjától-anyjától a szükséges felvilágosításokat. És ha van még ezen felül anyag (néhány külföldi állat) az állattanból, amelyet a népiskola tanít, de a gyermek otthon vagy környezetétől nem sajátíthatja el, akkor ezt az anyagot vagy a földrajz keretében tanítsuk pusztán magyarázat alapján vagy az olvasókönyv olvasmányain és nem kell erre hetenkint külön órákat szánnunk.

A népiskola, mint mindegyik iskola, a családi nevelés tökéletesítője. Már pedig a gyermek amaz állattani ismereteket, amelyeket a családi nevelés által megszerez, az iskolában nem szerzi meg tökéletesebben, mint szülőitől. Ezért főleg tanítani ezeket az iskolában. De lealacsonyító is az a népiskolára, hogy valamit csak oly tökéletesen tanítson, mint a szülői ház. A kevés többlet pedig a földrajz keretében és az olvasókönyv olvasmányain nagyon kényelmesen elvégezhető.

Végül a gyermeknek a családi nevelés által szerzett állattani ismeretei nagyon hézagosak; azonban semmivel sem hézagosabbak, mint a népiskola által nyújtott állattani ismeretek. A család által nyújtott hézagos állattani ismeretek elégségesek lesznek a gyermeknek, e hézagosság miatt erkölcsileg és anyagilag nem fog károsulni, ez földi boldogulását nem gátolja. Már most a népiskola a családi nevelés tökéletesítője, tehát az állattan terén is tökéletesebb ismereteket kell adnia, mint a szülői háznak. De nem ad és nem is adhat, mert nincs annyi ráérő ideje, sőt főleg is adnia. Ebből következik, hogy mindamaz állattani ismeretek, melyeket a gyermek szülőitől tanul meg és a népiskola is tanít most, nem anyaga a népiskolának. És mert a többlet, amelyet a gyermek az állattanból a szülőitől kapott ismereteken felül most még tanul az iskolában, oly kevés, hogy erre a heti egy-két óra (ha félóra is) túlságosan sok, azért **a népiskolában állattan mint külön tantárgy nincs, hanem a kevés többletet a földrajz keretében és az olvasókönyv olvasmányain tanítsuk.** (Ez legfőlegbb két-három olvasmányt tesz ki.) A népiskola semmit sem veszít azáltal, hogy az állattant nem tanítja, sőt nyer vele, mert az így nyert időt felhasználhatja oly tárgyakra, amelyeket már kell tanítania, mint: vallást, számtan, nyelvtan, történelem.

134. Tételünk ellen két ellenvetés tehető.

a) Nincs annyi olvasási óra, hogy az állattant is az olvasási órán végezzük el.

Felelet. Ha nincs, akkor a folyékony olvasási órát használjuk fel az állattani olvasmányok kezelésére annál is inkább, mert az állattan most az ötödik osztály anyaga s a gyermek az ötödik osztályig megtanul annyira folyékonyan olvasni, hogy az ötödik osztályban folyékony olvasási órára tulajdonképpen nincs szükség, hiszen a gyermek a folyékony olvasást az olvasmányértelmezés alatt is gyakorolja.

b) Ha a népiskola csak a földrajz keretében és az olvasó-

könyv olvasmányai által kapja állattani ismereteit, akkor az állattanból nem lesz összefüggő tudása.

Felelet. A mai rendszer mellett sincs. Olvassunk el egy népiskolák részére írt állattant és akkor hamarosan belátjuk, hogy ezeknek az ismereteknek nagyobb részét tökéletesebben kapja a családi nevelés által, a többi pedig a földrajzzal és olvasmánykezeléssel kapcsolatban nagyon kényelmesen elvégezhető.

Tehát **a népiskolában állattan mint külön tárgy nincs.**

b) NÖVÉNYTAN.

135. A növénytanból a mai rendszer mellett tanítunk néhány mezőgazdasági növényt, néhány kerti növényt, egyes virágokat, egy-két külföldi növényt és néhány gyógynövényt. Ez az egész, amit a népiskola a növénytanból nyújtani képes.

Ha jól szemügyre vesszük a népiskola által a növénytanból nyújtható anyagot, akkor ugyanazon meggyőződésre jutunk, mint az állattannál. Amit a gyermek a növénytanból tanul az iskolában, azt jóval tökéletesebben sajátítja el szülőitől és környezetétől, mint az iskolában; a kevés többlet pedig, amit a népiskola anyagnak felvehet, nagyon kényelmesen elvégezhető a földrajz keretében (narancs, citrom, rizs, kávé stb.) és olvasmánykezeléssel kapcsolatban (gyógynövények). Tehát **a népiskolában növénytan mint külön tantárgy nincs.**

136. Különös gond fordítandó a *gyógynövényekre*. Ezeket a népiskola az olvasókönyv olvasmányain tanítja. Itt arra törekedjék az iskola, hogy a gyermekek szedjék és gyűjtsék is a gyógynövényeket egyrészt, hogy betegségeknekél használhassák, másrészt pedig, hogy azokat értékesíthessék és így pénzt szerezzenek szülőiknek. Természetes, hogy a tanítónak azt is meg kell mondania, hogy a gyógynövények miképpen használhatók és mely betegségekben és miképpen értékesíthetők. Ez utóbbi esetben a tanító segítségükre is legyen a gyermekeknek és szülőiknek. A gyógynövények közül csak azokat tanítjuk, amelyekből az orvosság házilag könnyen elkészíthető és amelyek a határban nagyobb mennyiségben találhatók.

137. A növények tárgyalásánál figyelmeztetendők a gyermekek az egyes növényekhez fűzött *babonák* ostobaságára; továbbá hogy a *ráolvasás* és holmi hókusz-pókusz nemcsak fölösleges, hanem esztelenség is és sokszor egyenlő a vétkezéssel. Általában mindenütt üldözzük a babonát.

A természetrajz általában, de a népiskolában különösen növénytani része nagyon alkalmas eszköz arra, hogy a gyermek szívét az Istenhez emeljük, csak figyelmeztetnünk kell őt ama titokzatosságra, amely a növényeket növeszti és érleli.

c) ÁSVÁNYTAN.

138. A mai rendszer mellett a népiskola az ásványtanból amaz ásványokat tanítja, amelyek leggyakrabban fordulnak elő a gyakorlati élet alkalmazásaiban és főképen felhasználásukat fejtegeti.

Az ásványtanból már ténylegesen tökéletesebb ismereteket ad a népiskola a gyermeknek, mint a családi nevelés által kap és kaphat. Mégis a népiskola természete szerint az ásványtanból fölvevett anyag oly kevés, hogy erre hetenkint egy vagy két órát (félórát) szánni valóságos időrablás. Ez az anyag nagyon kényelmesen elvégezhető a földrajz keretében és olvasmánykezelés alkalmával az olvasókönyv olvasmányain. Tehát **a népiskolában ásványtan mint külön tantárgy nincs, hanem a tanítandó anyagot a földrajz keretében és az olvasókönyv olvasmányain tanítjuk.**

139. A 133—138. pontokban mondottakat így foglaljuk össze: **a népiskolában természetrajz mint külön tantárgy nincs, hanem a tanítandó természetrajzi (állattani, növényteni, ásványtani) anyagot a földrajz keretében és az olvasókönyv olvasmányain fejtegetjük.**

d) TERMÉSZETTAN.

140. Az ember nemcsak a természet egyes tárgyait és lényeit látja maga körül és használja fel a maga boldogulásában, hanem a természet erőivel és jelenségeivel is szemben áll s igyekszik azokat a maga javára felhasználni. Különösen a természet jelenségei keltik fel a gyermek figyelmét és érdeklődését, amit azután a kérdések követnek. Mivel mindezeket a dolgokat a gyermek a családi nevelés által vagy környezetétől nem sajátíthatja el, és a népiskolának mint a nevelés tökéletesítőjének meg kell magyaráznia azt, ami körülötte és fölötte történik, hogy ne álljon értelmetlenül a természettel szemben, azért a népiskola a természet erőivel és jelenségeivel is megismerteti a gyermeket, vagyis **természettant is tanít.** Nem tudományos alapon kezdve az elemeknél, hogy fölépítse a természettan bámulatos épületét, hanem csak úgy és annyiban, hogy a gyermek megismerje a főbb és gyakoribb jelenségeket, amelyek fölötte és körülötte végbemennek s a természet erőit alkalomadtán ki- és felhasználhassa. És mert ez a természettani anyag annyira tekintélyes, hogy pusztán az olvasókönyv olvasmányain nem tárgyalható, azért **a népiskola a természettant mint külön tantárgyat kezeli, de nem tanítja egészen, hanem belőle csak valamit.**

141. A természettan tanítása nagyon fontos, mert nemcsak a természeti jelenségek lefolyásával és okaival ismerteti meg a gyermeket; nemcsak a természeti erők okos felhasználására és minél teljesebb kiaknázására tanítja őt, hanem sok *babonát* meg-

előzhet és a nép között elterjedt babonákat megtörheti, kiírhatja. Mert mi a babona? A babona az, hogy egyes természeti dolgoknak, jelenségeknek és erőknek oly valamit tulajdonítanak, amivel azok sem az Isten rendelkezésénél fogva, sem pedig az egyház áldásánál fogva nem bírnak. Az a tulajdonság, amelyet a babonás ember az egyes természeti tárgyakkal és erőkkel vagy jelenségekkel tulajdonít, többnyire eszes lények tulajdonsága. Ha az iskola helyesen világítja fel a gyermeket a dolgokról és a természeti erőkről, akkor útját állja a babonának, elterjedését megakadályozza és ezzel együtt lassan-lassan megszünteti. És tényleg, amióta a nép gyermekeinek iskoláztatása rendszeresebb, azóta sok babona veszett ki; és ott, ahol rendszeres az iskoláztatás, sokkal kevesebb a babona, mint ott, ahol a gyermekek valamely ok miatt nem járhatnak iskolába.

Végül a természettan nagyon alkalmas a vallásosság fejlesztésére is, csak rá kell mutatnunk arra a bámulatos célszerűsége és rendre, amely a természeti erők és jelenségek között van. Jó magyarázat mellett hamar megérti a gyermek, hogy a célszerűség és rend mögött egy végtelen értelemnek kell lennie és ez az Isten előtt való hódolatra fogja készíteni őt.

e) VEGYTAN.

142. A vegytan, eltekintve hasznosságától, amit senki sem tagad, a legszebb tudományok közül való; a legközönségesebb természeti jelenségeknek és a számtalan változásnak, amelyek körülöttünk szakadatlanul végbemennek, kulcsát és okát adja; sőt megtanít arra is, hogy e változásokat a magunk javára felhasználhassuk és magunk is igyekezzünk ilyen változásokat előidézni és azokat javunkra fordítani. A vegytan erősíti a megfigyelő képességet, fejleszti az ítélő tehetséget és a vallásosságra is jótékony hatással van, mert helyes következtetésekkel az Istenhez vezet minket. A természet alkotójára és teremtményére mutat. Ilyen nagy előnyök miatt a vegytan a népiskolában is helyet kapott. Tehát **a népiskola vegytant is tanít.**

A népiskolában azért is kell tanítanunk vegytant, mert a földművesembernek is kell ismernie bizonyos változásokat, amelyek mindennaposak vagy foglalkozásához tartoznak és mert az ezekre vonatkozó ismereteket nem szerezheti meg a családi nevelés által vagy környezetétől.

143. A népiskola a vegytanból csak annyit tanít, hogy a gyermek a legközönségesebb jelenségeknek és változásoknak az okát megismerje. Tehát *a népiskola a vegytant nem egészen tanítja*, sőt annyira keveset tanít belőle, hogy *nem is kezeljük külön tárgyként*, hanem a természettani anyag elvégzése után tanítjuk.

144. A mai előírások szerint a népiskola gazdaságtant, jobban mondva: mezőgazdaságtant is tanít. Falvakon a gyermek sokat lát a mezőgazdaságból, sokat is hall, sőt maga is dolgozik benne: a korának megfelelő munkákban segédkezik, vagy azokat maga is elvégzi. Amikor a gyermek az iskolába kerül, több gazdasági ismeretet hoz magával, amelyeket a beszéd- és értelemgyakorlatok körében felhasználunk és némiképen bővítünk, hogy gondolkodni és beszélni megtanítsuk őt. Gazdasági ismeretekről beszélünk még olvasmánykezelés közben is. De ez még mindig nem rendszeres gazdaságtan és ezért a gazdasági ismereteket a felsőbb osztályokban rendszeresen is nyújtjuk.

A gazdaságtannál megkülönböztetünk elméleti és gyakorlati részt. Az elméleti részben a helyes gazdálkodás „miként”-jét és e „miként” „miért”-jét adjuk elő; a gyakorlati részben pedig arra törekszünk, hogy a gyermeket az elmélet helyes voltáról saját tapasztalata alapján meggyőzzük s az elméleti órákban szerzett ismereteket gyakoroltassuk. Az elméleti részt télen tanítjuk, a gyakorlati részt pedig nyáron.

Igy beszélnek mindazok, akik hívei annak, hogy a népiskola gazdaságtant is tanítson. De szükséges-e a népiskolában gazdaságtant tanítanunk?

A népiskola arra vállalkozott, hogy mindarra megtanítsa a gyermeket, amire neki a mai viszonyok között szüksége lesz, ha ezt a családi nevelés által vagy nem szerezheti meg, vagy csak nagyon nehezen. Már pedig a gyermek a gazdasági ismereteket otthon és környezetében biztosan és legalább is oly tökéletesen szerzi meg, mint az iskolai nevelés által megszerezheti, következésképp ezekkel az ismeretekkel nem kell az iskolának bíbelődnie. Általában mindazok az okok, amelyek azt mondják, hogy a népiskolában nem szükséges természetrajzot tanítanunk, azt is mondják, hogy **a népiskolában fölösleges a gazdaságtant külön tantárgyként kezelni, hanem a kevés többletet az olvasókönyv olvasmányain tanítsuk.** (Ez legfőllebb négy-öt olvasmányt tesz ki.) A népiskola az olvasókönyv olvasmányain szerettesse meg a falusi életet és keltse fel az érdeklődést a gazdasági ismeretek iránt.

145. A természettudományok bámulatos föllendülése elkápráztatta a pedagógusokat és ők a káprázat hatása alatt kívánták és kívánják a természettudományok minden ágának a tanítását a népiskolában is. Pedig e kívánság nem észszerű, mert a népiskola a természetrajzból és gazdaságtanból nem tud többet nyújtani, mint a családi nevelés és főképpen nem tökéletesebbet és az, ami többletnek látszik, az olvasókönyv olvasmányain és a földrajz keretében kényelmesen elvégezhető. Az így nyert időt a vallás tanra, számtanra, nyelvtanra és történelemre fordítsuk.

Még azt sem mondhatjuk, hogy hazánkban az ország föld-

művelő jellege miatt kellene tanítanunk gazdaságtant a népiskolában. U. i. a falusi nép jól gazdálkodik és ebben semmi része sem volt és most sincs a népiskolának. Ez természetes, mert ez nem is célja a népiskolának. Hogy a falusi nép jól gazdálkodik, az más tényezőknek az eredménye, csak nem a népiskolának. A népiskolának e téren csupán az a kötelessége, hogy megszerettesse a gyermekekkel a gazdálkodást és felkeltse érdeklődésüket a gazdasági ismeretek iránt. Ezt pedig az olvasókönyv olvasmányai-val tökéletesen elérheti.

A népiskola a parasztság iskolája, vagyis a falusi nép iskolája. Ez nem azt jelenti, hogy a népiskolában gazdaságtant is kell tanítanunk, hanem azt, hogy a falusi gyermeknek, ha apja foglalkozásában marad, más iskolára nincs szüksége, mint a népiskolára, mert a népiskolában mindazt megtanulhatja, amire a családi nevelés által tanultakon kívül, tehát a természetrajzi és gazdaságtani ismereteken kívül a mai változott viszonyok között kell tudnia, továbbá jó, illő és hasznos tudnia és eme tudására támaszkodva idejének okos felhasználásával művelődhet erkölcsiben és tudásában. (I. könyv.)

A népiskola a természetrajzi és gazdasági ismeretek tanításával olyasmint tanít, amit a gyermek a családi nevelés által is megtanul és legtöbbször tökéletesebben, mint az iskolai nevelés által. Ez ismeretek közlésével a népiskola azt mutatja, hogy a család munkáját semmibe sem veszi. Így a megbízott fitymálja megbízóját, ami ugyancsak nem vall erős erkölcsi érzékre. A népiskola azt gondolja, hogy a falusi nép gyermekeit csak eteti, ruházza és a nevelés minden gondját a népiskolára bizza. Ez roppant tévedés és e tévedés az oka annak, hogy a népiskola olyant is tanít a mai előírások szerint, amit a gyermek a családban is megtanul. A népiskola azért keletkezett, hogy a családi nevelést a mai változott viszonyok követelményeinek megfelelően kiegészítse és tökéletesítse. Ebből következik, hogy az, amiben a népiskola nem tudja kiegészíteni és tökéletesíteni a családi nevelést, az nem is anyaga a népiskolai nevelésnek. Mivel pedig a népiskola által nyújtható természetrajzi és gazdaságtani ismeretek olyan anyag, amelyet a népiskola nem tud tökéletesebben adni, mint a családban tanulja meg a gyermek, azért **a természetrajz és gazdaságtan külön tantárgyként nem szerepel a népiskolában.**

146. De — mondhatja valaki — ha a népiskolának az olvasókönyv alapján kell tanítania egyes természetrajzi ismereteket és valamit a gazdaságtanból, akkor az olvasókönyv túlságosan vastag lesz.

Felelet. A vastagság nem hiba. A hiba az volna, hogy nincs annyi ráérő időnk, hogy az olvasókönyv olvasmányain olvasmányértelmezés és házi feladatul adott olvasás által nem tudnánk végig menni. Pedig annyi ráérő időnk van. Különben is akkor, ha külön tárgyként kezeljük a természetrajzot és gazdaságtant, az

olvasókönyv a természetrajzi és gazdaságtani tankönyvvel együtt jóval vastagabb és ami még kellemetlenebb, jóval drágább, mint így lenne az olvasókönyv, mert a természetrajzi és gazdaságtani tankönyvben ama részek is benne vannak, amelyeket a gyermek a családi nevelés által tanul meg.

g) EGÉSZSÉGTAN.

147. Az egészségtan arra tanítja az embert, hogy miképen tartható fenn az egészség. Mivel a nevelés a test nevelését is magában foglalja, a test nevelése pedig egészségtani ismeretek közlését is követeli, azért **a népiskolának egészségtant is kell tanítania.**

148. A gyermek a családi nevelés által sok egészségtani szabályt elsajátíthat. Azonban azt is tapasztaljuk, hogy a szülők bizony sokszor vétének az egészségtani szabályok ellen. Az emberek semmit sem tesznek ki oly könnyelműen veszélynek és semmit sem kockáztatnak annyira, mint egészségüket. Ez nagyon megokolja azt, hogy **a népiskola az egészségtant külön tantárgyként tanítsa.**

149. A népiskola főképen arra törekszik, hogy mi módon tartható fenn az egészség, tehát inkább a megelőző óvintézkedéseket tanítja. Ez okból az emberi testtel is meg kell ismertetnünk a gyermeket; de nem részletesen minden porcikájában, hanem csak annyiban, amennyiben az szükséges az egészség fenntartásához. A leggyakoribb betegségeket is tanítjuk és házilag való gyógyítás-módjukat is. Itt ismertetjük a legközönségesebb gyógynövényeket is és alkalmazásmódjukat s egyúttal buzdítjuk a gyermekeket, hogy a gyógynövényeket szedjék és értékesítsék.

Hassunk oda a gyermekeken át, hogy a szülők minden komolyabb bajban orvoshoz forduljanak, nem pedig kuruzslókhoz és javasasszonyokhoz. Ez falun nagyon könnyen keresztülvihető, hiszen a tanító a falu minden lakóját ismeri. Hála Istennek, amióta az iskolázás rendszeresebb, a kuruzslók és javasasszonyok száma mindinkább fogy s a nép nagyobb bizalommal megy az orvoshoz.

150. Az egészségtanból csak a legközönségesebb szabályokat tanítjuk, amelyek a testre, ruházatra, lakásra, táplálkozásra, foglalkozásra stb. vonatkoznak. Mivel pedig az egészségtan nem foglalkozik az elvesztett egészség visszaszerzésével, (erre más tudományunk van,) hanem csakis a meglévő egészség fenntartásával; továbbá az, aki mindazt megteszi, amit a népiskola az egészség fenntartása végett tanít, általában egészséges lesz, azért azt kell mondanuk, hogy **a népiskola az egészségtant egészen tanítja,** csak nem teljes részletességgel.

KI IRJA ELŐ A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKAT?

151. A természetrajzi ismeretek nem tartoznak a közjólét elemi ismeretei közé. Ezt a tapasztalat bizonyítja. Nagyon sokan vannak, akik pl. a libát nem tudják megkülönböztetni a kacsától, de a növényeket sem ismerik és mégis magas polcon vannak. Azonban a parasztságnak már kell valamit tudnia a természetrajzból, és ezt foglalkozása követeli. Azt, amit a parasztságnak tudnia kell a természetrajzból, az iskolán kívül saját tapasztalata vagy mások útbaigazítása és felvilágosítása által szerzi meg erkölcsi és anyagi károsodása nélkül, de főképpen a családi nevelés által. Mivel a természetrajzi ismeretek nem tartoznak a közjólét elemi ismeretei közé úgy, hogy a népiskola tanítsa; továbbá a földművesember a neki szükséges természetrajzi ismereteket az iskolán kívül is megszerzi és oly tökéletesen, amennyire neki szüksége van; végül amit a gyermek a természetrajzból a földrajz keretében és az olvasókönyv alapján tanul, az még a földművesember közjólétéhez sem tartozik, azért ama természetrajzi ismeretek előírása, amelyeket a népiskola tanít, nem tartozik az állam jogkörébe. Hogy az iskola valami módon némi természetrajzi ismeretet is adjon, ez igazság lehozásánál a közjólét nem szerepel középtételként, azért ennek előírása az állam hatalmi körén kívül van. És mert a népiskola valami módon mégis tanít természetrajzi ismereteket, ez azért van, hogy tudása jó és illő, a gyermeknek a természetről összefüggőbb ismeretei legyenek s a világnézet kialakítását elősegítsük. Tehát a népiskola a természetrajzi ismereteket csupán a nevelésnek minél tökéletesebbé tétele végett tanítja s ezért **a népiskolában az állattani, növénytani és ásványtani ismereteknek valami módon való tanítását az egyház írja elő.**

152. A természettannal és vegytannal is úgy vagyunk, mint a természetrajzzal. A természettani és vegytani ismeretek szintén nem tartoznak a közjólét elemi ismeretei közé, tehát tanításuk elrendelésénél a közjólét nem szerepel középtételként és ezért előírásuk nem az állam feladata. De a népiskola tanít természetant és vegytant, következésképpen **a természettan és vegytan előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

153. A gazdasági ismereteket megszerzi a gyermek iskola nélkül is saját tapasztalata és mások felvilágosításai által, de főképpen a családi nevelés által. Igaz, hogy a földműves embernek föltétlenül szükségesek bizonyos gazdasági ismeretek, ha boldogulni akar és ezért ezek az ismeretek a földműves embernél a közjólétbe tartoznak. Azonban a földműves ember élete-folyásának a természete olyan, hogy a gyermek ezeket az ismereteket a szülői házban és környezetétől sokkal jobban elsajátítja, mint elsajátíthatná az iskolában. És tényleg ezt a tapasztalat is bizonyítja, mert bizony mostanáig, de még most is vajmi keveset törődnek a népiskolák gazdaságtan tanításával és a földműves nép általában jól gazdálkodik. A gazdasági ismeretek nem tartoznak az általános

közjólétéhez, csak a földműves nép közjólétéhez tartoznak. És mert csak a földműves nép közjólétéhez tartoznak, azért kell, hogy ezeket a gyermek a családi nevelés által szerezzék meg, amint tényleg így is szerzi meg. Ez az a terület, amelyen a család nem szorul az iskola segítségére s ezért a népiskola gazdaságtant mint külön tantárgyat nem tanít. De a népiskola bizonyos módon mégis tanít némi gazdaságtani ismereteket, hogy megszerettesse a földműves foglalkozást és a gyermek kedvet kapjon később gazdasági ismereteit gyarapítani is. Tehát a népiskola némi gazdasági ismeretet csak azért tanít, hogy a népiskolai nevelést még inkább tökéletesíthesse s ezért **a népiskolában a gazdaságtan valami módon való tanításának előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

154. A nevelés megköveteli a test gondozását is. A test gondozása nemcsak abból áll, hogy mi védjük a gyermek testét, hanem még inkább abból, hogy a gyermek is védekezzék és óvatos legyen. Ehhez pedig némi egészségtani ismeretek is szükségesek. Ha tehát az iskola egészségtant is tanít, akkor ez az iskolai nevelésnek természetes következménye s ezért **az egészségtan előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

Az egészség a közjólétbe is tartozik, mert beteges társadalommal a társulás elé tűzött célok nem érhetők el. Mégis emez igazság megismerésénél: a népiskola egészségtant tanít, a közjólét nem szerepel középtételként, hanem ezt az igazságot mint az iskolai nevelésnek a következményét kapjuk. Mindazáltal az államnak is van bizonyos joga az egészség körül. U. i. hogy az emberek egészségesek legyenek, az az államnak egyik elsőrangú érdeke s ezért **az állam megkövetelheti, hogy az iskolaépületek az egészség követelményeinek megfelelőjenek.**

XIII.

A TÖBBI TÁRGY.

RAJZ.

155. A rajznak nagy a nevelői értéke s a közjólétben is fontos szerepet tölt be. A rajz fejleszti a megfigyelő képességet, az ész ítélő erejét emeli s arra képesít, hogy eszméinket mintegy megfogjuk, lerajzoljuk. Továbbá fejleszti a gyakorlati érzéket, de a szép érzést is. A világháború is arra tanított bennünket, hogy a rajzolás fontos, hiszen a közkatonától is rajzot követeltek, ha felderítő útvjáról visszatért. A rajz sok értékes tulajdonsága miatt a népiskolában is helyet kapott. Tehát **a népiskola rajzot is tanít.**

156. A rajz fontos szerepet játszik a közjólétben, de mégsem tartozik elemi ismeretei közé s a földműves ember, de a

legtöbb ember is nagyon megvan nélküle. Így emez igazságnál: a népiskola rajzot is tanít, a közjólét nem szerepel középtételként. Ha tehát a népiskola mégis tanít rajzot, akkor **a rajz előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

ÉNEK.

157. A kedély nemesítése az éneket is a népiskola tantárgyai közé állította. (II. könyv). Az ének megnyeri a szíveket s ezért sokszor lehet hallani, hogy az ének a szívek kulcsa. Az ének hatása és hatalma nagy. Ezt különösen a katonák tapasztalták a háborúban. Amikor rázendítettek egy-egy dalra, mintha néhány zászlóaljjal többen lettek volna, oly lelkesedés szállta meg őket. Elfelejtették a fáradalmakat, a nélkülözéseket és jaj volt annak az ellenségnek, amely ilyen éneklő magyar ezredekkel állott szemben. **A népiskola éneket is tanít** kedélynemesítés céljából.

A kedélynemesítésen kívül még azt is várjuk az énektől, hogy a gyermek hangját iskolázza és zenei hallását fejlessze. Ezért ajánlatos a *két* esetleg *három szólamú éneklést* is tanítani.

158. Az éneknél tanítjuk mind az *egyházi*, mind a *világi énekeket*. Az egyházi énekek közül különös gond fordítandó a *Mária énekekre*, hogy ezáltal is fejlesszük Szűz Mária tiszteletét hazánkban. Magyarország Regnum Marianum és ezért Szűz Máriát mint édesanyánkat és Nagyasszonyunkat különös módon kell tisztelnünk. Ezt a népiskola azzal is igyekszik előmozdítani, hogy a Mária énekeket különös módon karolja fel.

A világi énekek közül különösen műveljük a *hazafias* és *katonadalokat*, hogy így is hassunk a hazaszeretetre s a fejlődő nemzedékkel megszeretessük a katonáskodást.

A szerelmi és bordalok nem valók a népiskolába.

159. Az éneket nem mondhatjuk a közjólét elemi föltételének. Tehát ez igazság megismerésénél: a népiskola éneket is tanít, a közjólét nem szerepel középtételként s ezért előírása nem tartozik az állam jogkörébe. Mivel pedig a népiskola mégis tanít éneket, ezért **az ének előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

TORNA.

160. Az egészség gondozása és fenntartása, valamint a test helyes fejlődése és egyenletes erősödése ajánlatossá teszi, hogy a torna is helyet foglaljon a népiskola tantárgyai között. Az egészségtan tanítása és a torna valamiképen együvé tartozik, annyira, hogy az első ajánlatossá teszi a másiknak a tanítását is; sőt ha van elégséges ráérő idő, akkor az egészségtan kötelezővé is teszi a torna tanítását. Mivel pedig erre van elégséges ráérő ideje az iskolának, azért **a népiskola tornát is tanít** a test fejlődésére való jótékony hatása miatt.

A torna nemcsak az elvégzett gyakorlatokban teszi ügye-

sebbé a gyermeket, hanem általában is emeli az ügyességet és fejleszti az izmok rugalmasságát. Így a test erősebb is lesz, tehát a betegségekkel szemben is ellenállóbb.

161. A tornából tanítjuk a *szer- és rendgyakorlatokat*. Mindkettő nemcsak a testre van jó hatással, hanem a fegyelmézést is elősegíti, mert bizonyos külső testmozdulatot ír elő, amelyhez a gyermeknek alkalmazkodnia kell. Így azután az akarat megtanulja azt, hogy a test külső mozdulatain úr legyen és ennek közvetítésével a szenvedélyek külső megnyilvánulásain is megtanul uralkodni. Tehát a torna nemcsak a test helyes fejlődését és erősödését mozdítja elő, hanem távolabbi célja is van, t. i. segíteni az akaratot, hogy a szenvedélyeken úr legyen.

Mégis a népiskolában legfontosabb a játék, mert ez a gyermek életeleme; erre annyira szüksége van, mint a mindennapi kenyérre. Játék nélkül nem is gyermek a gyermek. (II. könyv.) **A játék szociális tényező is**, mert itt a gyermek aláveti magát a játéknak le nem írt szabályainak és olyanok között, akik vele mindenben egyenlők, mindenben egyformák. Itt kezdi tanulni a gyermek a kormányzás és szervezés szabályait s itt ébred föl benne a felelősség érzete másokért. A gyermek a játék által kemény és határozott lesz: a játék a határozottságnak és tettekrekésztségnek az iskolája. A játék annyira fontos, hogy voltak egyes pedagógusok (pl. Herbert Spencer), akik minden tornát száműzni akartak a nevelésből és játékkal akarták helyettesíteni. Mindenesetre a játék sokkal fontosabb, mint a torna. Vedd el a gyermektől a tornát, észre sem veszi; de ha a játékot veszed el, hervadásra kényszerítetted őt. (II. könyv.) Ezt mai nap mindegyik pedagógus vallja. És méltán! Tehát *a torna a népiskolában inkább játék, mint torna, bár a tulajdonképeni tornából is van valami a népiskolában.*

162. A tornát nem mondhatjuk a közjólét elemi föltételének, illetőleg követelményének. Ez igazság megismerésénél: a népiskola tanít tornát, a közjólét nem szerepel középtételként s ezért előírása nem tartozik az állam jogkörébe. Mivel pedig a népiskola tanít tornát, azért **a torna előírása az egyház jogkörébe tartozik.**

KÖVETKEZMÉNYEK.

163. Az eddigiekben azt tárgyaltuk, hogy mely tárgyakat kell tanítanunk a népiskolában és e tárgyakból mit és mennyit, vagyis a tudományos ismeretek egyes köreit milyen keretek között. Azt vettük észre, hogy vannak dolgok, amiket az állam ír elő és vannak dolgok, amiket az egyház ír elő. Sőt azt is észrevettük, hogy vannak egyes dolgok, aminél az állam a célt adja meg, pl. a népiskolát végzett gyermek gondolatait érthetően leírni tudja és az olvasottakat megértse s a cél eléréséhez az eszközöket már az egyház keresi meg, pl. az írás, olvasás, nyelvtan stb. tárgya a népiskolának. Így azután az állam és egyház szorosan össze-

kapcsolódnak a népiskolánál. E szoros összekapcsolódás nevezetes következtetésre kényszerít bennünket.

Az iskola ura az egyház és az iskolai nevelés irányítója, valamint végrehajtója szintén az egyház. (I. könyv.) Azonban az iskola a nevelés tökéletesítője is, mégpedig azáltal, hogy a földi boldogulás föltételeit a nevelés rendszerébe állítja. (I. könyv.) A földi boldogulás a közjóléthez tartozik. És mert a közjólét legfőbb őre az állam, azért az államnak felügyeleti joga van minden népiskola fölött, amely jognál fogva a népiskolánál bizonyos követelésekkel léphet fel, amint azt előbb tárgyaltuk és követeléseinek végrehajtását ellenőrizheti. Tehát a népiskolánál bizonyos joga van az államnak és bizonyos joga van az egyháznak és mindkét részről e jogok szorosan összekapcsolódnak egymással. Mégis az egyház és állam között nincs jogösszeütközés, mert e jogok meghatározója a természetes erkölcszörvény, amelynek rendelkezései nem ellentmondók egymással. Ha tehát az egyház és állam összeütköznenek egymással, akkor az egyik fél a másiknak jogterületére erőszakos kézzel nyúlna bele. Ez az erőszakoskodó a történelem tanúsága szerint az állam szokott lenni, jobban mondván: az állami hatalmat kézben tartó vezetők hatalmi túlkapása. Hogy tehát az egyház és állam között a jogösszeütközésnek még a lehetősége is elkerültesse a népiskola terén és a népiskola minél tökéletesebben megfelelhessen feladatának tekintve mind az egyház, mind az állam érdekét, azért legcélszerűbb a következőt tenni.

Az állam saját szervezetébe veszi föl mindazokat, akiket az egyház a népiskolai nevelés végrehajtásával s a népiskolák igazgatásával és kormányzásával megbíz; az egyház pedig szintén a saját szervezetébe veszi fel azokat, akiket az állam a népiskolák felügyeletével megbíz. Más szavakkal: **az egyház és állam közösen létesítenek oly szervet, amely a népiskolák mindennemű dolgát intézi és e szerv irányítója az egyház lesz, mert övé az iskola.** (I. könyv.)

A mondottakból egyúttal következik, hogy **a népiskolai ügyet nem intézheti az országgyűlés**, hanem tőle függetlenül az előbb említett szerv. (I. könyv.)

164. A mondottak ellen a következő ellenvetés tehető: az egyháznak nincs annyi papja, hogy mindezt megvalósítsa.

Felelet. Amit az egyház csak papjaival tud megvalósítani, azt csak papjaival valósítja meg és amit papjaival nem tud megvalósítani, azt többi hívével valósítja meg. Az egyház nemcsak papokból áll. Most is az egyház a népiskolai nevelést nem papjaival valósítja meg, hanem többi hívével, akiket népiskoláiban alkalmaz.

MÓDSZERTAN.

165. Az eddigiekben nem azt tárgyaltuk, hogy az egyes tárgyakat miképpen kell tanítanunk; erről csak ezután lesz szó. Eddig csupán azt fejtegettük, hogy a népiskolának milyen készségeket és mely tudományokat kell tanítania és mindezt milyen terjedelemben, milyen keretek között. E keretek kitöltése, a részeknek és egymásutánjuknak a meghatározása s az egyes részeknek miképpen való tanítása csak most következik és ez a módszertan feladata.

A neveléstannak azt a részét, amely megmondja, hogy az egyes tárgyakat milyen részletességgel s az egyes részeket milyen egymásutánban és miképpen kell tanítanunk, *módszertannak* nevezzük. A módszertan a neveléstannak egyes elveit nem általánosan tárgyalja, hanem az egyes tárgyakra és részeikre alkalmazza. Aki tanítani akar, annak a módszertant ismernie kell, különben tanítása csak kapkodás lesz. A következőkben csak a népiskolai módszertanról lesz szó.

166. Ha tökéletes ismeretekhez akarunk jutni, akkor gondolkodásunknak bizonyos utat kell követnie, még pedig azt, amelyet a szóban lévő ismeret megkövetel. Mivel pedig a népiskola ismereteket közöl és tökéletes ismereteket kell közölnie, mint a nevelés tökéletesítőjének, azért neki is azt az utat kell követnie, amelyet a gondolkodás követ a tökéletes ismeret megszerzésénél. Azt az utat, amelyet a gondolkodás jár meg, hogy tökéletes ismeretekhez jusson, *módszernek* nevezzük. Tehát **a népiskola is a tudományos módszereket használja tanításában.** Ez természetes, mert ismereteket szerezni és nyújtani csak meghatározott tudományos módszer segítségével lehet.

A módszerekről általánosságban már volt szó. (II könyv). A módszertan már nem általánosságban tárgyalja az egyes módszereket, hanem ismeretüket föltételezi. A módszertannak az a feladata, hogy meghatározza, mennyi tanítandó az egyes tárgyakból, az egyes részek mily egymásutánban tanítandók, mely módszerek szerint tanítandók az egyes tárgyak vagy egyes részeik és milyen bizonyításokkal ismertethetők meg az egyes igazságok.

167. Itt megjegyezzük, hogy a módszer magában véve még nem biztosítja a sikert. Megtörténhet, hogy a módszernek tökéletes alkalmazása sem hoz eredményt, míg a módszernek kevésbé jó kezelése mellett is nagy sikereket érhetünk el. Miért van ez? Azért mert a módszerbe életet kell vinnünk, lelket öntenünk, más szavakkal: a gyermek munkásságát is biztosítanunk kell. A módszerrel nem csak az a célunk, hogy a gyermek ismereteket szerezzen, hanem az is, hogy az ismeretszerzésben ő maga is részt vegyen. Ezt kívánja a tanítás, hiszen a tanításnál a fő tényező a nevelt. (I. könyv.) Ha a tanításnál nem biztosítjuk a gyermek

munkásságát, akkor talán meg fogja ismerni a zárótételeket, de értelmetlenül fog rájuk nézni, mert nem tudja, hogy miképpen kaptuk a zárótételeket, vagyis ismeretei nem lesznek tökéletesek.

A módszer csak mechanika, lelke pedig a tanító egyénisége, amellyel a gyermek önmunkásságát biztosítjuk. Ha a tanító szereti pályáját, lelkesedéssel tanít, ismeri a gyermeki lelket, vallásos érzületű és szigorú lelkiismeretességgel teljesíti kötelességét, akkor a módszerek kevésbé jó alkalmazása mellett is nagy eredményeket ér el, mert biztosítja a gyermekek munkásságát. De ha unott, zord és mogorva, hivatását pusztán kenyérkeresetnek tekinti, tehát béresmunkát végez és így nem tekinti magát a legnemesebb értelemben vett művésznek, akinek kötelessége a gyermek lelkét gyúrni és alakítani, akkor a módszer legjobb alkalmazása is csődöt mond. Lehetséges, hogy valamit mégis fog tudni a gyermek, de e tudását nem fogja felhasználni erkölcsi tökéletesedésénél és ismereteinek gyarapításánál. A módszernek a tanító egyénisége adja meg az életető lelket, a hajtóerőt.

168. A módszernek az a célja, hogy segítségével ismereteket közölhessen az iskola. Mivel pedig az ismeretek közlése csak eszköz az iskola kezében, hogy az ember földi boldogulásán át végső célját elérhesse, azért *a módszer is teljesen és tökéletesen eszköz az iskola kezében, teljesen és tökéletesen alá van rendelve az iskola legmagasabb céljának.* A módszernek csak annyiban van értéke, amennyiben a nevelés célját előmozdítja.

169. Az iskolában tömeges tanítás folyik. Hogy tehát a tárgyak tanításával célt érjünk, mindenekelőtt a tömeget kell rendeznünk, mert a 6 és 12 éveset nem taníthatjuk egyszerre; azután a rendelkezésünkre álló időt kell beosztanunk, hogy minden tantárgynak elegendő ideje legyen; azután a tanítandó anyagot a megfelelő módon elosztanunk kell, hogy a részek között meglegyen a logikai rend és a tanítás ne legyen kapkodás; azután meg kell határoznunk általánosságban amaz eszközöket, amelyeknek alkalmazása az eredmény biztosításához szükséges és csak azután mondhatjuk meg, hogy az egyes tárgyakat miképpen kell tanítanunk. Tehát a módszertant két szakaszra osztjuk. Az elsőben a tömeg elosztásáról, az idő beosztásáról, az anyag felosztásáról lesz szó s ezt a *módszertan alakjának* nevezhetjük, mert ez az a rend, amelyben azután a módszerek tényleges alkalmazásával eredményt érhetünk el. A módszertan alakjának megvalósításával megteremtjük amaz előfeltételeket, amelyekben a módszerek alkalmazása lehetséges. A második szakaszban pedig arról lesz szó, hogy miképpen kell tanítanunk az egyes tárgyakat. Ezt a *módszertan anyagának* mondhatjuk, mert itt már az anyagot tárgyaljuk, amelyen a módszereket alkalmazzuk.

A MÓDSZERTAN ALAKJA.

170. A népiskolába különböző korú és különböző képzettségű gyermekek járnak. Első dolgunk tehát a különböző korú és különböző képzettségű gyermekeket egymástól elkülöníteni. Ezt osztályokkal érjük el. Továbbá a gyermek csak meghatározott ideig lehet az iskolában és ezért szükséges, hogy a tanítási időt helyesen beosszuk. — A népiskola ismereteket közöl, még pedig különböző tudományokból veszi az ismereteket, és mindezeket rendszeres egymásutánban tanítja. Ha tehát az iskola rendszeresen akar haladni, vagyis az ismereteket a megfelelő egymásutánban és a különböző tudományokból vett ismereteket a megfelelő kapcsolatokban akarja tanítani, akkor e tanítási anyagot ennek megfelelően elosztania kell a rendelkezésére álló idő különböző részeiben. — A tanításnak még bizonyos eszközökre is van szüksége, amelyek a magyarázatot segítik, vagy a tömeges tanítást megkönnyítik. Tehát e szakaszt négy fejezetre osztjuk. Az elsőben a tömeg elrendezéséről, a másodikban a tanítási idő beosztásáról, a harmadikban a tanítási anyag elosztásáról és a negyedikben a tanítás eszközéről lesz szó. Végül még a vizsgáról is megemlékezünk.

A TÖMEG ELRENDEZÉSE.

AZ ISKOLÁBAJÁRÁS KEZDETE.

171. A legelső iskola, amelyikbe lépünk, a népiskola. Melyik életévben kezdhet a gyermek iskolába járni; más szavakkal: melyik életév legyen az iskolabajárás kezdete?

A népiskola már erős szellemi munkát követel, következésképp szükséges, hogy a gyermek e munkára képes is legyen és a gondolkodásban legalább is annyi önállóságot tanúsítson, hogy a tanító vezetésével haladhasson. Továbbá az iskolában tömeges tanítás folyik; ez pedig megköveteli, hogy a gyermek hosszabb ideig figyelni képes legyen és másnak a gondolkodását követhesse. Végül mert az iskolai nevelés tömeges nevelés, tehát egy helyre gyűjti a gyermekeket, azért a testtől is bizonyos fejlettséget kell megkívánnunk, hogy az iskolával járó kellemetlenségek ne ártsanak az egészségnek. Melyik az a kor, amelyikben a gyermek minderre képes?

E kérdésre nem ad feleletet a nevelés lényege, hanem csak a tapasztalat. Sőt legcélszerűbb lesz az állami törvényeket venni tekintetbe, mert ezek a tapasztalatra támaszkodva állapították meg az iskolaköteles kor kezdetét. Az állam törvényei pedig azt mond-

ják hogy, az iskolaköteles kor kezdete a hatodik életév betöltése, vagyis a hetedik életévébe való lépés.

172. Egyesek ellene vannak e kornak, alacsonynak mondják és a hetedik életév betöltését kívánják törvénybe iktattatni. Azt mondják, hogy a hatodik év betöltésével a gyermek még gyöngé az iskolai szellemi munka végzésére, mert a gondolkodásban semmi önállóságot nem mutat; boldog és gond nélkül való gyermekkorát nagyon rövidre szabjuk, túlkorán erős kötelességekre szorítjuk és testi szervezete nagyon megcsínyli az iskolát s a korai tanulást.

Felelet. A tapasztalat azt mondja, mert ezt bizonyítják a népiskola első osztályainak eredményei, hogy helyes eljárás mellett minden megerőltetés nélkül képes a gyermek az iskolai szellemi munkára, ha hatodik évét betöltötte. Ha erre képes a gyermek, amint ezt a tapasztalat bizonyítja, akkor a gondolkodásban legalább is annyira önálló, hogy jó vezetés mellett haladhat. A nevelés képesít és hogy képesíthessen, a gyermeknek képesnek kell lennie erre meg arra, és amikor képes lesz valamire, akkor a nevelésnek munkához is kell fognia. Mivel pedig a gyermek hatodik életévének betöltésével általában képes az iskolai nevelésre, azért iskolába küldendő. Ez nem korai tanulás, hiszen erre már képes a gyermek. Különbözn is a népiskola első osztályának anyagát a hat éves gyermek értelmi felfogó képességéhez viszonyítjuk. Ez a korai tanulás a testi szervezetnek sem árt, mert az anyag olyan és csak annyi, amennyit a hat éves gyermek minden kár nélkül megemészthet. Ha a szellem képes valamire s elsajátítása a megfelelő módon történik, ez nem árt a testi szervezetnek, ha az iskola az egészség következményeinek minden tekintetben megfelelően van építve s berendezve, és a gyermeknek elégséges szabad ideje van a mozgásra. Ha pedig valamely iskola kifogásolható egészségi szempontból, ott a hatóság lépjen közbe és szerezzen érvényt az egészség követelményeinek. Végül pedig ami a boldog és gond nélkül való gyermekkor megrövidítését illeti, ez inkább kifogás, mint érv. A népiskola meghagyja a gyermeket boldog gyermekiségében, bár némi feladatok elé is állítja őt; e feladatok és kötelességek nem rontják meg a gyermekkor derűjét, nem zavarják meg boldogságában, csak fegyvelmezik, rendhez szoktatják és észrevétlenül előkészítik az életre, ami a nevelésnek kötelessége is. Sőt az iskola változatosabbá teszi a gyermek életét. Tehát az iskolaköteles kor kezdete a hatodik életév betöltése.

OSZTÁLYOK.

173. Az iskola nevelési intézmény, még pedig lényegesen az, és ezért kötelessége a végső célra képesíteni, de a földi boldogságra és földi boldogulásra is, mert ez által tökéletesíti a nevelést. Azonban a gyermekek egy év alatt nem sajátíthatják el mindamaz ismereteket, amelyek szükségesek a végső cél eléréséhez, a társadalomban való elhelyezkedéshez és boldoguláshoz. Ez több

évet igényel és ezért a népiskolába különböző korú és különböző képzettségű gyermekek járnak. Így azután szükséges, hogy a gyermekeket fokozatosan több egymásután következő csoportba osszuk, amely csoportok közül mindegyikben általában a hasonló korú és hasonló képzettségű gyermekek vannak s a tárgyakat is e csoportoknak megfelelően határozzuk meg. E fokozatosan egymásután következő csoportokat *osztályoknak* nevezzük. Amikor a gyermekeket így osztályokra osztjuk, akkor a tömeget rendezzük.

A tömegnek ez az elrendezése szükséges, mert másképpen a különböző korú és különböző képzettségű gyermekek egymást akadályoznák az előmenetelben.

HÁNY OSZTÁLYÚ LEGYEN A NÉPISKOLA?

174. Hány osztályú legyen a népiskola, vagyis meddig járjon a gyermek a népiskolába?

A népiskola nem adja meg az ember nevelésének a szükséges teljességet és bevégeztséget, hanem csak annyit nyújt a nevelés lényegére s alárendelt elemére vonatkozólag, amennyi szükséges ahhoz, hogy a gyermek a szülői háznak vagy más nevelőnek vagy más iskolának vezetése mellett tovább haladhasson földi boldogulásán át végső célja felé. Tehát a népiskola csak az alapokat rakja le, amelyekre más valaki építhet, sőt kell is építenie. Azért a kort, ameddig a gyermeknek a népiskolába kell járnia, ezeknek az alapoknak elégséges volta és szükséges biztonsága határozza meg.

Amikor így a népiskolabajárás végét akarjuk meghatározni, akkor csakis a falusi iskolákra lehetünk tekintettel, mert a városi népiskolákból a gyermekek majdnem mindnyájan magasabb iskolákba mennek.

175. Tehát mely korig szervezhetők meg amaz alapok, amelyeken a falusi szülők biztosan építhetnek. Ennek eldöntése szintén a tapasztalathoz tartozik.

Ha ismét az állami törvényekhez fordulnánk feleletért, amint ezt az iskolaköteles kor kezdetének a megállapításánál tettük, nem járnánk el helyesen, mert az állami törvények ezt a 12-ik életévben állapították meg és ez kissé alacsony. Alacsony, különösen ha meggondoljuk, hogy a lakosságnak túlnyomóan nagy többsége csak népiskolát végez, pedig ennek elvégzése után még mindig a legrendszeresebb nevelésre van szükség, amit különböző okok miatt a gyermek nem kaphat meg szülőitől. A törvény is alacsonynak találja e kort, mert arra kötelezi a szülőket, hogy gyermekeiket hetenkint egyszer-kétszer a 12-ik életéven túl is járassák iskolába, az ú. n. ismétlőiskolába.

176. Amikor a gyermek iskolába kerül, akkor hat éves elmúlt. Az iskolaköteles kornak a hatodik életévben való megállapítása helyes; de az már semmiképpen sem helyeselhető, hogy a gyermek 12 éves korában végez a népiskolával és többet nem

néz feléje, illetőleg hetenkint egyszer-kétszer megy az ismétlőiskolába egy-két órára. A gyermek az iskolában erős szellemi munkának van alávetve s amikor 12-ik életévét eléri, ennek egyszerre minden átmenet nélkül vége lesz. Igaz, amikor a gyermek az iskolából kilép, nevelése még nem fejeződött be, tehát a szülők, vagy akikre a gyermek nevelése bízva van, kötelesek azt tovább folytatni. Ez igaz és igaz az is, hogy a szülők nevelik is tovább a gyermeket; de e nevelésből már hiányzik az a rendszeres tanítás, amit a gyermek az iskolában kapott és hiányzik az állandó felügyelet is, a nemesített tömeghatás is. És ha még volna valami dolga a gyermeknek? Mert kik végzik csak a népiskolát? Azok, akik földművesek lesznek, vagy hasonló munkába állanak majd. Ezek: kis- és törpebirtokosok s a nagyobb parasztbirtokosok, béresek, kocsisok, cselédek, napszámosok, szolgák, inasok, ostorosok, pásztoremberek stb. E munkáknak állandó végzésére a 12, 13, 14 éves gyermek még gyöngé s ezért több időt tölt el ácsorgással és kóborlással, mint munkával. Ha pedig a gyermek otthon marad szülőinél, szintén még kevés a dolga, keveset segédkezik szülőinek, hiszen több olyan hónap van, amelyekben az apa is csak keresve talál egész napra munkát. Így a gyermek sokat van felügyelet nélkül, ami a nevelésben a legveszedelmesebb. Az apa a gazdasági munkákkal van elfoglalva s ha nincs is egész napi munkája, mégis tesz-vesz, babrál, hogy legyen elfoglaltsága, de a gyermek felé nem néz. És hat év alatt már meg is szokta, hogy keveset törődjék a gyermekkel, csupán érdeklődjék utána s némi útbaigazítást adjon neki, míg az iskolába járt. Hasonlóképen van az anya is. Elfoglalva a házi teendőkkal és megszokva, hogy a gyermek az iskolában van, keveset néz utána. A gyermek pedig mindezt tapasztalva, kószálni és tunyálkodni kezd, ami azután a szülői ház és iskola által eddig nyújtott nevelést nagyon könnyen leronthatja. Így vannak azok a gyermekek is, akik szolgáknak, béreseknek, cselédeknek stb. állanak be. Ezeknek is nagyon sok ráérő idejük van, amikor ölbetett kezekkel nézik az eget és huncutságokon törik a fejüket. Sokkal helyesebb lenne, ha őket ráérő idejükben nevelésre fognók, tovább is rendszeresen tanítanók ama hónapokban, amelyekben a 12—14 éves gyermekek a különböző mezőgazdasági munkákban majdnem teljesen nélkülözhetők.

Továbbá csak népiskolát végez az iparosok és gyári munkások nagy része. Ezek már egész nap vannak elfoglalva, de csak látszólagosan. A 12—14 éves gyermek testének gyöngesége miatt egész napi munkára nem alkalmas, hanem sok pihenőre van szüksége. A 12—14 éves inasgyerek bizony keveset tanul mesterségéből, hanem annál többet lótfut, kószál, ólálkodik, ácsorog, ami által ez a drága idő kárba vész. A gyárakban dolgozó gyermekcsereg hasonlóképen van. Nem lenne-e helyesebb a kárba vészett időt a gyermek tanítására és nevelésére fordítani?! A gyermek, a társadalom, az állam és az egyház érdeke azt köve-

teli, hogy a gyermek rendszeres nevelésnek legyen alávetve abban az időben, amelyet testének gyöngesége miatt nem tölthet el állandóan munkában. *Sőt éppen a testi gyöngeség az, ami föltétlenül megkívánja, hogy a gyermeket rendszeresen neveljük.* Tehát *a gyermek mindaddig a legrendszerebb nevelés alatt legyen, míg egész napi munkára alkalmatlan.*

A gyermek 14—15 éves korában már képes egész napi munkára s ezért **a népiskolábajárás kora a 6—14 éves kor.** Ezt követeli az ész, mert csak így kaphatjuk a legnagyobb biztosítékot arra, hogy a gyermek a szülők vagy más nevelők felügyelete s némi útbaigazítása mellett valóban fog törekedni földi boldogulásán át végső célja felé. De ezt követeli a tapasztalat is, amely azt mondja, hogy a népiskolának mostani kevés osztályszáma mellett a mai szomorúan rossz viszonyok között sok gyermek elzúllik és még több az olyan, aki különb lehetett volna erkölcsileg, ha tovább lett volna rendszeres iskolai nevelés alatt.

177. Van még egy nagyon nyomós érv, amely azt követeli, hogy a népiskola osztályainak a számát szaporítsuk és ezt az érvet is a tapasztalat szolgáltatja.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a 12 éves gyermek, amint az iskolát elhagyja, úgy kezd viselkedni (falun), mint a jóval idősebbek, akiknek társaságát keresi is. Ez végzetes lehet rá nézve. Azt gondolja, hogy az iskola elvégzésével minden tekintetben önálló lett és hogy neki már minden szabad. Ennek az önállósdi játéknak és a jóval idősebbekhez való folytonos dörgölődzésnek szomorú következményei vannak. Az ilyen gyermekek nagy része mindenekelőtt neki esik az alkoholnak és hogy az italhoz a pénzt megszerezhesse, lopja szülőit. Az alkoholélvezet meggyöngíti a gyermek akaraterejét már azért is, mert a folytonos kísértésekben felügyelet nélkül van; azután elveszíti szégyenérzetét, aminek következménye, hogy rohan a bűn lejtőjén lefelé. És ennek csakis az az oka, hogy a népiskola korán bocsátja el a gyermeket és ezzel azt a hitet kelti föl benne, hogy ő már kész ember és neki minden szabad. A tapasztalat azt is bizonyítja, hogy addig, míg a gyermek iskolába jár, nemcsak mások tekintik őt gyermeknek, hanem ő önmagát is annak tekinti és egészen természetesen tartja, hogy ezt vagy azt ne tegye, ide vagy oda ne menjen. Így a gyermek visszatartatik a bűnrevezető alkalomtól. Az iskolából való korai kilépés pedig azt hiteti el vele, hogy ő már felnőtt, kész ember és neki minden szabad. Hát ezt a hitet nem szabad fölkeltenünk benne, hanem ellenkezőleg ama hitben kell őt tartanunk, hogy ő még mindig csak gyermek és neki semmi sem szabad. E hitben minél hosszabb ideig kell őt megtartanunk és ezalatt folytonosan és teljes rendszerességgel kell dolgoznunk eszének fejlesztésén és különösen akaratának művelésén, hogy minél jobban felismerhesse a jót, minél ellenállóbb legyen a kísértésekkel szemben és minél jobban hozzászokjék a jó gyakorlásához. Ezért szükséges a népiskolában az osztályok számát szaporí-

tanunk. *E szaporítás szükséges a társadalom és állam jól fel-fogott érdekében s egyúttal szociális tényező is a jövő nemzedék-
kel szemben.*

178. A gyermek 15 éves koráig járjon népiskolába, de csak a fiúgyermek. A leánygyermeknél, ha földműves életformában marad, elégséges a 12 éves korig való iskolázás, mert e korig el-sajátíthatja mindamaz ismereteket, amelyek jövőbeli hivatásához szükségesek és mert nincs felügyelet nélkül, mint a fiúgyermek, amikor az iskolát elhagyja, hanem állandóan anyja mellett van, hiszen segédkezik neki a házi teendőkben és e teendőket testi ereje könnyen elbírná. Ha pedig a leány idegenbe megy és szolgálót vállal, akkor is elfoglaltsága olyan, hogy mindig a háziasszony felügyelete alatt van. Tehát **ahol a gyermekek csak nép-iskolát végeznek, ott a fiúgyermek 15 éves koráig és a leánygyermek 12 éves koráig jár iskolába.** A mondot-takból egyúttal következik, hogy **a népiskola a fiúk részére kilenc és a leányok részére hat osztályból áll.**

KI HATÁROZZA MEG A NÉPISKOLA OSZTÁLYAINAK A SZÁMÁT?

179. A gyermeknek kell iskolába járnia. Hogy meddig jár-jon a gyermek a népiskolába, azt nem határozza meg pontosan a nevelés. A nevelés csak annyit mond a népiskolabajárásról, hogy a gyermek addig járjon az iskolába, míg megszerzi a szükséges ismereteket és akarata megerősödik annyira, hogy akkor, amikor a népiskolából kilép, a szülők részéről csak felügyeletben, ellen-őrzésben és némi segítségben kelljen részesülnie, mert a szülők többet nem adhatnak; az életkor meghatározását pedig a tapasztalatra bízta. Tehát az életkort egy más valakinek kell meg-határozni, még pedig olyan valakinek, aki az iskolai nevelés végrehajtója, akié az iskola. Ez pedig az egyház. Tehát **a nép-iskola osztályainak a számát az egyház határozza meg, illetőleg az egyház és állam által létesített közös szerv.**

180. Az osztályok számának a meghatározására az egyház illetékes, mert éppen azért keletkezett, hogy az embereknek az örök üdvösség felé vezetőjük legyen, amit a társadalom mostani fejlődésében főképen iskolák által ér el. És mert az örök üdvös-ségre való képesítésnek eszköze a földi boldogulásra való képe-sítés és aki ért a cél megvalósításához, annak az eszközök alkalmazásához is kell értenie, különben nem érhetné el célját, azért az egyház minden tekintetben ért ahhoz, hogy megmondja, meddig fejlesztendő az ész és mennyi ideig művelendő az akarat, hogy az iskola elérhesse célját. Az állam kimondhatja az iskolakötelezett-séget általában, az egyház pedig meghatározza, hogy hány évig járjon a gyermek a népiskolába. **Az államnak nincs joga**

meghatározni a népiskola osztályainak a számát, mert nincs joga rendezkedni és rendelkezni az iskolában. (I. könyv.) De joga van az államnak bizonyos ismeretmennyiséget kívánni a népiskolától, amikor az egyház az állam jogos kívánságának és a nevelés érdekeinek megfelelően meghatározza az osztályok számát.

Hogy a népiskola hány osztályból álljon, azt a következő gondolkodási mozzanatokon át kapjuk:

a népiskola célja a földi boldoguláson át a végső célra képe-
síteni;

ez megköveteli az ész és akarat fejlesztését;

az ész fejlesztése miatt bizonyos ismeretmennyiséget tanítunk és az akarat fejlesztésénél arra törekszünk, hogy minél állhatatosabb legyen a jóban;

mindez megkívánja, hogy a gyermek több évet töltsön a népiskolában;

az évek meghatározása attól függ, hogy milyen és mennyi ismeretmennyiséget kell a népiskolának tanítania és mennyire kell állhatatossá tennie az akaratot. Ebben tekintetbe vesszük, hogy a népiskolát végzett gyermek mit kaphat a nevelésből szülőitől és mikor képes egész napi elfoglaltságra, illetőleg munkára.

Igy kapjuk, hogy a népiskolának kilenc évfolyamosnak kell lennie. E logikai sorozatban a közjólét sehol sem szerepel középtételként. Igaz, hogy az ismeretminőség és ismeretmennyiség meghatározásánál itt-ott a közjólétnek is van szava; de nem azért, hogy a népiskola évfolyamainak a számát meghatározzuk. A népiskola előtt bizonyos köteleességek állanak, amelyeknek egy részét az állam határozza meg. Ezután a népiskola a közjólétre való tekintet nélkül meghatározza, hogy mindezek a köteleességek hány év alatt teljesíthetők. Mivel az okoskodás menetében a közjólét nem szerepel közvetítőként és az államnak csak ott van joga, ahol a közjólét beszél, azért *a népiskola osztályainak a számát nem az állam határozza meg*. Tehát **a népiskola osztályainak a számát az egyház határozza meg**.

OSZTOTT NÉPISKOLA.

181. Hazánkban az osztályok csoportosítása szerint különböző népiskolákkal találkozunk. Az olyan népiskolát, amelyben mindegyik osztály külön-külön tanító vezetése alatt áll, tehát külön-külön tantermekben van elhelyezve, *osztott népiskolának* mondjuk. Ez a legjobb állapot, mert itt valóban az ugyanazon korú és ugyanazon képzettségű gyermekek vannak együtt s a tanító állandóan egy osztállyal foglalkozik.

182. Amikor az osztott iskolában a gyermek az egyik osztályból a másikba lép, más és más tanító keze alá kerül. Nem hátrányos-e ez a gyermek előmenetelére és általában a nevelésre?

Mindegyik tanító ugyanama célra törekszik, ugyanazon esz-

közöket használja a nevelésben és ugyanolyan módon is. Továbbá a magasabb osztály tanítója nem is idegen a gyermek előtt, hiszen látta és ismeri őt, sőt az ő hatása és befolyása alatt is állott. Ha az egymásután következő osztályokban más és más tanító keze alá kerül a gyermek, ez semmi hátrányára nincs a nevelésnek, mert a cél, a célra irányuló eszközök és az eszközök alkalmazás-módja mindegyik tanítónál ugyanaz és mindegyik tanító ugyanolyan lelkiismeretességgel teljesíti kötelességét. A nevelésben nem az a lényeges, hogy ki nevel, hanem az, hogy úgy neveljen, amint nevelnie kell.

És ha mégis tapasztalható, hogy a felsőbb osztályba való átmenetelnél az új tanító működése hátrányára van a nevelésnek, ennek oka nem abban van, hogy egy másik tanítónak mint tanítónak a keze alá került a gyermek, hanem abban, hogy a tanító hanyag, pontatlan és lelkiismeretlen. Itt nincs más segítség, mint az ilyen tanítót az iskola szentélyéből kikergetni.

183. Lehetséges, hogy az új tanító s a gyermek az első napokban bizonyos nehézséggel találkoznak, mert egymást nem ismerik teljesen. De ez hamarosan legyőzhető egyrészt, mert a gyermek már tudja, hogy alkalmazkodnia kell tanítójához, másrészt pedig, mert a tanító jártas és gyakorlott lévén a nevelésben, hamarosan tisztában lesz a gyermekkel. Ha mégis itt-ott lenne fennakadása, felvilágosítást kérhet társától, aki a gyermeket előbb tanította. Némely helyen, hogy e kis nehézséget is leküzdjék, az ú. n. *fölmenő rendszert* alkalmazzák, amely abban áll, hogy az a tanító, aki legelőször kapja a gyermeket, végigvezeti őt az iskola összes osztályain.

Az első eljárásnak, t. i. ha a tanító mindig ugyanazt az osztályt vezeti, az az előnye, hogy a tanító otthonosabb lesz amaz osztály tárgyainak a kezelésében, mert állandóan egy osztályban marad és biztosabb lesz az osztályának megfelelő korú gyermekekkel való bánásmódban, következőleg jártasságát és gyakorlottságát jobban érvényesítheti a nevelésben. A második eljárásnak, azaz a *fölmenő rendszernek* az az előnye, hogy a tanító azokat vezeti végig az iskolán, akiket teljesen ismer, akikkel egészen összeszokott és ezért tudja, hogy miképpen alkalmazandó ez, vagy az ennél vagy annál a gyermeknél. Azonban mindkét előny nagyon kicsiny lelkiismeretes tanítóknál és semmiben sem befolyásolja a nevelés végső sikerét.

Mégis, ha tekintetbe vesszük, hogy az ember szereti a változatosságot és öröme telik abban, hogy keze alatt mivé fejlődnek a gyermekek, ami még nagyobb buzgalomra és lelkiismeretességre sarkalja, akkor a *fölmenő rendszert jobbnak kell mondanunk*.

OSZTATLAN NÉPISKOLA.

184. Vannak oly népiskolák is, amelyekben mindegyik osztály (hat osztály, mert a népiskola hat osztályú még) egy tan-

teremben van, azaz az összes osztályok egy tanítónak a vezetése alatt vannak. Ezeket *osztatlan népiskoláknak* nevezzük. De vannak oly népiskolák is, amelyekben nem az összes osztályok vannak egy tanítónak a vezetése alatt, hanem csak néhány. Ezeket *részben osztott népiskoláknak* mondjuk. Tehát az osztatlan iskolának csak egy tanítója van; a részben osztott iskolának egynél több tanítója van, de kevesebb, mint az osztályok száma; végül az osztott iskolának annyi tanítója van, amennyi az osztályok száma.

185. Ezután az a kérdés, hogy az osztatlan, illetőleg részben osztott iskola képes-e annyit végezni az egyes tantárgyakból, mint a teljesen osztott iskola.

Természetes, hogy nem végezhet annyit, mert a teljesen osztott iskolában több idő áll a tanító rendelkezésére, hogy osztályával közvetlenül foglalkozzék, mint a többi iskolában. Azonban ez nem vonatkozik minden tárgyra, hanem csak néhányra. Ama tárgyakból, amelyeknél a gyakorlás éppen annyira fontos, mint az értés, az osztatlan iskolában éppen annyi végezhető el, mint az osztottban, mert e tárgyakban a legtöbb idő úgyis a gyakorlásra esik. Ezek: a szépírás, nyelvtan a fogalmazással, számtan és mértan. A gyermek ezeket az ú. n. csendes foglalkozás alatt gyakorolja. Sőt talán azt is lehet mondanunk, hogy az osztatlan iskola tanítványai e tárgyakban nagyobb önállóságra tehetnek szert, mert gyakrabban kénytelenek magukra hagyatva dolgozni. A többi tárgyból már valóban többet végezhet az osztott, mint az osztatlan iskola.

Az osztatlan iskola bizonyos tárgyakból kevesebbet végezhet, mint az osztott. Azonban e kevesebbet nem úgy kell értenünk, mintha az osztatlan iskola az előírt anyagból bizonyos részeket elhagyna. Ezt úgy kell értenünk, hogy az osztatlan iskolák nem tanítanak mindent annyira részletesen, mint az osztott iskolák. Tehát *az osztott és osztatlan iskola ugyanazt tanítja ama különbséggel, hogy az osztott iskola az egyes tárgyaknál jobban behatol a részletekbe, mint az osztatlan iskola*, mert jobban ráér. Végeredményben mégis azt kell mondanunk, hogy az osztatlan iskola valamivel kevesebb ismeretet közöl, mint az osztott iskola. Sőt az is célszerűnek látszik, hogy az osztatlan népiskola egyes tárgyakat, amelyeket az osztott iskola tanít, ne tanítson. De erről később.

186. Az osztatlan iskolának még az is hátrányára van, hogy az ú. n. csendes foglalkozás (később lesz róla szó) kiosztása, valamint az ezen idő alatt végzett feladatok és gyakorlatok átnézése bizonyos időt vesz igénybe, ami a tanítási idő rovására van. Azonban ez kevés idővesztés az ügyes és gyakorlott tanítónál, mert az osztatlan iskola mindegyik osztályában kevesebb a tanítvány. Különben is a tanítónak a lelkiismeretesség azt parancsolja, hogy e feladatokat akkor nézze át, amikor a gyermekek szükségükre mennek vagy játszanak és többször otthon is átnézheti.

187. Igaz, hogy az osztatlan iskolában kevesebb idő áll a tanító rendelkezésére, hogy az egyes osztályokkal közvetlenül foglalkozzék; mégis nem annyira kevés, mint némelyek gondolják. U. i. az osztatlan iskola mindegyik osztályában kevesebb a tanítvány és ezért a tanító többet foglalkozhat eggyel; továbbá a kikérdezéseknél és ismétléseknél is sok időt nyer éppen azért, mert egy osztályban kevesebb a tanítvány. Az sem megvetendő előnye az osztatlan iskolának, hogy magyarázatok és felelések alkalmával az alsóbb osztályú tanítványok sokat hallanak úgy, hogy a felsőbb osztályban könnyebben megy nekik a tanulás, mert, bár nem tudják a dolgokat, mégis hallottak róluk.

188. Az osztatlan iskola legnagyobb nehézsége az, hogy kevesebb ideje van arra, hogy a tanító az egyes osztályokkal közvetlenül foglalkozzék. E bajon egyes helyeken úgy iparkodnak segíteni, hogy két-két osztályt összevonnak, ami által a mostani hat osztályból négy vagy három osztály lesz. Így szokásban van az első és második osztályt összevonni a vallástannál és beszéd- és értelemgyakorlatoknál, a harmadik és negyedik osztályt a földrajz kivételével minden tárgynál, az ötödik és hatodik osztályt minden tárgynál. Hogy ezt az összevonást megtehessék, a két osztály tárgyait két évre osztják be úgy, hogy mindegyik évben az összevont osztályok mind a két osztály anyagát tanulják, de az egyik év a másik év anyagát kerekíti, egészbe teszi. Helyes-e ez az eljárás?

Amikor az első és második osztályt vonják össze a beszéd- és értelemgyakorlatoknál, ez az eljárás nem helyeselhető, mert a második osztály önállóbb és fegyelmezettebb lévén az elsőnél a gondolkodásban és beszédben, az első osztály nem képes a másodikat követni s ezért vagy az első osztály marad el, ha a második osztály értelmi felfogásának megfelelően haladunk, vagy pedig a második osztály tartatik vissza, ha az első osztály értelmi felfogó-képességéhez alkalmazkodunk. Ugyanez áll a harmadik és negyedik osztály összevonásánál, amikor olvasmányértelmezés van. Itt még az is megnehezíti az összevonást, hogy mindegyik osztálynak más és más olvasókönyve van. Általában az összevonásnál a felsőbb osztály érettebb lévén, de önállóbb is az alsóbb osztálynál, vagy akadályoztatik az előmenetelben az alsóbb osztály által, vagy halad előre és mert képzetebb, az alsóbb osztály marad vissza. Így lassan ugyan, de folytonosan esik az iskola színvonala.

A harmadik osztály anyaga a számtanból (a mostani előírások szerint) a négy alapművelet és erre építve halad tovább a negyedik osztály. Ha a harmadik és negyedik osztály anyagát egy év alatt akarjuk elvégezni úgy, hogy a következő év az előbbi év számtani anyagát csak bővítse, akkor a következő évben vagy nem tanítjuk az alapműveleteket, ami által a másodikból a harmadikba kerülő gyermek alapok nélkül kénytelen számolni tanulni, vagy tanítjuk az alapműveleteket és akkor a harmadikból negyedikbe lépő gyermek unatkozni fog, mert ő már tudja

azt és szeretne tovább menni. Így a gyermek már tudott dolgot tanul, ami a szorgalom és tanulásvágy rovására van. Majdnem ugyanazt kell mondanunk az ötödik és hatodik osztály összevonásánál ugyancsak akkor, amikor számolás van. De a harmadik és negyedik, valamint az ötödik és hatodik osztály összevonásánál a számtani példák feladása is nehézségekbe ütközik, mert a negyedik, illetőleg hatodik osztály gyakorlottabb és több ismerete van a számtanból.

Lássunk még egy példát, még pedig az ötödik és hatodik osztály összevonásánál pl. a történelemből. Ha az első évben pl. Szent Istvánról beszélünk és a második évben nem, akkor a negyedik osztályból ötödikbe kerülő gyermek majdnem kezdet nélkül tanulja a történelmet. Ha pedig a következő évben is beszélünk Szent Istvánról, de az előbbi évben tanultakat csak bővítjük és kiegészítjük, akkor az alsóbb osztály tanítványa előbb tanulja a bővítést és csak azután azt, amihez a bővítés hozzájárul. — Még szaporíthatnók a példákat, de legyen erről ennyi elég.

Tehát az osztályok összevonásának ezt a módját, vagyis az *összevonó rendszernek* ezt a módját nem mondhatjuk helyes eljárásnak.

189. Van az összevonó rendszernek egy másik alakja is. Ez abban áll, hogy az összevont osztályok két éven át mindegyik évben ugyanazt tanulják. Ez sem helyes eljárás, mert ekkor a magasabb osztály, amely az anyagot már elvégezte az előbbi évben, majdnem tétlenségre van kárhoztatva; ez pedig lohasztja a tanulási kedvet és hanyaggá teszi a gyermekeket. Mivel a magasabb osztály tanítványai már tanulták a tanulandókat, könnyen veszik a dolgot, felületesek lesznek, szorgalmuk ellankad, ami azután más tereken is érezteti a hatását. Tehát ez az eljárás sem helyes.

190. Van az összevonó rendszernek még egy harmadik alakja is, amely mindama hibáktól mentes, amelyek az előbbi kettőt helytelennek mondják. Ez a következő. Két osztályt összevonunk és ekkor ez osztályok közül mindegyik a két osztály anyagát egy év alatt végzi el, de ugyanazt az anyagot két éven át tanulja úgy, hogy a felsőbb osztály az előző évben tanultakat ismétli, de egyúttal bővíti is. Ekkor mindkét osztály figyel a magyarázatra és mindkét osztályt egyszerre kérdezzük ki azzal a különbséggel, hogy a felsőbb osztálytól mindent jobban és bővebben követelünk, mint az alsóbbtól. Ez azután megköveteli azt is, hogy mindkét osztálynak ugyanaz a könyve különböző legyen. Pl. a történelmet mind az ötödik, mind a hatodik osztály tanulja és mindegyik osztálynak van történelmi könyve. Azonban a hatodik osztály könyve kissé részletesebben tárgyalja azt az anyagot, amelyet az ötödik osztály tanul. Ez a kikérdezésnél semmi nehézséget nem okoz; a magyarázatoknál pedig szintén nem okoz nehézséget, mert az alsóbb osztály csak részletesebben

hallja azt, amit könyvből nem oly részletességgel fog tanulni. Így a két osztály összevonásánál egyik osztály sem zavarja a másik osztály előmenetelét, mert mindegyik osztály az értelmi felfogó képességének megfelelő anyagot tanulja és tanulja a helyes összefüggésben s rendszerességgel; de a felsőbb osztály sincs tétlenségre kárhoztatva, mert akkor, amikor az előző évben tanultakat ismétli, egyúttal ezzel összefüggésben újat is tanul.

Hogy mely osztályok és mely tárgyaknál vonhatók így össze, arról később lesz szó.

191. Vessük föl még a kérdést, hogy melyik iskola nevel jobban: az osztott-e avagy az osztatlan?

Tény, hogy az osztatlan iskola valamivel kevesebb ismeretet közöl a részletekben, mint az osztott iskola. Azonban közli mindamaz ismereteket, amelyek mindenkinek szükségesek, hogy az életben boldogulhasson és embertársai részéről tudása miatt becsülésben és tekintélyben ne szenvedjen. Ezt bizonyítja a tapasztalat is. Ezért a földi boldogulásra való képesítés szempontjából *az osztatlan iskola éppen olyan jól nevel, mint az osztott iskola*, legföllebb egyes lényegtelenebb részekben kevesebb ismerettel látja el tanítványait, ami azonban semmiképen sem befolyásolja a földi boldogulást.

Ha a végső célra való képesítést vesszük szemügyre, szintén ugyanezt kell mondanunk. Mindamaz igazságokat, amelyek az ember végső rendeltetésére vonatkoznak és amelyek az ember cselekedeteit szabályozzák s kormányozzák minden viszonyában, az osztatlan iskola éppen úgy tanítja és gyakoroltatja, mint az osztott iskola. Továbbá az osztott és osztatlan iskola tanítója egyformán köteles jó példát adni s egyformán köteles lelkiismeretesen mindazt megtenni, ami a gyermek végső céljának eléréséhez szükséges. Végül a nevelés a gyakorlatban nem más, mint az erényességre való képesítés. (I. és II. könyv.) Már pedig az osztatlan iskola éppen azt és éppen úgy teszi az erényességre való képesítés érdekében, amit és amint az osztott iskola és mindehhez ugyanannyi ideje és ugyanannyi alkalma is van. Az a kevés ismeretföllet, amit az osztott iskola a földi boldogulásra való tekintettel nyújt, de az osztatlan iskola a mostohább körülmények miatt nem taníthat, legkevesbbé sem befolyásolja az erényességre való képesítést. Tehát *az osztatlan iskola a végső célra való képesítés szempontjából éppen olyan jól nevel, mint az osztott iskola*. Összefoglalva: **a nevelés szempontjából az osztott és osztatlan iskola között nincs különbség.**

Bár az osztott és osztatlan iskola egyformán jól nevel, mégis el kell ismernünk, hogy az osztatlan iskola tanítójának jóval nehezebb a dolga, mint annak, aki osztott iskolában működik.

192. Ha létesül a kilencosztályú népiskola, akkor teljesen osztatlan népiskola nem lehetséges, mert kilenc osztály vezetésére egy ember már képtelen, ha a neveléstől eredményt is várunk. Ekkor legalább is két tanítónak kell lennie az iskolában, akik

közül az egyik az alsó hat osztályt, a másik pedig a felső három osztályt tanítja.

Ha még tekintetbe vesszük, hogy az osztatlan iskolák közséi kicsinyek, tehát eléggé közel fekszenek egymáshoz úgy, hogy a gyermekek iskolázás végett egyik községből a másikba átjárhatnak, amint ez sok helyen így is van, akkor két-három község az iskolázásban összevonható. Így megszűnnének az osztatlan iskolák és helyükbe lépnének a részben osztott iskolák.

193. Általában — mint mondtuk (181) — azt az állapotot tartják a legjobbnak, amelyben mindegyik osztálynak külön tanítója van. Mégis sok ok mellett beszél, hogy még a teljesen osztott iskolákban is az I. és II. osztály ugyanazon tanteremben ugyanazon tanítónak a vezetése alatt legyen. Az okok a következők.

a) Az I. és II. osztály teherbírása között kevés a különbség. Általában a fejlődés kezdetén a különbségek mindig kisebbek, mint a fejlődés további fokozatain. Ha az első és második osztály külön-külön tanító keze alatt van, akkor egyik osztály sem bírja azt, hogy folytonosan foglalkozzanak vele. Pihentetni kell mindegyiket és ekkor a gyermekek írnak, rajzolnak, vagy számolnak csendben. Ha pedig a két osztály egy tanítónak a keze alatt van, akkor az egyik osztály azalatt mindig pihen, illetőleg oly valamit végez csendes foglalkozásul, ami inkább pihenést jelent a gyermeknek, míg a tanító a másik osztállyal közvetlenül foglalkozik. Mindkét esetben ugyanarra az eredményre jutunk.

b) Ha a két osztály egy tanteremben van, akkor az első osztály hamarabb szokik a rendhez és fegyelemhez, mert ezt látja a már rendhez és fegyelemhez szokott második osztálytól; sőt a kezdet nehézségeit is hamarabb küzdi le, mert a második osztály segíti őt. Így segíti a második osztály az első osztályt a tanulásban és szórakozás, üdülés és játék alkalmával. Ez a segítség pedig nem megvetendő segítség.

c) Az első osztály tapasztalja a második osztály előmenetelét s ez buzdítólag és serkentőleg hat rá.

d) A gyermek az iskolábalépéséig semmiféle szellemi munkának nem volt alávetve, vagy legalább is nagyon kismértékűnek. Ha a gyermek az osztott iskola első osztályába lép, akkor folytonosan hajszoljuk szegényt, mert mindig csak vele foglalkozunk. Ez kissé erős átmenet a családi nevelésből az iskolai nevelésbe.

Tehát **még a teljesen osztott iskolákban is nagyon ajánlatos, hogy az első és második osztály egy tanítónak a kezében legyen** annál is inkább, mert így kevesebb gyermek lévén egy osztályban, az egyes gyermekekkel sokkal közvetlenebbül foglalkozhatunk, de gyakrabban is.

CSENDES FOGLALKOZÁS.

194. A tanítónak kötelessége mindegyik gyermeket foglalkoztatni egyrészt úgy, hogy mindegyiknek kell figyelemmel kísérnie

a magyarázatot, másrészt pedig úgy, hogy kényszeríti őket a gondolkodásra és a feladott kérdések megfejtésére. A tanítónak kötelessége foglalkoztatni minden gyermeket még akkor is, amikor több osztály van keze alatt. De a tanító csak egy vagy két osztállyal foglalkozhat közvetlenül; mit csináljon akkor a többi osztállyal?

Az osztatlan vagy a csak részben osztott iskolában amaz idő alatt, amelyben a tanító valamelyik osztállyal foglalkozik, a többi osztályt az ú. n. *csendes foglalkozással* foglalkoztatja, hogy a csend, rend, nyugalom fenntartható legyen és a többi osztály tanítványainál az idő ne vesszen kárba. *Csendes foglalkozásnak azt nevezzük, hogy a tanító annak az osztálynak, amellyel nem foglalkozik, valamit felad, hogy azt végezze el.* Ez az osztály a magyarázatra nem figyel, hanem feladott munkájával van elfoglalva.

195. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy akkor, amikor a gyermek könyvből tanul valamit, rendszerint hangosan vagy félhangosan tanulja, de mindenesetre susogó hangon. Hogy az ember szájmozgatás nélkül is tudjon könyvből tanulni, oda a tanulásban való nagy gyakorlottságra van szükség, ami pedig a népiskolai gyermeknél még hiányzik. Hogy tehát a magyarázatra figyelő osztály a félhangos vagy susogó tanulás által ne zavarassék, azért *csendes foglalkozásul mindig írásbeli feladatot adunk.* Ilyen: írás, rajzolás, számtani vagy mértani feladat, nyelvtani dolgozat és fogalmazás. Még megjegyezzük, hogy ekkor is van némi susogás, mert akkor, amikor a gyermeknek magányosan vagyis segítség nélkül kell dolgoznia és gondolkodnia, száját is segítségül hívja; de e susogást a magyarázatra figyelő gyermekek már nem veszik észre, figyelmük legyőzi.

Csendes foglalkozásul annyit kell adnunk, hogy az az időköz, amelyben a gyermek a magyarázatra nem figyel, tehát a tanító másik osztállyal foglalkozik, egészen kitöltessék.

196. *Csendes foglalkozásul csak olyasmint szabad adnunk, amit a gyermekek már tanultak,* tehát tudják is, csupán ismételniük vagy gyakorolniuk kell. Csendes foglalkozás az is lehet, hogy valamelyik felsőbb osztály a közvetlenül alsóbb osztály előadására figyel, ha az az anyag összefüggésben van a felsőbb osztály anyagával, vagy ismételtetni akar a tanító, vagy azt akarja, hogy a gyermekek valamiben nagyobb készséget és gyakorlottságot szerezzenek. Ekkor a felsőbb osztály is figyel a magyarázatra. És hogy a figyelem állandóan éber legyen, azért, ha magyarázat közben kérdéseket intézünk a gyermekekhez, a felsőbb osztály tanítványait is felhívjuk felelésre. Így mind a két osztály fog figyelni.

197. Csendes foglalkozásul mindig írásbeli feladatot adunk. És mert az írásbeli feladat tárgya mindig olyan valami, amiben a tudás készséggel párosul, azért a csendes foglalkozás nagyon alkalmas arra, hogy a gyermek a tudás bizonyos területein gya-

korlottságra tegyen szert. Ezért van az, hogy az osztatlan népiskola ama tárgyakból, amelyek a tudás mellett készséget is követelnek, éppen annyit végez, mint az osztott iskola, mert e tárgyaknál a legtöbb idő a készség megszerzésére, vagyis a gyakorlásra fordítatik; a csendes foglalkozás pedig éppen a gyakorlás ideje. E tárgyak: írás, rajzolás, számtan, mértan, nyelvtan a fogalmazással. Sőt ha fogalmazásul más tárgyak elvégzett anyagából is veszünk föl egyes részeket, pl. bibliából, történelemből stb. akkor a csendes foglalkozás e más tárgyak ismereteinek az állandósításához is hozzájárul. És ha meggondoljuk, hogy az osztatlan iskolában mindegyik osztálynak körülbelül annyszor van csendes foglalkozása, ahányszor a tanító az illető osztállyal foglalkozik, akkor könnyen belátjuk, hogy a csendes foglalkozásul felvett fogalmazás a tárgyak anyagának tekintélyes részét ismételheti. Ezáltal sok időt takarít meg a tanító az ismétléseknél, mert a csendes foglalkozásul felvett fogalmazás ismétlésnek tekinthető.

198. A csendes foglalkozás kiosztása gyorsan történjék, nehogy az idővesztés a tanítási idő rovására legyen. Ezért a tanítónak, amikor az iskolába lép, már tudnia kell, hogy az egyes osztályok milyen csendes foglalkozásokat kapnak. Ha számtani példát ad csendes foglalkozásul, akkor a példát még a tanítás megkezdése előtt írja a táblára, hogy az írással ne rövidítse meg a tanítási időt. Általában ha a csendes foglalkozás oly természetű, hogy a tanítónak előbb írnia kell a táblára, ezt még a tanítási idő előtt tegye meg. Ezért szükséges, hogy elégséges számú tábla legyen az iskolában.

199. A csendes foglalkozás leckeszámba megy. Mivel minden leckét ki kell kérdeznünk és minden írásbeli feladatot át kell néznünk (II. könyv), azért a csendes foglalkozást is át kell néznünk. Általában a csendes foglalkozásnál úgy járunk el, mint a házi írásbeli feladatnál. Csak így lesz haszna a csendes foglalkozásnak. Hogy a csendes foglalkozások átnézésével a tanítási idő ne rövidüljön meg, azért a tanító azt akkor nézze át, amikor szükségükre mennek a gyermekek, vagy játszanak, vagy otthon.

OSZTÁLYOZÁS.

200. Amikor a gyermek az egyik osztályt elvégezte, a közvetlenül következőbe lép át. Ezért szokás a gyermekek tudását mintegy megmérni, minden egyes gyermeknél minden egyes tárgyból a tudás fokát megjelölni. E megjelölést *osztályozásnak* nevezzük és az elnevezéseket, amelyekkel ez történik *osztályozatnak* vagy *érdemsorozatnak* mondjuk. Hazánkban ilyen érdemsorozat öt van: kitünő, jeles, jó, elégséges, elégtelen. Rövidség kedvéért sokszor számjegyekkel pótoljuk az érdemsorozatot, amikor e jegyeket *érdemjegyeknek* mondjuk. Ekkor kitünő = 1, jeles = 2, jó = 3, elégséges = 4, elégtelen = 5.

Az okmányt, amelyet a gyermek az iskolai év végén a kezébe kap, hogy ennek erejénél fogva a következő osztályba léphessen és amely érdemsorozatot is tartalmazza, *bizonyítványnak* mondjuk.

201. Amikor osztályozunk, akkor a gyermek tudását egy más valakinek a tudásával hasonlítjuk össze, mert másképen a tudás foka nem határozható meg. Ki lehet az a másvalaki?

A tanító nem lehet, mert nagyon magasan áll a gyermek fölött. De a gyermek sem lehet ez a másvalaki, mert akármelyiknek a tudását is vennők zsinórmértéknek, ez nem lenne állandó, hanem évenként változó, sőt év-közben is változhatna a gyermek szorgalma és más körülmények miatt. Már pedig minden zsinórmértéknek állandónak kell lennie. Nem marad más hátra, mint képzelt gyermekeket venni zsinórmértékül, aki minden tárgyból ugyanolyan érdemsorozatot nyer. Sőt legcélszerűbb e képzett gyermekeket közepes tehetségűnek venni, mert ilyen van legtöbb az osztályban és ezért így könnyebb és igazságosabb az osztályozás.

202. Az osztályozás igazságos legyen, hiszen vele az önértékre és szorgalomra is akarunk hatni. Ha nem hallgatunk a rokon- és ellenszenvre, osztályozásunk igazságos lesz. Néha azonban megtörténik, hogy nem vagyunk képesek meghatározni, milyen jegyet érdemel valaki. Ekkor inkább a jobbat adjuk, hogy ezáltal is serkentsünk kitartásra.

203. Az, aki elégtelen osztályzatot kap valamely tárgyból, nem megy föllebb, hanem megmarad osztályában, azaz ismételi. Van azonban néhány tárgy, amelyeknél az elégtelen osztályzat nem lehet akadályozója a föllebbmenetelnek, mert nem befolyásolja a nevelés végső sikerét sem a végső célra, sem a földi boldogságra vonatkozólag, de a többi gyermeket sem akadályozza az előmenetelben. Ilyen a rajz, szépírás (nem írás), ének és torna. Ezért a gyakorlatban e tárgyakból nem adunk elégtelen osztályzatot, hanem elégségeset.

204. A népiskola csak azt tanítja, amit minden embernek kell tudnia s még azt, amit a mai változott viszonyok között mindenkinek jó, illő és hasznos tudni. És mert ezt mindenkinek kell tudnia, továbbá az iskolába csak normális felfogóképeséggel bíró gyermekek járnak, azért lelkiismeretes tanítás mellett ritka eset az, hogy valamelyik gyermek osztályt ismételné. Mégis lehetnek körülmények, amelyek miatt egyik-másik gyermek nagyon elmarad a többitől. Ilyen körülmény pl. a hosszas betegség vagy betegeskedés és általában a rendetlen iskolalátogatás. Mikor és mely esetekben szabad osztályismétlésre utasítani a többitől nagyon elmaradt gyermeket?

Az iskola nevelési intézmény, tehát mindegyik gyermeket nevelnie kell. Ha tehát valamelyik gyermek annyira elmarad a többitől, hogy a többivel való nevelése lehetetlen, vagy nagy nehézségekbe ütközik, vagy az elmaradt gyermek érezhetően hátráltatná a többi előmenetelét, akkor ama gyermek osztályismétlésre utasít-

tandó. Tehát osztályismétlésre utasítandó a gyermek az első osztályban, ha nem tanult meg írni és olvasni, mert ez lehetetlenné teszi, hogy a következő osztályokban a többivel haladhasson, mivel itt a könyv fontos szerepet játszik. Továbbá osztályismétlésre utasítandó a gyermek, ha (a mostani rendszer szerint) a harmadik osztályban nem tanulta meg a négy számtani alpműveletet, mert e nélkül lehetetlen a többi osztály számadásait elvégeznie. A többi tárgyból nincs osztályismétlés, mert a következő osztályba való átmenetel nem teszi lehetetlenné vagy nagyon nehezzé az elmaradt gyermek nevelését és a többit sem akadályozza a nevelésben. De ha nem tud írni és olvasni, vagy nem tanulta meg a négy számtani alpműveletet, akkor a következő osztályokban nagyon nehezen vagy sehogyan sem megy a tanulás, mert a második osztálytól kezdve már nem tanítanak írni és olvasni s a negyedik osztálytól kezdve már nem tanítják a négy alpműveletet, következésképp a gyermek mindezt meg sem tanulhatná, ha föllebb engednék. A többi tárgyból nincs osztályismétlés, mert ismeretük nem elemi követelménye a parasztság szükséges tudásának, vagy pedig a parasztság életmódjának a természete olyan, hogy a gyermek a többi ismeretből otthon és környezetétől is elsajátíthat annyit, amennyi földi boldogulásához föltétlenül szükséges, míg az írás, olvasás és számolás a parasztság földi boldogulásához nemcsak nagyon szükséges, hanem általában nem is tanulhatja meg máshol, mint az iskolában. Ezért a gyermek addig marad az első, illetőleg a harmadik osztályban, míg írni és olvasni megtanul, illetőleg megtanulja a négy alpműveletet. Ennélfogva a gyakorlatban az a szokás, hogy a többi tárgyból gyöngé gyermekek nem elégtelen, hanem elégséges osztályzatot kapnak.

Minden félreértés elkerülése végett megjegyezzük, hogy ez csak a népiskolában van így. Már pl. a középiskolában mindenképpen irgalmatlanul leszorítunk, aki nem tanúsítja a megfelelő előmenetelt, nehogy selejtes elemek kerüljenek a társadalom vezető osztályaiba.

205. Nemcsak az évi eredményt osztályozzuk, hanem az otthonra és csendes foglalkozásul adott feladatokat is. Ez természetes. Ha már javítunk valamit, akkor a tudás fokát is megjelöljük. De a feleleteket már nem osztályozzuk, mert a feleleteket kísérő barátságos tekintet, dicsérő szó, buzdítás, nemtetszés-nyilvánítás, korholás már is osztályozás. A tanítónak annyira kell ismernie tanítványait, hogy a feleletek osztályozása nélkül is biztosan megtudja ítélni az évvégi eredményt.

206. Hány osztályzat legyen a népiskolában? Mindenesetre annyi nem lehet, mint amilyen tudásbeli különbségek vannak a gyermekek között, hanem jóval kevesebbnek kell lennie. A népiskolában öt osztályzat van: kitünő, jeles, jó, elégséges, elégtelen. Ennyi teljesen elégséges, ennyivel meghatározhatjuk, a tudásbeli fokot.

Az iskola tanítványai többnyire közepes tehetségűek és

ennek megfelelően tudásuk is közepes. Ezek „jó” érdemjegyet kapnak. A „jó”-knál jobbak „jeles”-ek, a rosszabbak pedig „elégségesek.” És ha feltűnő előmenetelt tapasztalunk, annak „kitűnő” érdemjegyet adunk.

207. Mai nap hangok emelkednek az osztályozás ellen és eltörlését kívánják. Azt mondják, hogy fölösleges az, hanem teljesen elégséges megjelölni, hogy a gyermek átmehet-e a felsőbb osztályba vagy sem. Ők nem szívesen látják a tudáskülönbséget és így szeretnék eltüntetni azt.

Az osztályozás ellen jogosan panaszt emelni nem lehet, ha az igazságos, mert biztatólag hat a gyermekekre, szorgalomra ösztönzi őket és a nemes versengést elősegíti. Különböztet azt, amit az osztályzat mond, a gyermek is tudja; az osztályzat legfőlegbb állandóan figyelmezteti, hogy az elért eredményt iparkodják megtartani, vagy még jobbat szerezni. Az osztályozás a tanítóra is serkentőleg hat, mert általa mintegy a szülők ellenőrzése alá kerül és a szülők is megtudják, hogy mily előmenetelt tett gyermekük.

Mivel az osztályozás buzdítólag hat és szorgalomra ösztönöz, azért az írásbeli feladatokat és a csendes foglalkozásokat is kell osztályoznunk, még pedig minden egyes alkalommal. E folytonos osztályozás állandóan serkenti a gyermeket és állandóan a szülők elé állítja gyermekük előmenetelét.

Tehát az osztályozás szükséges.

208. Szokásban van a magaviseletet is osztályozni. A magaviseletre az osztályozás a következő lehet: 1 = példás, 2 = dicséretes, 3 = jó, 4 = szabályszerű, 5 = rossz.

Helyes, hogy a magaviseletet is osztályozzuk, hiszen az iskolának az a célja s azért van a tanulás is, hogy a gyermek magaviseletét a végső célnak megfelelően szabályozzuk. Természetes, hogy a magaviselet osztályozásánál nemcsak arra vagyunk tekintettel, hogy a gyermek miképpen viselkedik az iskolában, hanem arra is, hogy miképpen viselkedik a templomban, az utcán, a szabadban, társaival szemben, sőt miképpen viselkedik otthon is, amit faluhelyen könnyű ellenőrizni. A magaviselet osztályzataiban tükröződik vissza az iskola fáradozása.

209. Még szokásban van a szorgalmat is osztályozni. A szorgalom osztályozása teljesen fölösleges, mert a szorgalom benne van a magaviseletben. De fölösleges azért is, mert az iskolába általában egyforma tehetségű gyermekek járnak úgy, hogy a tanulásban való előmenetel csupán a szorgalomtól függ. Tehát a tanulásért való osztályozás általában híven tükrözi vissza a szorgalmat is. Végül fölösleges a szorgalmat osztályozni azért is, mert más erényeket sem osztályozunk. Minden erény osztályozása benne van a magaviselet osztályozásában.

HÁNY GYERMEK LEHET EGY OSZTÁLYBAN?

210. Hogy mennyi gyermek lehet egy osztályban, ez attól függ, hogy egy ember mennyit képes egyszerre tömeges nevelésben részesíteni. Ha a tanítónak csak az volna a kötelessége, hogy előadja és megmagyarázza a dolgokat, akkor egy osztályban annyi tanítvány lehetne, ahányan a tanítót meghallhatják és a magyarázat közben tett írásait (pl. a táblán) elolvashatják. De a tanítónak a magyarázaton felül kötelessége meggyőződnie arról is, vajjon értik-e a gyermekek a dolgokat és ezért magyarázat közben vagy magyarázat után rögtön kérdeznie is kell őket. Továbbá a gyermekek lankadó figyelmét is ébren kell tartania, amihez szintén kérdés is szükséges. Ha még meggondoljuk, hogy a tanítási idő minden tárgyból egy óra, mert a gyermek egy tárgynál több ideig nem képes figyelni és meggondoljuk, hogy a népiskolában egyes dolgokat csaknem egyenként kell megértetnünk a gyermekekkel, akkor könnyen belátjuk, hogy az előbbi számnál lényegesen kevesebb tanítvány lehet egy osztályban.

És mennyi? Erre csak a tapasztalat adhat feleletet. A tapasztalat azt mondja, hogy *40—60 tanítvány legyen egy osztályban*. Ha 60-nál lényegesen többen vannak, pl. 80—100-an, akkor a tanítónak nincs annyi ráérő ideje, hogy egy óra alatt magyarázzon is és a magyarázatot kikérdezze is. Ha pedig 40-nél lényegesen kevesebb tanítvány van, pl. 10—15, akkor a gyermekeknek egymásra való hatása gyöngé, amennyiben a gyermek kevés hasonló képzettségű társától van körülvéve; az iskola pedig egyrészt azzal is tökéletesíti a nevelést, hogy sok hasonló képzettségű gyermeket tömörít, akik gondolkodásmódjukkal segítik és támogatják egymást. A 10—15 gyermek azért is kevés, mert a tanítvány a 10—15 tagból álló tömeg nemesített hatásának könnyebben képes ellenállni, mint a 40—60 főből álló tömeg hatásának.

211. A mondtak a teljesen osztott iskolára vonatkoznak. A részben osztott vagy az osztatlan iskolában is egy tanítónak a keze alatt nem lehet több 40—60 tanítványnál. Ekkor mindegyik osztályban annyi a tanítvány, hogy összesen 40—60-an legyenek. Mégis a tapasztalat után azt kell mondanunk, hogy az osztatlan iskolában 40 tanítvány kissé kevés, mert így mindegyik osztályban kevesen vannak (5—6), akik gondolkodásmódjukkal csekély hatással vannak egymásra.

Miután a gyermektömeget már osztályokba soroztuk, következik az időnek a helyes beosztása.

AZ IDŐ BEOSZTÁSA.

ÓRAREND.

212. A tanítónak minden osztályban minden tárgyból bizonyos anyagot kell elvégeznie. Hogy ezt az anyagot valóban elvégezhesse és tanítása ne legyen kapkodás, szükséges a rendelkezésre álló időt valamiképen beosztani, vagyis szükséges meghatározni, hogy mely időközben mily tárggyal fog foglalkozni. Ha a tanító így meghatározza, hogy mely időközben mily tárggyal fog foglalkozni, akkor *órarendet* kap. Órarend föltétlenül szükséges, különben rendszertelen lesz a tanítás és esetleg egyik-másik tárgy túlsúlyra is vergődhet, ha a tanítónak kedvenc tárgya van. Az órarend korlátok között tartja a tanítót és arra kényszeríti őt, hogy mindegyik tárgyra csak annyi időt szánjon, amennyit fontossága és terjedelme megkövetel.

213. Szükséges, hogy a tanító alkalmazkodjék is az órarend-hez, mert fölösleges volna az, ha folytonosan eltérne tőle és minduntalan változtatna rajta. Némelykor azonban mégis szabad eltérni az órarendtől, de ezt csak nagy szükség vagy más észszerű ok mentheti. Az órarendtől való esetleges eltérést nem szabad jutalomnak vagy büntetésnek feltüntetni, mert a gyermek az elmaradó tárgyat vagy az órarenden kívül fölvetett tárgyat jutalomnak, illetőleg büntetésnek tekinthetné. Szabad az órarendtől eltérni az általános ismétléseknél, de ez esetben is csak akkor, ha különböző tárgyak egyes részei együvé tartoznak.

214. Az órarend azt mondja, hogy egyes időközökben mily tárggyal foglalkozzék a tanító. Ez nem azt jelenti, hogy a fölvetett időközt egészen ki kell töltenie ama tárggyal még akkor is, amikor a gyermek elfáradt és nem képes tovább figyelni vagy gondolkodni. Ha a gyermek annyira elfáradt, hogy a további vesződség céltalan, akkor a következő időköz tárgyára kell átmennünk, ha az a gyermeknek megkönnyebbülést szerez, vagy oly tárgyat kell elővennünk, amely inkább szórakozást jelent neki, hogy szellemen pihenjen, ha az időköz még nem ért véget. Az órarendtől való emez eltérést a körülmények, illetőleg a gyermek fáradtsága kényszerítően parancsolja. Jó órararendnél, ügyes tanítónál és kellőképpen fegyelmezett gyermekeknél ez valóban kivételes eset és ha előfordul, többnyire csak május és június hónapban, amikor a nagy meleg elbágyasztja a gyermekeket. Általában megjegyezhetjük, hogy az *órarendben fölvetett időközt megrövidítenünk szabad, de meghosszabbítanunk sohasem.*

215. Az órarend készítésénél vigyázzunk arra, hogy a szellemet fárasztó tárgyak ne következzenek egymásután, mert akkor, ha a gyermek elfárad, figyelmét nem képes egy tárgyra össz-

pontosítani; figyelem hiányában pedig nincs tanítás, nincs tanulás, hanem csak vergődés. Az órarendben az ú. n. nehéz tárgyat oly tárgy kövesse, amelynél a gyermek szelleme pihen és az inkább szórakozást és üdülést jelent számára: szórakozva tanul. A szellemnek is kell pihennie, mint a testnek és erről az órarendben is kell gondoskodnunk. A nehéz tárgyakat, amennyire lehetséges, délelőtre tegyük, még pedig az első órákra, mert az ész ekkor még egészen pihent, tehát az ész és figyelem legjobban képes dolgozni.

Az osztatlan vagy a csak részben osztott iskolákban amaz idő alatt is kell foglalkoztatnunk a gyermekeket, míg közvetlenül más osztállyal vagyunk elfoglalva. Ez a *csendes foglalkozással* érhető el és ezt az órarendben is fel kell tüntetnünk.

216. Az osztott iskolákban az órarendet órákra osztjuk be, mert a tapasztalat szerint a 6—14 éves gyermek már képes egy órán át figyelni és ugyanama tárggyal foglalkozni, ha a tanító a gyermekek értelmi színvonalához ereszkezik és tanítása a figyelmet leköti. De az osztatlan iskolákban már csak félórákra osztjuk be az órarendet, hogy minden tárgyat elővehessünk és minden osztállyal foglalkozhassunk. Az osztatlan iskolákban a félórás órarend azért is szükséges, mert a folytonos csendes foglalkozás, tehát a gyermekeknek folytonosan magukra hagyatása elkedvetleníti s végül nemtörődömmé teszi őket. Ez pedig a nevelés eredményességére káros befolyással van.

Az órarendet a tanító készíti el.

217. Az órarend készítésénél kettőt kell előre tudnunk: a) hány óráig vannak a gyermekek naponként az iskolában és b) hány órát kell hetenként fordítanunk az egyes tárgyakra. Tehát a következőkben még e kettőről szólnunk.

HÁNY ÓRÁN ÁT LEGYEN A GYERMEK NAPONKINT AZ ISKOLÁBAN?

218. Hosszú időközön keresztül az volt a szokás az iskolákban, hogy délelőtt is, meg délután is tanítottak. Most e jó szokást másra akarják változtatni, t. i. csak délelőtt tanítani azzal a megokolással, hogy a gyermeknek minél több szabad ideje legyen. Így pedig egész délután szabad lesz. Ez a középiskolákban már így is van, sőt néhányan a népiskolákba is szeretnék bevezetni. A csak délelőtti tanítást *egyhuzamos tanításnak* nevezik.

219. Lássuk, vajon helyes-e az egyhuzamos tanítás, avagy délután is kell tanítanunk a népiskolában. Itt csak a népiskoláról lesz szó.

Ha egész délután szabad a gyermek, akkor túlságosan sok szabad ideje van, amelyből az iskola nem képes annyit lekötöni leckével, hogy csak annyi szabad ideje maradjon, amennyit a test és lélek játéokra meg üdülésre megkíván. Annyi lecke nem adható,

de írásbeli feladat sem, mert annyit a 6—12 éves gyermek nem tud megemésztetni vagy elkészíteni, de a délelőtti folyamán a tanító sem képes annyit megmagyarázni tekintve a 6—12 éves gyermek értelmi színvonalát. Így több szabad ideje lesz a gyermeknek, mint amennyire szüksége van és ez a több szabad idő csintalanán s végül gonosszá tenné őt.

De — mondják — az egyhuzamos tanítás mellett annyi órán át van a gyermek az iskolában, mint a délelőtti és délutáni tanítás mellett s így mindkét esetben ugyanannyi szabad ideje van. Ami az iskolákban töltött órák számát illeti, abban igazuk lehet; de abban, ami a szabad időt illeti, már nincs igazuk. Az egyhuzamos tanítás mellett az egész délután szabad, míg a másik esetben ez nincs így. Továbbá a délelőtti és délutáni tanítás esetében a két tanítás között lévő időből is sok elmegy a járás-kelésre és előkészületre, ami által a tulajdonképeni szabadidő jóval megrövidül. Végül a délelőtti és délutáni tanítás mellett a gyermek szabad ideje meg van szakítva, ami pedig fontos, mert így délelőtt és délután fölösleges szabad idő nincsen, hanem csak annyi van, amennyi a leckére, játékra, üdülésre és előkészületre szükséges. Ezt nem mondhatjuk az egyhuzamos tanításnál. **Az egyhuzamos tanítás mellett túlságosan sok szabad ideje van a gyermeknek és ez a nevelést károsan befolyásolja, sőt veszedelme a nevelésnek.**

Menjünk egy lépéssel tovább! Mondottuk a bűnről szóló részben, (II. könyv) hogy a nevelés ábécéje és elemi követelménye, hogy a gyermekek állandóan felügyelet alatt legyenek. Az egyhuzamos tanítás mellett a gyermek csak délelőtt van felügyelet alatt, míg a délután nagy részében a felügyelet tökéletlen, vagy senki sem őrökdi fölötte, mert valamerre kószál. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a szülők nem vigyáznak gyermekeikre, bár itt nagyon is sok a panasz, hanem inkább azt, hogy a délutáni tanítás mellett a gyermek tökéletesebb felügyelet alatt van, mert a két tanítás között lévő szabad időben is vigyáznak reá és délután szintén, tehát a felügyelet folytonosabb is. Ha délelőtt meg délután is van tanítás, akkor a gyermek reggeltől-estig folytonos felügyelet alatt van és ezt nem mondhatjuk, ha csak délelőtt van tanítás; már pedig a felügyelet nagyon fontos a nevelésben, sőt a helyesen keresztülvezetett felügyelettől függ a nevelés sikere. Tehát **a nevelés által megkövetelt felügyelet azt parancsolja, hogy délelőtt is meg délután is legyen tanítás a népiskolában.**

De tételezzük föl az eszményi állapotot, t. i. a szülő vigyáz gyermeke minden lépésére és a gyermek nem tesz rosszat. Aki már volt népiskolában és tanított benne, tudja, hogy mennyire nehéz munka a harmadik órában fenntartani a figyelmet és fegyelmet. A még ébredező és fejledező ész a két első órában elfárad s a harmadik órában már csak erőfeszítéssel képes figyelni. Hát mi lesz majd a negyedik és ötödik órában?! Ez a drága idő telje-

sen elvész a gyermekre nézve, mert nincs figyelem; már pedig figyelem hiányában az ész sem működik. A délutáni tanítás mellett a gyermek szelleme eleget pihen úgy, hogy figyelő képességének teljes birtokában van, amikor délután megkezdődik a tanítás és ezért az ész is képes működni. — Tekintsünk most a tanítóra! 3—4 órán át 60—80 gyermeket folytonosan figyelni és mindig figyelemmel kísérni; azonkívül gondolkodni és keresni az utat, hogy miképen lehet a gyermek lelkéhez legjobban férkőznie, nehéz szellemi munka, megviseli és kifárasztja a tanítót. Mit fog csinálni a tanító az ötödik órában? Azt, amit a fáradt ember. Vagy pihen és akkor nem tanít, vagy tanít, de siker nélkül, mert fáradt és fáradt gyermekekkel van dolga. De akkor, ha délután is van tanítás, a tanító és gyermek eleget pihennek úgy, hogy délután mind-egyik megújult erővel kezdheti meg munkáját. Itt nem lehet hivatkozni a középiskolákra, mert ott is nagyon kérdéses az egyhuzamos tanítás haszna. Sőt nem is kérdéses, hanem a figyelmes szemlélő határozottan károsnak mondja a nevelésre.

A gyermek fáradt és a tanító is fáradt. Ne feledjük, hogy a gyermeknek egy egyszerű számtani példa megfejtése oly nehéz, mint a matematikusnak a legbonyolultabb kérdések megfejtése; a gyermeknek az elemzés oly nehéz, mint az irodalommal foglalkozónak valamely mű taglalása; az olvasni nem tudó gyermek előtt a betűk oly rejtély, mint a tudósok előtt a hieroglyphpek. És a tanító munkája? Eppen azért, mert az elemekkel vesződik és járni nem tudó ésszel van dolga, nehezebb a munkája, mint bárkinek, mert bizonyos, hogy könnyebb a felső mennyiségtan rejtelmeibe behatolni, mint a gyermek előtt érthetőbbé tenni az osztást vagy a tizedes törtet; könnyebb a bölcsélet legmagasabb régióiba emelkedni, mint egyes konkrét esetekben megmagyarázni a gyermeknek, hogy mi a jó és mi a rossz. Ennyire nehéz szellemi munkában a tanító is, a gyermek is elfárad; ennyire nehéz munkában a gyermek nem képes öt órát tölteni egyhuzamban. **Tehát a tanító, de főképen a gyermek fáradtsága miatt az egyhuzamos tanítás lehetetlen kívánság a népiskolában.**

Az egyhuzamos tanítás mellett 5 órán át van a gyermek az iskolában, de csak három órán át tanul, mert a fáradtság miatt az utolsó két órának nem veszi hasznát. Tehát az egyhuzamos tanítás hívei is elismerik, hogy a gyermeknek naponként legalább öt órán át kell tanulnia az iskolában, mert ennyit minden kár nélkül megbír és mégis csak három órán át tanítanak. Itt mindenestre valami hiba van. És ha tényleg öt órán át tanul a gyermek, akkor üzött vadként hajszolják pihenés nélkül, aminek azután az a természetes következménye, hogy elkedvetlenedik s megútálja az iskolát és a tanulást.

Végül a népiskola a falusiak iskolája. Ha figyelemmel kísérjük a parasztság élete folyását, azt tapasztaljuk, hogy kora tavasztól késő őszig a határban van elfoglalva úgy, hogy nagyon gyak-

ran még ebédjét is ott költi el. És künn van nemcsak az apa, hanem az anya is. Ha a gyermek délután nem jár iskolába, akkor egész délután felügyelet nélkül lesz, mert testének gyöngesége miatt a mezei munkára még alkalmatlan. Mi lesz az ilyen kószáló és csatangoló gyermekből?!

A délelőtti és délutáni tanítás sokkal tökéletesebb eljárás az egyhuzamos tanításnál. Az egyhuzamos tanításnál még arra sem lehet hivatkoznunk, hogy a tanítónak is szüksége van pihenési időre. A tanító tökéletesen eleget pihen a délutáni tanítás mellett is. És ha a délutáni tanítás talán kellemetlenséggel, jobban mondva: kényelmetlenséggel is jár a tanítóra nézve, ez nem jöhet számításba, mert akkor, amikor valaki tanító lesz, önként vállalja magára a tanítói állással járó összes bajokat és nehézségeket, kellemetlenségeket és kényelmetlenségeket.

Tehát a **6—11 éves gyermek naponként délelőtt és délután jár iskolába**, mert így van a legtökéletesebb felügyelet alatt és így szerezheti meg legalaposabban és minden megerőltetés nélkül azokat az ismereteket, amelyekre mindkét boldogsága végett szüksége van. Ha pedig létesülne a kilencosztályú népiskola, akkor a **12—14 éves gyermek csak délelőtt járna iskolába**, míg a délután folyamán az otthon vagy másutt végzendő fizikai munka felügyeletként jelenne meg előtte. *A 12—14 éves gyermeknél a délelőtti tanítás az előző napi fizikai munkának a pihenése volna és a délutáni fizikai munka pedig a délelőtti szellemi munkának a pihenése volna.*

220. Mi az oka annak, hogy az egyhuzamos tanítás már a népiskolákban is kísért?

Tudjuk, hogy a destructio vetette föl az egyhuzamos tanítás eszméjét, hogy vele az iskolai nevelést megrontsa. A destructio azt tanítja, hogy az iskola csupán tanítóintézet, tehát a nevelés csupán az értelem fejlesztéséből áll. Ezért azt mondja, hogy vallási igazságokkal nem kell foglalkoznia az iskolának és az erkölcsi igazságok tanítása sem tartozik lényegéhez; elégséges a laikus erkölcsstan, sőt csak ennek van létjogosultsága. Mindennek folytonos és állandó hangoztatása és az ellenvélemények kigúnyolása megcsappantotta a nevelőkben a köteleességteljesítéshez szükséges kedvet, azután pedig tompította bennük a lelkiismeret szavát. Ehhez járult még az egyhuzamos tanítás kényelmessége a nevelőkre nézve. Kezdték hangoztatni, hogy a tanítványnak nincs szabad ideje a délutáni tanítás mellett s az ember gyermek- és ifjúkorát robotolással tölti el az iskolában. Az ilyen és hasonló üres szálamok a már meggyöngyült lelkiismeretű nevelőket megtévesztették s lassan-lassan jobb meggyőződésük ellenére ők is kezdték hangoztatni az egyhuzamos tanítás szükséges voltát. Így azután az egyhuzamos tanítás meghonosodott a középiskolákban, sőt már a népiskolákban is kísért. A destructio pedig a markába nevet, mert az iskolát lépre csalta s így segített meggyöngyíteni a nevelést.

221. Az iskola nevel, még pedig a nevelés tökéletesítője s

ezért a gyermeknek annyi időn át kell lennie a népiskolában, hogy az iskola ténylegesen is nevelhessen és valóban is a nevelés tökéletesítője legyen. Hogy mennyi időt töltsön a gyermek az iskolában, tekintetbe kell vennünk, hogy a) mennyit bír ki a gyermek az iskolában testének és szellemének kára nélkül; b) a felügyelet az iskola és szülői ház részéről a legtökéletesebb és legfolytonosabb legyen; c) a gyermek a szükséges ismereteket alaposan és szellemének megerőltetése nélkül elsajátíthassa; d) otthoni leckéjét megtanulhassa, írásbeli feladatait megkészíthesse és még annyi szabad ideje legyen, amennyit teste és lelke játékra meg üdülésre megkíván. Mindezt csak tapasztalat útján dönthetjük el. A mai gyakorlat az, hogy az első és második osztály délelőtt 8—10-ig és délután 2—4-ig van az iskolában, a többi osztály pedig délelőtt 8—11-ig és délután 2—4-ig.

222. Ha a testet vesszük tekintetbe, azt kell modanunk, hogy akkor, ha az iskola egészséges, a padok az ülésnek megfelelők és még az egyes órákzók végén elégséges idő van a szellőzködére és nyújtózkodásra, az első és második osztály délelőtt 8—11-ig legyen az iskolában a következő módon: 8 óra 50 perckor kap 10 percnyi üdülési időt, 9 óra 50 perckor kap 20 percet játékra és szórakozásra. Így a 11 óráig való tanítás nem befolyásolja károsan a test fejlődését s a gyermek egész délelőtt folytonos és állandó felügyelet alatt lesz. A többi III.—IX. osztály pedig 8—11 óra 30 percig van az iskolában oly módon, hogy 8 óra 50 perckor kap 10 percnyi és 9 óra 50 perckor 20 percnyi szabad időt.

Ennyi időt a szellem is képes eltölteni az iskolában, ha az első és második osztályban az utolsó órára írást, rajzolást, beszéd- és értelem gyakorlatokat (elbeszélésekkel és történetekkel) teszünk, vagy, amikor a gyermekek az első osztályban már olvasnak (karácsony után), olvastatunk. Így a gyermek az utolsó órában pihen és szórakozik. A többi osztályban is az utolsó félóra oly tárgyakat teszünk, amelyek a gyermekeket üdítik és szórakoztatják, (olvasás, olvasmánykezelés erkölcsi elbeszéléssel, történelem, rajz stb.)

Délután a I—VI. osztály 2—4 óra 30 percig van az iskolában. Ekkor 2 óra 50 perckor 10 percnyi és 3 óra 45 perckor 15 percnyi szabad időt kap és az utolsó félóra a szellemet szórakoztató tárgyakat tesszük, vagy valamit ismételtetünk. De ez csak a téli hónapokban van így. Kora ősszel és a tavaszi munka megkezdése után 2—5-ig vannak a gyermekek az iskolában, hogy a felügyelet minél folytonosabb legyen.

Ez eljárás mellett az iskola nem támadja meg a gyermek testét, a gyermek délelőtt és délután pihent ésszel kezdi meg a tanulást, az egyes órákzók sem fárasztják ki a gyermeket, a felügyelet az iskola és szülői ház részéről állandó és folytonos, a gyermekek alaposan elsajátíthatják a szükséges ismereteket és

az ismeretek állandósítását célzó leckét megtanulhatják, írásbeli feladataikat elkészíthetik.

223. Szokásban van még, hogy az iskolában hetenkint vagy egy egész napi szünet van (többnyire csütörtökön), vagy két félnapi szünet (kedd-péntek vagy szerda-szombat délután). E szünetekeket azzal okolják meg, hogy a gyermeknek nagyobb szabadsági időre is van szüksége, mint amennyit a tanítási napokon élvez. Ez nem helyes érvelés. A gyermeknek csak annyi szabad időre van szüksége, amennyit teste-lelke játékra, szórakozásra és üdülésre megkíván. Az, ami ennél több, már kárára van a nevelésnek, mert a gyermeket figyelmetlenségre, tunyálkodásra, csintalanságra s végül a rosszra vezeti. Az iskola a hosszabb szabad időből nem képes leckével annyit lekötni, hogy a gyermeknek csak annyi szabad ideje maradjon, amennyi neki szórakozásra és üdülésre szükséges. Így fölösleges szabad ideje is van a gyermeknek és e fölösleges szabad idő gyöngíti benne a kötelességérzetet és sok rossznak okozója lehet. Ezért a *hetenkinti egész vagy félnapi szünetekeket határozottan kárhozzatnunk kell.*

Mindazáltal igaz az is, hogy a gyermeknek néha-néha több szabad időre is van szüksége, mint amennyit a tanítási napokon élvez. Azonban e több szabad időről nem kell külön gondoskodnia az iskolának, mert erről már gondoskodott egyházi, állami és társadalmi életünk berendezettsége. A vasárnapokon kívül az egyházi és nemzeti ünnepek eléggé gondoskodnak arról, hogy a gyermeknek néha-néha meglegyen az a szükséges több szabad ideje is, mint amennyi a tanítási napokon van.

HETENKINT HÁNY ÓRA FORDITANDÓ **AZ EGYES TÁRGYAKRA?**

224. Hogy hetenkint hány órán át kell tanítanunk az egyes tárgyakat, arról később lesz szó, amikor a tárgyakat egyenként vesszük elő, hogy tanításukat megtárgyaljuk. Itt most csak arról fogunk beszélni, hogy kinek van joga a tárgyak heti óraszámát meghatározni.

Az iskola az egyházé. Az egyház szabadon rendezkedik az iskolában és szabadon rendelkezik a tanítóval, természetesen, hogy mindenkor az igazi nevelésnek megfelelően. (I. könyv). Az állam a közjólétre való tekintettel meghatározza, hogy legalább is mit és legalább is mennyit tanítson a népiskola; azután az egyház meghatározza ama tárgyakat, amelyek az állam által követelt ismeretek alapos elsajátításához szükségesek és amelyek a népiskola természetéből folynak, hogy az iskola valóban a nevelés tökéletesítője legyen. Végül pedig az egyház meghatározza az egyes tárgyak heti óraszámát, tekintettel az elvégzendő anyag mennyiségére és az egyes tárgyak fontosságára. A heti óraszám meghatározása teljesen az egyház joga, mert ez a nevelés irányí-

tásához és a nevelés tényének a végrehajtásához tartozik; már pedig az iskolai nevelés irányítója és az iskolai nevelés végrehajtója az egyház. (I. könyv.) Ha az állam írja elő a heti óraszámot, akkor illetéktelen területen jár s ezért jogtalanokodik és erőszakoskodik. Tehát **az egyes tárgyak heti óraszámát az egyház határozza meg.**

Ugyanem az okokból **az egyház határozza meg azt is, hogy naponként mennyi ideig legyen a gyermek az iskolában.**

Hogy az egyes tárgyakra mennyi idő fordítandó és a gyermekek hány órán át legyenek az iskolában, ez igazságok megismerésénél a közjólétnek közvetítő szerepe nincs, tehát az államnak sincs itt joga beszélni. Itt csak az egyház intézkedik.

*

A gyermeksereget már elosztottuk és a rendelkezésünkre álló időt is beosztottuk. Következik a tanítási anyagnak az elrendezése.

HARMADIK FEJEZET.

A TANÍTÁSI ANYAG ELOSZTÁSA.

TANTERV.

225. Az állam a közjólétre való tekintettel előírja, hogy a népiskolának legalább is mit és legalább is mennyit kell tanítania. Az állam ezt nem részletezi, mert ez már a nevelés tényének a végrehajtásába való beleszólás lenne. Az állam csak általánosságban mondja meg, hogy mit és mennyit tanítson a népiskola. Így az állam előírása a következő: a) mindegyik iskola vallásosan neveljen; b) a népiskolát végzett ember gondolatait leírni tudja és az olvasottakat megértse; c) a népiskola bizonyos polgári ügyiratokat tanítson; d) a népiskola tanítsa a négy számtani alapműveletet és ismertesse meg a pénzrendszert, mértékrendszereket, valamint a tőke, kamat és százalék fogalmát; e) az iskola hazafias szellemben neveljen, stb. stb. Ez az állam előírása. Hogy azután a népiskola az állam által előírt kívánalmaknak megfelelhessen és az iskola valóban a nevelés tökéletesítője legyen, azért az iskolai nevelés végrehajtója, t. i. az egyház meghatározza azokat a tudományokat és tudományágakat és készségeket, valamint belőlük a mennyiséget és minőséget, amelyek az állam által előírt kívánalmakat magukban foglalják, azoknak megelőző feltételei és tökéletesítői és amelyek a népiskola természetéből folynak. Ha az állam csak általánosságban határozza meg a népiskola tanítási anyagát, akkor kell lennie olyan valakinek is, aki azt részletezi a szükséges előfeltételekkel és természetes következményeikkel együtt. Ez a valaki nem lehet más, mint az iskola tulajdonosa, az iskolai nevelés irányítója s az iskolai nevelés végre-

hajtója. Ez pedig az egyház. Tehát **a népiskola tárgyait az egyház határozza meg.** Mindamellett az állam is meghatározója a népiskola tárgyainak, amennyiben általánosan írja elő a tanítási anyagot, amely általános előírásból az egyház következtetve név szerint sorolja fel a tárgyakat és mennyiségüket részenként állítja össze. Ezt szabatosabban így fejezzük ki: **a népiskola tárgyainak a meghatározója az állam és egyház:** a) az állam amennyiben a közjólétre való tekintettel általánosságban mondja meg, hogy mit tegyen és mit tanítson a népiskola; b) az egyház, amennyiben az iskola lényegéből, a tanítás természetéből és az állam előírásaiból kiindulva következtetések által mondja meg név szerint és részletezve, hogy mit tegyen és mit tanítson a népiskola. Mégis azt mondjuk valami meghatározójának, ami azt a valamit pontosan körülírja; a népiskola tantárgyainál pedig ez a fontos körülíró az egyház. Tehát **a legszorosabb értelemben véve a népiskola tárgyainak a meghatározója az egyház.**

226. Az még nem elégséges, hogy az egyház név szerint mondja meg a tárgyakat és részek szerint határozza meg anyagukat. Az iskola fokozatosan egymásután következő osztályokból áll és ezért minden egyes osztálynak az anyagát is meg kell határoznia, vagyis a népiskola tanítási anyagát el kell osztania az egyes osztályok között. Ezt az elosztást **tantervnek** nevezzük. A mondottakból következik, hogy **tantervet adni csak az egyháznak van joga.** Amikor az állam ad tantervet, akkor illetéktelen területen jár. (A gondolatmenetet már többször kifejtettük.)

227. A népiskola nevelési intézmény és ezért bármit tesz, mindent a nevelés céljának rendel alá. Tehát a tanítási anyagot is. Mivel pedig a nevelés célja egységesen egy, azért a népiskola a tanítási anyagot emez egységesen egy célnak fogja alárendelni. Más szavakkal: **a tantervnek egységesen egy célja van és ez a vallásosság fejlesztése amaz eszközökkel, amelyek a népiskolát létrehozták.** A népiskola keletkezésénél a létesítő ok a szülők nevelői joga és nevelői kötelessége volt és alkalmi okul a társadalomban való elhelyezkedés megszorodott föltételei szolgáltak, amely föltételek többnyire ismeretek. Ezért **a tanterv célja a társadalomban való elhelyezkedés föltételeire való képesítésen át a vallásosság fejlesztése.** Ez a cél fogja át a tantervet egészében és részeiben és teszi egységes egészé.

Más célja nem is lehet a tantervnek, mert nincs más cél, amely egységesíteni tudná az ismeretanyagot. Ha a vallásosságot számúzzuk az iskolából, vagy csak mellékszerepre szorítjuk is, a tanterv elveszíti egységét. Ez esetben mi legyen az egységesítő? Talán a nemzeti szellem fejlesztése? Ez nem lehet, mert pl. a német nemzeti szellem más, mint a magyar; és ha a magyar

nemzeti szellemet fejlesztő iskolák iskolák, akkor a német nemzeti szellemet fejlesztő iskolák nem iskolák. A nemzeti szellem azért sem lehet egységesítő a tantervben, mert másra is van szüksége, hogy áthassa a polgárokat és ez a más valami magasabb a nemzeti szellemtől, t. i. a vallásosság. A nemzeti szellemnek az igazi értékét a vallásosság adja meg. Vallásosság nélkül nincs nemzeti szellem. Mindenekelőtt egészséges világnézetre van szükségünk, hogy nemzeti szellem keletkezzék; már pedig a valódi világszemléletet a vallásosság adja meg. Tehát ha a nemzeti szellemet tesszük meg a tanterv céljává és középpontjává, akkor még előbb a vallásosságot kell tennünk a tanterv céljává és középpontjává, vagyis **a tanterv egységesítője a társadalomban való elhelyezkedés föltételeire való képesítésen át a vallásosság fejlesztése.**

Éppen így vagyunk a hazaszeretettel és az állampolgárrá való neveléssel is. A világpolgárság eszméje sem lehet a tanterv célja és középpontja, mert — eltekintve attól, hogy ilyesmi nincs is — az iskolának és nevelésnek nem lehet célja a természetből adott nemzeti különbségek eltüntetése, mivel az, amit a természet létesít, nincs a természet kárára, hanem csak javára. Ha tehát a természet nemzeti különbségeket létesített, ezt az emberiség javára létesítette. Ezért az iskolai nevelésnek kötelessége a nemzeti különbségeket tiszteletben tartani, fejleszteni és nemesíteni. De a fejlesztés és nemesítés csak akkor lehetséges, ha a nemzeti különbségeket átfogóbb fogódzatra alá helyezzük. Ez az átfogóbb fogódzat nem lehet más, mint minden embernek a közös célja, t. i. a vallásosság által a másvilági cél elérése. Tehát ismét azt kapjuk, hogy **a tanterv célja és középpontja a társadalomban való elhelyezkedés föltételeire való képesítésen át a vallásosság fejlesztése.**

És ez a célja meg központja a tantervnek nemcsak a maga egészében, hanem az egyes osztályok között való felosztásában is. Ez természetes, mert az, ami az egésznek a főcélja, az egész részének is főcélja. Tehát **a tantervnek a maga egészében célja és középpontja a társadalomban való elhelyezkedés föltételeire való képesítésen át a vallásosság fejlesztése és ugyancsak a társadalomban való elhelyezkedés föltételeire való képesítésen át a vallásosság fejlesztése a célja az egyes osztályok ismeretanyagának és ismeretmennyiségének.**

228. A népiskola különböző területű ismereteket közöl. Hogyan lehet ezeket egységbe fűznünk, pl. a vallástant és számtant. Mivel a főcél a vallásosság fejlesztése és a vallási ismereteket a vallástan képviseli, azért **a tanterv középpontja a vallástan,** amely az összes tárgyakat átöleli és amelyre az összes tárgyak

mutatnak.¹ Tehát a vallástant mint tantárgyat tanítjuk, de mint középponti tárgyat, amelyre minden tárgyat vonatkoztatunk.²

Ha a tárgyakat egyes részekben vagy egészükben (nyelvtan, számtan) nem tudjuk összekötni a vallástannal, mégis hogyan történik ez az összekötés? Úgy, hogy a földi boldogulást és földi boldogságot, amely e tárgyakat megköveteli, köttjük össze végső célunkkal. Megmutatjuk, hogy végső célunkat földi életünkön át érjük el és a földi élet a mai viszonyok között ilyen meg ilyen ismereteket is kíván. Így minden tárgy a földi boldogság és földi boldogulás közvetítésével összeköthető a vallástannal. Azonban még jobb összekötő a tanító példája. U. i. a gyermek nagyon jól tudja, hogy tanítója a földi boldogulás egyik életformáját már választotta, t. i. a tanítóságot és tudja, mert tapasztalja is, hogy ez az életforma különböző ismereteket követel. A gyermek a tanító példáján azt is tapasztalja, hogy ez a sok ismeret a tanítónál közvetve vagy közvetlenül csak arra való, hogy egyrészt maga a tanító elérhesse végső célját, másrészt, hogy őt, a gyermeket, közvetlenül vagy közvetve a végső cél elérésére képesítse. Így a gyermek a tanító példájából azt látja, hogy végeredményben minden ismeretünk és cselekedetünk a végső célt szolgálja. Ez a példa arra ösztönzi a gyermeket, hogy ő is mindent végső céljára való tekintettel tanuljon. Tehát **a tanterv középpontja a vallás; a vallástannal a többi tárgyat összeköti és a vallás szolgálatába állítja részint a földi boldogulásra való képesítés, részint a tanító példája.**

229. A tantervnek a maga egészében és részeiben, vagyis az osztályok között való elosztásában is főcélja a vallásosság fejlesztése. Mivel pedig a vallásosság képviselője a tanítás terén a vallás, azért a tanterv nemcsak azt írja elő, hogy a népiskolában vallástant tanítandó, hanem még inkább azt, hogy **a vallás a népiskola mindegyik osztályában tanítandó.** A többi tárgyat pedig amaz osztályban tanítjuk, amelyben azt a gyermek érettségi foka megengedi és megköveteli.

230. A tanterv elkészítésénél mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy mit tanítson a népiskola. Amikor ezt már tudjuk, azután az egész ismeretanyagot az osztályok között osztjuk fel a gyermek értelmi fokának és az osztály előrehaladottságának megfelelően. Mivel a gyermek értelmi fejlődése nem ugrásszerű, hanem folytonos, azért az ismeretanyag az osztályok között való felosztása is folytonos, vagyis logikai rendben történik. E logikai rend nemcsak azt követeli, hogy az egyes tudományok részei között meglegyen a logikai folytonosság, hanem azt is, hogy az egyes osztályok különböző tudományágai között is meglegyen a folytonosság.

¹ „In diesem Sinne ist die Religionslehre nicht ein Lehrzweig neben andern, sondern ein Stamm, der die Zweige trägt.“ (O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 420. oldal.)

² Ezt Schütz Antal így fejezi ki: „az erkölcsi célnak alá kell rendelnünk a didaktikait.“ (Az Ige szolgálatában. 1928, 145. oldal.)

És ahol e folytonosság hiányzik, ott az összekötő kapocs a földi boldogulásra való képesítés és a tanító példája.

A tantervben a tanítás anyaga fokozatosan legyen elrendezve. Ez kettőt követel: a) hogy minden tárgy anyagát fokozatosan rendezzük el; b) hogy a különböző tárgyakat rendezzük el fokozatosan. Valamely tárgy anyagát fokozatosan elrendezni nem nehéz mesterség, mert azt az illető tudomány már elvégezte. Nehezebb a tárgyak egymásutánját elrendezni, hogy melyik melyik osztályban forduljon elő s mennyi legyen belőle a tanítandó anyag. Minderről később lesz szó.¹

TANANYAGBEOSZTÁS.

231. A tanító az órarend által a rendelkezésére álló időt osztja be és meghatározza, hogy bizonyos időközben mely tárggyal fog foglalkozni. Azonban az időbeosztással még nem ért célt, mert neki azt is kell tudnia, hogy az egyes tárgyakat mennyi idő alatt végezheti el, mennyi idő alatt kell elvégeznie s az egyes tárgyak anyagát mily sorrendben és mily összeköttetésben kell feldolgoznia, hogy tanítása eredményes legyen. E végből a tanterv által az egyes osztályok részére előírt anyagot hetekre kell felosztania, hogy minden egyes hét végén minden tárgyból tájékozódva legyen. Valamely osztály tanítási anyagának hetekre való felosztását *tananyagbeosztásnak* nevezzük.

Az órarend azt mondja meg, hogy bizonyos időközben milyen tárggyal kell foglalkoznunk, míg a tananyagbeosztás azt mondja meg, hogy a fölvetett időközökben ama tárgyból egy hét alatt mennyi végzendő el.

A tananyagbeosztás elkészítése a tanító kötelessége.

232. Tananyagbeosztás szükséges, mert enélkül nem tudja a tanító, hogy az egyes tárgyakban hol és miként áll, mennyit végezt el, még mi az elvégzendő s ezt mikorra végezheti el. Ezért vagy sietni fog, ami az eredmény rovására lesz, vagy lassan fog haladni és ekkor meg nem végzi el, ami elő van írva. A tananyagbeosztás az ismeretközlés időbeli menetét szabályozza és a részeknek egymásrakövetkezését állapítja meg, tehát arra kényszeríti a tanítót, hogy az egymásután következő részeket a megfelelő időrendben és összefüggésben tanítsa.

233. A tananyagbeosztás elkészítése nehéz feladat, nagy

¹ A tantervre lásd a következő műveket: a) O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 418. és következő oldalai; b) F. X. Eggersdorfer: Jugendbildung. Allgemeine Theorie des Schulunterrichts. 6—8 ezer. 1930, 80. és következő oldalai; c) F. W. Dörpfeld: Grundlinien einer Theorie des Lehrplans. 1911; d) G. Kerschensteiner: Betrachtungen zur Theorie des Lehrplans.² 1902; e) Albert Stöckl: Lehrbuch der Pädagogik. 1873, 285. és következő oldalai; f) Weszely Ödön: Nevelés és tanítástan.⁵ 1921, 139. és következő oldalai; g) a r. k. iskolák tanterve, állami tanterv, Budapest székesfőváros helyi tanterve, stb. stb. Nagyon tanulságos az elolvasásra: Schütz Antal: Az lge szolgálatában (1928) művének: Középiskolai ifjúság című értekezése.

gyakorlatot igényel. Itt szabályt felállítanunk nem lehet, mert sok függ a tanító egyéniségétől, a tanításban való jártasságától és attól, hogy mennyire képes leereszkedni a gyermekek értelmi színvonalához, mennyire ismeri a gyermekek gondolkodásmódját. Mindazáltal néhány szabály mégis felállítható s ezek a következők.

a) Mindenekelőtt ügyelnie kell a tanítónak arra, hogy mind az év végén, mind év közben elegendő idő legyen ismétlésre, mert ismétlés nélkül alig lehet szó az ismeretek állandósításáról.

b) Az ismétlésnél nemcsak azt kell feltüntetnie, hogy mit ismétel, hanem azt is, hogy az ismétlendő részt mivel és mennyivel akarja bővíteni. (II. könyv.)

c) Továbbá arra is kell vigyáznia, hogy ha különböző tárgyak egyes részei, pl. a történelem valamely része s az olvasókönyvben e történelmi résznek megfelelő olvasmány összetartozik, egy héten taníttassanak, sőt lehetőleg, ugyanazon a napon, hogy e részek egymást segítsék és kiegészítsék.

d) Még arra is vigyázzon a tanító, hogy minden hétre csak annyit vegyen föl, amennyit elvégezhet, illetőleg a gyermek megérthet és megtanulhat.

e) Ha a hét anyagát elvégezte, ismételtessen. Hamarabb szabad elvégezni az anyagot, de a tananyagbeosztástól elmaradnia nem szabad, mert ez zavart okoz.

234. A tananyagbeosztás elkészítésénél mindenekelőtt tudnunk kell, hogy mekkora az egyes tárgyak anyaga és mennyi az egyes tárgyak heti óraszám. Amikor ezt már tudjuk, akkor az egyes tárgyakat külön-külön osztjuk fel hetekre. Ha ezzel végeztünk, akkor újra elővesszük az egyes tárgyakat, de már összetartó részeik szerint hasonlítjuk össze, hogy az egyes tárgyak összetartozó részei egy hétre és lehetőleg egy napra essenek. Ha így az egyes tárgyakat összetartozó részeik szerint összeállítottuk, *készen van a tananyagbeosztás.*

LECKETERV.

235. Az órarend és tananyagbeosztás elegendő a tanítónak ahhoz, hogy tudja megmondani, mennyit végzett az egyes tárgyakból, mennyi még az elvégzendő anyag és tanítása rendszeres legyen. Mégis nem mondható fölöslegesnek, hogy a tanító a heti anyagot is felossza óráról-órára, mert így nemcsak hetenkint, hanem naponként is tájékozódhat és tudni fogja, hogy bizonyos időegységben (egy óra vagy fél óra) mit kell végeznie. Ez annál inkább is szükséges, mert a tanító óráközöket vesz föl tanítási időnek és nem heteket, továbbá minden egyes tárgyat egynél többször ad elő hetenkint. A tananyagnak óráról-órára való beosztását *lecketervnek* nevezzük. Ezzel szemben a tananyagbeosztás a tanítási anyagot csak hetekre osztja fel.

236. Az órarend megmondja, hogy mely órában milyen tárgyat taníttassék, a lecketerv pedig azt mondja meg, hogy amaz

időben a megjelölt tárgyból mit és mennyit kell tanítanunk. A lecketerv még rendszeresebbé teszi a tanítást, mert a heti anyagnak egymásutánját állapítja meg. A lecketerv teljesen fölöslegessé teszi a tananyagbeosztást, de fölöslegessé teszi az órarendet is a tanító részére, bár a gyermek részére nem. Így a lecketerv a tanítási időt is felosztja, a tanítási anyagot is beosztja. És ha meggondoljuk, hogy a tananyagbeosztás elkészítésénél óráról-óra haladunk, különben a heti anyag beosztása lehetetlen, könnyen belátjuk, hogy nem is annyira tananyagbeosztásra, mint inkább lecketervre van szükségünk. Ezért *a tanítónak kötelessége lecketervet készíteni. A lecketerv az igazi tanterv.*

237. Előbb mondtuk, hogy a lecketerv fölöslegessé teszi az órarendet a tanító részére. Ez igaz; de csak akkor teszi fölöslegessé, ha a lecketerv, már készen van. Amikor a lecketerv készítésébe belefogunk és rajta dolgozunk, órarendre is szükségünk van, mert ez ad útbaigazítást arra, hogy mikor mely tárgy következik és csak azután mondhatjuk meg, hogy a fölvelt tárgyból a fölvelt időközben mit tanítsunk.

238. A lecketerv elkészítésénél ugyanazok az elvek érvényesek, mint a tananyagbeosztásnál, hiszen a lecketerv nem más, mint a részletekbe jobban beható tananyagbeosztás, mint teljesen részletes tanterv. Ha a tananyagnak hetekre való beosztása nehéz feladat, akkor még nehezebb a lecketerv elkészítése, mert nagyobb körütekintést és nagyobb gyakorlatosságot igényel. Az, aki jó lecketervet készít, ezzel bebizonyítja, hogy elméletben mestere a nevelésnek; és aki még a gyakorlatban is tud alkalmazkodni a lecketervhez, az valóságos művésze a nevelésnek, ha még megvan a tündöklő példaadás és a legkényesebb lelkiismeretesség.

239. Mondtuk (II. könyv) az ismétlésnél, hogy valahányszor ismétlésre kerül a sor, mindannyiszor némileg bővítsük az elvégzett anyagot, hogy e bővítések állandóan ébren tartsák a gyermek érdeklődését. Ezért a lecketervben nemcsak azt tüntetjük föl, hogy valamely időközben mit fogunk ismételni, hanem azt is, hogy akkor mivel és mennyivel bővítjük az ismétlendő részt. Ezt követeli a rendszeresség, különben a bővítések csupán kapkodások lesznek.

MUNKANAPLÓ.

240. A tananyagbeosztás, illetőleg a lecketerv megmondja a tanítónak, hogy mit kell végeznie hetenkint, illetőleg óránként, de nem mondja meg azt, hogy mit végzett el valóban. Ezért a tananyagbeosztás, illetőleg lecketerv mellett szükséges még följegyeznie, hogy az egyes órákzökben mit végzett, azaz naplót kell vezetnie az elvégzett anyagról. Ezt *munkanaplónak* vagy *haladási naplónak* nevezhetjük.

A tananyagbeosztást, illetőleg lecketervet még a tanítási év

megkezdése előtt készíti el a tanító, míg a munkanaplót napról-napra vezeti. A tananyagbeosztás, illetőleg lecketerv és a munkanapló teljesen tájékoztatja a tanítót annyira, hogy bármikor megmondhatja, hol áll az anyagban és mennyire áll.

NEGYEDIK FEJEZET.

A TANÍTÁS ESZKÖZEI.

TANESZKÖZÖK.

241. A tanítónak több eszközre, ú. n. *taneszközre* van szüksége, hogy a gyermekekkel valamit megértethessen és őket valamire megtaníthassa. Taneszközökre szükség van az iskolában, nélkülük mozdulni sem tud a tanító, keze-lába kötve van. Ami a mesterembernek a szerszám, a festőnek az ecset, a szobrásznak a véső, az a tanító kezében a taneszköz. A jó és elégséges taneszköz elengedhetetlen követelménye a tanítás sikerének. Nem a taneszközök biztosítják a tanítás eredményességét, hanem a tanítónak a tanításban való rátermettsége és lelkiismeretes kötelességteljesítése; mégis taneszközökre is van szüksége, hogy a gyermektömeget egyszerre foglalkoztathassa és velük bizonyos dolgokat megértethessen. Ha a tanító a taneszközök hiánya vagy elégtelensége miatt nem képes a megfelelő módon tanítani, akkor a nevelés valahol csorbát szenved, mert vagy az ész kiművelése marad hátra, vagy a megfigyelő képesség fejlesztése marad el, vagy a gyermek nem tanul meg olyasmit, illetőleg csak nagyon későn, amire az életben szüksége lesz, vagy tanul anélkül, hogy tudna, pl. földrajzot térkép nélkül, vagy tömeges tanítás nagy nehézségekbe ütközik, pl. a számtan tanítása tábla nélkül.

242. Amint a tanítónak szüksége van taneszközökre, éppen úgy a gyermekeknek is szükségük van bizonyos dolgokra. Ezeket *tanszereknek* nevezzük.

243. Melyek a szükséges taneszközök és tanszerek, azt a módszertan később határozza meg, amikor meghatározza, hogy miképen és milyen eszközök segítségével kell ezt, vagy azt a tárgyat tanítanunk. Mégis a könyvről nagy fontossága miatt külön is beszélünk, hogy ezt részletesebben és behatóbban tehessük. *A könyv nemcsak taneszköz, hanem tanszer is.*

244. Még megjegyezzük, hogy a taneszközök nem olyan értelemben eszközök a nevelésben, mint a tanítás és példa. A taneszközök bizonyos érzéki dolgok (könyv, térkép stb.), amelyeket a tanítás kezel, hogy tömeges tanítás lehetséges legyen, vagy valamit megértethessünk a gyermekekkel. A taneszközök nem eszközei a nevelésnek, hiszen csak azért vannak viszonyban a neveléssel, mert a tanítás használja fel azokat a maga könnyebbségére. *A taneszközök nem természetes, hanem csak mesterséges*

dolgok, tehát nincsenek természetes vonatkozásban a neveléssel és ezért nem is eszközei a nevelésnek. Mindazáltal a nevelés felhasználja e mesterséges dolgokat is, mert a tanításnak bizonyos érzéki dolgokra szüksége van, hogy valamit mással megértethessen, vagy egyszerre sokakat foglalkoztathasson.

KÖNYV.

A KÖNYVRŐL ÁLTALÁBAN.

245. A középkor vége tele van kavarodással, szellemi forrongással. E forrongások közepette, mintha csak érezte volna az emberiség, hogy a pusztá írás nem elégségesen gyors a gondolatok közlésére, megszületett a könyvnyomtatás. Eddig a könyv nagyon ritka volt, csak kolostorokban, káptalanoknál, püspököknél volt található s még néhány gazdag embernél. A könyvnyomtatás tökéletesítésével a könyv mindig gyakoribb lett úgy, hogy mai nap a műveltség fokmérője a piacra kerülő könyvmennyiség. A könyv mindenhová behatol, még a legszegényebb kunyhóba is, hiszen ott találjuk naptár alakjában. Mai nap a könyv szükséges és nélkülözhetetlen főtétele a tudományosságnak, mert a szellemi tartalomnak ez ad állandó és maradandó alakot. A könyv néma, mégis a beszélőt is túlharsogja és a késő nemzedékeknek is célokat tűz ki.

Az iskola és nevelés hamar felismerte a könyv szükségességét és nélkülözhetetlen voltát s ezért a maga szolgálatába állította. A könyv annyira fontos, hogy a mai viszonyok között alig volna lehetséges iskolai nevelés könyv nélkül. Így azután a könyv a népiskolába is bejutott, mint a nevelés segédeszköze, hogy a gyermekek tökéletesítésén dolgozzék.

TANKÖNYV.

246. Az iskolában használatos könyveket *tankönyveknek* nevezzük. Melyik a legfontosabb könyv a népiskolában használatos tankönyvek közül?

Minél magasabb célt szolgál valamely könyv, annál fontosabbnak kell lennie. **A legfontosabb könyv a vallásstan,** mert ez azokat a kérdéseket tárgyalja, amelyek mindenkinél életkérdések és amelyeknek tanítása nélkül nincs nevelés, következésképp földi boldogságra való képesítés sincs. **A vallásstan után legfontosabb könyv az olvasókönyv,** mert ennek célja és feladata az erkölcsi igazságoknak gyakorlati példákban való bemutatása (később lesz róla szó), hogy a gyermek lelkiismerete finomodjék, nemesedjék, a helyes irányba terelődjék és a cselekedetek változatos mezején megtanuljon erkölcsileg biztosan ítélni; feladata még a többi tárgy iránt az érdeklődést fenntartani, fokozni és végül a gyermek látókörét az előírt tananyag keretein túl is tági-

tani. Csak ezután következik a többi tankönyv, még pedig ama sorrendben és egymásutánban, hogy melyik milyen befolyással van a nevelés sikerének előmozdításában. Ez utóbbi könyvek közül annál fontosabb valamelyik könyv, minél inkább felhasználható a vallásosság és erkölcsösség fejlesztésénél és az igazi világnézet kialakításánál. Így **a harmadik helyre a történelmet kell tennünk.**

247. Még az a kérdés, hogy milyennek kell lennie a jó tankönyvnek. Jó tankönyvnek a következő tulajdonságokkal kell bírnia.

a) Ne öleljen fel többet, mint amennyi az iskolában elvégezhető. Hogy a gyermek az egyes tárgyakba mélyebben is behatoljon, arra való az olvasókönyv és a tanító magyarázata. A könyv kevesebbet se foglaljon magában, mint amennyit kell. Mai időkben, különösen a középiskolákban, túlságosan rövidre szabják az anyagot és ez a törekvés már a népiskolákban is kezd tért hódítani. Azzal érvelnek, hogy elégséges mindenből csak a lényeg tudni a gyermeknek. De elfelejtik, hogy a gyermek ebből a lényegből is csak a lényegét tartja meg emlékezetében. Ha tehát a tankönyv tartalma nagyon szűkre van szabva, akkor nagyon kevés marad meg a gyermek emlékezetében. Azért *a tankönyv annyira bő legyen, hogy a gyermek az elfelejtett részeket kívül tudja azt, amit a tanterv előír.* Hogy mennyire legyen bő valamely könyv, azt a tantárgyak anyagának részletezése mondja meg, amiről később lesz szó.

b) Legyen a tankönyv a gyermek értelmi színvonalához viszonyítva, nyelvezete pedig magyaros és zamatatos.

c) A könyv olcsó legyen, amit a kötelező iskolabajárás is követel. Ha a könyv tartalmánál fogva kissé terjedelmesebb, akkor az államnak áldozatot kell hoznia, hogy a könyv terjedelméhez képest mégis olcsó legyen, a nagy szegénységet pedig ingyenkönyvekkel kell ellátnunk.

d) Még más tulajdonságok is vannak, de ezek már az egyes tankönyvek különleges tulajdonságai s ezért róluk akkor lesz szó, amikor az egyes tárgyak tanításmódját tárgyaljuk.

248. Jó tankönyvet nehéz írni, mert olyannak kell lennie, hogy alapot adjon a további képzéshez, de egyúttal a tudományt is népszerűsítse. Innen van az, hogy tankönyvet írni művészet.

HÁNY KÖNYVE LEGYEN A GYERMEKNEK?

249. Ezután az a kérdés, hogy mennyi könyve legyen a gyermeknek. Némelyek azt mondják, hogy elégséges, ha a gyermeknek a vallástanon kívül csak egy könyve van, t. i. olvasókönyve s ebben benne van minden, tehát a többi tárgy is. Ezzel szemben mások azt hangoztatják, hogy mindegyik tárgyra külön-külön könyv szükséges. Hogy e két tábor közül melyik-

nek van igaza, azt úgy dönthetjük el, hogy szemügyre vesszük, mi az olvasókönyv rendeltetése a népiskolában.

Az olvasókönyv rendeltetése mindenekelőtt az, hogy a gyermek a gépies vagy készségés és az értelmes olvasásban gyakorolja magát, továbbá az olvasókönyv olvasmányain tanulja meg az olvasottakat megérteni, természetes, hogy a tanító kalauzólása mellett. Az olvasókönyv nem számtan, nem nyelvtan, nem földrajz, de nem is történelem vagy csillagászat, hanem egyszerűen csupán olvasókönyv. Ez azt jelenti, hogy az olvasókönyv, bár mindegyik tantárgy anyagából felölelhet olvasmányokat, még sem lesz belőle természettan vagy gazdaságtan vagy egészségtan, de népiskolai encyklopedia vagy lexikon sem lesz, hanem megmarad olvasókönyvnek és nem másnak. — Az olvasókönyvnek még az a rendeltetése, hogy az erkölcsi és vallási igazságokat főképpen gyakorlati példákban állítsa a gyermek elé; a tantárgyak anyagából fölvetett olvasmányokkal pedig az a célja, hogy a fölvetett anyagot a népiskolai tananyag keretein túl is tágítsa, illetőleg tárgyalja a parasztember érdekeinek megfelelően, hogy ezáltal ébren tartsa a gyermek érdeklődését és fölkeltsse benne a sejtést, hogy az nem minden, amit ő tanul, hanem csupán alap, amelyre később építhet. (Minderről később is lesz szó.) Így az olvasókönyv fölkelti a gyermek tudásvágyát és ezzel együtt vágyát a tanulás után is, ezt ébren tartja, állandósítja és megszeretteti vele a többi tárgyat is. Tehát az *olvasókönyv inkább segédkönyv, segédkönyve a többi tárgynak*, következőleg a gyermeknek nem elég-séges egy könyv, hanem minden tárgyra külön-külön könyvének kell lennie. Ha a gyermeknek csak egy könyve volna, t. i. olvasókönyve, amelyben minden benne van, akkor tulajdonképpen olvasókönyve nem volna; már pedig mindkét tábor vallja, hogy olvasókönyvre föltétlenül szüksége van. Ha az olvasókönyv csak segédkönyve a többi tárgynak, akkor természetes, hogy ama könyveknek is meg kell lenniök, amelyeknek segédkönyve az olvasókönyv. Tehát a *népiskolában minden tárgyra külön-külön könyv szükséges*.

ISKOLAI KÖNYVTÁR.

250. A nép szeret olvasni. Ezt már észrevették az intéző körök is és ezért népkönyvtárakat igyekeznek felállítani a falvakban. Hogy azonban a népkönyvtár hasznos legyen a felnőttnek, azért már a gyermekekkel kell megszerettetnünk a könyvet először az iskolában és azután ugyancsak az iskolában az *iskolai könyvtár* által. A könyv maga is helyettesítheti a tanítót, de csak az érettebb korban, amikor az ész és akarat már annyira ki van művelve, hogy önállóan is működhet a jó felé. Erre pedig nagyon jó előkészítő eszköz az iskolai könyvtár. Tanácsos és hasznos is ilyen könyvtárakat felállítani az iskolákban, hogy az ember már mint gyermek kezdje becsülni a könyvet és ismereteit könyvek-ből is gyarapítani.

251. A gyermek természeténél fogva nem lelkesedik elvont okoskodások és száraz leírások iránt, de gazdasági kérdések sem kötik le figyelmét. A gyermeknek elbeszélések kellene, amelyeknek keretében ismeretei gyarapodhatnak is, erkölcsi élete nemesedhet. Ezért az iskolai könyvtár csak erkölcsi elbeszéléseket foglaljon magában, hogy így is a vallási és erkölcsi igazságok mintegy gyökeret verjenek a gyermek szívében. Az iskolai tanítás, az olvasókönyv és az iskolai könyvtár által megtanulja a gyermek, hogy észszerű életet csak akkor lehet élni, ha minden viszonyunkban és minden körülmények között a vallási és erkölcsi igazságoknak megfelelően rendezkedünk be. Ezért *az iskolai könyvtár erkölcsi elbeszéléseivel a parasztember egész életét átfogja és feldolgozza*. Így az iskolai könyvtár meg is szereteti a paraszti mivoltot és erkölcsi elbeszéléseivel útmutatást ad a parasztember egész életére.

252. Az iskolai könyvtárnak kettős célja van: a) hogy a gyermekek az erkölcsi elbeszélések által kedvet kapjanak arra, hogy egész életüket a vallási és erkölcsi igazságoknak megfelelően rendezzék be; b) hogy a gyermekeken át a felnőttek is olvassák és így erkölcsükben nemesedjenek. Mivel pedig a tapasztalat szerint a gyermek és a parasztember nem szeret hosszabb ideig egy helyen ülni és a hosszabb szellemi munka hamarosan untatja őt, azért az iskolai könyvtárban lévő erkölcsi elbeszéléseknek csak olyan hosszúaknak szabad lenniök, hogy a gyermek és a parasztember egy-két ülőhelyében elolvashassa.

Szeretessük meg a könyvet a gyermekekkel. Vessük lelkükbe, hogy a könyv, különösen hazánkban, nem közönséges iparcikk, hanem magas hivatása van. A könyv beszél és szónokol, főképen pedig tanít és a magyarság zászlaja.

VIZSGA.

253. Szokásban van az iskolai évet bizonyos ünnepélyességgel bezárni, t. i. a gyermekek előhaladása iránt érdeklődő szülők és más idegenek megjelennek a virágokkal és koszorúkkal felékesített iskolában és a gyermekek ez ünnepélyes környezetben egész évi munkájukról és szorgalmukról számot adnak. Ezt az ünnepélyességet *vizsgának* nevezzük.

254. A vizsgának az a célja, hogy a gyermek megmutassa képességeit és tudását. Ezért a vizsgán csak olyasmit szabad kérdeznünk, amit a tanító tanított; csakis a feldolgozott anyagból intézhetők kérdések a gyermekekhez. A vizsgán mindenki feleljen, a gyöngébbek is, az erősebbek is, mert itt mindenkinek meg kell mutatnia, hogy mit tud és mennyire iparkodott.

De van a vizsgának mélyebb jelentősége is, ami fontosabb az előbbinél és ez: az önbizalom emelése, az önérzet fokozása s végül, hogy a gyermek szokja meg a nyilvánosságot, tanulja meg

legyőzni azt a bizonyos és sajátságos félelmet, amely elfogja őt, amikor idegenek előtt kell számot adnia valamiről.

A vizsga emeli az önbizalmat és fokozza az önérzetet. A gyermek részéről minden jó felelet ugyanezt eszközli; de a vizsgán kétszeresen, mert itt a tanító meglegedését — akár szóval, akár barátságos tekintettel — nemcsak társai, hanem idegenek előtt is nyilvánítja és sokszor az idegenek is kifejezést adnak tetszésüknek, ami a gyermekre kedvező hatással van.

A vizsga a nyilvánossághoz is szoktatja a gyermeket és alkalmat ad neki arra, hogy már mint gyermek kezdje megtanulni megilletődöttségének és félelmének a leküzdését, amikor idegenek előtt áll. Ide azonban vezetés szükséges és ezért *a vizsgát a tanítónak kell vezetnie*, mert ő ismeri a legjobban a gyermek gondolkodását. Azért is szükséges a tanítónak vezetni a vizsgát, hogy a gyermek az új környezetben valami régit is lásson, akire támaszkodjék és belőle bátorságot merítsen. Ez pedig a tanító.

A vizsgának a legfőbb célja a következő. Mai nap mindenütt nyilvánosságot követelünk. Ezt kell követelnünk az iskolától is. De nem engedhető meg, hogy a szülők bármikor látogassák az iskolát, mert ez zavarólag hatna a tanításra és sok kellemetlenségnek volna a forrása. És mégis kell találni arra alkalmat, hogy mindegyik szülő bemehessen az iskolába; tehát ne csak az iskolaszéken át gyakorolja ellenőrzői jogát, hanem személyesen is. Ez az alkalom a vizsga. Ekkor az iskola a nagy nyilvánosság ellenőrzése alá kerül. Ez az ellenőrzés szükséges is tekintve a népiskola rendkívüli fontosságát. Tehát *a vizsga szükséges*.

255. A kérdéseknél és feleleteknél az eljárás éppen az, mint a tanórákon. Ha esetleg idegen is kérdez és a gyermek megakad, a tanító rögtön siessen segítségére, hogy a gyermek ne zavarodjék meg. Ha pedig a gyermek véglegesen megzavarodott, akkor hagyjunk fel a kérdezéssel és ültessük le.

A vizsga vezetője a tanító, tehát a kérdéseket is ő teszi fel. Ha tehát idegen is akarja kérdezni a gyermeket, mondja meg a tanítónak, hogy mi után érdeklődik s azután a tanító e tárgykörből adja fel a kérdéseket.

256. Mai nap egyesek hangokat hallatnak a vizsga ellen és eltörlését kívánják. Azt mondják, hogy a vizsga kínozza, gyötri a gyermeket és a vizsgán nem ítéltető meg, hogy mit tud a gyermek és mennyit fáradott a tanító.

Igaz, hogy némelyik gyermek fél, sőt reszket a vizsgán; de ez nem ok arra, hogy a vizsgát eltöröljük, hiszen akkor az iskolákat is meg kellene szüntetnünk, mert bizony vannak gyermekek, akik félnek és rettegnek az iskolától, amikor először lépik át küszöbét. A gyermekek óriási zöme örömmel várja a vizsga napját és rajtuk bátorodnak a félénkebbek is. Az a valami, ami a félénkebbeket elfogja, nem félelem, hanem izgatottság, amely az első néhány kérdés után hamarosan elmúlik és a következő vizsgán már nem is jelentkezik.

Amikor az iskola rendszerébe állította a vizsgát, már számolt az élet követelményeivel. Tudta, hogy az embernek nagyon gyakran kell idegenek előtt megjelennie s a vizsga erre előkészíti a gyermeket. A gyermek az életben sohasem tanítója előtt mutatja meg, hogy mit tud; a vizsga pedig ehhez is szoktatja az embert.

Igaz, hogy a vizsgán jelenlevők nem tudják megítélni, hogy egész éven át mennyit fáradott a tanító. De ez nem hiba, mert ez nem is célja a vizsgának. Mind az iskola, mind a vizsga nem a tanítóért van, hanem a gyermekért. Azt pedig idegenek is megítélhetik, hogy mit tudnak a gyermekek, ha a vizsga a kellő pihentetéssel elég hosszú ideig tart, mert itt csak a gyermek feleleteit kell megítélni s erre — tekintve, hogy népiskoláról van szó — mindenki képes.

A vizsga arra is való, hogy a szülőknek érdeklődését az iskola iránt ébren is tartsa annál inkább, mert a népiskola a parasztságnak egyedüli iskolája; erre pedig a vizsga nagyon alkalmas.

Tehát a vizsga nagyon észszerű dolog.

MÁSODIK SZAKASZ.

A MÓDSZERTAN ANYAGA.

257. E szakaszban sorra vesszük az egyes tárgyakat avégett, hogy miképen tanítsuk azokat a maguk egészében és egyes részeikben. Hogy tárgyalásunkban rendet tartsunk, azért minden egyes tárgynál bizonyos egymásutánhoz kell alkalmazkodnunk. Ezért előbb a tárgy anyagát határozzuk meg és ezt az anyagot felosztjuk az egyes osztályok között. Miután az anyagot már ismerjük, áttérünk a tárgy ismeretforrásaira, azután a tudományos módszerekre, azután a tanítási módszerre vagy tanítási alakra, azután a tanítás menetére, azután a taneszközökre és tanszerekre, végül pedig a heti óraszámot határozzuk meg.

Az anyagnak osztályokra való felosztásánál a tényleges állapotot vesszük tekintetbe, tehát a népiskolának hat osztályra való felosztását. Mindazáltal az általunk követelt következő három osztálynak az anyagát is megmondjuk röviden.

258. E szakaszban az egyes tárgyak anyagát teljes részletességgel határozzuk meg és osztjuk fel az egyes osztályok között. Az anyag meghatározásánál a parasztság szükséges tudása, továbbá illő és hasznos tudása a mértékadó. Itt nagyon kell vigyáznunk arra, hogy jól ítéljük meg, mi tartozik a parasztság szükséges és illő tudásához és mi az, amit még a parasztembernek is hasznos tudni. De az anyagot jól is kell megmagyaráznunk, mert nincs veszedelmesebb, mint a felületes tudás. A felületes tudás nemcsak abban áll, hogy hallunk ugyan valamiről, de alapjaiban és okaiban nem ismerjük, hanem még inkább abban, hogy tudásunkat nem tudjuk visszavezetni minden igazság végső alapjára,

az Istenre. Ezért **az iskolának szigorúan vallásos alapokon kell nevelnie.** Ha az iskola nem vallásos, akkor bármilyen jól is magyarázza az egyes igazságok közelebbi alapjait, mégis csak felületes tudást ad, mert nem ismerteti meg a gyermekeket minden igazságok végső alapjával. Az Isten nélkül való tudás csak kárára van az egyes embernek és veszélyezteti a társadalom békés fennállását.

Még fontosabb, hogy a gyermeknek mintegy vérévé váljék az Isten akaratához való alkalmazkodás. A tudás nem cél a nevelésben, hanem eszköz, hogy az ember mindig és minden körülmények között jól cselekedjék, t. i. eszes természetének megfelelően és eszes természetén át az Isten akaratának megfelelően. Neveljük a gyermeket mélyen vallásossá. Ha az összes iskolákat az egész vonalon, a legalacsonyabbtól föl a legmagasabbig, igazi vallásos szellem hatná át, nem kellene félnünk a vallás-, erkölcs-, haza- és társadalomellenes tanoktól, mert ezeket a vallásos iskola száműzné a világból. És ha mégis akadnának, akik ilyen tanokat hirdetnének, nem igen volnának követőik, mert a mély és buzgó vallásosság megvédené az embereket a hamis tanításoktól.

Végül a tananyagnak osztályokra való elosztásánál arra kell vigyáznunk, hogy mindegyik osztály részére csak annyit vegyünk fel, amennyit a gyermekek jól megtanulhatnak. Így elkerülhetjük a túlterhelést.

ELSŐ FEJEZET.

VALLÁSTAN.

ANYAG.

259. Mivel nem a természetes rendben élünk, hanem ez a rend természetfölötti rend, azért **a vallástan anyagának meghatározásánál és osztályokra való elosztásánál csakis a természetfölötti rendre lehetünk tekintettel.** És amikor a természetfölötti, tehát a keresztény vallást tanítjuk, ugyanakkor a természetes vallást is tanítjuk, mert ez amannak szükséges föltétele.

A vallástan tanítása oly régi, mint a kereszténység. Az első vallástanító maga Jézus Krisztus volt. Utána az apostolok következtek, de az ő működésük inkább hitterjesztés volt. Mégis már az apostolok korában is vannak a vallásoktatásnak nyomai; szent Péter apostol Kornéliust, szent Pál apostol pedig Philippiiben a fogházört készíti elő vallásoktatással a keresztiségre. Amint a hitközségek szerveződnek, megkezdődik a rendszeres vallásoktatás. Aki keresztény akart lenni, előzetes oktatását a vallástanban a katechumenatus intézményében nyerte. Ez az intézmény a II.

század közepén már fennállt és a III. században már kifejlett rendszere volt. Amikor a kath. egyház felszabadult, a kereszténység rohamosan terjedt és szokásba jött a csecsemők megkeresztelése, a katechumenátus intézménye rohamosan visszaesett, mert mindig kevesebb és kevesebb lett, aki felnőtt korában keresztelkedett meg. Az V. század vége felé, de különösen a VI. század elején a katechumenátus intézménye eltűnőben van és lassan eltűnik.

A gyermekek vallásoktatása a szülői házban kezdődött; és amikor a katechumenátus szünőfélben kezdett lenni, akkor a plébániákon és később a kolostorok mellett iskolák kezdtek keletkezni, a mai népiskolák ősei, ahol a gyermekek vallásoktatásban részesültek.¹ A vallásoktatás céljaira szolgált a templom is. Mondhatjuk, hogy a gyermekek vallásoktatása az iskolában történt, a felnőtteké a templomban.²

260. A vallástan amaz igazságokkal foglalkozik, amelyeket kivétel nélkül minden embernek, aki eszével már él, ismernie kell és magatartásában hozzájuk kell alkalmazkodnia. Minden embert az egész vallás kötelez és nem csak egyik vagy másik része. Aki eszével már él, vagyis tud különbséget tenni jó és rossz között és ebből még bizonyos következtetéseket levonni, továbbá ismeri az Istent is, bár csak homályosan, annak mindazt meg kell tennie fejlettségéhez mérten, ami az ember és Isten között lévő viszonyból folyik s amit az ész és kinyilatkoztatás által ismerünk. Amikor az Istent már ismerjük, bár homályosan is és különbséget teszünk az erkölcsi jó és erkölcsi rossz között, ezt értelmes természetünkön át az Isten által előírt rendhez viszonyítva tesszük. Ez a rend nem más, mint a vallás által követelt rend. Tehát annak, aki eszével már él, ismernie kell az egész erkölcsi rendet, következésképpen ennek szükséges előfeltételét is, t. i. a vallást, azaz ismernie kell az egész vallást következményeivel együtt. Itt nincs helye ama kifogásnak, hogy nem tudtam, mert van vétkes tudatlanság is, ami szintén bűn.

261. Amikor a gyermek iskolába kerül, már tud különbséget tenni az erkölcsi jó és rossz között (II. könyv), nem ugyan az egész vonalon, mégis sok esetben képes megmondani, hogy mikor cselekszik jól és mikor rosszul, mit szabad és mit nem szabad tennie; végül ismeri az Istent is, bár csak homályosan. (II. könyv). Ha pedig az Istent még nem ismerné a szülők vétkes hanyagsága miatt, akkor az iskolában megismerheti az első hetekben. Már a 6—7 éves gyermek is képes erre s ezt a tapasztalat bizonyítja. És ha képes erre, akkor már a 6—7 éves gyermeknek ismernie kell az egész vallást és az egész erkölcsi rendet.

¹ Lásd erre Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig, 1906.

² A vallásoktatás történetére lásd: Mihályfi Ákos: Az igehirdetés (1927) 200. és következő oldalait.

Ezzel nem azt mondjuk, hogy minden részletében és a legnagyobb aprólékossággal, hanem azt, hogy főbb vonásaiban, de az egészet, hogy a gyermek gyermeki helyzetében minden körülmények között tudja, hogy mihez kell alkalmazkodnia. Már a gyermek cselekedetei is átfogják az egész erkölcsi rendet, tehát ismernie kell azt egészen, még pedig előzményével a vallással együtt.

262. A mondottakból nevezetes következményt vonhatunk le. Ez pedig az, hogy **a népiskola mindegyik osztályában az egész vallástant kell tanítanunk**, tehát az első osztályban is és ezt az egymásra következő években bővítjük, nagyobb és nagyobb részletességgel tanítjuk. Ez még természetesebbnek tűnik fel, ha meggondoljuk, hogy az iskola a nevelés tökéletesítője. Tehát **a népiskolai vallásoktatás** nem egyenes vonalban, hanem **koncentrikus körökben halad előre**, mindegyik osztály az előző évben tanultakat tanulja, de bővebben és részletebben.¹

263. Mivel mindegyik osztálynak az egész vallástant kell tanulnia, azért mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy mi a kereszténység lényege, vagyis a kereszténységben melyek azok az igazságok, amelyek a többinek mintegy kiindulópontját alkotják és amelyekből a többi levezethető vagy köréjük csoportosítható. Ezt szükséges tudnunk, mert csak így határozhatjuk meg az egyes osztályok anyagát, hiszen minden dologban a dologhoz tartozó részek a lényeg körül csoportosulnak. Azonban a kereszténység lényegének a meghatározása nem a neveléstan feladata s ezért ennek fejtegetésébe nem bocsátkozunk, hanem készen vesszük át a hittudománytól.²

A kereszténység lényege a következő: a) „a kereszténységnek egyik alapvető vonása éppen a kétféle Istenfiúságnak, a valóságosnak és fogadottnak, megkülönböztetésében rejlik és pedig oly értelemben, hogy a valóságos Fiúság nemcsak előképe, hanem a megváltás által egyszersmind létesítője is a fogadott fiúságnak;”³ b) a két Istenfiúság között a megváltás közvetítőként szerepel; c) a kereszténység lényegéhez tartozik még az egyház és végül d)⁴ a keresztény vallás egyetemes volta.

A népiskola a vallástan keretében erkölcsant is tanít. Ha a vallástan tanítása koncentrikus körökben halad, akkor az erkölcsant tanítása is. Tehát az erkölcsantban is kell lennie oly lényegnek, amely köré az összes erkölcsi igazságokat csoportosíthatjuk.

¹ A vallásoktatásnál a koncentrikus körökben való haladásnak a híve pl. Mihályfi Ákos: (Az igehirdetés. 1927, 248—249. oldal), Th. J. Scherg (Der Lehrer im Religionsunterricht. 1927, 42. oldal). stb. — A népiskolában a vallástannak a tanítása koncentrikus körökben már régen meghonosodott, a progresszív haladást csak a legújabb időben kezdik hangoztatni. (Göttler és mások.)

² Zubriczky Aladár: A kereszténység lényege. 1907.

³ Ugyanott 64. oldal.

⁴ Ugyanott 86. oldal.

E lényeg az Isten tíz parancsolata (II. könyv) és az egyház öt parancsolata.

A kereszténység lényegét mindegyik osztályban tanítjuk a szükséges előismeretekkel és következményeikkel együtt; továbbá az erkölcsi törvényekből az Isten tíz parancsolatát és az egyház öt parancsolatát, hogy a gyermek korának megfelelően minden körülmények között tudja, mit tegyen és mihez alkalmazkodjék.

Tehát **minden osztályban tanítunk a kétféle Isten-fiúságról, a megváltásról, az egyházzal, a keresztény vallás egyetemes voltáról, az Isten tízparancsolatáról és az egyház öt parancsolatáról**, amihez még az előzmények és bővítések járulnak.

Ezek után a népiskolai vallásoktatás anyagát a következőképpen oszthatjuk fel az egyes osztályok között, tekintetbe véve a gyermekek értelmi felfogó képességét és a rendelkezésre álló időt.

I. OSZTÁLY.

264. 1. Isten (mindenütt jelenlévő, szellem, egy, három személyű, Szentháromság).
2. Teremtés (fogalma, napok száma és ennek erkölcsi jelentősége, vasárnap megszentelése és megszentelésének módja, szentmise kötelező hallgatása, mindenhatóság, gondviselés).
3. Angyalok (szellemek, bukásuk, jó angyal és ördög, Isten nem teremtett ördögöt, őrzőangyal és rendeltetése).
4. Ember (teremtése, rendeltetése, hasonlósága az Istenhez, a lélek létezésének némi bizonyítékai: beszéd, tanulás, gondolkodás, — paradicsom, bukás, áteredő bűn és terhes következményei: az értelem meghomályosodása, az akarat meggyöngyülése és rosszra való hajlandósága, betegség, halál, a sok rossz).
5. Káin és Ábel (és ezzel kapcsolatban a szentmiséről mint áldozatról).
6. Vízözön (és ezzel kapcsolatban valami a bűnről, mint a legnagyobb rosszról).
7. Az angyal üdvözli Szűz Máriát.
8. Jézus születése (Jézus istensége, Szűz Mária mint Isten anyja, keresztény időszámítás kezdete).
9. Pásztorok.
10. Három király (aprószentek, házszentelés).
11. Tizenkét éves Jézus (és ezzel kapcsolatban a templom mint Isten háza).
12. Jézus megkeresztelése és megkísértése.
13. Jézus első csodája (csoda fogalma).

14. Jézus és a naimi ifjú (és ezzel kapcsolatban valami az utolsó ítéletről, feltámadásról, mennyországról, poklóról, tisztítóhelyről és a tisztítóhelyen szenvedő lelkekért való imádkozás kötelességéről).
15. Jézus szeretete a gyermekek iránt.
16. Jézus szenvedése (utolsó vacsora, Oltáriszentség szerzése, az Oltáriszentségről annyi, hogy a gyermek tudja, mi az és Vele szemben való viselkedés; — megostoroztatás, tövissel koronázás, keresztfeszítés, a megváltás és ezzel kapcsolatban a valóságos Istenfiúság és a fogadott).
17. Jézus feltámadása és mennybemenetele.
18. Egyház (fogalma, egyetemessége, pápaság, parancsainak kötelező volta, szervezete, papság iránt való tisztelet).
19. Isten tíz parancsolata (Isten imádása és a szentek tisztelete között lévő különbség, Szűz Mária és a kereszt különös tisztelete, káromkodás és eskü, vasárnap megszentelése, szülők és előljárók tisztelete meglehetősen nagy részletességgel, a tulajdon, lopás, talált jószág, hazugság, megszólás, rágalmazás).
20. Felebaráti szeretet és megnyilatkozása.
21. Egyház öt parancsolata (szentmise hallgatás, böjt, szentgyónás és szentáldozás).
22. Szentségek (valami a keresztségről, Oltáriszentségről, szentmiséről, szentáldozásról és szentgyónásról).
23. Bűn (áteredő és személyes bűn, bocsánatos és halálos bűn).
24. Imádság (kötelező volta, szükségessége, kereszttetés, Miatyánk, Üdvözlég, Hiszekegy, Úrangyala, asztali áldás, rövid reggeli és esti ima, különösen pedig a rózsafüzér).

265. Talán mondhatja valaki, hogy ez kissé sok az első osztályban. Nem sok, ha meggondoljuk, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok körében is sokat tanul a gyermek a vallástanból. Az imádságokat a vallástan s a beszéd- és értelemgyakorlatok körében tanulja meg a gyermek. A rózsafüzért pedig megtanulja, ha a tanítás előtti és utáni szokásos, Miatyánk és Üdvözlég helyett az olvasó egy-egy tizedét imádkozza az iskola. Így 5—6 hét alatt biztosan kezeli a rózsafüzért és a hittitkokat is megtanulja. Ezt a tapasztalat mondhatja velünk. Az első osztály vallástani anyagában lévő erkölcsi igazságokat a beszéd- és értelemgyakorlat is tárgyalja. Végül a beszéd- és értelemgyakorlatok az időszakokhoz is alkalmazkodnak és így is segítik a vallástant. Így pl. karácsony előtt Krisztus születéséről is beszélünk, húsvét előtt Jézus szenvedéséről és feltámadásáról, halottak napja előtt a tisztítóhelyről stb. Észrevevesszük tehát, hogy bőséges idő van a vallástan anyagának az elvégzésére a vallástani, valamint a beszéd- és értelemgyakorlati órákon.

II. OSZTÁLY.

266. A második osztály anyaga ugyanaz, mint az első osztályé, csak néhány kérdéssel bővítve adjuk és még néhány bibliai részletet veszünk hozzá.

A katekizmusból a bővítések a következők:

1. A katolikus ember külső ismertető jelei (dicsértessék a Jézus Krisztus köszönés, kereszttetés, szobában szentkép vagy kereszt használata, érem és rózsafüzér állandó hordása, kereszt vagy szobor és templom előtt kalaplevétel).
2. Teremtés (a keresztényeknél miért a vasárnap a hetedik nap és nem a szombat).
3. Ember (az emberi lélek létének a bizonyítékai; a bűnbeesés után Ádámra és Évára és a kígyóra kiszabott büntetések; Szűz Mária mentessége az áteredő bűntől).
4. Az utolsó ítélet (végbemenetele, a pokoli tűz sajátága, a pokol és tisztítóhely különbsége, a tisztítóhelyen szenvedő lelkek segítése).
5. Szűz Mária különös tisztelete.
6. Lopás és csalás részletebben.
7. Valami a haragról.
8. Ünnepek (megszentelésük és fogadalmi ünnep).
9. Felebaráti szeretet (szegények és árvák segítése, koldusokkal szemben való viselkedés).
10. Kereszttség (fogalma, a keresztelés módja, kinek szabad keresztesnie, hányszor szabad fölvenni a keresztséget).
11. A többi szentség (legalább meghatározásában. Különös gond fordítandó a szentgyónásra és szentáldozásra, mert a második osztályból már gyónni és áldozni mennek a gyermekek. Ezért a bűnbánat szentségéből tanítjuk: meghatározását, az öt részt, a gyónás mikéntjét, a gyónás tulajdonságait, különösen a halálos bűnök megvallását szám szerint és főképen a tökéletes természetfölötti bánatot. Az Oltáriszentségből pedig: meghatározását, a szentmise és szentáldozás meghatározását, Jézusnak mindkét szín alatt való valóságos és lényeges jelenlétét, a szentmise részeit, a szentáldozáshoz szükséges belső és külső előkészületet, az egy szín alatt való áldozást, az Oltáriszentség iránt való mélyszégyen hódolatot és hálát).
12. Imádság („oltalmazd alá futunk,“ „emlékezzél meg“ és még megmagyarázzuk az imakönyv használatának szükségességét és módját).

A bibliából még a következő részeket tanítjuk: Ábrahám, Izsák feláldozása, József, Mózes. Mindezt nagyon röviden és még

megemlíti Dávid királyságát. Az újszövetségből tanítjuk még: Jézus megsokasítja a kenyeret, Jézus kikorbácsolja a zsidókat a templomból, Jézus szenvedése kissé részletesebben, Jézus halála kissé részletesebben és a megtörtént csodák, Szent Péter primátusa. Végül tanítjuk még Szűz Mária halálát, a szent kereszt felállítását és ezzel kapcsolatban az ereklye fogalmát és tiszteletét.

III. OSZTÁLY.

267. a) *Katekizmus.* 1. Az ember rendeltetése és célja s e cél eléréséhez szükséges eszközök.

2. Katolikus keresztény hit (hit fogalma, keresztény hit fogalma, keresztény hit forrásai, kinyilatkoztatás, szentírás, szent-hagyomány, hit szükséges volta).

3. Apostoli hitvallás és 12 ágazata.

Első ágazat (Isten fogalma és tulajdonságai, teremtés és gondviselés, angyalok és bukásuk, első emberpár és bűnbeesése. Mindez néhány kérdéssel bővebb az első és második osztály anyagánál).

Második ágazat (Jézus mint Isten Fia, fogadott fiúság).

Harmadik ágazat (megtestesülés titka, Jézus születése az első és második osztály anyaga szerint, szent József hivatása).

Negyedik ágazat (Jézus szenvedése és szenvedésének célja, értéke, önkéntes volta).

Ötödik ágazat (pokoltornác fogalma és Jézus feltámadása mint legnagyobb bizonyíték istensége mellett).

Hatodik ágazat (Jézus mennybemenetele).

Hetedik ágazat (testünk feltámadása, utolsó ítélet jelenségei és végbemenetele, valamint a külön ítélet).

Nyolcadik ágazat (Szentlélek Isten).

Kilencedik ágazat (egyház fogalma, alapítása, szervezete, pápaság, az egyház ismertető jelei, szentek egyessége).

Tizedik ágazat (bűnök bocsánata).

Tizenegyedik ágazat (testünk feltámadása).

Tizenkettedik ágazat (mennyország, pokol, tisztítóhely, a négy utolsó dolog).

4. Az Isten szeretetéről és a felebaráti szeretetről szóló parancs, mint az első és második osztályban.

5. Isten tíz parancsolata:

Első parancsolat (Istennek belső- és külsőképen való imádása, hit, remény, szeretet, bálványozás, babona, szentségtörés, szentek és különösen Szűz Mária tisztelete, ereklyék tisztelete).

Második parancsolat (káromkodás, átkozódás, eskü, fogadalom).

Harmadik parancsolat (vasárnap megszentelése, testi és szellemi munka).

Negyedik parancsolat (a szülők, előljárók tisztelete és a nekik való engedelmesség nagy részletességgel).

Ötödik parancsolat (az ember testében és lelkében való kártevés, öngyilkosság, botránkoztatás, harag).

Hatodik parancsolat (piszkos beszédek).

Hetedik parancsolat (lopás, csalás, rablás, uzsora, más vagyonának megrongálása, kölcsön, talált jószág).

Nyolcadik parancsolat (hazugság, csúfolás, gyanúsítás, megszólás, rágalmazás).

Tizedik parancsolat (idegen vagyon megkínánása, szegénység és gazdagság).

6. Az anyaszentegyház öt parancsolata:

Első parancsolat (ünnepek megszentelése).

Második parancsolat (ünnepen a szent mise hallgatásának kötelező volta).

Harmadik parancsolat (bőjt és megtartása katolikus mivel tunknak külső jele).

Negyedik parancsolat (húsvéti szent gyónás és szent áldozás).

Ötödik parancsolat (tiltott idő).

7. Erény (szándék, erény fogalma, isteni és erkölcsi erények).

8. Kegyelem (fogalma, segítő és megszentelő kegyelem).

9. Szentség (fogalma, száma, ereje, felosztása).

Kereszttség (fogalma, szükségessége, kinek szabad keresztelnie, keresztelés módja, keresztszülők).

Bérmálás (fogalma, a hozzá való előkészület).

Oltáriszentség és bűnbánat szentsége lehetőleg nagy részletességgel és a gyakori szentáldozás).

Utolsó kenet (fogalma, hatása).

Egyházi rend és házasság meghatározásaikban.

10. Szentelmények (szentelés, áldás, szenteltvíz, szentelt tárgyak).

Imádság (fogalma, szükségessége, haszna, a mindennap használatos imádságok és különösen a rózsafüzér, érmek, röpimák).

b). *Biblia*. A világ teremtése, első emberpár, bűnbeesés, Káin és Ábel, vízözön, Noé fiai, babiloni torony, Ábrahám, Izsák, Jákob, József, Mózes, Jób, bírák, királyok, próféták, babiloni fogság, zsidók kiszabadulása, Machabeusok; Jézus születése, élete, tanítása, csodatettei, szenvedése, halála, feltámadása, mennybe menetele.

IV. OSZTÁLY.

268. A negyedik osztályban ugyanazt tanulják a gyermekek, mint a harmadikban, csak néhány kérdéssel és néhány bibliai részlettel bővítik és kerekítik.

Katekizmusból a bővítések a következők: a hit észszerűsége; — Isten létének bizonyítékai részletesebben; — angyalok bukása—

nak oka a szentatyák szerint; a pápa csatlakozhatatlansága; — az irgalmasság testi és lelki cselekedetei; — imádás és tisztelet között a különbség; — oltárereklyék; — mikor szabad esküd-nünk; — a szellemi munka mikor lesz szolgai munka; — háború és halálbüntetés; — kamat és mikor jogos vagy jogtalan a kamat; — a világi törvény nem fűdi az uzsora fogalmát; — vágykeresztség és vérkeresztség; — házasság katolikus és nem-katolikus között.

A bibliából pedig főképen Jézus életét tanítjuk kissé részletesebben.

V—VI. OSZTÁLY.

269. Ezekben az osztályokban ugyanazt tanulják a gyermekek, mint a negyedikben, csakhogy mindegyik osztály az előző év anyagát bővíti, kerekíti, néhány kérdéssel és néhány bibliai részlettel terjedelmesebbé teszi. Ezekben az osztályokban a magyarázat is behatóbb, hogy a gyermekek jól megértsék a vallást és teljes világosságban álljon előttük, hogy az embernek legelső kötelessége lelkéről gondoskodni, ami magában foglalja minden más kötelességének hű és pontos teljesítését is. Ezekben az osztályokban mindig határozottabban és határozottabban követeljük az egyes kérdések megokolását és konkrét esetekre való alkalmazását. Jézus életénél pedig az akkori zsidó viszonyokra is áttérünk és ezt megmagyarázzuk, hogy a gyermekek jobban megérthessék azt az ellenállást, amellyel Jézusnak állandóan küzdenie kellett. Végül az V. és VI. osztályban teljes egészében adjuk az erkölcsi zsinórmértéket, t. i. minden embernek az Isten akaratahoz kell alkalmazkodnia, amelyet természetes eszünkkel és a természet-föltölti kinyilatkoztatás által ismerünk meg.

VII—IX. OSZTÁLY.

270. Ha a népiskola osztályainak a számát emelnék hárommal, akkor a vallástan e három osztálynak is tárgya lenne. Itt szintén azt tanítanók, amit a hatodik osztályban, de a fontosabb dolgokat még jobban megalapoznók. Ilyenek: az Isten léte; az embernek föltétlen függése az Istentől; az ember célja és rendeltetése; Jézus Istensége; a kereszténység isteni eredete; a pápaság intézménye; a papság iránt való különös tisztelet; a társadalmi egyenlőtlenségek oka és szükségessége; szegénység és gazdagság; munka, szellemi munka felsőbbsege és szükségesebb volta a testi munkánál; kegyelem, gyakori szentáldozás; végül, hogy igazi hazaszeretet, amely a hazáért önzetlenül dolgozni, cselekedni, élni, sőt meghalni is képes, csak vallásos alapokon lehetséges. Mindazáltal tartózkodnunk kell olyan tanítástól, amelyet a népiskolai gyermek nem érthet meg jól és őt megzavarhatja. Ilyen pl. a darwinizmus cáfolata.

271. Ha az iskola csak részben osztott vagy teljesen osztatlan, akkor is ugyanazt tanítjuk, de a magyarázatnál az I. és II., III. és IV., V. és VI. osztályt összevonjuk. Mivel mindegyik osztály a közvetlenül alacsonyabb osztály anyagát tanulja, csak néhány kérdéssel bővebben, azért az osztályoknak ez az összevonása lehetséges anélkül, hogy egyik osztály a másikat zavarná vagy fenntartaná. A magyarázat anyaga mindig a felsőbb osztály anyaga, amely az alsóbb osztály anyagát is magában foglalja. Ekkor az alsóbb osztály csak részletesebben hallja anyagának a megmagyarázását, ami az alsóbb osztály előmenetelére csak jótékony befolyással lehet, sőt a következő évben a magasabb osztály anyagának jobb és alaposabb megértését segíti elő. Így mindegyik osztály anyagának a gyermek értelmi felfogó-képességéhez mért teljes magyarázatát kapja. És ha leckét adunk, akkor mindegyik osztály a maga anyagából kapja leckéjét és a kikérdezésnél is az osztályokat anyagukból kérdezzük. Tehát a felsőbb osztály az alsóbb osztállyal együtt feleli az alsóbb osztály anyagát, de a bővítéseket már csak a felsőbb osztálytól kérdezzük.

Tehát a vallástannál két-két osztály összevonható. Sőt elég gyakori az az eset is, hogy a III., IV., V., VI. osztályt is összevonhatjuk, mert vallástani anyaguk majdnem egyezik. Így összevonhatjuk a III., IV., V., VI. osztályt a következő részek magyarázatánál: ember célja és rendeltetése; teremtés; angyalok; első emberpár bukása; valóságos és fogadott Istenfiúság; Jézus szenvedése, halála, feltámadása és mennybemenetele; egyház; szentgyónás és szentáldozás, szentmise; imádság stb. és a bibliában majdnem minden részletnél.

ISMERETFORRÁSOK.

272. A vallástan amaz igazságokkal foglalkozik, amelyek az Istenre, az emberre, az ember és Isten között lévő viszonyra, az ember rendeltetésére és céljára s a belőlük folyó következményekre vonatkoznak. Az Isten, rendeltetésünk az ember és Isten között lévő viszony s a belőle folyó következmények érzékein és tapasztalatunkon kívül esnek és csupán eszünk által ismerhetők meg. Ezért a vallástani igazságoknál az ismeretforrás az értelem (fogalom, ítélet, következtetés, bizonyítás.) A gyermek a szülői házban főképen tekintély által ismeri meg a vallási igazságokat, amihez kevés esze s még az Isten kegyelme, t. i. a hit kegyelme járul; azonban a népiskolában már észérvekkel is tesszük felfoghatóvá. Természetes, hogy a hit kegyelme akkor is működik, mert az Isten senkitől sem tagadja meg ezt, ha nem tusakodik ellene. Igaz, hogy az Isten fogalma oly fogalom, amelynek mélyére sohasem fog hatolni az emberi ész; de ez nem is szükséges, hogy örök üdvösségünket megnyerhessük. Ide csupán azt szükséges tudnunk, hogy van Isten, mi teremtményei vagyunk és teremtményi voltunkból folyó összes következményeket, ame-

lyeket eszünkkel megismerhetünk, elfogadjuk és gyakoroljuk. Ennek megismerésére pedig képes az emberi ész (a hit kegyelmének a támogatásával), képes az emberi akarat megvalósítására (ugyancsak az isteni kegyelemmel); de képes a népiskolába járó gyermek esze is, akarata is, ha a gyermek felfogó képességének megfelelő módon és okosan magyarázzuk a dolgokat és a megfelelő módon gyakoroltatjuk a gyermekkel a kötelességeket. Tehát *a vallástannál az egyik ismeretforrás az értelem.*

273. Bár a gyermek a hit kegyelme segítségével némileg észérvekkel is megismeri a (természetes) vallás igazságait, mégis ez igazságok megismerésénél, de főképen elfogadásánál, illetőleg gyakorlásánál a tanító tekintélye is közrejátszik és nemcsak az első vagy második osztályban, hanem még inkább a VII.—IX. osztályban. A gyermek okos magyarázat mellett gyöngye eszével is megismeri a (természetes) vallás igazságait, bár nem annyira világosan, mint a felnőtt. Amikor a gyermek így megismeri a (természetes) vallás igazságait, egyúttal kötelezettséget is fog fel, hogy szerintük éljen. De a gyermek akarata még gyöngye és határozatlan; ingadozik, vajjon elfogadja-e eszének a szavát. Ekkor a tanító tekintélye lép közbe, tökéletes példájának befolyásával megszünteti a gyermeki akarat határozatlanságát, határozott irányba tereli, amennyiben azt eszközli, hogy azt, amit a gyermek eszével megismert, akarata elfogadja és megvalósítsa. A tanító tekintélye az észet is segíti, mégis főképen az akaratra van elhatározó befolyással. Tehát **a vallástannál a tanító tekintélye is ismeretforrás, mégis leginkább az akaratot hajtja az ész uralma alá.**

274. A természetes vallás igazságainak egyedüli ismeretforrása az értelem és nemcsak a felnőttél, hanem a népiskolai gyermeknél is, mert a tanító tekintélye csak segíti az észet, főképen pedig az akaratot hajtja az ész uralma alá. Azonban az Isten és végső célunk megismerése, bár pusztán ésszel is lehetséges, mégis sok nehézségbe ütközik és főképen a természetes vallásnak eredeti tisztaságában való megvalósítása nehéz. Ezért már a természetes vallásnál is szükségünk van a legalább formaszertírt természetfölötti kinyilatkoztatásra is. Ez hittétel. Tehát *a természetes vallás tanításánál a második ismeretforrás a természetfölötti kinyilatkoztatás, vagyis az isteni tekintély.*

275. Vannak a keresztény vallásban oly igazságok is, amelyeket eszünk természetes erejével képtelenek vagyunk felfogni, hanem csak a természetfölötti kinyilatkoztatásból ismerhettük és ismerjük meg azokat. Tehát *a vallástanítás ismeretforrása a természetfölötti kinyilatkoztatás, azaz az isteni tekintély is, amely az értelem által lehozott igazságokat is jobban megerősíti és szentesíti.*

276. A gyermek az iskolában megtanulja, hogy az, amit az Isten mond, mind teljes igazság, amit föltétlenül el kell fogadnunk bár némely dolog felfogására képtelen az emberi ész. Itt az Isten

tekintélye az ismeretforrás. E tekintély az által igazolja magát a gyermek előtt, hogy a gyermek megismeri az Istent és megismeri Őt, mint végtelenül igazat és szentet. Azonban más kérdés az, hogy az Isten valóban tett-e kijelentéseket és e valóban megtörtént dolgot hogyan tudhatja meg a gyermek. Természetes, hogy a gyermek ezt nem ismerheti meg természetes eszével, sem az isteni tekintély alapján. *A gyermek ezt csak a tanító tekintélye által tudhatja meg, a tanító meg folytonosan az egyház tekintélyére hivatkozik és az egyház tekintélyét az Isten tekintélyére vezeti vissza.*

277. Ha már a természetes vallás igazságainak a tanítása megköveteli a tanítótól a tündöklő példát, hogy a gyermek azokat megvalósítsa, akkor még inkább a természetfölötti igazságok tanítása, amelyekhez eszünkkel nem férhetünk. A természetfölötti igazságok messze felülmúlják értelmünket és ezért a gyermek elfogadásuknál, valamint a gyakorlatba való átvitelüknél látni is akarja a tanító példáját, vajjon elfogadja-e a tanító és megvalósítja-e. Mivel pedig a vallástan tanításával az a célunk, hogy a gyermek most és később egész életét a vallás igazságai szerint rendezze be, azért **a vallástan tanításánál a tanító példájának nagy jelentősége van.**

MÓDSZEREK.

278. A vallás tárgya az Isten. Az Isten teljesen érzékfölötti lény, tehát csak értelmünkkel ismerhető meg. A vallástanításban a legfontosabb az Isten megismertetése. De képes-e a gyermeki ész az Isten megismerésére?

Önmagukban csak amaz igazságok világosak, amelyeket mindjárt felfogunk és rögtön elfogadunk, amint értelmünk előtt megjelennek. Ezeket bizonyítanunk nem kell, sőt nem is lehet. Ezek a gondolkodás alaptörvényei, a közvetlen tudati tények és a látható világ létezése. Az Isten fogalma nem ilyen fogalom, nem világos önmagában, hanem gondolkodás által lesz bizonyossá. Vannak-e tehát oly bizonyítékok, amelyekkel az Isten létét még a gyermeknek is kimutathatjuk anélkül, hogy a természetfölötti kinyilatkoztatásra is hivatkoznánk. A felnőtt megismerheti az Istent természetes eszével. Hát a népiskolai gyermek?

Ilyen bizonyítékoknak kell lenniök, mert akkor, ha nem volnának, a gyermek nem lenne köteles az Isten tiszteletére, ami által nevelés lehetetlen lenne, de az isteni tekintély is a levegőben lógna. És tényleg vannak ilyen érvek. A fizikai istenérvek közül a világtani és célszerűségi érv ellenállhatatlanul kényszeríti még a 6—7 éves gyermeket is az Isten létének az elfogadására, csak a gyermek felfogó képességének megfelelően adjuk elő, mert a gyermek nem tusakodik az oksági érv általános érvénye ellen. E bizonyítás nem is annyira nehéz, ha meggondoljuk, hogy a gyermek már otthon is hallott valamit az Istenről, környezete is

istenhívő, a lelkiismeretes tanító példájával is támogatja a bizonyítást és a gyermek romlatlan szíve az isteni kegyelem segítségével önkénytelenül is az Isten után tör. Isten léte érzervekkel már a népiskolában is bebizonyítható és már az első osztályban is. E bizonyítást az egymásután következő években mindig teljesebbé és teljesebbé tesszük.

Amikor azt mondjuk, hogy már az első osztályos gyermek is érzervek alapján teljes bizonyossággal megismeri, hogy van Isten, aki mindeneknek föltétlen ura, ezt nem úgy kell értenünk, hogy az első osztályos gyermek csupán érzervek alapján ismeri meg az Istent. Igen, már az első osztályos gyermek is megismeri az Istent érzervek alapján is, és ami az érzervekben a gyermeknek még homályos vagy nem egészen érthető, azt a tanító tekintélye és példája, valamint a hit kegyelme teljes világosságba helyezi. Így tehát mondhatjuk, hogy **a népiskolai gyermek megismeri az Istent, még pedig teljes bizonyossággal.**

279. Az Isten létének a bizonyítása indukcióval történik, mert a hatásból az okra, a következményből az előzményre, a tárgyilag későbbiből a tárgyilag előbbire haladunk. A való rendben mindennek a kezdete az Isten, de megismerésünkben a tárgyilag későbbi előbb van, mint az Isten. Tehát *a vallástan egyik bizonyító eljárása az indukció.*

280. A vallás tárgya az Isten és alánya a lélek. Miután az Isten létét már bebizonyítottuk a gyermekeknek, következik a vallás másik alapvető kérdésének a bizonyítása, t. i. mi az ember célja és rendeltetése.

Az ember célja az Isten dicsőítése és az örök üdvösség megnyerése. Hogy az ember célja az Isten dicsőítése, azt dedukcióval bizonyítjuk be a gyermekeknek, mert az Isten létezéséből, illetőleg amaz általános igazságból indulunk ki, hogy az Isten mindent a saját dicsőségére teremtett. Tehát *a vallástannak a második bizonyító eljárása a dedukció.*

Amikor azt akarjuk bizonyítani, hogy az ember célja még az örök üdvösség megnyerése is, akkor abból a tapasztalati tényből indulunk ki, hogy kivétel nélkül minden ember boldog akar lenni, még pedig örökre és tökéletesen boldog; de az ember az annyira keresett és óhajtott boldogságot nem találja fel itt a földön, mert itt minden ideiglenes, mulandó s a halállal mindent itt hagyunk; ezért az ember boldogsága az Isten. Tehát itt a tapasztalatból kiindulva indukcióval jutunk el az igazsághoz, vagyis *a vallástan egyik bizonyítási eljárása az indukció.*

281. A természetes vallásnak a két fő kérdése az Isten léte és az ember célja, amelyeket főképen indukciókkal értetünk meg a gyermekekkel. Miután a két fő alapigazságot már megismertettük, belőlük levezetésekkel oly igazságok birtokába juttatjuk a gyermekeket, amelyeket nem ismertek, vagy ha már megismerték azokat a szülői házban vagy más úton-módon, nem érzervekkel győződtek meg bizonyosságukról, hanem főképen tekintély útján.

Tehát a vallásban a két fő igazság megismertetése indukciókkal történik és azután majdnem állandóan dedukciókkal haladunk tovább. A tudományos tanítás lehetőleg dedukciókkal történik. Mivel pedig a népiskola a vallást mint tudományt tanítja, hiszen mint összefüggő és egységes egész adja elő és kötelessége is különösen itt mindent alapjaiban és okaiban magyarázni, hogy a gyermek értse önmagát és tudja, hogy miért kell így vagy úgy cselekednie és mindez csak dedukció útján lehetséges, azért a népiskola a vallásban a dedukció-bizonyítást alkalmazza, miután már indukciókból kiindult.

282. A vallással a legszorosabb összefüggésben van az erkölcsi rend, hiszen vallás nélkül elgondolhatatlan az erkölcsi rend. Ezért a népiskolai vallásoktatás alatt a vallást és erkölcs-törvényeket is megismerteti, hogy a gyermek minden viszonyok között ismerje a helyes cselekvési módot. Az erkölcstörvények megismertetésének az uralkodó bizonyítási eljárása a dedukció. (II. könyv.)

Az erkölcstörvények megismertetésével az a célunk, hogy a gyermek alkalmazkodjék is hozzájuk. A gyermek eszével megismeri az erkölcstörvényeket és világos lesz előtte, hogy szerintük kell cselekednie; de a hozzájuk való alkalmazkodás már az akarat dolga s ebben a gyermek gyöngye akaratereje támaszt keres. E támasz a tanító példája. Amikor a tanító tündöklő példát ad, ezzel nemcsak a gyermek akaratát segíti az erkölcstörvényekhez való alkalmazkodásban, hanem az észét is, hogy még inkább megismerje az erkölcstörvények föltétlenül kötelező voltát és a gyermeki akaratot hajlandóbbá teszi, hogy fogadja el az ész szavát. Tehát a tanító példája, illetőleg tekintélye némiképen ismeretforrás is abban, hogy az erkölcstörvények mindenkit köteleznek, mégis leginkább azt eszközli, hogy a gyermeki akarat készségesen fogadja el az ész szavát.

283. A vallás tanításánál nem elégedhetünk meg csupán a természetes vallással és a belőle folyó következményekkel. A keresztény embert nemcsak a természetes vallás, hanem a természetfölötti vallás kötelezi is. A keresztény embernek oly igazságokat is kell ismernie és oly kötelességeket is kell teljesítenie, amelyeket csak a természetfölötti kinyilatkoztatás által és a belőle vont következtetések által ismerhetünk meg. Ez igazságok megismertetésénél a természetfölötti kinyilatkoztatásból, vagyis az isteni tekintély által megadott igazságokból indulunk ki s a dedukciót alkalmazva haladunk tovább és tovább. Tehát a természetfölötti igazságoknál a természetfölötti kinyilatkoztatásból indulunk ki és dedukcióval vezetjük le a következményeket.

284. A bizonyításnál leggyakrabban a megalapozást (*demonstratio*) alkalmazzuk, mert az igazságot igazságból vezetjük le. Alkalmazzuk a cáfolatot is, de majdnem mindig csak az erkölcsi téren és sohasem történik ez tudományos alapon, hanem történe-

tek és elbeszélések alakjában. Így akarjuk megszerettetni a jót és megűtáltatni a rosszat, mert az elbeszélésekkel a rossz jogosulatlanságát és az erény szépségét mutatjuk ki. De erről már volt szó. (II. könyv.)

Ha az osztályok számát emelnék, akkor a cáfolat a következő három osztályban szintén történetek és elbeszélések alakjában történék, de néha némi tudományos színezete is lehetne. Mindazáltal a cáfolat ereje még itt is a történeteken és elbeszéléseken, tekintélyeken és a tanító példáján nyugodnék, mert a 11—14 éves gyermekre nagyobb hatása van az elbeszélésnek, mint az elvont okoskodásnak.

A vallási és erkölcsi téren a legjobb cáfolat a tanítónak kifogástalan példája.

285. A népiskolában a vallásoktatásnál főképen a deduktív bizonyítást alkalmazzuk. Azonban a dedukciót támogathatjuk indukcióval is, amennyiben történeteket vagy elbeszéléseket mondunk el az egyes vallási igazságok és erkölcstörvények jobb megvilágítására és könnyebb megértésére. Amikor dedukcióval ismertetjük meg az igazságot, de indukciót is alkalmazunk, akkor az indukció sohasem szerepel, mint olyan, amellyel azt a vallási igazságot vagy erkölcstörvényt megismertetni akarnók. Az indukció csak segíti a dedukciót, vagyis ha a gyermek dedukcióval valamely igazságot már megismert, ezt az igazságot indukcióval, t. i. történetekkel és elbeszélésekkel jobban vagy más oldalról megvilágítjuk, más igazságokkal való összhangzatosságát kimutatjuk. A vallásoktatásnál a legtöbb igazságot dedukcióval ismertetjük meg s azután indukcióval támogatjuk. Ekkor a dedukció az észhez szól és így hozzuk mozgásba az akaratot, míg az indukció, t. i. a történetek és elbeszélések még jobban megmozgatják az akaratot és késztetik az ész szavának az elfogadására. Ez a gyermek természete miatt van, mert szereti, hogy az ész okoskodásait gyakorlati példákban is bemutassuk. Így az ész segítségére hívjuk a képzelet segítségével az érzelmeket is, ami által az akaratot elhatározásában, valamint a jó cselekedetek állandó gyakorlásában támogatjuk.

Amikor a dedukciót indukcióval támogatjuk, ez tulajdonképen az ú. n. kongruens bizonyítás, mert a történetek és elbeszélések már föltételezik azt az igazságot, amelyet tárgyalunk, csak jobban vagy más oldalról világítjuk meg. Tehát *a vallástanításnál a kongruens bizonyításnak tág tere van.*

286. Tapasztaljuk, hogy a gyermek nagyon szereti a történeteket és elbeszéléseket, sőt rajong értük. Ha fárad, figyelme lankad vagy az érdeklődés elveszőben van, történetek vagy rövid elbeszélés felvillanyozza őt és a tanítás folytatható oly eredménnyel, mint annakelőtte. Ezért nagyon ajánlatos a dedukciót indukcióval tarkítani, mert a történet és elbeszélés állandóan ébren tartja a figyelmet, ami pedig az ész sikeres tevékenységéhez szükséges föltétel. A dedukció az észet működteti, míg az indukció már az

akaratot is működésbe hozza. A dedukció az észen át hat az akaratra, az indukció pedig az akaraton át az észre. E kölcsönös hatás megtermi gyümölcsét: a gyermek megismeri az igazságokat és azoknak megfelelően fog cselekedni is, ha még a tanító példája kifogástalan lesz.

Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a vallástanításnál az igazságok megismertetésének az útja főképen a dedukció. Az indukció csak támogatja a dedukciót, hogy az akaratot hozza mozgásba a jó felé. Az indukciónak a fő célja nem az ész felvilágosítása, hanem az akaratra való hatás. Azonban indukciót alkalmazunk a vallás két alapvető kérdésénél is: az Isten létének a bizonyításánál és az ember céljának (az örök üdvösség megnyerése) a meghatározásánál. A vallástanításnál dedukcióink kiindulási pontját vagy indukció által nyerjük (Isten léte, ember célja), vagy a természetfölötti kinyilatkoztatásból merítjük (természetfölötti igazságok), vagy önmagukban világos elvekből vezetjük le (természetes erkölcstörvények első csoportja; lásd II. könyv). Tehát *dedukcióink kiinduló pontja: indukció, természetfölötti kinyilatkoztatás és az önmagukban világos erkölcsi elvek.*

287. A tanító nemcsak tanít, hanem példát is ad; sőt a példa a nevelés tulajdonképeni képviselője. (I. könyv.) A gyermek a tanítónak mint tekintélynek a példájából megismeri, hogy adott körülmények között melyik a helyes cselekvési mód és még inkább megismeri, hogy a vallási és erkölcsi igazságok kivétel nélkül minden embert köteleznek. De nemcsak ezt ismeri meg a gyermek a példából, hanem azt is, hogy a vallási és erkölcsi igazságoknak megfelelő magatartás mily harmónikussá teszi az életet. És mert a gyermek még tudja, hogy tartozik magát alávetni tanítója akaratának (I. és II. könyv), azért a tanító példáját készségesen elfogadja és hozzá alkalmazkodik. A gyermek a tekintély elve alapján a tanító példájából megismeri az észszerű életet és ezt elfogadja, mert kötelezettséget érez arra, hogy nevelője példáját kövesse. (I. könyv.) E kötelezettség tudatossá teszi a gyermek tetteit, mert e kötelezettség amaz erkölcsi alapelvnek a következménye, hogy a gyermek szülőit tisztelni tartozik; tehát akkor, amikor a szülők a gyermek elé állítják a tanítót mint nevelőt, a gyermek a szülői tiszteletből származó engedelmességnél fogva elfogadja a tanítót nevelőjének és példáját követi. Így az, hogy a gyermek tanítója példáját követi, észszerű okokból történik és ezért a tanító példájának a követése tudatos cselekedeteket vált ki a gyermekből. De a gyermek cselekedeteit még tudatosabbakká tehetjük. Amikor a gyermek az előbb említett kötelezettségtől hajtva tanítója példáját követi, jól cselekszik és tudatosan teszi a jót; de a tudatosság nem vonatkozik a jó cselekedetre mint ilyenre, hanem pusztán a tanító példájának az utánzására. Mivel pedig a tanító lényegesen más viszonyok és más körülmények között cselekszik, mint a gyermek úgy, hogy a tanító viszonyai és körülményei csak némely pontokban egyeznek a

gyermek viszonyaival és körülményeivel, míg a legtöbb pontban különböznek egymástól; továbbá a nevelésnek az a célja, hogy a gyermek most és később az ő megadott és szigorúan meghatározott körülményei között cselekedjék jól, ide pedig szükséges, hogy a gyermek az erkölcsi jócselekedeteket ne csak mint a tanító példájának utánzását, hanem magukban is ismerje, mert csak így következethet minden megadott körülményére, azért a cselekedeteket önmagukban is megmagyarázzuk. Ezt már a tanítás végzi el. Így azután a tanítás segítségére megy a példának. A példa azt mondja, hogy mindig az erkölcstörvényeknek megfelelően kell cselekednünk, a tanítás pedig azt mondja a gyermekeknek, hogy a tanultakat miképpen alkalmazzák saját viszonyaikra és körülményeikre. A példa mintegy általánosan ösztönöz a jóra és folytonosan kitartásra buzdítja a gyermeket, míg a tanítás a helyes cselekvés tényleges okát mondja meg, valamint egyes esetekben a cselekvés helyes módját. Tehát a tanítás a példa szolgálatában áll, mert a gyermek a tanító példáját mostani és későbbi körülményeire alkalmazza. Így a tanító példája mintegy összefoglalja a tanítást, az egyes vallási és erkölcsi igazságokat összeköti egymással, egységbe fűzi, egyiket a másikkal nagyobb világosságba helyezi és főképen az akaratot az ész uralma alá hajtja; vagyis **a példát úgy is lehet felfognunk, mint a vallási és erkölcsi igazságok kongruens bizonyítását.**

288. Miután már tudjuk, hogy melyek a vallástanítás bizonyítási eljárásai, azért azt is tudjuk, hogy mily módszereket alkalmazunk. Az indukciónak megfelel az analitikai módszer, mert egyes adott dolgokból indulunk ki, hogy általános igazsághoz emelkedhessünk, t. i. az Isten létehez és az ember rendeltetéséhez. A dedukciónak pedig a synthetikus módszer felel meg, mert az alapokból, az általánosból indulunk ki, hogy a következtetésekkel a kevésbbé általánoshoz és az egyes esethez jussunk. Tehát *a vallástanítás módszere az analitikus és synthetikus módszer.* Mivel pedig az uralkodó bizonyítási eljárás a dedukció, azért *a vallástanítás uralkodó módszere is a synthetikus módszer.*

289. Van a népiskolai vallástannak egy része, amely szorosan véve nem tartozik a vallástan és erkölcstan anyagához; mégis a népiskola a vallástan keretében tárgyalja, mert máshol nem tárgyalhatja, bár szüksége van rá. Ez az emberi lélek és halhatatlansága. Hogy van-e az embernek lelke, itt tapasztalati tényekből és megfigyelésekből indulunk ki, tehát indukciót használunk. Indukcióval ismeri meg a gyermek, hogy az embernek lelke is van és ez szellemi állomány. Azután pedig dedukcióval bizonyítjuk be, hogy az ember lelke halhatatlan. E bizonyítások mindig teljesebbek és teljesebbek lesznek osztályról-osztályra. Az első és második osztályban a lélek létezését inkább a természetfölötti kinyilatkoztatásból és a tanító tekintélye alapján ismeri meg a gyermek, bár észérveket is használunk a bizonyításnál; de már

az ötödik és hatodik osztályban észérvek alapján is bizonyos lesz a lélek létéről és halhatatlanságáról.

TANÍTÁSI ALAK.

290. A vallástan uralkodó bizonyítása a dedukció. A dedukció már ismert igazságból indul ki, hogy levezetésekkel újabb igazságokhoz jussunk. Amiből a dedukciónál kiindulunk, azt már tudja a gyermek és ezért alkalmas kérdésekkel felaprózható a dolog úgy, hogy a gyermek a kérdések és feleletek szakadatlan egymásutánját hallja. Tehát *a vallástanításnál a tanítási alakok közül a kérdező alak használandó*, mert használható is.

291. Indukcióval élünk az Isten létének, valamint a lélek létének a bizonyításánál és az ember céljának a meghatározásánál. Az indukciónál már ismert dolgokból indulunk ki, hogy így jussunk az általánosabbhoz. Amiből az indukciónál kiindulunk, azt már ismeri a gyermek és ezért alkalmas kérdésekkel vezethető az általánosabb megismerésére. Tehát az indukciónál is alkalmazható tanítási alakul a kérdező alak. E szerint kimondhatjuk, hogy *a vallástanításnál az uralkodó tanítási alak a kérdező mód.*

292. A vallástanítás uralkodó tanítási alakja a kérdező mód, de még sem kizárólagos. Gyakran az előadási móddal kell kevernünk, különösen a nehezebb és fontosabb részeknél, hogy a gyermek ne essék hitbeli vagy erkölcsi tévedésekbe.

Amikor azt mondjuk, hogy a vallástanítás uralkodó tanítási alakja a kérdező mód, ez nem azt jelenti, hogy a gyermek minden kérdésünkre pontos és határozott feleletet ad, vagy felelete legalább is közel áll az igazsághoz. Bizony többször rossz feleletet kapunk és még többször nem is kapunk feleletet. Mégis kérdést kérdés után teszünk fel, ha mindjárt magunk is felelünk a fölített kérdésekre, hogy kérdéseinkkel megszabjuk a gyermek gondolkodásának az irányát és megtanítsuk őt biztosan ítélni és jól következtetni.

Az első és második osztályban, de különösen az elsőben legtöbbször a tanító felel a fölített kérdésre, mert a még csak most gondolkodni tanuló gyermek nem veszi észre, hogy a fölített kérdésre adandó válasz által mely irányban kell következtetnie. De a többi osztályban mind ritkábban és ritkábban felel a tanító a fölített kérdésre, mert az egyes osztályok csak bővítik az előző osztály anyagát és ezért a gyermek már tud következtetni a kérdező mód által, hiszen a dolog velejét az előző osztályban már tanulta és némileg már gondolkodni is megtanult. A kérdező mód osztályról-osztályra tökéletesebben alkalmazható.

293. Történetek és elbeszélések elmondása vagy bibliai részek tárgyalása csak az előadási mód szerint lehetséges. De még itt is az erkölcsi tanulságok levonása és a cselekedeteknek erkölcsi megítélése a gyermek dolga, tehát *a kérdező mód használandó.*

294. Mindenekelőtt a célt tűzzük ki, hogy a gyermek tudja, miről lesz szó s ezáltal érdeklődését fölkeltsük, figyelmét lekössük. A célt mindegyik vallástani órán megmondjuk.

295. Miután a célt már kitűztük, vagyis megmondottuk, hogy miről fogunk beszélni, átmegyünk az előkészítésre. Az előkészítésben a gyermek régebbi ismeretei után kutatunk, hogy bennük kiindulópontot találjunk további tárgyalásunkhoz. Mivel a népiskolai vallásitanítás anyaga osztályról-osztályra koncentrikus körökben bővül, azért a II.—IX. osztályban az előkészítés abból áll, hogy felújítjuk a gyermeknek már az iskolában szerzett amaz ismereteit, amelyek a szóban lévő dologhoz kiindulópontul szolgálnak. Az előkészítés könnyen megy a II.—IX. osztályban, mert itt határozottan tudjuk, hogy melyek és milyenek a gyermek előismeretei, amelyekből kiindulnunk kell és a gyermek már gondolkodni is tud az osztályhoz mérten. Nehezebb az előkészítés az első osztályban, mert ide a szülői házból kerül a gyermek és ezért nem tudjuk határozottan, hogy melyek és milyenek a gyermek előismeretei, hanem csak általában, amennyiben csak általában ismerjük a gyermeket. Nehézzé teszi az előkészítést az is, hogy a gyermek tulajdonképpen csak az első osztályban kezd tanulni, rendszeresen gondolkodni és fegyelmezetlen gondolkodásának megfelelően beszédje is rendszertelen. Az előkészítés nehéz az első osztályban, de nem annyira nehéz, hogy különösebb erőfeszítést követelne, hanem csak nehezebb, mint a többi osztályban. Ki a gyermeket figyelmesen vizsgálja és tanulmányozza s megfigyeléseit nem hagyja nyom nélkül elveszni, az még az első osztályban is eléggé könnyen boldogul.

A II.—IX. osztályban mindegyik vallástani órának van előkészítése, ha új dolgot adunk elő, mert ez osztályok legalább is az előző évben tanultak olyant, amiből kiindulhatunk. Már az első osztályban az előkészítés néha elmarad és a cél kitűzése után mindjárt a tárgyalásba fogunk, mert a gyermeknek a szóban lévő dologról nincsenek előismeretei, de oly ismeretei sincsenek, amelyekből kiindulva a szóban lévő dolgot megismertethetnők. Ezeket tekintély által ismeri meg a gyermek és ezért a tekintélyt mondhatjuk előkészítésnek. Ilyen pl. az angyalokról szóló rész, az áteredő bűn titka s általában a természetfölötti kinyilatkoztatásból nyert igazságok. Az előkészítés nagyon ritkán még a II. osztályban is elmarad.

296. Az előkészítés után következik a tárgyalás. Itt az első osztályban fejtegetjük a dolgot, a többi osztályban pedig az előző évben tanultakat bővítjük és teljesebbé tesszük. Tárgyalása mindegyik vallástani órának van, ha új dolgot adunk elő, mert itt történik a dolog megismertetése.

Az első és második osztályban a vallástannak nagy részét a beszéd- és értelemgyakorlatok alkalmával dolgozzuk fel. E

részeknél az első és második osztályban a tárgyalás annyira összekeveredik az előkészítéssel, hogy e kettő között alig lehet megvonni a határvonalat. Ilyen részek: a szülők tisztelete, az imádság, a vasárnapi misehallgatás, általában a vasárnap megszentelése stb. E részeket a gyermek már a beszéd- és értelemgyakorlati órán tanulta úgy, hogy a vallástani órán inkább csak kikérdezzük, mint tárgyaljuk. A tárgyalás legfőlegbb abból áll, hogy e dolgokat valami kis elbeszéléssel vagy történetkével hozzuk vonatkozásba s így akarjuk a gyermekekben jobban megrögzíteni.

297. Amikor a gyermekek ismerik az új dolgot, akkor ezt az új dolgot kapcsolatba és vonatkozásba hozzuk a régebbi ismeretekkel és összehasonlítást teszünk az új és régebbi ismeretek között, úgy, hogy a lényeges jegyek köré csoportosítjuk az esetleges jegyeket, mert a következő fokozatban a dolog meghatározását akarjuk adni. Ez az összehasonlítás nem mindig lehetséges, mert többször a szóban lévő tárgy természete olyan, hogy nem jutunk meghatározáshoz. De már az új ismeretnek a régebbiekkel való kapcsolata többször lehetséges, mert a vallástant mint tudományos egészet tárgyaljuk, tehát részei szerves egészben vannak egymással és ezért kapcsolatba is hozhatók egymással. Igaz, hogy a II.—IX. osztály csak bővíti az előző év anyagát és ezért a bővítés szoros kapcsolatban van a bővítéssel. De itt nem azt a kapcsolatot értjük, amelyben a bővítés a bővítéssel van, hiszen ezt a tárgyalás fokozatában végezzük el, hanem értjük azt a kapcsolatot, amelyben a bővítés a bővítettnél át a gyermek más és régebbi ismereteivel van összeköttetésben. A bővítésnek a bővítéssel való kapcsolata a tárgyalás fokozatában történik; de a bővítésnek a régebbi ismeretekkel való összekapcsolása az összehasonlítás fokozatának a feladata.

Amikor a tárgyalt dolog oly természetű, hogy a népiskolában meghatározáshoz nem jutunk, akkor az összehasonlítás abból áll, hogy a gyermeknek most szerzett ismereteit szerves kapcsolatba hozzuk régebbi ismereteivel. Ha pedig a szerves kapcsolat csak a bővítéssel lehetséges a népiskolában, akkor az összehasonlítás fokozata elmarad.

298. Ezután megalkotjuk a szóban lévő dolog fogalmát, vagyis meghatározását adjuk, ahol meghatározás alatt értjük a leíró és lényeges meghatározást. E meghatározás nem mindig tudományos meghatározás, de mégis némiképen meghatározás, mert a dolog lényeges jegyeiből valamit magában foglal. Az ily meghatározásokat évről-évre teljesebbé tesszük. (II. könyv.) Pl. az első és második osztályban az Istenről ezt mondjuk: az Isten a világ Ura és a mi mennyei Atyánk; a harmadik osztálytól kezdve pedig ezt mondjuk: az Isten önmagától való legtökéletesebb szellemi lény. Vagy pl. az emberről ezt mondjuk a népiskola összes osztályaiban: az ember testből és lélekből áll (fizikai

meghatározás); de a VI. osztályban ezt is mondjuk róla: az ember eszes állat (metafizikai meghatározás).

Néha a tárgyalt dolog természete olyan, hogy nem kell meghatározást adnunk, következőleg a meghatározás el is marad. Pl. amikor a vasárnap megszenteléséről van szó, nem adjuk a vasárnap meghatározását, mert nem is szükséges; de a megszentelés meghatározását sem adjuk, hanem a tárgyalás fokozatában csak azt fejtegetjük, hogy miképen kell megszentelnünk a vasárnapot. Máskor pedig a meghatározást a tárgyalás fokozatában adjuk, t. i. amikor a természetfölötti kinyilatkoztatás által megismert dolgokról van szó (pl. az egyes szentségek) és e meghatározásból vonunk következtetéseket. Ez esetben az ötödik fokozat mint a fogalomalkotás fokozata elmarad, de mégis megmarad mint összefoglalás, mert ekkor a megmaradt részt kiérdezzük, összefoglaljuk.

Oly esetek is vannak, amikor adhatnánk meghatározást és mégsem adunk a népiskolában, pl. amikor az engedelmességről van szó. Ekkor a tárgyalás fokozatában minden oldalról fejtegetjük az engedelmisséget, hogy a gyermek világosan és határozottan megismerje s azután az ötödik fokozatban a magyarázatot rövid összefoglalásban kikérdezzük. Ilyenkor azért nem adunk meghatározást, mert az engedelmisségnek részekre való osztása által teljesen határozott fogalma lesz a gyermeknek az engedelmisségről és a meghatározást úgy is elfelejti. Ekkor a dolog lényeges jegyeinek csak szavakban való kifejezése marad el, míg a fogalom ott él a gyermek lelkében. Így járunk el mindamaz erényeknél, amelyeknek mindennaposaknak kell lenniök (szeretet, engedelmség, szorgalom, őszinteség stb.).

299. Végül a tanultakat a gyermek életére alkalmazzuk és egyes konkrét esetekre, meghatározott cselekedetekre vonatkoztatjuk. Azután feladjuk a leckét. Ez az alkalmazás fokozata. Ha a tárgyalás fokozatában kis történetkét vagy rövid elbeszélést is elmondottunk, akkor a benne végbemenő cselekedeteket erkölcsi oldalukról megítéltetjük.

Az alkalmazás fokozata tulajdonképen abban áll, hogy a megismert igazságokhoz való szigorú és következetes alkalmazkodást követeljük a gyermektől. Ez a nevelés célja is.

300. Ha bibliai részt adunk elő, akkor a cél kitűzése után többnyire a tárgyalásba fogunk. Az előkészítés legfőlegbb abból áll, hogy a most tárgyalandó bibliai részt összekötjük az előző órán tanult bibliai résszel. A tárgyalás fokozata abból áll, hogy a bibliai részt elmondjuk. Ezután az összehasonlítás fokozatában, ha lehetséges, a bibliai részt összekötjük a katekizmusban tanult megfelelő résszel. Azután az ötödik fokozatban az elmondott bibliai részt kérdések alapján röviden elmondatjuk a gyermekekkel. Végül megítéltetjük a cselekedeteket erkölcsi oldalukról: levonjuk az erkölcsi tanulságot és feladjuk a leckét.

301. Az első osztályban a katekizmust és bibliát egyszerre tanítjuk, más szavakkal: a bibliát a katekizmus keretében tárgyaljuk. A bibliai részeket is elmondjuk és mint elbeszéléseket követeljük a gyerektől; ellenben a katekizmust beemléztetjük, illetőleg betanítatjuk, mert ez a fontosabb. A biblia a katekizmusnak csak háttéréül szolgál.

302. Az első osztályban a katekizmusi részeket említtetjük; de nem az összes kérdéseket, hanem csak a fontosabbakat és nehezebbeket. Pl. ki az Isten, mi végre vagyunk a földön, mik az angyalok, kicsoda Jézus Krisztus, melyik a főparancsolat, mi az Oltáriszentség stb. Az első osztályban nem kell mindegyik kérdést említtetnünk, mert sok olyan kérdés van, amelyeket a magyarázatból is megtanulnak a gyermekek. Pl. miképen kell a vasárnapot megszentelnünk? Erre a felelet: a vasárnapot úgy kell megszentelnünk, hogy elmegyünk a szentmisére és nem szabad dolgoznunk. Ezt a gyermek a magyarázatból emlézés nélkül is megtanulja, hiszen ebben a gyakorlati élet is segíti őt. Vagy pl. kinek kell vasárnap szentmisére járnia? Erre a felelet: vasárnap mindenkinek kell szentmisére járnia; de még sem kell a nagyon öregnek, a betegnek és a kis gyermeknek, aki még nem jár iskolába. Ezt is a gyermek magyarázatból tanulja meg emlézés nélkül. Még több ilyen kérdés van. De hogy miért vagyunk a földön, t. i. azért vagyunk a földön, hogy az Istent megismerjük, Őt szeressük, Neki szolgáljunk és ez által üdvözlünk, vagyis a mennyországba jussunk, — ezt a gyermek a magyarázatból csak megérti, de elmondani nagyon dőcögve mondja el. Ezért az ilyen kérdéseket beemléztetjük.

Hogy mely kérdéseket kell beemléztetnünk és melyeket nem, azt a tanítónak kell megítélnie. Ezt a tanító akkor veszi észre, amikor az összefoglalás fokozatában a magyarázatot kikérdezi. Ha a gyermekek eléggé folyékonyan mondják el a magyarázatot kérdések alapján, akkor az emlézés fölösleges időpazarlás, mert a folytonos ismétlés által megtanulják; de ha sehogyan sem vagy akadozva megy az elmondás, akkor azt a kérdést említtetnünk kell. A nem említtett kérdéseket a folytonos ismétlés által éppen olyan jól tudják a gyermekek, mint a beemléztetteket.

Amikor a gyermek az első osztályba kerül, az első napokban még nem tud rendszeresen beszélni s ezért a vallástánból az első 10—12 kérdést is említtetjük, hogy szokják a teljes mondatban való feleléshez. Innen kezdve már csak azokat a kérdéseket említtetjük, amelyeket a gyermekek az összefoglaláskor nagyon nehezen mondanak el.

303. Sok helyen a bibliai részeket is említtetik az első osztályban. Ez azonban helytelen eljárás. Helytelen, mert a bibliai részek formája az elbeszélés, az elbeszéléseket pedig itt-ott kérdésekkel támogatva eléggé könnyen mondják el a gyermekek.

Minek kössük a szavak bizonyos rendjéhez, amikor nem ez a lényeges, hanem a tartalom, amelyet képesek elmondani. Más-képen van ez a katekizmus egyes kérdéseinél. Itt is a tartalom a lényeges; de hogy az emlékezet a logikai egymásutánt jobban megtarthassa, azért a szavak egymásutánjához kötjük, hogy a szó segítse az emlékezetet, míg a bibliai résznél elégséges megmondani a gyermeknek, hogy miről beszéljen és rögtön eszébe jut a történet lefolyása, mert az emlékezetet a képzelet is segíti, ami a katekizmusi résznél nincs meg. Emléztetni olyasmit, amit a gyermek úgy is jól tud, lélekölő munka, rettenetesen unalmas; de felfoghatatlan is a gyermeknek, hogy miért kell kínlódnia és gyötrődnie.

304. Az első osztálynak még nincs vallástani könyve, ami természetes, mert a gyermek csak itt tanul meg olvasni és az olvasottakat némileg megérteni. Azonban a második osztálynak már van könyve, még pedig a katekizmus és biblia együtt, vagyis a bibliai részek a katekizmusi részek között vannak. A második osztállyal már nem emléztetünk, hanem otthonra leckét kap. A katekizmusi részeket szóról-szóra tanulja meg a gyermek, vagy a maga szavaival mondja el, a bibliai részeket pedig otthon csak elolvassa és azután a saját szavaival mondja el. Ez nem lesz nehéz a második osztálynak, mert anyaga megegyezik az első osztály anyagával, csak kissé bővebb; de jó magyarázat mellett az iskolában is megtanulja a dolgokat.

305. A III.—IX. osztálynak már külön van katekizmusa és külön van bibliája. Mindegyik osztály leckét kap hazulra. A katekizmusi részeket szóról-szóra tanulja, vagy a saját szavaival mondja el, a bibliai részeket pedig csak saját szavaival mondja el. Még megjegyezzük, hogy a bibliai részeknél is Jézus szavait vagy más jellegzetes mondásokat szóról-szóra követeljük a gyermekektől.

306. A III.—IX. osztályoknak könyve van, még pedig minden következő évben más és más vallástani könyve. Tehát helytelen eljárás az, hogy egyes katekizmusok pl. a harmadik és negyedik osztály anyagát (sőt az ötödik és hatodik osztály anyagát is) egyszerre s egy könyvben tárgyalják. Ekkor a harmadik osztályban a lecke feladásánál kihagyják azokat a kérdéseket és bibliai részeket, amelyek a negyedik osztály anyagához tartoznak. A leghelyesebb eljárás az, hogy a tankönyvírók mindegyik osztály anyagát külön-külön könyvben tárgyalják még akkor is, ha a felsőbb osztály anyagában csekély az alsóbb osztály anyagának a bővítése. A felsőbb osztály katekizmusa és bibliája szóról-szóra foglalja magában az alsóbb osztály anyagát, amihez a megfelelő részek a bővítések járulnak. Így könnyebben tanul a gyermek.

307. A vallásitanításhoz két könyvre van szükségünk: a *katekizmusra* és *bibliára*. A katekizmus vagy népiesen a káté a tulajdonképeni vallástant és erkölcsant foglalja magában, míg a biblia elmondja az emberiség kezdetének a történetét, azután hogy a bűnbeesés után, illetőleg a vízözön után miképen tartotta fenn az Isten az egy Istenben való hitet és a Megváltóban való reményt, végül a megígért Megváltónak, Jézus Krisztusnak, az életét tárgyalja.

308. A vallásoktatásra két könyvünk van: a katekizmus és biblia. Melyiket kell használnunk?

A XVI—XVIII. században a katekizmus volt a vallásitanítás vezérfonala. A XVIII. század végén a biblia is bevonult a tanításba és mind a kettőt külön-külön tanították: a katekizmus volt a kinyilatkoztatás rendszere, a biblia pedig a története. Ez így maradt a XIX. század közepéig. Így a katekizmus és biblia mint két külön tantárgy lépett fel. Csakhamar belátták a pedagógusok, hogy ez helytelen. Ezért Hirscher a katekizmust, mint a gyermekeknek nehéz és fárasztó dolgot, el akarta ejteni s csak a bibliát akarta megtenni a vallásitanítás vezérfonalának. Ez az eljárás azonban helytelen, mert a vallásitanításnál nem az a cél, hogy a gyermek az igazságok időrendi egymásutánját tudja, hanem a katolikus vallást ismerje meg a maga egészében. Ennek az eljárásnak még az is hibája, hogy a bibliában nincsenek meg az összes hitigazságok, mert a biblia a hitnek nem egyedüli forrása; de a biblia alapján az igazságok nem is dolgozhatók fel rendszeres egymásutánban. Tehát *a katekizmus nélkülözhetetlen*.¹ Mindazáltal a biblia nem mostoha gyermek, amelyet csak puszta olvasmányul kellene használnunk. A biblia szükséges, mert arra van hivatva, hogy a katekizmus igazságait megvilágítsa és a gyermekek szívébe vigye. Ezért *a katekizmus és biblia nem lehet két önálló tantárgy, hanem egy és ugyanazon tantárgynak két könyve, tehát e kettő-*

¹ „Il faut dans une maison d'Éducation des catéchismes bien organisés et bien faits, parce que l'instruction, une bonne instruction religieuse, est pour les enfants la première des nécessités et qu'une telle instruction ne se donne nulle part comme au catéchisme.“ (Dupanloup: De l'Éducation.¹⁶ 1923. III. kötet 555. oldal.) — A pedagógusok általában elhanyagolják a katekizmus méltatását, alig néhány szót szentelnek neki, papi dolognak tartják. Pedig a katekizmus más elbánást igényel. „Nehmen wir an, diesen wenig geachtete catechismus wäre einem Sokrates, Platon, Aristoteles in die Hände geraten; Staunen und Bewunderung hätte sie ergriffen und das Glück des gestilten Wissensdrangens sie erfüllt, angesichts des Lichtes, das ihnen so plötzlich aufgegangen, einer Lehre, welche uns die Rätsel löst, die Zweifel beantwortet, die Schwierigkeiten hebt, welche eine so wunderbare Verbindung stiftet zwischen Mensch und Gott, Erde und Himmel, zeitlichen und ewigen Dingen, und all das ohne Aufwand von Worten, ohne weitschweifige Auseinandersetzung, mit solcher Klarheit und Durchsichtigkeit der Sprache, dass es nichts weiter bedarf als der Ohren, um zu hören und eines empfänglichen Herzens, um zu glauben und zu lieben.“ (Giraud, rodezi püspök, pásztorlevele. Idézve O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 386—387. oldal.)

nek szerves összeköttetésben kell lennie egymással. Meyerberg ezt az összeköttetést úgy akarta megoldani, hogy az első és második osztályban a biblia legyen a hangsúly, de a katekizmussal összekötve; a III. és IV. osztályban a katekizmus a fő, amelynek a biblia történeti háttérül szolgál; az V. és VI. osztályban mind a kettő egymás mellett halad párhuzamosan. Schubert a katekizmust és bibliát összeolvasztani akarja, új katekizmust akar a bibliai történetek alapján, de az apostoli hitvallásnak szemmeltartásával. Nálunk Gerely József kísérelte meg kis képes bibliájában a katekizmus és biblia összeolvasztását. Ő a bibliához fűzte a katekizmus kérdéseit (bibliás katekizmus), pedig a katekizmus kérdéseire kellene fűznie a bibliát (katekizmusos biblia). Gerely szerint az I. és II. osztályban nincs külön katekizmus és biblia, hanem csak katekizmus a biblia alapján.

Mi itt a megoldás? *Mindegyik osztályban a vallástanítás gerince a katekizmus, amihez a biblia járul, mint az egészhez az integrális rész. Az I. és II. osztályban a katekizmus és biblia egy könyv, amelyben a katekizmusi kérdések alkotják a vázat, a bibliai részek pedig e váz kitöltői. A III. osztálytól kezdve a katekizmus és biblia mint könyv elválik egymástól. Az egész vallást a katekizmus tárgyalja, a biblia pedig ennek integrális része. Ezért valahányszor bibliai részt tárgyalunk, ezt a részt összekötjük a katekizmus megfelelő kérdéseivel. Ez az összeköttetés lehetséges, mert a gyermek az alsóbb osztályban tanult annyit a katekizmusból, hogy a felsőbb osztályban a bibliai részek összekötethetők a katekizmussal. Viszont a katekizmust is összekötjük a bibliával. Így a két könyvet, bár mindegyik önállóan tárgyalja a maga anyagát, a magyarázat szerves egészben köti össze.*

Lássuk ezek után a katekizmust és bibliát egyenkint!

a) KATEKIZMUS.

309. Napjainkban a vallásoktatás vezérfonala a katekizmus. Régebben katekizmusnak nevezték a katechumenekhez intézett kérdéseket és előszóval való tanításukat. Amikor a csecsemők keresztelese szokásba jött, akkor a keresztszülőkhöz intézett kérdéseket nevezték katekizmusnak. A XVII. századtól kezdve a gyermekek vallásoktatását kezdték katekizmusnak nevezni, még pedig protestáns kezdésre s azóta a vallástanítást és a vallástanítás vezérfonalául szolgáló könyvet katekizmusnak nevezik. Mindazáltal nem szabad azt gondolnunk, amint ezt a protestánsok mesélik, hogy a XVI. századig nem volt vallástanítás. Volt, csak nem katekizmus név alatt.¹

¹ Pl. Weissenburgi Otfried bencésnek (790—870 között) tulajdonítják azt a németnyelvű könyvet, amelyet az irodalomtörténetben Weissenburgi katekizmusnak neveznek és amely a hitoktatáshoz vezérfonalul szolgált. Azonkívül a XIV. és XV. században sok irat jelent meg „Speculum” cím alatt, amelyek nagyjából a mai katekizmusok anyagát dolgozták fel.

Az első vallástani könyvet katekizmus név alatt katolikus részről Wietzel György adta ki 1535-ben Lipszéban, amelyet azután sok más katekizmus követett. Közülük különösen kiválik Canisius Péter († 1597) katekizmusa 1554-ben, amely rövid idő alatt majdnem egész Európát meghódította és több mint két százezer példányt adott el a vallásnevelés vezérfonalául szolgált.¹

Canisius katekizmusával majdnem egyidőben jelent meg Xavéri szent Ferenc és Bellarmin bíboros katekizmusa. 1566-ban V. Pius pápa a tridenti zsinat rendeletéből kiadta a „Catechismus Romanus”-t, amely már nem annyira katekizmus a mai értelemben, mint inkább segédkönyv a papok számára. Innen kezdve egymásután jelennek meg a különböző országokban a különböző katekizmusok.

1847-ben Regensburgban megjelent Deharbe József katekizmusa és ezután, mint annak idején Canisiusé, ez a könyv lett a vallásnevelés kézikönyve Európa nagyobbik részében.²

310. *A katekizmus története Magyarországon.* Canisius katekizmusát magyarra fordította Telegdi Miklós 1562-ben³ és Váscsényi Gergely 1599-ben. Ez utóbbi katekizmus volt a vallásnevelés kézikönyve 1779-ig. Ekkor Batthyány primás magyarra fordította az ú. n. normalkátét⁴, amely a XIX. század közepéig volt használatban. De az egeri egyházmegyében Bellarmin katekizmusát használták a templomi hitoktatásnál. Később 1804-ben Bielik piarista pap írt egy katekizmust az egeri egyházmegyei iskolák számára, amelyet egy ideig a pécsi egyházmegyében is használtak.

Mészáros Imre 1850-ben lefordítja a Deharbe-féle katekizmust. Amikor Bartakovics 1851-ben egeri érsek lett, akkor elrendelte a Deharbe-féle katekizmusnak a Batthyány-féle normál-katekizmus nyelvezete szerint való átdolgozását és az iskolában kötelező tanítását. Az átdolgozást Tárcsányi Béla végezte.

Az 1858-ban tartott esztergomi zsinat szintén a Deharbe-féle katekizmust fogadta el, de nem az egeri, hanem új átdolgozásban, amelyet más egyházmegyek is elfogadtak. Így azután Deharbe alapján két katekizmusunk lett: az egeri és esztergomi.

E két katekizmus mellett más katekizmusok is megjelentek, amelyek az egeri és esztergomi katekizmusokat kezdik kiszorítani.⁵

311. Milyen tanítási alakja van a katekizmusnak mint könyvnek?

A katekizmus a vallástant és erkölcsant tárgyalja és mert tudományt tanít, azért összefüggő egésznek alkot, tehát folytonos-

¹ Braunsberger: Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des seligen Petrus Canisius. 1893.

² A katekizmus történetére lásd: Mihályfi Ákos: Az igehirdetés (1927) 208—214. oldalait.

³ Egyetlen példányát a baseli könyvtárban találták meg 1882-ben.

⁴ Mária Terézia által a Canisius-féle katekizmusnak az osztrák tartományok részére való átdolgozását nevezték normalkátének.

⁵ Mihályfi Ákos: Az igehirdetés. 1927, 214—218. oldal; — Erdújhelyi Menyhért: A kath. hitelemzés története Magyarországon. 1906.

ságot követel, amely folytonosság azonban nem időbeli vagy térbeli, hanem logikai folytonosság. A logikai folytonosságnak az a sajátja, hogy akkor, amikor valamely igazságból kiindulva következtetésekkel, illetőleg bizonyításokkal új igazsághoz jut, itt az ész mintegy megpihen, hogy azután az újabb igazságból kiindulva tovább folytassa útját. A gondolkodásban jártas és gyakorlott ész, amint az új igazság birtokába jutott, már keresi is belőle az utat, hogy belőle kiindulva vagy reá támaszkodva újabb és újabb igazságokhoz jusson el és ezt az utat gyakorlottsága miatt meg is találja. De a gyermek nem jártas, de nem is gyakorlott a gondolkodásban és bár esze, amikor valamely igazságot megismer, keresi annak következményeit vagy előzményeit, mégis a gondolkodásban való járatlansága miatt nem találja meg az utat, amelyen haladnia kell. Ekkor a tanító segítségére megy és kérdéssel vagy kérdésekkel a helyes irányba tereli őt. Ezért nagyon helyes, hogy a logikai folytonosságot kérdésekkel részekre osszuk, mert a gyermek így könnyebben megemésztí. Sőt logikai folytonosságot nem is taníthatunk másképen a népiskolában, mint úgy, hogy kérdésekkel felaprózzuk. A népiskola nemcsak tanít, azaz ismereteket közöl, hanem azért, hogy taníthasson, gondolkodni is kell tanítania. Ehhez még járul az is, hogy a gyermek csak a népiskolában kezd tanulni rendszeresen gondolkodni. Tehát gyakrabban kell őt megállítanunk és kérdéssel meg kell mutatnunk neki a gondolkodás helyes irányát, vagyis *a logikai folytonosság-nál a kérdező alakot kell használnunk* még akkor is, ha a tanító maga felel meg a föltett kérdésre. Mivel pedig a katekizmus a vallási és erkölcsi igazságok logikai folytonossága, azért *a katekizmusnak mint könyvnek a kérdező alakot kell használnia*. És valóban összes katekizmusaink kérdező alakban tárgyalják az anyagot. Így a katekizmus mint könyv és tanítása ugyanazt a tanítási alakot követi.

312. A katekizmus kérdései következtetések és bizonyítások zárótételei. E zárótételek előzményeit és bizonyításait a katekizmus nem foglalja magában, hanem csak a tanító magyarázata adja. A tanító magyaráz és magyarázatának zárótételét a katekizmus mint kérdést foglalja magában. Tehát akkor, amikor a katekizmust kikérdezzük, tulajdonképpen a zárótételeket kérdezzük. Ezért ha azt akarjuk tudni, vajjon a gyermek érti-e a katekizmusból elfelelt kérdést, akkor alkalmas kisegítő kérdésekkel a tanító magyarázata után tudakozódunk.

313. Most az a kérdés, helyes-e az, hogy a katekizmus kérdései csak a zárótételeket foglalják magukban.

Helyes, mert a zárótételek foglalják magukban a vallás és erkölcs igazságait és a gyermeknek tulajdonképpen ezt kell tudnia, mert a zárótételek magaviseletének, a szabályozói. Aki a zárótételeket jól tudja és cselekedeteiben hozzájuk alkalmazkodik, az eléri célját, de földi boldogságát is, mert e zárótételek amaz általános

elvek, amelyek az ember konkrét cselekedeteinek a zsinórmértékei.

314. A katekizmus kérdései egymásból folyók és következetesek legyenek úgy, hogy az egymásután következő kérdések a tanító magyarázatával és a tanítónak a gyermekekhez intézett kérdésekre adott feleletével együtt összefüggő előadást alkossanak. A katekizmus kérdéseit a tanító magyarázata és a gyermekek feleletei kötik össze.

b) BIBLIA.

315. Mondottuk előbb, hogy a katekizmus szükséges. Hát szükséges-e a biblia is?

Igaz, hogy a katekizmus keretében is képesek vagyunk tárgyalni a bibliát, de ez így nagyon szakadozott és összefüggéstelen. Sőt tárgyaljuk is a bibliát a katekizmussal együtt, ahol ezt a katekizmus megköveteli, hogy világosabbá tegyük a dolgot és a magyarázott résznek történeti igazolását adjuk, vagy történeti keletkezését is bemutassuk. Azonban valahányszor a bibliát a katekizmus keretében tárgyaljuk, mindannyiszor a biblia csak háttérül szolgál a katekizmusnak, amaz emezt segíti és támogatja. Való dolog, hogy a bibliának nincs is más rendeltetése, mint a katekizmus igazságait segíteni és támogatni, mert a *biblia nem lényeges része a vallástanításnak, hanem csak integrális része*. De Jézus élete annyira hozzátartozik a kereszténységhez és az ószövetség annyira rámutat Jézusra,¹ hogy tanácsos és hasznos az ó- és új-szövetséget összefüggően is tárgyalni, különösen pedig Jézus életét, hogy történeti és összefüggő átnézete is legyen Róla a gyermekeknek. Ha valaki csak a katekizmus keretében tanítja a bibliát és csak annyiban, amennyiben azt a katekizmus megköveteli, jó vallástanítást végez, ha különben megteszi mindazt, amit a siker érdekében megtennie kell a tanítás és példa terén. Azonban hasonlíthatatlanul tökéletesebb az az eljárás, amely a bibliát nemcsak a katekizmus háttéréül használja, hanem összefüggően is tárgyalja. Mivel pedig az iskola lényege a vallásos nevelés, sőt az iskola e vallásos nevelés tökéletesítője és a vallásos nevelés első-sorban és mindenekelőtt vallástanítással valósítható meg, azért a vallástanítást a lehető legtökéletesebbé kell tennünk annál is inkább, mert elegendő idő áll rendelkezésünkre. Tehát kimondhatjuk, hogy *a népiskolában szükséges katekizmus is és szükséges biblia is*, bár lehetnek körülmények (ha az iskola sokáig csukva van betegség miatt), amelyek miatt, ha elhagyjuk a bibliát mint önálló könyvet, ugyanazt az eredményt érjük el. Mert mi a cél? Az, hogy a gyermek megismerje a keresztény vallást, szerinte éljen

¹ „Die Bibel ist die Wiege der Geschichtschreibung der christlichen Völker; die Völkergeschichten wurden zur Weltgeschichte, indem sie sich an die heilige Geschichte ankristallisierten.“ (O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 388. oldal.)

és Jézus Krisztusban tökéletes eszményképet nyerjen. Már pedig ezt elérhetjük, ha a katekizmus mellett a bibliát összefüggően tanítjuk, de elérhetjük akkor is, ha a bibliát a katekizmussal együtt tanítjuk. Hogy ez utóbbi esetben a bibliai tudás kissé szakadozott lesz, az nem befolyásolja a vallástanítás sikerét és még kevésbé befolyásolja, hogy a gyermek a keresztény vallás szerint éljen, mert itt a nevelők példája a döntő. A bibliát mint önálló könyvet csupán az eljárás tökéletesebb volta követeli, nem pedig a nagyobb siker vagy a jobb eredmény a nevelésben.¹

316. Még az a kérdés, hogy a bibliát egész terjedelmében adjuk-e a gyermek kezébe, avagy csak kivonatossan.

A protestánsok hosszú időn át az egész bibliát adták a népiskolai gyermek kezébe, ami ellen később maguk a protestánsok tiltakoztak. A teljes biblia nem való a gyermek kezébe: a) mert a gyermek erkölcsileg még éretlen arra, hogy a bibliának minden részét olvashassa; b) mert a gyermek sokat nem ért meg belőle. Tehát *a bibliát csak kivonatossan adhatjuk a gyermek kezébe*, mégpedig úgy, hogy az eredetinek legjellegzetesebb részei szóról-szóra legyenek meg a gyermek bibliájában.

317. A biblia, mert történeteket mond el, az előadási módot használja. Vannak, illetőleg voltak bibliai tankönyveink, amelyek a kérdező alakot használták; ezek azonban határozottan nem megfelelőek voltak, a történet természetével ellenkeztek. A történet folytonos cselekvés, tehát ne szakítsuk meg kérdésekkel. Elégséges a tanító kérdezése, ha a gyermek megakad. A kérdező alakú biblia a gyermekek folytonos és egyhuzamos beszédjére is káros hatással van, mert megállásra kényszeríti őket akkor, amikor a történet menete folytatást parancsol. Ami pedig a folytonos beszédet károsan befolyásolja, az a gondolkodás folytonosságára sincs a legjobb hatással, de az emlékező tehetség működését is akasztja kissé, mert minden kérdésnél zökkenés áll be. Tehát *a bibliának az előadási módot kell használnia*, mert ez felel meg a történet szellemének, t. i. az időbeli egymásutániságnak és folytonosságának. Így a biblia mint könyv ugyanazt a tanítási alakot alkalmazza, mint tanítása.

c) SZEMLÉLTETŐ KÉPEK.

318. A *szemléltető képek*, amelyek Jézus életéből vagy az ószövetségből egyes jeleneteket ábrázolnak, nem szükségesek föltétlenül, de fölöslegességeknek sem mondhatók. Mindenesetre megkönnyítik a magyarázatot, mert a gyermek a kép segítségével jobban tudja elképzelni az egyes jeleneteket. E képek különösen az első és második osztályban a gyermek csapongó képzeletét

¹ Hogy miképen kell a bibliát felhasználnunk a katekizmus tanításánál, arra kitűnő vezérkönyv: a) M. Jocham: Anleitung zum Gebrauch der biblischen Geschichte beim Religionsunterrichte.³ 1883; b) Weigl: Die Darbietung der biblischen Erzählungen in den unteren Klassen der Volksschule. 1911.

korlátok között tartják és ha művészi kivitelűek, akkor a gyermek érzelmvilágára is jótékony hatással vannak. Tehát jó, ha a biblia is tele van képekkel.

Ide számíthatjuk *Palesztina térképét* is, hogy a gyermek Jézus vándorlását helyről-helyre figyelemmel kísérhesse.

HETI ÓRASZÁM.

319. A vallástan a népiskolának a legfontosabb tárgya úgy-annyira, hogy nélküle elveszíti az iskola nevelői jellegét és ha nem nevel, létjogosultsága is megszűnik. Bár a vallástan a népiskolának a legfontosabb tárgya és nevelői jellegének a hordozója, azért még sem szabad gondolnunk, hogy mindennap kell lennie vallástani órának.

Ha meggondoljuk, hogy mindegyik tárgy közvetlenül vagy közvetve ugyanazt a célt szolgálja, mint a vallástan; ha meggondoljuk, hogy különösen az olvasókönyv a vallási és erkölcsi igazságoknak történetekben és elbeszélésekben való tárgyalásával nagyon segíti a vallásoktatást; végül ha meggondoljuk, hogy a tanító példája s az állandó gyakorlás nagyban elősegíti, hogy a gyermek keresztény módon éljen, akkor azt kell mondanunk, hogy nem szükséges mindennap vallástani órának lennie.

320. A vallástanra annyi órát kell szánnunk, hogy a gyermek megtanulhassa azt, amit értelmi felfogó-képessége szerint korához mérten a vallástanból megtanulhat és még elégséges idő legyen arra, hogy az iskola a földi boldogulás összes életformáihoz szükséges alapismeretek közlése által a nevelést valóban tökéletesíthesse. Ezek után a tapasztalatra támaszkodva így határozhatjuk meg a heti óraszámot az egyes osztályokban.

A gyermek csak az első osztályban kezdi rendszeresen tanulni a vallástant és az ész is csak most kezd szokni a logikus gondolkodáshoz. Továbbá a gyermek az első osztályban még nem tud olvasni és ha karácsonykor olvas is, még nem érti az olvasottakat, hiszen főgondja az olvasás mint ilyen, nem pedig az, hogy milyen értelem van a szavak mögött. Ezért hazulra nem is adható lecke az első osztályos gyermeknek. Így az első osztályos gyermek a vallástan anyagát az iskolában kénytelen megtanulni, még pedig hallás útján. Végül az emléztetés is sok időt vesz igénybe. Mindezeket tekintetbe véve azt kell mondanunk, hogy *az első osztályban a vallástanításra heti négy órát kell szánnunk.*

A második osztály vallástani anyaga ugyanaz, mint az első osztályban, csak néhány kérdéssel és néhány bibliai résszel bővebb. Amikor a gyermek a második osztályba lép, már olvas és az olvasottakat is megérti, ha a tanító megmagyarázza. A katekizmust és bibliai részeket, amelyek nem bővítések, mindenesetre megérti, mert ezt már tanulta az első osztályban, a bővítés pedig nem sok. Tehát a második osztály hazulra már leckét is kap. Mindezt tekintetbe véve azt kell mondanunk, hogy *a második*

osztályban elégséges heti három óra a vallástanításra. De akkor, ha az iskola osztatlan, a második osztályban is heti négy félórát fordítunk a vallástanításra, mert az első és második osztályt összevonjuk.

A harmadik és negyedik osztályban szintén elégséges heti három óra a vallástanításra, mert, bár e két osztály sokkal bővíti a második osztály anyagát, mégis a gyermek könnyen megtanulhatja heti három órában, mert esze már fegyelmezettebb és emlékező tehetsége is erősebb lett; továbbá a gyermek már folyékonyan olvas, az olvasottakat is megérti a tanító magyarázata után, tehát hazulra lecke is adható neki.

Az V.—IX. osztályban heti két óra is elégséges a vallástanításra. A VII.—IX. osztályban tulajdonképpen heti egy óra is elégséges lenne, mert ez osztályok csak keveset bővítik a hatodik osztály anyagát. Mégis két órát veszünk fel, hogy minél gyakrabban figyelmeztessük a gyermeket vallási kötelességeire, mert bár a félvilág is ordítsa az ellenkezőt, e kötelességek teljesítésétől függ földi boldogságunk és örök üdvösségünk. A másik ok, amiért a VII.—IX. osztályban heti két órát veszünk fel a vallástanításra, az, hogy megszüntessük azt a botrányos állapotot, amelyben katolikus népünk van, t. i. nem ismeri vallását. Részben a tudatlanság az oka annak, hogy sok helyen megingott a nép és oly könnyen ül fel a népbolondítóknak.

321. Tehát a vallástanításra tökéletesen elégséges heti négy, három vagy két óra, hogy a gyermek megismerje a katolikus vallást még részleteiben is. De hogy a gyermek most és később szerinte is éljen, oda már nem elégséges heti két, három vagy négy óra. Ide az szükséges, hogy minden tantárgyat, minden alkalmat, minden eszközt, minden módot felhasználjunk erre, de főképpen a példát. **Az éssznek elégséges bizonyos heti óraszám, hogy megismerje vallását, de az akaratnak ez kevés. Az akaratot folytonosan és szünet nélkül kell sarkalnunk és buzdítanunk, erősítenünk és szoktatnunk, főképpen pedig tündöklő példával segítenünk, hogy mindig és minden körülmények között a vallástan igazságainak megfelelően rendezze be az ember életét.**

322. Az első és második osztályban a katekizmust és bibliát egyszerre tanítjuk; de a III.—IX. osztályban külön van katekizmus és külön van biblia. Legcélszerűbb, ha a III.—IX. osztályban a vallástanra fölvetett órák közül az egyikben katekizmust, a másokban pedig bibliát tanítunk. Ez annál is inkább célszerűnek látszik, mert akkor, amikor katekizmust tanítunk, gyakran ismételjük a megfelelő bibliai részeket és amikor bibliát tanítunk, a bibliai részt a katekizmus megfelelő részeivel kapcsoljuk össze. Hogy egyszerre vagy felváltva tanítjuk-e a katekizmust és a bibliát, az teljesen a tanítótól függ; de a felváltva való tanítást tökéletesebbnek kell mondanunk.

323. Az első osztályban néhány kérdést emléztetnünk is kell. Az emléztetésre nem szabad fölvennünk egy teljes órát vagy az osztatlan iskolában félórát, mert ez fárasztja és untatja a gyermeket. Az emléztetést a magyarázat után végezzük. Ha tehát az emléztetésre szánt kérdést megmagyaráztuk, utána rögtön emléztetjük is. Így a gyermek nem fárad el, de nem is fog unatkozni.

*

Még megemlékezünk röviden a szertartástanról és az egyház-történelemről is, mert e kettő szintén a vallástanhoz tartozik.

a) SZERTARTÁSTAN.

324. A szertartástant taníthatjuk vagy a katekizmus keretében, pl. a szentmise tárgyalásánál annak részeit és a hozzá szükséges ruhákat és más használatos dolgokat (oltár, ereklye, gyertya stb.); Jézus szenvedésénél a nagyheti szertartásokat; vagy taníthatjuk alkalmilag, pl. búzaszentelés és kereszttjáró napok alkalmával az itt szokásos szertartásokat; végül taníthatjuk önállóan is. Azonban tekintve, hogy a) hazánkban a legtöbb iskola osztatlan és részben osztott s ezért nem áll a tanító rendelkezésére annyi idő, hogy a szertartástant külön is kezelje; b) a népiskola növendékeinek tekintélyes hányada a középiskolában, polgáriiskolában és más iskolákban úgy is tanulja a szertartástant; c) a népiskola a parasztság iskolája, tehát a szertartástanból csak annyit tanít, amennyi a parasztember tudásához szükséges, t. i. a parasztember azt lássa az egyes szertartásokban, amit látnia kell és ez a katekizmus keretében, valamint alkalmi tanítással is elérhető sikeresen, azért *a népiskolában a szertartástan tanítása a katekizmus keretében és alkalmi tanítással történik.* Ebből egyúttal következik, hogy *a népiskolában a szertartástanra nincs könyv.*

A szertartástanból mindegyik osztályban tanítunk valamit úgy, hogy minden következő évben az előző évben tanultakat bővítjük és jobban részletezzük.

325. A szertartástanból csak annyit tanítunk, amennyit a falusi népnek belőle tudnia kell. Tehát ama szertartásokat amelyek falun sohasem vagy csak nagyon ritkán mennek végbe, nem tanítjuk. Ilyenek pl. a papszentelés, püspökszentelés, templomszentelés stb. De a pápaválasztásról beszélünk, mert az egyház és vele együtt a pápaság a kereszténység lényegéhez tartozik. Az anyaga következő: szentmise s az ott használatos ruhák és szerek, litánia, nagyheti szertartások, feltámadás, búzaszentelés, kereszttjáró napok, úrnapi körmenet, keresztelés, utolsó kenet, házasság, temetés, egyes tárgyak megáldása (húsvétkor étel megáldása, rózsafüzér és imakönyv megáldása stb.) pápaválasztás, egyházi kormányzat. A szertartásoknál különös gond fordítandó a szentmisére, mert ez a szertartások középpontja és fénypontja s az Istennek legkedvesebb istentiszteleti cselekmény.

326. Az V. osztálytól kezdve minden gyermeknek *ministrál-mia* is kell. Ezzel elérjük azt, hogy a gyermekek jól megismerik a szentmise részeit. De ezzel azt is elérhetjük, hogy az egyes gyermekekben fölébred a papi pályára való vágyakozás, vagy ha már fölébredt, a ministrálás erősítheti benne.

Végül figyelmeztessük a gyermekeket arra, hogy csak az egyház által engedélyezett imakönyveket, énekes könyveket és szentírásokat vegyenek. Ezt meg is kell nekik magyaráznunk. Sőt vezessük rá a gyermekeket arra, hogy ilyen vételeknél papjuktól kérjenek tanácsot.

b) EGYHÁZTÖRTÉNELEM.

327. Az egyháztörténelemmel is úgy vagyunk, mint a szertartástannal. Az egyháztörténelmet előadhatjuk, mint a biblia folytatását, de taníthatjuk, mint a történelem kiegészítő részét. Akár így, akár úgy tanítjuk a történelmet, mindkét esetben a hatodik osztályban tanítjuk. *Legcélszerűbb az egyháztörténelmet a biblia folytatásaként tanítani. A gyermekeknek az egyháztörténelemre könyvük is legyen.*

328. Az első osztálytól kezdve mindegyik osztályban tanítunk valamit az egyháztörténelemből, de a hatodik osztályban már rendszeresebb lesz a tanítása. Az első osztályban még csak annyit mondunk, hogy a Szentlélek Úr Isten eljövetele után az apostolok szétmentek az egész világban, hogy hirdessék Jézus tanítását. Ezt mondjuk a második osztályban is, de itt már némileg az üldözésekre is kiterjeszkedünk. A harmadik és negyedik osztályban az üldözésről kissé bővebben emlékezünk meg és érintjük a hitszakadást. A hitszakadást az ötödik osztályban bővítjük, a hatodik osztályban pedig az egész egyháztörténelmet tanítjuk, bár csak főbb vonásaiban, t. i. amennyire azt a falusi embernek ismernie kell. A hatodik osztály anyaga a következő: üldözések, az egyház felszabadítása, Európa megtérése, hitszakadás, pápai állam, missziók.

MÁSODIK FEJEZET.

BESZÉD- ÉS ÉRTELEMGYAKORLATOK.

ANYAG.

329. Amikor a gyermek 6—7 éves korában az iskolába kerül, a lélek már nem csak élteti a testet, hanem mint szellem is működik; de működése annyira rendszertelen és fegyelmezetlen, hogy mindenekelőtt korlátok közé kell szorítanunk, hogy további fáradozásunknak sikere legyen. Az először iskolába lépő gyermeknél a gondolkodás roppant szertelen, beszédje csak fecsegés,

mert nélküli a következtetességet és a gondolatok visszaadásában a folytonosságot. Ha tanítani akarunk, akkor első kötelességünk ezt megszüntetni, mert helyes gondolkodás és helyes beszéd nélkül ismeretszerzésről, valamint ismeretközlésről nem lehet szó. Amikor az iskola erre törekszik az első osztályban, akkor azt mondjuk, hogy *beszéd- és értelemgyakorlatokat* tanít. A beszéd és értelemgyakorlatok annyira fontos tárgy az első osztályban, hogy reá támaszkodik minden más tárgy.

330. A beszéd- és értelemgyakorlatok feladata az, hogy az iskolábalépő gyermeket helyes gondolkodásra, következtetes beszédre s a gondolatok logikus kifejezésére képesítse. Hogy ezt megtehessek, kénytelenek vagyunk a gyermek környezetéből kiindulni; tárgyalnunk és fejtegetnünk kell azt, ami a gyermek környezetét alkotja, vagy a környezettel összefüggésben van, mert a gyermek minden ismerete környezetéből való s a tanításnak a gyermek meglévő ismereteiből kell kiindulnia, hogy őt igazságról-igazságra vezethesse. Tehát a *beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a gyermek környezete, jobban mondva: lakóhelye s a vele összefüggésben lévő dolgok*. Ezért némelyek e tárgyat *lakóhelyi ismereteknek* nevezik. Ez utóbbi elnevezés sokkal helyesebb, mert anyaga után nevezi el a tárgyat, hiszen beszéd- és értelemgyakorlatnak minden tárgyat nevezhetünk.

331. Sokan rosszul fogják fel a beszéd- és értelemgyakorlatok célját. Azt gondolják, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok célja csupán ismereteket közölni. Beszélnek is azután az asztalról vagy az éléskamráról a legnagyobb részletességgel és ezt mint tudást követelik a gyermekektől. Igen, kell beszélünk az asztalról vagy a házról, sőt mindezt részletezhetjük is, de nem szabad követelnünk mint tudást. A beszéd- és értelemgyakorlatoknál nem mindig az a fontos, hogy mit tud a gyermek erről vagy arról a tárgyról. A cél az, hogy a gyermek megszerezze a készséget a helyes gondolkozáshoz és a gondolatok helyes kifejezéséhez. Mivel pedig e cél megvalósítása ismeretek közlése nélkül nem lehetséges és a 6—7 éves gyermeknél az ismereteket környezetéből kell vennünk, hogy jól beszélni és helyesen gondolkodni megtanítsuk, azért beszélünk asztalról, kutyáról stb. A beszéd- és értelemgyakorlatok egyik része olyan, amelyet a gyermek már ismer (kutya, macska, ló stb.) és csak a helyes beszéd miatt tárgyaljuk; a másik része pedig olyan, amely a földi boldoguláson át semmi közelebbi vagy távolabbi összefüggésben sincs a végső céllal (asztal, csizma stb.) de tárgyaljuk a logikus gondolkodásra és a helyes beszédre való képesítés végett. A beszéd- és értelemgyakorlatoknak csak a harmadik része olyan, amelyet már szorosabban is felhasználhatunk a nevelés céljának a megvalósításánál. Ezért a beszéd- és értelemgyakorlatok egész anyagát nem követeljük mint tudást, hanem csak némely részeit. Melyek e részek?

A beszéd- és értelemgyakorlatok egyik célja, hogy a gyermeket megtanítsuk jól gondolkodni, de helyesen beszélni is, ami ismét

jó gondolkodást tételez föl. Tehát gondolkodni tanítjuk a gyermeket; azonban nem magáért a gondolkodásért, hanem azért, hogy a jót és rosszat minden körülmények között megismerje, egymástól megkülönböztesse, azután pedig a jót állandóan tegye s a rosszat állandóan kerülje. Ebből következik, hogy **a beszéd- és értelemgyakorlatoknál lényeges szerepet játszanak a vallási igazságok és erkölcsi tanulságok**, hiszen rajtuk nemcsak gondolkodni tanítunk, hanem az erkölcsi jót is megismertetjük, sőt megmutatjuk a jó gyakorlásának az útját-módját is. Ezért, valahányszor csak lehetséges, az előadott dolgot kössük össze erkölcsi igazsággal, erkölcsi tanulsággal. Ez a legtöbb esetben lehetséges, mert alig van dolog, amihez erkölcsi cselekedet nem fűződne. Pl. amikor az asztalról van szó és használatát tárgyaljuk, akkor az evés előtt és evés utáni imádságról is beszélünk és ez a fontosabb. Vagy: amikor a szoba berendezéséről van szó, akkor arról is beszélünk, hogy minden katolikusnak a szobájában kell lennie keresztnek vagy szentképnek és ismét ez a fontosabb stb.

A beszéd- és értelemgyakorlatok másik célja az, hogy a gyermeket helyes következetességgel és egyhuzamban beszélni tanítsuk meg. Ennek legalkalmasabb eszköze történetek és elbeszélések, amelyeket a gyermek annyira szeret, amelyekért annyira rajong és amelyeket eléggé könnyen tud elmondani. Tehát a beszéd- és értelemgyakorlatok körében sokat mesélgesünk, az előadott dolgokat kössük össze rövid elbeszélésekkel, történetkével, versecskével és elmondásukat követeljük meg a gyermekektől, hogy szokjanak a folyékony és következetes beszédhez. *Ezek az elbeszélések egyúttal előkészítői ama tárgyak tanulásának, amelyeket a későbbi osztályokban könyv nélkül kell elmondaniuk a gyermekeknek.* Mivel pedig az iskolának nem az a célja, hogy szórakoztasson és a képzeletet gyönyörködtesse, hanem az, hogy szórakoztatva és a képzeletet gyönyörködtetve tanítson, azért mindegyik elbeszélésnek erkölcsi tanulságot is kell magában foglalnia, amelynek levonása a gyermek dolga. Ebből következik, hogy *a beszéd- és értelemgyakorlatok keretében az állatmeséknek nincs helyük*, mert állatok erkölcsi cselekedetek véghezvitelére képtelenek.

Az erkölcsi tanulságok valamely erkölcsi igazságot foglalnak magukban és ezért itt nem elégséges csupán az erkölcsi tanulság levonása, hanem az erkölcsi igazságnak a tudását is meg kell követelnünk és még inkább a hozzá való alkalmazkodást. Hogy a szoba ilyen vagy olyan berendezésű, ezt csupán akkor feszegetjük, amikor a szobáról van szó s ha a gyermek ezt később elfelejti, hát elfelejtette, semmi baj. Itt a tudás nem fontos, hanem fontos a helyes gondolkodásra s a helyes beszédre való készség elsajátíttatása. De az erkölcsi tanulságokban rejlő erkölcsi igazságot nem szabad elfelejtenie, azokat meg kell tartania továbbra is, hogy cselekedeteiben hozzájuk alkalmazkodhasson. Itt tudást

követelünk. Mivel pedig az igazi tudás abban áll, hogy ismerjük a dolgot „miért”-je és „miként”-je szerint, ez pedig az erkölcsi igazságoknál az ember értelmes természetén át az Isten, a természetfölötti igazságoknál pedig egyenesen az Isten, azért az erkölcsi igazságokat mindig az Istenre kell visszavezetnünk. Tehát *az erkölcsi igazságoknál és erkölcsi tanulságoknál tudást kell követelnünk.*

A beszéd-és értelemgyakorlatok anyagát a gyermek lakóhelyéből merítjük és e közben többször oly dolgokat is tárgyalunk, amelyek a népiskola következő osztályaiban is előfordulnak. Pl. eső, hó, jég, villámlás stb. a természettanhoz tartozik; Nap, Hold, csillagok, nappal, éjjel a csillagászhoz tartozik. Vannak benne még állattani, egészségtani stb. részek is; végül a vallási és erkölcsi igazságok a vallástanhoz tartoznak. Amikor e részeket tárgyaljuk, egy részüknél szintén tudást követelünk, hogy a gyermek értelmi felfogó képességéhez mértén ismerje azt, ami körülötte történik.

Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagának egyik része olyan, hogy arra a tanítás vagy magyarázat után soha nem térünk vissza sem az ismétléseknél, sem a következő osztályokban (asztal, ház, vásár, a különböző mesterségek stb.) és itt nem követelünk tudást; ellenben a másik része olyan, amelyet később felhasználunk (állattani, egészségtani stb. részek), vagy máris fel kell használnunk (vallási és erkölcsi igazságok) a gyermek erkölcsi tökéletesedésénél és itt tudást követelünk. Főképen a vallási és erkölcsi igazságok fontosak, mert irányítói az emberi cselekedeteknek.*

332. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát teljes részletességgel megadnunk nem lehet. Ez az anyag a gyermek lakóhelyéhez simul, tehát ama vidékhez alkalmazkodik, amelyen az iskola működik. Így az anyag vidékenként változó lehet, amennyiben más a gyermek lakóhelye falun és városban és nagyvárosban, hegyes- és sík vidéken, bánya- és ipartelegen stb. De a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga csak egyes részeiben változó vidékek szerint, nem pedig a maga egészében. Amiben a gyermek környezete mindenütt egyforma, abban a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga is ugyanaz minden helyen. Vannak azonban egyes vidékeknek különös sajátosságai és ebben a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga változó lesz vidékek szerint.

Valamely ország összes iskolafajtái között harmónikus fölé- és alárendeltség van, amely azt követeli, hogy valamely iskolafajta az ország minden részében ugyanazt tanítsa. Ha tehát van iskolafajta, amely tanítási anyagának valamely részében az ország egyes vidékei szerint változó, akkor ezt a változó részt nem követelhetjük mint tudást, vagyis a tanítás, illetőleg magyarázat után e részt később sohasem kérjük számon. Ez a rész csak arra való, hogy ezen az anyagon kezdjük tanítani a gyermekeket helyesen

gondolkodni és következetesen beszélni, mert ama vidék szerint ez az anyag tartozik a gyermek lakóhelyéhez.

Ha így átgondoljuk a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát az ország egyes vidékei szerint, azt vesszük észre, hogy a vallási és erkölcsi igazságokon kívül kevés az, amit mint tudást számon kellene kérnünk a gyermekektől. Így azután **a beszéd- és értelemgyakorlatokban az az anyag, amelyet mint tudást számon kérünk a gyermekektől, a következő: a) vallási és erkölcsi igazságok; b) a természeti jelenségek ismerete; c) egészségtani igazságok.** A többi rész csak a gondolkodásban és a beszédben való készség megszerzésre való.

A mondottakból következik, hogy *a beszéd- és értelemgyakorlatok nem vizsgatárgy, tehát a bizonyítványban sem szerepelhet.*

333. A beszéd- és értelemgyakorlatokat csak az első osztályban tanítjuk, mert a tapasztalat szerint a gyermek ebben az osztályban megtanul annyira helyesen beszélni és következetesen gondolkodni, hogy a második osztályban a gondolkodásra és beszélésre való előkészítés nélkül is haladhatunk a gyermekkel, hiszen ezt az előkészítést az első osztályban már elvégeztük. Vannak a többi osztályban is beszéd- és értelemgyakorlatok, mert az ismeretek közlése és elsajátíttatása beszédgyakorlat is, értelemgyakorlat is; mindazáltal a beszéd- és értelemgyakorlat mint tantárgy a második osztálytól kezdve megszűnik. Tehát *beszéd- és értelemgyakorlat csak az első osztályban van.*

A beszéd- és értelemgyakorlatok olyan tantárgy, amelynél a pedagógusok véleménye nagyon szétágazó. Egyesek a második osztályban is kívánják tanítani s ez volt a régebbi gyakorlat. Azonban a beszéd- és értelemgyakorlatoknak a második osztályban való tanítása teljesen fölösleges. E tárgynak csak az a célja, hogy a szülői házból most először iskolába kerülő és gondolkodásában, valamint beszédjében szertelen gyermeket az iskolai munkára előkészítse. Mivel pedig ezt az előkészítést az első osztályban elvégezhetjük annyira, hogy a második osztályban az első osztály előkészítésére támaszkodva minden különösebb beszéd- és értelemgyakorlati előkészítés nélkül is haladhatunk, annál inkább, mert a többi tárgy is bőséges alkalmat ad a gondolkodásban és beszédben való készség elsajátítására, illetőleg megszerzésére, azért *beszéd- és értelemgyakorlat csak az első osztályban van.*¹ Sőt a

¹ „Weil aller Unterricht sprach- und denkbildend sein muss, darum bedarf es in der Schule so wenig besonderer Sprechübungen, als es besonderer Denkübungen bedarf. Die Übungen im mündlichen Ausdruck erfordern keinen abgesonderten Unterricht. Die Verarbeitung der Lehrstoffe gibt Gelegenheit genug zu Sprechübungen. Nur die Unterstufe (az elemi iskola első osztálya) macht vorläufig eine Ausnahme. Weil dort die ersten Anfänge des Schreibens, Lesens und Rechnens, die Einübung der Gebete, die zur Zeit das wichtigste Pensum der Unterstufe bilden, nur zu einseitigen, beschränkten Sprachentfaltung Anlass bieten, darum hat diese Stufe ... ein Fach, das

tapasztalat azt bizonyítja, hogy még az első osztályban sem kell az egész éven át megtartani a beszéd- és értelemgyakorlatot, hanem csak karácsonyig és ezután a beszéd- és értelemgyakorlatokból csak az elbeszélések és történetek maradnak meg.

Mások meg azt mondják, hogy a népiskolában ne legyenek tantárgyak, legalább is a négy alsó osztályban ne legyenek, hanem minden csak beszéd- és értelemgyakorlat legyen.¹ Ezt a németek *Gesammtunterricht*-nek mondják. Ez a munkaiskola pedagógiai irányzatnak a felfogása és vastag túlzás, mint ennek az irányzatnak sok állítása. Ez az irányzat azzal okolja meg felfogását, hogy a kultúrát egységben kell felfognunk és ezért a tudás egyes területeinek a határait el kell mosnunk, mert csak így olvadhatnak egységbe; ezt a népiskolában azzal érjük el, hogy benne a különböző tárgyak helyett csak beszéd- és értelemgyakorlat lesz. Ez nagy tévedés. A kultúra részekből áll, még pedig élesen kivehető részekből. Ha tehát a kultúrát egységben akarjuk felfogni, akkor egységes főgondolat alá kell helyeznünk, amely főgondolat a kultúra részeit egységbe fogja, a részek között a harmónikus arányt létesíti. Ez az egységes főgondolat az igazi világnézet. Ez az igazi világnézet nem rontja le a kultúra részeit, nem mossa el az egyes területek határait, hogy a részek összeolvadjanak, hanem inkább az ember test-szellemi lényegének és az emberiség fejlődésének megfelelően föltételezi azokat. A kultúrát részeiben és a maga egészében az emberi természet létesítette a maga tökéletesítésére, vagyis az egészséges világnézet kialakítása végett, mert a természet mindent a maga előnyére létesít, az emberi természet célja pedig, hogy végső célját elérje és ezt csak egészséges világnézettel érheti el. Így a kultúra részeiben és egészében arra való, hogy az emberben kialakuljon az igazi világnézet s azután e világnézetnek megfelelően rendezze be életét. A népiskola az ember végső célján, következésképpen az igazi világnézet kialakításán is dolgozik. Ha tehát a népiskola ki akarja alakítani a gyermekben az igazi világnézetet, akkor azon az úton fog haladni, amelyen a világnézet kialakulhat, t. i. megmutatja, hogy az összes részek ugyanabban a főgondolatban futnak össze. A népiskola a kultúra egyes részeit tantárgyaival tanítja. Ezért a tantárgyakat egymástól elkülönítve tanítja, de egyúttal egységes főgondolat alá is helyezi azokat egyenként és összesen. Tehát *a népiskolában egymástól elkülönített tantárgyak vannak és nem csupán beszéd- és értelemgyakorlatok*. Beszéd- és értelemgyakorlat csak az első osztályban van; de itt sem azért, hogy a kultúrát egységben fogják fel a gyermekek, hanem mint előkészítés a gondolkodásban és beszélésben való készség megszerzéséhez.

der Sprach- und Denkbildung einigen Spielraum gewährt.“ (L. Habrich: *Pädagogische Psychologie*. 1921, I.⁶ 303. oldal.)

¹ Drozdy Gyula: *Neveléstan*, 1931, 88. oldal.

334. A beszéd- és értelemgyakorlat mint külön tantárgy magyar különlegesség, más országok népiskolái más tárgytól elkülönítve nem ismerik. Nálunk az óvoda talajából nőtt ki. Amikor a XIX. század közepe táján nálunk az óvodát felkarolták, nagyon megtömték tudományokkal; még fizikát és vegytant is akartak benne tanítani, mert azt hitték, hogy azt, amit szemléltetni lehet, az óvodás gyermek is megérti. Itt ezt a tárgyat társalgásnak nevezték és nevezik most is. A népiskolában Rátkay Károly, kecskeméti tanító, karolta fel először szemléltető oktatás címen, sőt 1852-ben könyvet is írt róla. E tárgy elnevezését Árvay Józsefnek 1862-ben megjelent „Beszéd- és értelemgyakorlatok” című könyvétől kapta. Amióta Nagy Lajosnak 1866-ban „Vezérkönyv a beszéd- és értelemgyakorlatokhoz” című műve megjelent, azóta a tárgy neve véglegesített és így került az 1868. évi népiskolai törvénybe is és az ezután következő tantervekbe is.

Lássuk ezek után az anyag felosztását!

I. OSZTÁLY.

335. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát meghatározni nagyon nehéz. Mindenesetre bizonyos, hogy a szülői házból először a népiskolába kerülő és gondolkodásában, valamint beszédjében szertelen gyermeket az első osztályban elő kell készítenünk a további iskolai munkára és ez az előkészítés csak a lakóhelyi ismeretekből indulhat ki, mert a gyermeknek más ismeretei nincsenek. De hogy a lakóhelyből mit vegyünk fel ilyen előkészítő anyagnak, azt már nehéz meghatározni. Ha csak olyan dolgot veszünk fel, amit a gyermek már ismer, akkor a beszéd- és értelemgyakorlat untatni fogja őt, mert ismert dolgot nem szoktunk és nem is szívesen tanulunk, hiszen már ismerjük. Ez nem tudja lekötni a gyermek érdeklődését s ezért tanítása csak kín és gyötrelem mind a két fél részére. Ha pedig a gyermek lakóhelyi ismereteiből kiindulva előtte valami nagyon újat tanítanánk, akkor ezt nem értené meg a gyermek, mert ezen ismeretek megértéséhez a gondolkodásban és beszédben már némi gyakorlottságra van szükségünk és e gyakorlottságot éppen most akarjuk megszereztetni a gyermekekkel.

Mivel sem a teljesen ismert, sem a teljesen ismeretlen nem tudja lekötni figyelmünket, azért az első osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát úgy kell megválogatnunk, hogy a gyermeknek meglévő ismereteiből indulunk ki és ehhez csak aany új ismeretet csatolunk, amennyi a gyermek figyelmét leköti s a gondolkodásban gyakorlatlan gyermek is megérthet. És ennek a meghatározása nehéz, mert itt nemcsak azt kell tudnunk, hogy milyen vidéken van az iskola, hanem azt is, hogy milyen szülőktől származik a gyermek és milyen házi nevelésben részesül. Ezt pedig a könyv írója nem tudhatja, hanem csak a tanítók, akik a gyermeket iskolai nevelés végett kézbe kapják.

Amikor tehát az alábbiakban megjelöljük a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát, akkor ez csak kiinduló pont, amelyből kiindulva az újabb ismeretek minőségének és mennyiségének a meghatározása már teljesen az első osztály tanítójára van bízva.

A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagának a meghatározása nehéz. Ez a nehézség az oka annak, hogy a népiskola tantárgyai közül a beszéd- és értelemgyakorlatokkal ér el a legkisebb sikert a tanítóság, sőt egyesek már fölöslegesnek is mondták, mai nap pedig a munkaiskola túlzásba viszi.

Mégis van a beszéd- és értelemgyakorlatoknak egy része, amelyet teljes biztossággal meg tudunk határozni s ezek a történetek és elbeszélések. A történetekért rajong a gyermek, mert mozgást, életet lát bennük és képzeletét gyönyörködtetik. Mondjunk el a gyermekeknek sok ilyen történetet, az anyagot is kös-sük össze ilyen történetekkel. És *a beszéd- és értelemgyakorlatoknak épen a történetek alkotják a lényegét, a gerincét*, mert a cselekedetek szakadatlan egymásutánja tényleg folyékony elmondásra készíti a gyermeket; továbbá e történetek erkölcsi tanulságukkal és azzal, hogy a cselekedeteket megítéltetjük a gyermekekkel, megtanítják őt az erkölcsi téren biztosan ítélni.

Mivel a beszéd- és értelemgyakorlatok lényegét mindig biztosan meghatározhatjuk, azért e tárggyal célt is érhetünk.

336. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagának a meghatározásánál egyesek túlzásba esnek, mert azt kívánják, hogy a gyermek lakóhelyét a legnagyobb részletességgel tárgyaljuk. Mi e túlzásnak az oka?

Mindenekelőtt egy magában véve nagyon helyes pedagógiai elvnek rossz értelmezése. Ez az elv: szemléltetve tanítsunk, még pedig sokat szemléltessünk. Igen ám; de mi legyen az a sok, amit a népiskola első osztályában szemléltessünk?! Mivel erre anyagot nem találtak, kimondották, hogy az első osztályban tanítanunk kell a vasvilláról, az ekéről stb., s ezek szemléltethetők a népiskolában. Ez a népiskolának és a beszéd- és értelemgyakorlatoknak a félreismerése.

A túlzásnak a másik oka a következő állítás: a beszéd- és értelemgyakorlatokban a gyermek környezetét tárgyaljuk és ez által az iskolai és családi nevelés összekötődik. Ez tetszetős, de hamis érv. Két céljellegű dolgot a közös célok kapcsolnak össze, nem pedig a mellékes körülmények. A népiskolába ugyanaz a nevelés költözött, amelyet a családnak kellene végeznie a társadalom mostani fejlettsége mellett, ha nem volnának népiskolák. És mert a népiskola céljellegű társaságnak a munkáját vette át, azért a család célja, t. i. a nevelés teljes egészében célja lesz a népiskolának, csak a cél elérésére szolgáló egyes eszközökben lesz különbség. Tehát a családot és a népiskolát a közös cél kapcsolja össze.

Ha figyelmesen vizsgáljuk a társadalom fejlődését és a népiskola keletkezésének a körülményeit, azt vesszük észre, hogy a

társadalmat a népiskolák megszervezésére nem a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga készítette. De azt is észrevesszük, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga olyan, amelyet a gyermeknek a családi nevelés által kell megtanulnia akár alkalomadtán, akár saját megfigyelése alapján. Tehát ez az anyag (a túlzásba vitt) nem anyaga a népiskolának, következőleg összekötő kapcsol sem szolgálhat a népiskola és család között.

A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagában a túlzásnak egyik alaphibája a következő. Az intéző körök azt gondolják, hogy az, amit a gyermeknek a családi nevelés által kell megtanulnia akár alkalomadtán, akár saját megfigyelése alapján, mind egyúttal az iskolai nevelésnek is tanítási anyaga. Így a gyermeknek olyasmit kell tanulnia, amit már ismer; pedig ismert dolgot nem szoktunk tanulni. Ez által a gyermek ereje hiábavaló módon pocskolódik és unalmassá, sőt ellenszenvessé teszi neki a tanulást, vagy a beszéd- és értelemgyakorlatokra szánt óra pusztá fecsegés lesz.

A túlzásnak másik alaphibája az, hogy a népiskolai elméleti pedagógusok túlságos fontosságot tulajdonítanak a szemléltetésnek. Azt hiszik, hogy a szemléltetés a tanítás célja és betetőzése s ezért kívánják, hogy minden csodabogárról tanítsunk az I. osztályban és mindezt szemléltessük is. Pedig a szemléltetés, bár fontos eszköz a tanításban és ott, ahol szükséges, nélkülözhetetlen, mégis nem több, mint kiindulási pont az ismeretszerzésben, aminél sokkal fontosabbak az ítéletek és következtetések, különösen az erkölcsi téren.¹ A szemléltetésnek céljelleggé való túlhajtsa és a népiskola céljának a félreismerése az oka a beszéd- és értelemgyakorlatokban elkövetett minden hibának.

337. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a következő.

Mindenekelőtt a gyermek bizalmát igyekszünk megnyerni, elfogódottságát megtörni és megilletődöttségét megszüntetni. Megkérdezzük a nevét, kijelöljük a helyét; felállásra, szembenézésre, hangos beszédre, köszönésre, az utcán való tisztességes viselkedésre stb. szoktatjuk és megtanítjuk arra, hogy miképpen búcsúzzék szüleitől, amikor az iskolába megy és mit tegyen akkor, amikor haza ér. Azután áttérünk az iskolára, az iskola berendezésére, az iskolabajárra, a tanulásra. Innen visszamegyünk a szülői házba, tárgyaljuk a lakóházat, a családot és a foglalkozási ágakat. Végig megyünk a községen, az épületeken; beszélünk a háziállatokról. Kimegyünk a határba s beszélünk a szántásról-vetésről, aratásról, szőlőről, erdőről, utakról. Sőt a lakóhely határain túl is tekintünk; megnézzük a vásárt, vasutat, póstát, várost. Tárgyaljuk a természeti jelenségeket (eső, hó, jég, harmat, villámlás, mennydörgés, szivárvány). Beszélünk a csillagos égről, a nappalról és éjjelről: de beszélünk az Istenről is,

¹ Lásd: L. Habrich: Pädagogische Psychologie. 1921, I.⁶, 123. és következő oldalait.

mint mindeneknek a Teremtőjéről és Uráról. A tárgyalt dolgokat elbeszélésekkel köttjük össze s levonatjuk a gyermekekkel az erkölcsi tanulságot és a cselekedeteket is megítéltetjük velük.

338. Mivel a beszéd- és értelemgyakorlatok tárgya a lakóhely, azért itt szemléltetnünk is kell. A szemléltetést tulajdonképpen a népiskola kezdi először rendszeresen felhasználni, még pedig az első osztályban. Ezért az a kérdés, hogy min kell kezdenünk a szemléltetést. E kérdés összeesik a következővel: mivel kezdjük az első osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítását?

A szemléltetés célja az ész fejlesztése. (II. könyv). Hogy ezt elérhessük, a beszédképességet is fejlesztenünk kell. Amikor a gyermek az iskolába kerül, már vannak szemléletei; sőt egyes tárgyokról nagyon is pontos megfigyelései vannak, de mindezt szavakba öltöztetni és tudunkra adni már alig képes. Ezért a népiskolának az az első dolga a szemléltetésnél, hogy a gyermek megfigyeléseit kifejezni tudja. E munkát nem kezdhethük ama megfigyeléseken, amelyeket a gyermek még iskolábalépés előtt szerzett. Igaz ugyan, hogy e megfigyelések lesznek a tulajdonképeni tanítás kiindulópontjai; mégis az iskolábalépés alkalmával az első 10—12 napon, amikor a gyermeket biztatjuk és bátorítjuk, hogy különös megilletődöttségét legyőzze s azután helyesen fejezze ki megfigyeléseit, e munkát nem kezdhethük a gyermeknek az iskolábalépés előtt szerzett megfigyelésein. Nem kezdhethük, még pedig két okból; a) a megfigyelések és gondolatok helyes kifejezését a legegyszerűbb tárgyakon kell kezdenünk; már pedig a tanító nem képes azt ellenőrizni, hogy a gyermeknek emez egyszerű dolgokról szerzett megfigyelései helyesek-e, mert a tárgyakat nem viheti az iskolába; b) a szemléltetést oly tárgyakon kell kezdenünk, amelyek minden gyermekben egyforma képzeteket szülnek, hogy a gyermekek is ellenőrizhessék egymást és mindegyik gyermeket foglalkoztassunk; már pedig ha az otthoni dolgokon kezdenők a szemléltetést, pl. az otthoni bútorokon, róluk mindegyik gyermeknek más és más képze van. Ezért nem marad más hátra, mint oly tárgyakon kezdeni a szemléltetést, amelyek az iskolában vannak legközelebb a gyermekhez, hogy észrevétlenül rávezethessük őt a helyes megfigyelésre, mert itt a gyermek megfigyeléseit ellenőrizhetjük és a gyermekek is ellenőrizhetik egymást. Tehát *a népiskolában a szemléltetést az iskola bútorain és berendezésén kezdjük.*

Természetes, hogy az így szerzett képzeteket a gyermeknek az iskolábalépés előtt szerzett képzeivel is összehasonlíttjuk, hogy általános ítéletekhez és azután következtetésekhez juthassunk. Ekkor a gyermeknek az iskolábalépés előtt szerzett megfigyeléseit már helyeseknek fogadjuk el, mert emlékező-tehetségét nagyon támogatja az iskola bútorainak és berendezésének a szemlélete.

Hogy a népiskolában a szemléltetést az iskola bútorain és berendezésén kell kezdenünk, azt még a következő körülmény

is parancsolja. Amikor a gyermek először lép az iskolába, teljesen új helyre és új környezetbe kerül. Ezért a tanítónak első kötelessége, hogy a gyermekkel megismertesse új helyzetét és környezetét. E megismertetés először nagy általánosságban történik úgy, hogy kijelöli a gyermek helyét, valamint a tanszerek helyét is; megmutatja, hogy hová tegye kalapját, kendőjét, kabátját; figyelmezteti, hogy az ajtót csendesen tegye be s mindjárt helyére menjen stb. Így a gyermek általánosságban megismeri új helyzetét és környezetét, a részletesebb megismertetés pedig azután következik szemléltetés útján. Tehát *a népiskolában a szemléltetés az iskola bútorain és berendezésén kezdődik.*

339. Beszéd- és értelemgyakorlat csak az első osztályban van. Ha azonban az iskola osztatlan, akkor a második osztályban is van beszéd- és értelemgyakorlat, hogy azon idő alatt, míg az első osztállyal foglalkozunk, a második osztályt is foglalkoztathassuk. Ekkor a két osztályt összevonjuk.

ISMERETFORRÁSOK.

340. *A beszéd- és értelemgyakorlatok egyik ismeretforrása a tapasztalat, még pedig a külső vagy érzéki tapasztalat. Sok dolog van, amit a gyermeknek látnia, hallania, tapintania kell, hogy jól megismerhesse, vagyis tapasztalati úton kell egyes dolgokról ismeretet szereznie. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga követeli a tapasztalatot ismeretforrásként. Tehát szemléltetnünk kell.*

A beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a lakóhely, amelyet a gyermek nagyjából ismer, sőt egyes részeit nagyon is ismeri, csak nem tud róluk folyékonyan és következetesen beszélni. A beszéd- és értelemgyakorlatoknál nem az a cél, hogy a lakóhelyet megismertessük a gyermekkel, hanem az, hogy a gyermeket a gondolkodásban és beszélésben akkora készségre hozzuk, amekkora szükséges az iskolai munkához. Ezért a beszéd- és értelemgyakorlat csak előkészítésül szolgál nem ismeretek szerzéséhez, hanem a gondolkodásban és beszélésben való készség megszerzéséhez, hogy a gyermek az iskolában később nyújtott ismereteket elsajátíthassa. Innen van az, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagának nagy részét mint tudást nem követeljük. A mondottak megszabják, hogy mit és miként szemléltessünk.

A beszéd- és értelemgyakorlat anyagából majdnem semmit sem vihetünk az iskolába, hogy a maga valóságában szemléltethessük, de a gyermeket sem vihetjük ama dolgokhoz nagyon érthető okokból. Ezért az iskolában a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagából, amely a lakóhelyhez tartozik, semmit sem szemléltethetünk a maga természeti valóságában. De nem is kell szemléltetnünk, mert e tantárgynak nem ismeretközlés a célja, hanem a gondolkodásban és beszélésben való némi készség megszergetése és mert e célból csak annyi újat tanítunk, amennyit a

gyermek otthon szerzett ismereteire támaszkodva a szavak által való elképzeltetés által is megszerezhető. Itt van helye annak, amire először Willmann Ottó figyelmeztet, t. i. hogy nem mindig szemléltetés előzi meg a gondolkodást, sokszor követi. Többször megtörténik és ez a beszéd- és értelemgyakorlatoknál általánosnak mondható, hogy a szó által a tárgy fogalmát megszerezheti a tanítvány, mert hozzá az előismeretek megvannak az otthoni nevelés folytán és akkor ezzel kezdjük s azután a kiegészítés és teljesség kedvéért szemléltetünk.¹ Ekkor *utólagos szemléltetéssel* van dolgunk. De ez a szemléltetés sem történik a tanító vezetésével, hanem a tanítási időn túl a gyermekek önállóan szemlélik meg a tanító utasításai alapján és erről beszámolnak. Utólagos szemléltetéssel tanítunk pl. a templomról, temetőről, utcáról, szénakaszálásról stb. Mindazáltal vannak a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagában oly részek is, amelyeknél előzetes szemléltetés van a természeti valóságban (az iskola bútorai és berendezése, természeti jelenségek és tünemények).

Tanácsos, sőt nagyon helyes a gyermekeket a szabadba is vezetni, *kirándulásokat* tenni velük, hogy lakóhelyüknek egyes részeit s az ott végbemenő dolgokat egymással összefüggésben is lássák, de egyidejűségüket is észrevegyék. (II. könyv).

341. Többször megtörténik a beszéd- és értelemgyakorlatoknál, hogy egyes dolgokat nem taníthatunk bármikor, ha eredményre számítunk, hanem várnunk kell az alkalomra, hogy taníthassunk. Így van ez pl. a természeti jelenségeknél (eső, hó, mennydörgés, villámlás, szivárvány). Így *a beszéd- és értelemgyakorlatoknál többször alkalmi tanítás van*. A természeti jelenségek tanításánál valóságos és megelőző szemléltetéssel dolgozunk.

A beszéd- és értelemgyakorlatoknál nemcsak akkor van alkalmi tanítás, amikor természeti jelenségeket akarunk szemléltetni, hanem máskor is, amikor szemléltetni nem is akarunk, legfőlebb utólagos szemléltetéssel akarunk élni. Így pl. szénakaszálásról nem télen fogunk beszélni, hanem akkor, amikor a szénakaszálás ideje itt van. Ennek az az oka, hogy így élénkebbek a gyermek tapasztalatai s ezért jobban is felhasználhatók az ész fejlesztésénél és a helyes beszédre való képesítésnél. Általában *a beszéd- és értelemgyakorlatoknál mindannyiszor van alkalmi tanítás, valahányszor természeti jelenségről vagy mezőgazdasági munkáról van szó*. Tehát a szivárványról akkor beszélünk, amikor szivárvány van az égen, vagy szüretéről akkor, amikor a falu szüretel.

342. A szemléltetésnek az a célja, hogy az észnek anyagot

¹ „Allein so gewiss der analytische Weg den synthetischen neben sich hat, kann auch das Abstrakte den Ausgangspunkt bilden und in den vielen Fällen, wo der Schüler durch das Wort schon einen Begriff des Gegenstandes hat, kann mit diesem begonnen und zu dessen Erfüllung oder Ergänzung durch die Anschauung vorgeschritten werden.“ (O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 516. oldal.)

szolgáltasson tevékenységéhez és működéséhez. A szemléltetés által szerzett ismeret mindig valamely konkrét dologhoz fűződik és csak érzéki dolgokra, valamint érzéki jelenségekre terjed ki. Már pedig az iskola gondolkodni tanít és a gondolkodás saját-sága az általánoshoz való fölemelkedés; vagyis azt kutatja, hogy mi van az érzéki jelenségeken túl: mi a dolog mivolta, mi az oka, mi a célja. Szemléltetünk, hogy szabályokat alkothassunk, törvényeket állíthassunk fel, fogalmakat nyújthassunk, kutassuk az okot és keressük a célt. A szabály, törvény, fogalom megalko-tása s az ok és cél felkutatása már az értelem, illetőleg az ész feladata. Ezt az első osztályban is megcselekszük, mert helyes szemléltetés vagy a gyermeknek az iskolábalépés előtt és az isko-lán kívül szerzett szemléleteinek a helyes felhasználása s az egyes részeknek megfelelő csoportosítása által a gyermek a tanító segít-ségével mindig megalkotja a szabályt, törvényt, fogalmat, de meg-ismeri az okot is, a célt is, hiszen csak olyan dolgokat tárgya-lunk, amelyeknek megértésére képes a gyermek. Továbbá az erkölcsi igazságok, amelyek a beszéd- és értelemgyakorlatok gerin-cét alkotják, csak értelmünkkel ismerhetők meg. Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatok második ismeretforrása az értelem. Az értelem a beszéd- és értelemgyakorlatok fő megismerési forrása*, mert az erkölcsi igazságok csak az ész által ismerhetők meg és a szemléltetés vagy az iskolán kívül szerzett szemléletek csak arra valók, hogy az észet segítsék sajátos tevékenységében.

343. Van több olyan dolog a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagában, amelyet tárgyalnunk kell, de magát a dolgot meg-értetni nem tudjuk a gyermekkel. Ilyen igazság pl. a tehén kérőd-zése. A gyermek tudja, hogy környezetében minden tehén kérőd-zik; azonban arra nincs tapasztalata, hogy a kérődzés elmara-dása a tehén megbetegedését okozza, sőt halálát is okozhatja. Így a gyermek nem tud következtetni arra, hogy a kérődzés a tehén természetéhez tartozik. Tehát a gyermek ezt az igazságot: minden tehén kérődző állat — nem megfigyelései és értelme által ismeri meg, hanem elhiszi tanítójának, vagyis tanítójának tekintélye alapján fogadja el. Így vagyunk pl. a szivárvánnyal is. Az első osztályban a szivárvány keletkezését (napsugár megtörése és színeire bomlása) is magyarázzuk; de nem mondhatjuk, hogy ezt a gyermek megértene. Mindazáltal elfogadja az igazságot, de nem a felhozott okok és érvek alapján, hanem a tanító tekintélye alap-ján. Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatok harmadik ismeret-forrása a tekintély*.

MÓDSZEREK.

344. A beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál úgy járunk el, hogy több tárgyat mutatunk be és ha ezek valamely jegyben megegyeznek, a közös jegyből általános ítéletet alkotunk, vagyis a közös jegyet nemcsak a felismert egy-két, hanem valamennyi

egynemű tárgyra vonatkoztatjuk. Tehát a *beszéd- és értelemgyakorlatok egyik bizonyító eljárása az indukció.*

Az indukciót nem vezetjük keresztül oly tökéletesen, amint ez a tudományban történik, hiszen ez lehetetlen is az iskolában. Az indukció egyes konkrét eseteit sokszor a tanító tekintélye pótolja.

345. Az erkölcsi tanulságokban foglalt erkölcsi igazságok megismertetésénél szintén az indukciót használjuk. U. i. ezeket történetek és elbeszélések alapján adjuk, vagyis egyes cselekedetekből általános ítéleteket alkotunk. Mivel pedig a beszéd- és értelemgyakorlatok gerince az erkölcsi igazságok és a többi ismeret közlésénél is legtöbbször az egyes dolgokból indulunk ki, hogy az általánoshoz felemelkedhessünk, azért a *beszéd- és értelemgyakorlatoknál az uralkodó bizonyító eljárás az indukció*, mindazáltal nem kizárólagos.

346. Mi az oka annak, hogy a vallásban az erkölcsi igazságok megismertetésének a bizonyítása a dedukció, a beszéd- és értelemgyakorlatokban pedig az indukció?

Ennek az az oka, hogy a vallásban az erkölcsi igazságok megismertetése megismerésük természetének megfelelően történik, tehát levezetésekkel, mert az erkölcsi igazságok tulajdonképpen a vallásban anyagához tartoznak és minden tudomány anyagát az anyag természetének megfelelően tanítja. Ezzel szemben a beszéd- és értelemgyakorlatokban az erkölcsi igazságok ugyan e tantárgy gerincét alkotják, de nem sajátos anyagát. Az erkölcsi igazságok a vallásnak sajátos tárgya s ezért a vallásban úgy tárgyalja azokat, amint megismertetésük természete követeli, t. i. dedukcióval. Az erkölcsi igazságok a beszéd- és értelemgyakorlatoknak gerince ugyan, de csak kölcsönvett anyag, amelyet nem tárgyalunk rendszeresen és összefüggően, hanem a beszéd- és értelemgyakorlatok céljának megfelelően, vagyis inkább alkalmilag, amennyiben elbeszélések és történetek, vagy a tárgyalt dolgokkal kapcsolatban egyes erkölcsi cselekedetek parancsolják azt. Így a beszéd- és értelemgyakorlatoknál egyes erkölcsi cselekedetekből kiindulva alkotunk általános ítéleteket. Tehát a *beszéd- és értelemgyakorlatokban az erkölcsi igazságok megismertetésének az útja az indukció.*

347. A *beszéd- és értelemgyakorlatoknál a deduktív bizonyítást is használjuk.* A dedukciót a leggyakrabban az erkölcsi igazságoknál alkalmazzuk. Ekkor ezeket nem elbeszélések és történetek alakjában adjuk, hanem az előadott dologgal kapcsolatban a már ismert erkölcsi elvekből vezetjük le. Pl. amikor a szülői házról beszélünk, akkor a szülők iránt tartozó szeretetet és engedelmességet is tárgyaljuk, valamint azt is, hogy szülőinkért imádkozni kötelesség és mindezt emez általános erkölcsi tételből vezetjük le: szüleinket tisztelnünk kell. (II. könyv.) Máskor meg akkor használjuk a dedukciót, amikor már ismert erkölcsi igazságot oly konkrét cselekedetekre vonatkoztatunk, amely konkrét

cselekedetekről még nem volt szó. Pl. a gyermek már tudja, hogy minden embert szeretnünk kell és ezért tehetségünkhöz mértén jót is kell tennünk az emberekkel. Amikor pedig a szegénységről lesz szó, azt az ismert erkölcsi igazságot ama konkrét esetre alkalmazzuk, hogy miképpen kell viselkednünk koldussal és kéregetővel szemben.

A dedukciót nemcsak az erkölcsi igazságoknál alkalmazzuk, hanem más alkalommal is. Pl. a gyermek már tudja, hogy hidegebb, illetőleg hűvösebb időben jobban kell öltözködnünk, nehogy betegek legyünk. Ezt az igazságot azután ama konkrét esetre alkalmazzuk, hogy szabad-e kora tavasszal mezitláb járni az iskolába. Általában a beszéd- és értelemgyakorlatok egészségtani részeinél eléggé gyakran élünk dedukcióval.

348. A beszéd- és értelemgyakorlatokban az erkölcsi igazságok megismertetésénél legtöbbször indukcióval élünk, de néha, dedukcióval is. Ezután az a kérdés, hogy mikor élünk indukcióval és mikor dedukcióval.

Ha történetből és elbeszélésből indulunk ki, akkor a dolog természete szerint indukciót használunk. Ha azonban a tárgyalt dologgal kapcsolatban akarunk erkölcsi igazságot megismertetni, akkor többnyire dedukcióval élünk. Pl. amikor a munkáról van szó, akkor dedukcióval vezetjük rá a gyermeket, hogy munka előtt imádkozunk, vagy legalább is röpimát mondjunk (Isten nevében, Jézusom segíts). Azután alkalmazzuk ezt az általános tételt arra, hogy tanítás előtt és után imádkozunk.

349. Nagyon jó, ha a dedukciót indukcióval is támogatjuk, vagyis akkor, amikor a tárgyalt dologgal kapcsolatban és valamely erkölcsi alapelvből való levezetéssel adjuk az erkölcsi igazságot, azt egyúttal kis elbeszéléssel vagy rövidke történetkével jobban és más oldalról is megvilágítani iparkodunk ama célból, hogy lássa a gyermek, hogy a most tárgyalt erkölcsi igazság a már régebben tárgyalt erkölcsi igazságokkal a legszebb összhangban van. Ezáltal az ú. n. kongruens bizonyítást kapjuk. Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlat a kongruens bizonyítást is alkalmazza.*

Mivel pedig a beszéd- és értelemgyakorlatok gerince az erkölcsi igazságok, amelyeket ha indukcióval is, t. i. elbeszélések és történetek alapján, vagy a tárgyalt dologhoz fűződő egyes erkölcsi cselekedetek alapján adunk, mégis ezzel az eljárással jobban és más oldalról akarjuk megvilágítani a már ismert erkölcsi igazságot és az erkölcsi igazságok összhangzatosságát akarjuk kimutatni; továbbá az erkölcsi igazságok a vallástannak sajátos anyaga, azért **a beszéd- és értelemgyakorlat a maga egészében kongruens bizonyítása az első osztály vallástani anyagának.** Így a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga a vallástanra mint középpontra mutat. Ez megfelel emez elvnek: a tanítás középpontja és minden más tárgyat átfogó tárgy a vallástan.

350. A beszéd- és értelemgyakorlatoknál gyakori eset az,

hogy a gyermek ismeri a tárgyalt dolgot a maga egészében, de részeit kevésbé ismeri, vagy ha ismeri is, mégis részekre bontjuk az egészet, hogy tanítsuk őt megfigyelni, gondolkodni és beszélni. Így részletezzük pl. a fát, házat, állatokat stb. Továbbá az indukciónál az egyesből, a különösből indulunk ki, hogy így emelkedjünk az általánoshoz.

Máskor meg megtörténik, hogy a gyermek jobban ismeri az egész részeit, mint magát az egészet. Ekkor a részekkel kezdjük a tanítást, hogy rendszeres összefüggésükkel az egészet ismer-tessük meg. Így ismertetjük meg pl. a községet, a vásárt. És hányszor kell az erkölcsi igazságokat egyes konkrét cselekedetekre vonatkoztatnunk! Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatoknál az analitikus és szintetikus módszert alkalmazzuk.*

TANITÁSI ALAK.

351. A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagát a gyermek környezetéből merítjük. Amit itt a gyermek elé állítunk, az legalább is némileg ismeretes előtte. Mindebből bizonyos következtetéseket vonunk le, amelyek már vagy ismeretesek a gyermek előtt, vagy ha még ismeretlenek volnának, a megfelelő kérdések alapján még a hat-hét éves gyermek által is levezethetők. Továbbá a beszéd- és értelemgyakorlatokban egyes dolgokat állítunk a gyermek elé s ezeket vagy részekre bontjuk, vagy a részekből állítjuk össze az egészet. Mind a két esetben, ha ügyesek a kérdések, a gyermek maga is megfelel. Végül a beszéd- és értelemgyakorlatok előkészítés a gondolkodáshoz és beszéléshez. A gyermek még csak most került az iskolába s hogy gondolkodni és beszélni megtanuljon, a gondolkodásra és a gondolatok helyes kifejezésére kényszeríteniünk kell őt. A 6—7 éves gyermeknél az előadási mód erre nem alkalmas (kivéve az elbeszéléseket és történeteket) annál is inkább, mert a tárgynál oly dolgokról van szó, amelyek félig-meddig ismeretesek a gyermek előtt. A beszéd- és értelemgyakorlatok logikai folytonosságot, térbeli folytonosságot és időbeli folytonosságot tárgyalnak. A logikai folytonosságot kérdésekre osztjuk és úgy tárgyaljuk (lásd a katekizmusnál.) A térbeli folytonosság szintén tárgyalható kérdések alapján, mert e folytonosság leírásokat ad, a leírások pedig, ha a dolgot némileg ismerjük, mint a gyermek a saját környezetét, kérdések alapján könnyen tárgyalható. Végül van az időbeli folytonosság, amely elbeszéléseket foglal magában; ezeket már nem osztjuk fel kérdésekre, mert természetük nem tűri a felaprózást. Tehát *a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítási alakja a kérdező mód, de a történetek és elbeszélések természetüknél fogva az előadási módot követelik. Mindazáltal az erkölcsi tanulságok levonása és az egyes cselekedeteknek erkölcsi megítélése a gyermekek dolga, tehát a kérdező alak felhasználásával történik.*

352. A munkaiskola azt kívánja, hogy a népiskolában a tan-

tárgyak ne legyenek a tudomány szerint elhatárolt egészek, hanem olvadjanak egybe s legyen minden, de minden beszéd- és értelemgyakorlat, legalább is a négy alsó osztályban.¹ Az iskolában a tanító csak irányító és nem vezető, vagyis nem a tanító kérdez, hogy a gyermek feleljen, hanem a gyermek kérdez és a tanító a fölített kérdésekre felel; sőt a gyermek ne is annyira tanítóját, mint saját gyermektársát kérdezze s így jöjjön rá az igazságokra. Tehát a munkaiskola szerint ne a tanító kérdezzen az iskolában, hanem a gyermek kérdezze tanítóját és társait, hogy a tanító, de főképen a gyermektársai által kapott feleleteken át ismerje meg az igazságokat.²

Ez a 6—11 éves gyermek teljes félreismerésén alapszik.³ Hogy a gyermek az ő kérdései s a tanító feleletei által ismerje meg az igazságokat, oda a logikai gondolkodásban nagy gyakorlatra van szükség. És hol van ettől a gyermek? A népiskola logikai, térbeli és időbeli egymásutánt tanít. A gyermek a logikai egymásutánban beható vezetés nélkül még megmoccani sem tud, nem-hogy logikai egymásutánban ő adja fel a kérdéseket. Ezt nagyon is tapasztaljuk a vallásstanban, számtanban, és nyelvtanban.⁴ A

¹ Drozdy Gyula: Neveléstan, 1930, 88. oldal.

² A Néptanítók Lapja 1932 év január 2-iki számában a 21. oldalon ezt olvassuk: „A munkaiskola hívei az oktató kérdéseire úgy tekintenek, mint a gyermek önálló munkásságának, tevékenységének és kifejlődésének legnagyobb akadályára . . . Az új iskola hívei a kérdeve-kifejtő tanítási alak helyébe a tanuló kérdésését és a szabad beszélgetést teszik. A tanuló kérdése magában még nem öntevékenység, hanem csak kiinduló pontja egy önálló gondolkodási folyamatnak és munkának. A kérdésnél fontosabb a felelet s ha ezt mindig az oktató adja, nem tettünk még egy lépést sem az önállóság felé. A tanulónak a tanulóhoz kell beszélnie, az oktató csak akkor szól a dologhoz, ha a gyermekek nem tudnak helyesen felelni. Ezzel a kérdés, a formális kérdőpontok fölvetése is mindjobban a háttérbe szorul, hogy a tanulók szabad beszélgetésének adjon helyet.” — H. Gaudig pedig ezt mondja: „Die Frage (t. i. die Lehrerfrage) tötet oder gefährdet doch aufs schlimmste die Spontanität, die Eigentätigkeit, die Eigenartigkeit.” (Die Idee der Persönlichkeit. 1923. 91. oldal.)

³ „ . . . In der Grundschule (megfelel a magyar népiskola négy alsó osztályának) sind dieser Arbeit natürliche Grenzen durch die Ausdrucksfähigkeit den Sieben- bis Zehnjährigen gezogen. Ihre Gesamtheit hat noch nicht die Reife, die für einen Ablauf von Unterrichtsstunden unter völligem Zurücktreten des Lehrers nötig wäre, wenn nicht ein unfruchtbares Schwätzen geduldet werden soll.” (Weigl-Battista: Die Volksschule, 1931, 104—105. oldal.) — A munkaiskola egyes magyar hívei élükön Drozdyval kissé óvatosabbak. Nem azt mondják, hogy a tanító kérdései visszaszoríttassanak és csak a gyermek kérdezzen, hanem ők tanítás helyett társalognak a gyermekkel. Tehát a tanító és gyermek, illetőleg a gyermek és tanító társalognak egymással. Ez tetszik a gyermeknek, mert az ő társalgása tanítójával bizony csak fecsegés annál is inkább, mert Fekete szerint (Népiskolai módszertan, 1930, 13. oldal) „a beszélgetések anyagának csak másodrangú szerepe van. Az anyag nem cél.” Így a gyermek nem tanulni jár az iskolába, hanem társalogni tanítójával, hogy fecsegési hajlamát kielégíthesse.

⁴ Szerző az 1931/32 tanévben megpróbálta a harmadik osztályban, hogy a gyermek kérdezze őt és így ismerje meg az igazságokat. Még pedig megpróbálta a káteban az anyaszentegyháznál, a számtanban a tizedes törtékre való átmenetnél, a nyelvtanban a mondatrészek és beszédrészek közötti

térbeli egymásutániség részek egymásmellettsége. Itt esetleg adhat fel a gyermek kérdéseket, de teljes rendszertelenséggel. Az időbeli egymásutániség a történések és emberi cselekedetek egymásutániséga. Itt is megbukik a gyermek kérdéseivel, mert pl. az emberi cselekedeteknél az egymásutániséget képtelen kérdéseivel felaprózni annál is inkább, mert az akarat szabad és ezért a cselekvéssorozat az egyik embernél ilyen, a másikinál olyan.¹ A gyermek a legteljesebb vezetésre szorul és csak akkor tud valamit. És ha igaz az, hogy a gyermek képes a kérdésekben a logikai egymásutánra, akkor már ismeri a szóban lévő dolgot legalább is annyira, amennyire a népiskolai gyermeknek ismernie kell, következésképp fölösleges iskolába járnia. Így a munkaiskola vallja, hogy a gyermeknek kell iskolába járnia és tételéből a következtetések sorozatán át hallgatagon vallania kell, hogy a gyermeknek nem kell iskolába járnia. Tehát tétele összeegyeztethetetlen elemeket foglal magában, vagyis *a munkaiskola nyilvánvaló ellenmondást tanít.*

A munkaiskola azt tanítja, hogy a tanító kérdései a gyermek öntevékenységének és önállóságának a legnagyobb akadályai. (Lásd az 1. jegyzetet!) Igaz-e ez?

Mi a kérdés? A kérdés nem teljes logikai ítélet teljes nyelvtani mondatban. Hiányzik belőle vagy az alany vagy az állítmány vagy e kettő közül az egyiknek közelebbi meghatározottsága. Pl. ki fedezte fel Amerikát? Itt az alany után kérdezősködünk. Mit csinált Kolumbus? Itt az állítmányt keressük. Mit fedezett fel Kolumbus? Itt az állítmány célja (tárgya) után kutatunk. Mikor fedezte fel Kolumbus Amerikát? Itt a cselekvés idejét akarjuk tudni. Hogyan fedezte fel Kolumbus Amerikát? Itt a cselekvés körülményeivel felelünk. Milyen ember fedezte fel Amerikát? Itt az alany egyik esetleges tulajdonságát akarjuk ismerni. stb. A kérdés azt követeli, hogy azt, ami belőle hiányzik, ítéletbe foglalva mondjuk. És ebben áll a kérdés pedagógiai értéke, mert arra ösztönöz, hogy a kérdésből hiányzót keressük.

A kérdésből mindig hiányzik valami s ezért gondolkodásra serkent. Ami pedig serkent, az már nem lehet az öntevékenységnek és önállóságnak akadályozója és még kevésbé — mint Gaudig állítja — megölője. Igaz, hogy a kérdés már megszabja a gyermek gondolkodásának az irányát. De azért tanítunk, hogy a gyermek igazságokat tudjon és a gondolkodásban a logikus készsé-

különbségnél, hogy mondattanilag és szótanilag elemezni lehessen. E kísérletnél azt tapasztalta, hogy a gyermekek egyetlen-egy logikus kérdést sem tudtak feladni (de más kérdést sem.) Több heti erőlködés után az egyik gyermek fején találta a szöveget. Azt mondta: tanító úr, maga kérdezzen, hiszen nekünk kell tanulnunk, nem magának.

¹ A szerző itt is tett kísérletet. A történéseknél a vízözön tanítása alkalmával a szivárvány keletkezésénél és az emberi cselekedetek egymásutániségében az uzsoránál, valamint Attilánál. (III. osztály.) Mindkét kísérlet csődöt mondott.

get megszerezze. Ide pedig szükséges, hogy gondolkodását a logikai formákhoz kössük, ami csak vagy a tanító által való kifejtéssel, vagy a tanító kérdéseivel lehetséges. Más út a 6—10 éves gyermeknél nincs. A Sokrates-féle mód, vagyis a párbeszédes alak alkalmazása csak felnőtteknél lehetséges, mert ez a logikai gondolkodásban való jártasságot tételez föl, amit a 6—10 éves gyerekekről ugyancsak nem mondhatunk el.

De hogyan is volna lehetséges, hogy a gyermek a saját kérdései alapján jöjjön rá az igazságokra?! A népiskola vallási, erkölcsi, természettudományi, matematikai (számítási) és történelmi igazságokat tanít. Ez igazságokra az emberiség csak hosszú századokon át jutott és sokszor nagyon görbe vargabetűkön át. Már most ha a gyermeknek a saját kérdései alapján kell rájönnie az igazságokra, akkor a 6—10 éves gyermek a genienél is lángeszűbb. Ezt mi tanítók ugyancsak nem mondhatjuk el a mi népiskolai tanítványainkról.

Végül ha a tanító kérdései megölik a gyermek öntevékenységet és önállóságát, akkor a gyermeknek gyermektársaihoz intézett kérdései is ugyanezt teszik, mert a kérdés természete mindkét oldalon ugyanaz. Sőt a gyermek kérdései még veszedelmesebbek, mert szertelenek, míg a tanító kérdéseiben legalább logika van. Így az iskolában nem szabad kérdeznie a tanítónak, de a gyermeknek sem; más szavakkal: *a munkaiskola szerint a népiskolában oly iskolánk volna, amelyben nem volna kérdés; tehát tanítás sem volna, tanulás sem volna.*

Még az után kell kutatnunk, hogy hol az alapok, amiért a munkaiskola annyira sürgeti és túlzásba viszi a tanítványkérdéseket. A mai kor az emberi élet korhatárát állandóan és folytonosan lejjebb szállítja s ennek oka nem a szociális vagy gazdasági viszonyokban keresendő, hanem a nevelés ferdeségeiben. Az életnek állandó és folytonos megrövidülése a rossz nevelésnek a következménye. Az emberiség türelmetlen, gyorsan akar élni s ezt úgy gondolja elérni, hogy az emberi élet egyes korszakait szűkebb határok közé szorítja: a gyermekből ifjút csinál, az ifjúból pedig férfit és mire a természet rendje s az életkor szerint az embernek valóban férfinak kellene lennie, megtört aggastyán áll előttünk reszkető inakkal. Ez a helytelen és a legnagyobb mértékben kárhoztatandó felfogás vezeti a munkaiskola híveit is, amikor a 6—10 éves gyermeket annyira önállónak mondják, hogy képesnek tartják őt az ismereteknek majdnem teljesen önálló megszerzésére. *A munkaiskola mást lát a gyermekben, mint amit benne látnia kellene.*

TANÍTÁS MENETE.

353. Mindenek előtt a célt tűzzük ki, hogy a gyermek tudja, miről lesz szó s ez által az érdeklődést fölkeltsük, a figyelmet lekössük.

354. A cél kitűzése után következik az előkészítés. Az előkészítés abban áll, hogy a gyermeknek otthonról hozott ismeretei után kutatunk, vagy a már iskolában szerzett ismereteit újítjuk fel, hogy kiinduló pontot kapjunk a tanításhoz.

355. Az előkészítésben alapot keresünk, amelyből kiindulva a szóbanlévő dolgot fejtegethetjük. Miután az alapot már ismerjük, belemegyünk a tárgyalás fokozatába. Többször a tárgyalás elmarad, mert a gyermeknek a szóban lévő dologról annyi az előismerete, amennyit az első osztályban tanítunk s ezért az előkészítés után mindjárt az összehasonlítás fokozatába kezdhetünk. Pl. a kutyát, macskát, lovat stb. annyira ismeri a gyermek, t. i. a falusi gyermek, hogy otthonról hozott ismereteinek felújítása után ezeket az ismereteket rögtön összekötjük más és régebbi ismereteivel, vagyis az előkészítés után az összehasonlítás fokozatára megyünk át.

356. Ha a gyermek már ismeri a dolgot, akkor a most szerzett ismereteit más és régebbi ismeretei közé állítjuk, megmutatjuk az ismeretek között az összefüggést és úgy csoportosítjuk az egyes ismereteket, hogy a gyermek észrevegye a lényeges jegyeket. Valahányszor beszéd- és értelemgyakorlat van, mindannyiszor összehasonlítás is van, mert, ha esetleg el is marad a tárgyalás, vagy a szóban lévő dolognál nem is követelünk tudást, mégis az ismereteket összekötjük egymással egyrészt, hogy közöttük szerkesztett kapcsolatot létesítsünk, másrészt pedig, hogy megmutassuk a gondolkodás helyes útját.

Amikor történetet vagy elbeszélést mondtunk el a tárgyalás fokozatában, akkor az összehasonlítás abban áll, hogy az elbeszélésben végbemenő cselekedeteket összehasonlítjuk egymással és e cselekedeteket megítéltetjük erkölcsi szempontból.

357. Ezután következik a fogalomalkotás. A beszéd- és értelemgyakorlatoknál több fogalmat nyújtunk (növény, állat, háziállat, kérődzés, község stb.), amelyek közül egyik másik nem jelenik meg a gyermek előtt mindjárt a szigorúan vett tudományos meghatározásban; de mégis csak meghatározás, mert a dolog lényeges jegyeiből is foglal magában valamit. E meghatározásokat a későbbi osztályokban teljesebbé és tökéletesebbé tesszük. Többször meghatározás helyett körülírást adunk (háziállat, bútor), vagy a dolog keletkezését és származását adjuk (tégla) és ezt is e fokozatban végezzük el. E fokozatban alkotjuk meg a törvényeket és szabályokat is. Ha pedig a szóban lévő dolog természete miatt meghatározásra, körülírásra, szabályra és törvényre nincs szükség, akkor e fokozat összefoglalás lesz, vagyis a magyarázatot röviden kikérdezzük.

Amikor történetet vagy elbeszélést mondunk el a tárgyalás fokozatában, akkor az összehasonlítás fokozatában az elbeszélésben vagy történetben végbemenő cselekedeteket összehasonlítjuk az erkölcsi igazságokkal és itt, az összefoglalás fokozatában az elbeszélést elmondatjuk a gyermekekkel.

358. Végül a szabályt és törvényt a gyermekeknek egyes konkrét eseteire, meghatározott körülményeire alkalmazzuk, vagy levonjuk az erkölcsi tanulságot, vagyis az elbeszélésben és történetben foglalt erkölcsi igazságot egy-két tömör mondatba foglaljuk és mindjárt a gyermek életével is vonatkozásba hozzuk. Az erkölcsi tanulságnál nagyon jó, hogy azt valamely szólás-módba öltöztessük vagy közmondásba adjuk. Pl. imádkozzál és dolgozzál, nem ver az Isten bottal, lustaság az ördög párnája, mindenki magának tanul, ősz fej előtt süveget emelj stb. Így az erkölcsi igazság magyarázza a közmondást, a közmondás pedig segít emlékezetben tartani az erkölcsi igazságot és egyúttal az erkölcsi igazsághoz való alkalmazkodásra is figyelmeztet.

LECKE.

359. *A beszéd- és értelemgyakorlatoknál lecke nincs*, mert itt a gyermek mindent hallás után tanul. A beszéd- és értelemgyakorlatok célja az, hogy megtanítsuk a gyermeket helyesen gondolkodni, következetesen beszélni. Ezt erkölcsi igazságokon, erkölcsi tanulságokon és elbeszéléseken gyakoroltatjuk, hogy a gyermek vérebe menjen át az erkölcsi zsinórmértékhez való állandó alkalmazkodás. Mivel mindez a tapasztalat szerint az iskolában is elvégezhető, azért a beszéd- és értelemgyakorlatoknál leckére nincs szükség. De nem is adhatunk leckét. *A lecke csak az lehet, hogy a gyermek az erkölcsi igazságokhoz alkalmazkodjék.* Azonban néhány egyszerűbb tárgyat rajzoltatunk, pl. asztalt, széket, padot, ajtót, keresztet stb. és ezt házi feladatul is adhatjuk, de mindenkor előbb a tanítónak kell lerajzolnia.

Leckeszámba mehet az, hogy utólagos szemléltetés esetén megmondjuk, hogy a gyermekek mit és miként nézzenek meg. Természetes, hogy ezt számon is kérjük tőlük.

TANSZEREK.

360. A beszéd- és értelemgyakorlatoknál anyaga miatt szemléltetnünk is kell.

Az iskolában ritkán szemléltethetünk valamit a maga természeti valóságában részint, mert óriási idővesztéssel járna ez, részint pedig, mert más úton is. t. i. utólagos szemléltetéssel is eléggé tökéletesen megismertethetjük a dolgokat. *A beszéd- és értelemgyakorlatokhoz taneszközre nincs szükségünk.*

HETI ÓRASZÁM.

361. A heti óraszámot a következőképen határozhatjuk meg.

A beszéd- és értelemgyakorlatok anyagának a gerince az erkölcsi tanulságok, illetőleg a bennük lévő erkölcsi igazságok.

Ezeket a gyermek történetek és elbeszélések alakjában kapja, vagy pedig ama dologgal kapcsolatban, amelyekről szó van. A rendszeresen gondolkodni még csak most kezdő gyermeki észnek több időre van szüksége, hogy ezeket megtartsa s ezért gyakrabban kell azokat ismételnünk, hogy vérré váljanak. Továbbá a haladás sem lehet gyors, mert a gyermek még csak most került az iskolába s a következetes gondolkodáshoz és értelmes beszédhez való szoktatás lassú munka, gyakori ismétlést követel. Ez időbe kerül. Végül a gyermek hamar elfárad, tehát pihenésről kell gondoskodnunk. Hogy a pihenési idő ne múljon el haszontalanul, tanulva pihentetjük őt. Ez úgy történik, hogy történetként vagy elbeszélést mondunk el, ami a gyermeket felfrissíti és kedvre hangolja. A történet és elbeszélés pedig a beszéd- és értelemgyakorlatok anyagához tartozik. Így mondhatjuk, hogy *a beszéd- és értelemgyakorlatokat heti hat órában (mindennap) kell tanítani.*

Ha az iskola osztatlan, akkor a második osztályban is van beszéd- és értelemgyakorlat. A két osztályt összevonva tanítjuk heti négy időegységben.

HARMADIK FEJEZET.

OLVASÁS.

ANYAG.

362. A gondolatok közlésére két útunk van: a beszéd és írás. Amikor írás által ismerjük meg másnak a gondolatait, akkor azt mondjuk, hogy olvasunk. Gondolatainknak mesterséges jele a szó, amelyet mintegy a gondolat megtestesítésének mondhatunk. A szavak hangokból állanak. A hangok jelzésére bizonyos jeleket gondoltak ki, az u. n. *betűket*. Ha a betűk által jelzett hangokat összekötve ejtjük ki, akkor *olvasunk*.

Tehát az olvasás tanításának az anyaga a betűk megismeretése, még pedig az írott és nyomtatott betűké, valamint a betűknek egymással összekötve folyékonyan való kiejtése.

363. A tapasztalat szerint a gyermek 4—5 hónap alatt megtanul olvasni; tehát az olvasás az első osztálynak a tárgya. A többi osztályban is van olvasás, de bennük már nem tanítunk olvasni, hanem az olvasottak megértésére törekszünk és erről alább szólunk olvasmánykezelés cím alatt, ezzel szemben az első osztályban az a célunk, hogy a gyermek megismerje és folyékonyan kösse össze a betűket tekintet nélkül arra, vajjon érti-e az olvasottakat. *Az olvasás mint olvasástanítás csak az első osztálynak a tárgya.*

ISMERETFORRÁSOK.

364. A betűk mesterséges jelek és ezért ismeretforrásuk nem lehet más, mint a tanító tekintélye. A gyermek valamely alakot ilyen vagy olyan betűnek mond, mert elhiszi tanítójának, hogy ez az alak ezt a betűt, az az alak azt a betűt jelöli. Tehát *az olvasástanítás egyedüli ismeretforrása a tekintély.*

MÓDSZEREK.

365. Az olvasás nem tudomány, hanem csak bizonyos készség és ezért az olvasás tanításánál nem beszélhetünk tudományos módszerről, hanem csak eljárásról, amelynek segítségével olvasni tanítunk. *Az olvasás tanításának nincs tudományos módszere.*

Ha valamely tudományból bizonyos összefüggő részt akarunk elsajátítani vagy elsajátíttatni, akkor valamely módszerhez vagy módszerekhez folyamodunk. Módszer és bizonyítás nélkül nincs tudományos ismeret. Azonban az olvasás valami mesterséges dolog, mert a betűknek nincs tudományos alapjuk, hiszen egy bizonyos hangot többféleképpen is jelölhetünk, amint azt az emberek valóban többféleképpen is jelölik. Ha tehát a betűknek nincs tudományos alapjuk, akkor megismertetésüknél sem beszélhetünk tudományos módszerről, azaz *az olvasás tanításának nincs tudományos módszerre vagy bizonyítása.*

366. Hogy a betűket megismerhessük, oda nem szükséges az ész sajátos működése, t. i. a fogalomalkotás, ítézés és következtetés, hanem elégséges csupán a figyelem és emlékező tehetőség. És hogy a betűknek megfelelő hangokat folyékonyan mondjuk ki és kössük össze egymással, ide szintén nem szükséges az ész sajátos működése, csupán gyakorlat. Olvasni csak eszes lények tudnak, mert beszélni is csak eszes lények képesek; mégis a betűk megismerésénél nincs szükség az ész sajátos tevékenységére, hanem elégséges csupán a lélek jelenléte figyelmével és emlékeztével.

367. Bár az olvasástanításának nincs módszere és bizonyítása sincs, mégis a betűk megismertetésénél és összekapcsolásuknál bizonyos utat követünk, hogy a gyermek olvasni megtanulhasson. Ezt az utat *eljárásnak* nevezzük, mégis rendszerint módszernek mondják, bár az olvasástanításnak a szó szoros értelmében nincs módszere. Mivel az eljárás is megismertet valamivel, ha nem is tudományos igazságokkal, azért következetességre törekszik, hogy a megismertetés és megismerés minél könnyebben és biztosabban menjen.

368. Az olvasás tanításának két nagy nehézsége van: a) a betűk megismertetése, hogy a gyermek ne tévessze össze egymással és b) a betűknek folyékony összekapcsolása. Az első a figyelem és emlékezet dolga, a második a gyakorlaté.

A betűk megismertetése nem könnyű munka, de nem is

nehéz. Ahogyan megismeri a gyermek az egyes tárgyakat és megtanulja elnevezésüket, éppen úgy megismeri a betűket is, csak jól figyeltessük meg vele és gyakran idéztessük vissza emlékeztébe a betű alakját. Nehezebb a betűk összekapcsolása. A gyermek folyékonyan ejti ki a szavakat, nem gondol arra, hogy milyen hangokat kapcsolt össze egymással; de az, hogy a szót maga előtt látja s most kell kimondania, már nehézséget okoz neki, bár e betűket ismeri. Mi ennek az oka? Szükséges ennek az oknak a felkutatása, mert kezünkbe adhatja az olvasás tanításának a kulcsát.

Amikor a gyermek a szót kimondja, sohasem gondol arra, hogy hangokat kapcsol össze egymással. A szó kimondását teljesen egyszerűnek és könnyűnek találja; amint füle felfogja a hangokat, nyelve már utána is mondja. De amikor a szót maga előtt leírva látja, a betűk által észreveszi a szó összetettségét hangokból, amit eddig nem vett észre. Ez újszerű előtte s ez az újszerűség megrettentíti őt. A gyermek szót lát maga előtt, amelyről nem tudja, hogy mit jelent és betűket lát maga előtt, amelyekből azt a bizonyos szót kell összeraknia. Tehát a gyermek maga előtt látja a szót, mint egészet és a betűket, mint részeket; vagyis az egész és részei egyszerre merednek reá s neki e részekből meg kell alkotnia az egészet, amelyet maga előtt lát, de nem ismer. Ez újszerű előtte, ilyenre nincs példa tapasztalatában és ezért megrettentíti őt. Ha a gyermek megrettenését hamarosan legyőzi s bátran vág neki a betűk összekapcsolásának, bármilyen eljárás mellett megtanul olvasni, ha elégséges heti óraszámban tanítjuk az olvasást. Ezt a tapasztalat is bizonyítja. A rendszeren iskolába járó gyermekek közül csak azok maradnak el az olvasásban, akik a betűismertetés kezdetén féltek és félelmüket nem tudták legyőzni. E félelem károsan befolyásolja az emlékezetet, zavarja a figyelmet és megköti a nyelvet. Ha a gyermek később le is győzi félelmét, kevés esetben tanul meg olvasni, mert társait nem képes utólagos s ez lehangolja őt. Ezt bizonyítja még az a másik tapasztalat is, hogy az olvasás miatt visszamaradó gyermekek a következő évben már könnyen tanulnak olvasni és nem azért, mert talán idősebbek és hallottak a dolgokról, hanem azért, mert félelmüket és elfogódottságukat már legyőzték. Tehát a betűismertetésnél, illetőleg az olvasás tanításánál az első kellék az, hogy a gyermek ne féljen, sőt bátran menjen neki a nagy ismeretlennek: a betűk összekapcsolásának. Ezért a tanító nyerje meg a gyermek bizalmát, szeretettel segítse őt nehézségeiben, buzdítsa és bátorítsa őt.

Az első osztály más tárgyainál: a vallástannál, a beszéd- és értelemgyakorlatoknál, a számtannál főképen az ész működik, a figyelem és emlékezőtehetség pedig csak segíti az észt. Ezért, ha a gyermek e tárgyakból felel, az ész megmondja a gyermeknek, hogy ő érti és tudja a magyarázott dolgot, ami által befolyásolja az akaratot, hogy az akarat a feleleteknél győzze le a félelmet és elfogódottságot. Azonban az olvasásnál nem működik az ész, csak

a figyelem és emlékező tehetség dolgozik, valamint a nyelv bizonyos készsége s ezért az ész — hogy úgy mondjuk — nem értvén a figyelem, emlékezet és a nyelv munkáját, nem is befolyásolja az akaratot, hogy győzze le a félelmet és elfogódottságot. Az olvasásnál olyan valamivel áll szemben a gyermek, amihez eddigi tapasztalatában és gondolkodásában nem akad példa. Előtte áll a szó a maga egészében és mégis ismeretlen neki és előtte állnak a részek, a betűk által képviselt hangok, amelyekből ő neki az előtte álló és mégis ismeretlen egészet kell megalkotnia. Itt az ész nem tud neki tanácsot adni s e tanácsstalanság és gyámoltalanság okozza a félelmet és elfogódottságot az olvasásnál. De ha már előbb megnyerjük a gyermek bizalmát, a gyermek akarata e bizalomnál fogva ráparancsol a nyelvre, hogy kössön és kapcsoljon aszerint, amint az emlékező tehetség a betűk alakjában a hangokat megtartotta. Így egy-két sikertelen kísérlet után vigan megy az olvasás.

Az olvasás tanításánál arra kell törekednünk, hogy a gyermek bátran menjen neki a betűk összekapcsolásának. Ha a bátorság megmarad a gyermekben az első egy-két sikertelenség után is, módszerre és eljárásra nincs szükségünk, hogy a gyermek megtanuljon olvasni. Elégséges az új betűt megnevezni, jól megfigyeltetni, az emlékezet kedvéért egy-két feltűnőbb sajátosságát kiemelni, és azután az olvasás magától megy. Azonban szükség van a tanító részéről türelemre, mert a gyermek figyelme és emlékezőtehetsége még gyöngye, hamar megzavarodik a hasonló betűk között s a nyelv sem szerezte meg a betűk összekapcsolásához a készséget. A figyelem csapongása, az emlékező tehetség gyöngesége a betűk felismerésében és a nyelv botlása az összekapcsolásban nem sokáig tart. A 7—8-ik betűnél már majdnem biztosan működik az emlékezet és biztosan kapcsol a nyelv, ha az emlékezetnek elégséges ideje van, hogy a betűket megtartsa, vagyis a tanításban a haladás nem túlságosan gyors.

Az olvasás tanításához nem szükséges különös eljárás vagy módszer, csupán bátorság a gyermek részéről a betűk összekapcsolásához és türelem a tanító részéről, hogy a gyermek jól megfigyelhesse a betűt, emlékezete megtarthassa a betű alakját és nevét s a nyelv a betűk összekapcsolásához a készséget megszerezhesse. Ahogyan mi a bátorságot fenntartjuk a gyermekben, emlékezetét erősítjük a betűk alakjának és nevének a megjegyzésében s a nyelvet a betűk összekapcsolásának a készségére hozzuk, arra a bizalom fölkelésén és megnyerésén kívül több eljárás volt és van használatban. Lássuk ezeket egyenkint!

a) BETÜZTETŐ ELJÁRÁS (SILLABIZÁLÁS).

369. A *betűztető eljárás* abban áll, hogy a gyermek először csak a betűket tanulja megismerni nevükkel. Amikor a betűket már mind ismeri, akkor kezd olvasni előbb egytagú, azután két-

tagú szavakat, de úgy, hogy előbb a betűk nevét mondja szótagonként és csak azután köti össze. Pl. i—er = ír, esz—e—m = szem. Az „asztalos” szót így olvassa: a—esz = asz, a—esz—té—a = aszta, a—esz—té—a—el—o—es = asztalos. Hosszas és türelmes gyakorlás után a gyermek végül első pillantásra is elolvassa a szavakat. Ez a lélekölő eljárás, amely inkább a gyermek megremítésére szolgált, mint tanítására, a múlt században még használatban volt, de ma már véglegesen kiment a gyakorlatból.

b) SZÓTAGOLÁSI ELJÁRÁS.

370. A *szótagolási mód* abban áll, hogy a tanító addig mutat, mond és mondat egyes szavakat, míg a gyermek emlékezetébe vési és alakjáról is megismeri és ez által megismeri a benne lévő betűket. Ez az eljárás sohasem tudott általánosságra vergődni logikátlansága miatt, hanem helyette inkább a betűztetést használták.

c) ELEMZŐ ELJÁRÁS.

371. Az *elemző eljárás* amelynek feltalálója Jacotot (1770—1841), abban áll, hogy a tanító egy szót vesz fel, ezt szótagoltatja, azután hangjaira bontja és újra összerakítja a gyermekkel. Amikor ezt a gyermek már jól végzi az első szóval, átmegy a második szóra, amellyel ugyanúgy jár el, mint az elsővel; de a gyermeknek a második szónál már észre kell vennie ama betűket, amelyeket az első szóban már megismert. Tehát ez az eljárás lényegében nem más, mint a szótagolási eljárás és nem is tudott általános gyakorlatra emelkedni, hanem az iskolában továbbra is a betűztetés dívott.

d) HANGOZTATÓ ELJÁRÁS.

372. A *hangoztató eljárás* szerint, mielőtt a betűk ismertetésébe fogná, előgyakorlatokat tartunk, amelyek abból állanak, hogy szavakat mondatunk, felbontatjuk szótagokra, végül pedig hangokra s azután a szavakat újra összerakjuk, mint a Jacotot-féle eljárásnál. A hangoztató eljárás már nem a betű nevét mondja, hanem csak a hangját, pl. nem „er”, hanem „r”. Ezt ennek az eljárásnak a követői *hangoztatásnak* nevezik és innen ered ez eljárás elnevezése is. A hangoztatással az a céljuk, hogy később a betűk folyékony összekapcsolását elősegítsék. Amikor a gyermekek a hangoztatásban már eléggé nagy készségre tettek szert (2 hét), következik a betűismertetés és a megismert betűk összekapcsolása. A hangoztatásnak az a célja, hogy a gyermek később a betűismertetésnél a betűk által jelzett hangokat könnyen és

folyékonyan összekösse; a betűismertetésnek pedig az a célja, hogy a gyermek a betűket mindig megismerje.¹

A hangoztató eljárás volt az, amely a sillabizálást kiszorította úgy, hogy a fonomimikai eljárás előtt a hangoztató eljárás volt általánosan uralkodó, míg a sillabizálást, mint a régi kor maradványát, csak itt-ott alkalmazták.

A betűismertetés abban áll a legelső betűnél, hogy a gyermek elé állítjuk, hosszabb ideig figyeltetjük, hogy alakja az emlékezetbe vésődjék. Ezért különböző helyeken (táblán, könyvben, olvasótábla különböző soraiban) és különböző nagyságban mutatjuk be. Itt az írás is segítségre van. (Erről később.) A második és következő betűknél már összehasonlításokat is teszünk és a betűket összekapcsolva olvastatjuk. Ez a hangoztató eljárás.

373. Hogy jó-e ez az eljárás, arra csak a tapasztalat adhat felvilágosítást. A tapasztalat pedig azt mondja, hogy a betűismertetés előtt lévő előgyakorlatok teljesen fölöslegesek, sőt károsak. A hangoztatás, t. i. az előgyakorlatok keserves munka a tanítónak és még keservesebb a gyermeknek. E keserűség megtéveszti a gyermeket, mert arra a következtetésre vezeti őt, hogy az olvasás még nehezebb és keservesebb lesz neki. Ez azután megbénítja az akaratot, elfogódottá teszi a gyermeket annyira, hogy mire a betűk összekapcsolására kerül a sor, a gyermek elvesztette bátorságát és félve megy neki a betűk összekötésének. Ez természetes is. Két hétig tartottak a hangoztatási előgyakorlatok és ez a két hét úgy tűnik fel a gyermeknek, mint folytonos ijesztgetés, aminek azután természetes következménye az, hogy az összekapcsolás nehezen megy. A gyermek ismeri a betűket, de nehezen kapcsolja össze, mert a félelem és elfogódottság, amelyet a hangoztatási előgyakorlatok keltettek föl benne, megköti nyelvét. Így nem csodálatos, hogy az írva-olvasásból sirva-olvasás lesz. A hangoztatási eljárás minden hibája és gyöngéje az előgyakorlatokban van, mert ahelyett, hogy segítené a gyermeket a félelem és elfogódottság leküzdésében, bénítja az akaratot, mert ijeszti és rémíti őt, hiszen az előgyakorlatok keserűség neki. Tehát a *hangoztató eljárás rossz és ezért elvetendő*. És tényleg a tanítótság már elfordult a hangoztató eljárástól.

A hangoztatásnak még egy nagy hibája van és ez az, hogy az észen át megy a nyelv segítségére; már pedig a nyelv nem az ész, hanem az akarat hatalma alatt áll. Amikor a szavakat

¹ A hangoztató eljárás első ismertetője V. Ickelsamer volt. (szül. 1500 körül, halálának éve ismeretlen.) Ickelsamer munkája később feledésbe ment és csak Hoffman (1763—1843), sziléziai tanító, elevenítette föl. A hangoztató eljárást H. Stephani (1761—1850), bajor iskolatanácsos vitte diadalra a következő művével: *Kurzer Unterricht in der gründlichsten und leichtesten Methode, Kindern das Lesen zu lehren.* (1803.) Azonban a történeti hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Stephanit megelőzte Szőnyi Nagy István, ki „Magyar Iskola” című könyvében már 1690 körül hirdette a hangoztatást, míg Stephani híres könyve csak 1803-ban jelent meg.

hangokra bontjuk és a hangokból ismét összerakjuk a szót, akkor az ész ugyan megismeri a szó összetettségét, de az akarat még mindig nem tudja, hogy mi a dolga a nyelvvel szemben. Sőt, mert a hangoztatás keserves munka a gyermeknek, az akarat megijed, megrémül, ami által a nyelv kiesik hatalma alól, vagyis a félelem megkötí a nyelvet. Nekünk az észen át az akaratot kell megfognunk; ezt azonban a hangoztatási előgyakorlatokkal sohasem érjük el.

A hangoztatási eljárás minden hibája és egyedüli hibája a hangoztatási előgyakorlatokban van. Ha ezeket az előgyakorlatokat elhagyjuk és a gyermek bizalmának a megnyerése végett mindazt megteesszük, amit a nevelés követel, akkor a hangoztatási eljárás a *természetes eljárásba* megy át, amelyről később lesz szó.

e) HANGUTÁNZÓ ELJÁRÁS.

374. A következő eljárás az ú. n. *hangutánzó* vagy *fonomimikai eljárás*, amellyel Tomcsányiné Cukrász Róza lepte meg a tanítóságot. Ez még nem egészen három évtizedes és már is kiszorította a hangoztató eljárást. Először kételkedve, sőt ellenszenvvel fogadták; majd amikor gyakorlati értékét megismerték, az általa elérhető siker lefegyverezte a tanítóságot. Nemsokára lelkes fejlesztői és terjesztői támadtak (Klinda Károly, Óveges Kálmán stb.), a tanítóképzők is elfogadták és innen kezdve a hangoztató eljárás napjai meg voltak pecsételve. A fiatalabb tanítónemzedék már csak a fonomimikai eljárást tanulja, a hangoztató eljárásról mint „volt” dologról hall.¹

375. A fonomimikai eljárás lényege az, hogy valamely mese alapján bizonyos jelhez kötjük a hangot, amely jellel a hangot akarjuk utánozni s innen van a hangutánzó elnevezés; ez a jel a betű alakjához is hasonlít. (II. könyv.) Így a jel mintegy közvetítő lesz a hang és betű között, amelyet a gyermek olvasás közben is használ, hogy az segítse őt az emlékezésben és a betűk összekötésében. A gyermek a jeleket kézzel mutatja s amint mozog a kéz, úgy kapcsol a nyelv is.

Minél tökéletesebb a jel, vagyis minél jobban adja vissza a hangot és a betű alakját, más szavakkal: minél jobban hiteti el a gyermekkel, hogy a hangból e jel által keletkezett a betű, annál tökéletesebbnek kell mondanunk a hangutánzó eljárást. A jelet a gyermek értelem- és érzelemvilágához is kell szabnunk és megfelelő elbeszéléshez kötnünk. Ma már a fonomimikai eljárás annyira

¹ A fonomimika megalapítója Tomcsányiné Cukrász Róza kolozsvári tanítónő volt. A fonomimikára Grosselin Agoston, francia orvos, ABC-és könyve vezette rá, amely minden szóhangot bizonyos kézmozdulattal kísért. Ezt Tomcsányiné a magyar szóhangoknak megfelelően átalakította és kolozsvári iskolájában alkalmazni kezdte, amelyet később a mátyásföldi iskolájában (Budapest, 1899—1909.) folytatott. Tehát a fonomimikai eljárás francia talajon született, de magyar földön lett naggyá és tökéletessé.

tökéletes, hogy a vele való tanítással könnyen és biztosan tanul a gyermek olvasni.

A tanítók a hangutánzó eljárás szerint tanítanak olvasni, de csak a lényegét fogadják el, míg a részletekben mindegyik más-képen jár el természetének, izlésének és szerzett tapasztalatainak megfelelően.

376. Még megjegyezzük, hogy a nevelés természete szerint a fölvetett meséknek erkölcsi tanulságot is kell magukban foglalniok. Az iskolának minden egyes cselekedetével mutatnia kell, hogy nevelési intézmény, következésképpen minden alkalmat meg kell ragadnia, hogy nevelői mivoltát kidomborítsa. Mulasztást követne el a tanító, ha erkölcsi tanulság nélkül mondana el meséket. Mulasztást követne el, mert itt van az alkalom, hogy a gyermek akaratát is mozgásba hozza és nem teszi. *Az erkölcsi tartalmú mesék által a fonomimikai eljárás a vallástant is támogatja némileg.*

377. Jó-e a fonomimikai eljárás? E kérdésre csak a tapasztalat adhat felvilágosítást. A tapasztalat pedig azt mondja, hogy a fonomimikai eljárással könnyen tanul olvasni a gyermek és szép eredmény érhető el vele. Tehát *a fonomimikai eljárás jó.*

A fonomimikai eljárás lényege a mese és a jel.

a) A mesének az a célja, hogy hitesse el a gyermekkel, miszerint a betű alakja úgy keletkezett a hangból, amint azt a mese feltünteti. A gyermek, mert még járatlan a gondolkodásban, nagyon szereti az olyan elbeszéléseket, amelyek a tér és idő törvényeitől, valamint a gondolkodás szabályaitól függetlenek és ezért képzelőtehetségére támaszkodva elhiszi azt, amit a mese mond és tényleg a tapasztalat bizonyosága szerint a mese alapján származtatja a betűt. A mese és a jel segíti a gyermeket, hogy könnyebben tartsa emlékezetében a betű alakját és nevét s a gyermek tényleg meg is tartja. A mese megtéveszti ugyan a gyermeket a betű keletkezéséről; de e megtévesztés teljesen ártatlan és nincs káros befolyással a nevelésre s ezért ellene kifogás nem tehető. Sőt erkölcsi tanulságával az akaratot jó irányban befolyásolja.

b) A fonomimikai eljárás lényegéhez tartozik a jel is. A jelnek kettős szerepe van: a) emlékeztet a betű nevére s így segíti a megismerést; b) elősegíti a betűk összekapcsolását, mert amint a kéz egymásután mutatja a jeleket, a nyelv követi e folytonosságot és zökkenés nélkül kapcsolja a betűket. A jel segíti az akaratot, hogy győzze le a félelmet és elfogódottságot. A félelem és elfogódottság szenvedély, amely külsőképpen is megnyilatkozik és e külső megnyilatkozás károsan befolyásolja a betűk összekapcsolását. A fölvetett jel által pedig e külső megnyilatkozást megelőzzük, tehát félelem és elfogódottság nem lép fel, következésképpen a nyelv szabadon követi a kéz mozdulatait. Tehát a jel használata ellen nem tehető kifogás, sőt a tapasztalat mellette bizonyít. Mégis van a fölvetett jeleknek kis hibájuk. Ez az, hogy

a gyermek olvasás közben folytonosan használja azokat, ami által a nyelv megszokja, hogy a kéz folytonos mozdulataival együtt mozogjon. Ez azt eredményezi, hogy a leszokásnál kevés ideig dőcögős lesz az olvasás.

Általában mondhatjuk, hogy a *fonomimikai eljárás jó, bár még tökéletesíthető.*

378. A fonomimikai eljárás jó, mindazáltal az előbbi két hibán kívül, még két kis hibája van.

Az első az, hogy a nyelv csak olyan gyorsan pörög, amilyen gyorsan a kéz mutatja a jeleket; már pedig a nyelv a szavak kimondásánál, illetőleg a betűk összekapcsolásánál gyorsabban pöröghet a kéz mozdulatainál.

A másik hiba az, hogy a kéz mozdulatai egyenletesek és ennek megfelelően a betűk összekapcsolása is egyenletes, vagyis az olvasás egyhangú és hangsúly nélküli, míg a valóságban hangsúlyozottan ejtjük ki a szavakat. Pl. a valóságban: a palatábla, a fonomimikánál pedig: $\overline{pa} \overline{la} \overline{táb} \overline{la}$.

Még az a kis hibája a fonomimikai eljárásnak, hogy az olvasás tanítása gyorsabban halad, mint az írás tanítása s ezért az írás nem segítheti az olvasást, pedig a dolog természete szerint e kettőnek, t. i. az olvasásnak és írásnak együtt kell haladnia, egymást kell segítenie.

379. A fonomimikázás a fölvetett jelekkel az olvasás tanításának mind a két nehézségét egyszerre győzi le. És mert a gyermek a fölvetett jel jelentőségét elfogadja, az eredmény nem is marad el: a gyermek megtanul jól olvasni, amit a tapasztalat is fényesen bizonyít.

1) TERMÉSZETES ELJÁRÁS.

380. Az olvasás tanításánál a félelem és elfogódottság onnan származik a gyermekben, hogy a szóban ismeretlen egészet lát maga előtt, a betűkben pedig az egésznek a részeit, amelyekből neki meg kell alkotnia az előtte álló ismeretlen egészet. De tulajdonképpen nem ez okozza a félelmet és elfogódottságot, hanem az, hogy neki tanítója előtt kell összekapcsolnia a betűket és az esetleges sikertelenség következményei is aggasztják őt. Ha most a gyermek teljes bizalommal van tanítójával szemben és e bizalomnál fogva tudja, hogy a sikertelenségnek semminemű következményei nem lesznek, sőt a tanító még nagyobb szeretettel és teljes türelemmel segíti, akkor a gyermek önbizalomra kap és minden jel közvetítése nélkül egész könnyűséggel végzi az összekapcsolást. Ha nincs félelem és nincs elfogódottság, jelre sincs szüksége a gyermeknek, hogy azt legyőzze. A bizalom és szeretet megakadályozza a félelmet, és ezért a nyelv szabad és könnyen kapcsol.

Tehát az utolsó eljárás abban áll, hogy a gyermek teljes bizalommal viseltessék a tanítóval szemben úgy, hogy a félelem

és elfogódottság ne nyilvánulhasson meg és mert nincs félelem, azért a testre sincs semmi hatása, következésképp a nyelv teljesen szabad és könnyen végzi az összekapcsolásokat. Ezt a tapasztalat is bizonyítja. Amelyik gyermek nem fél, annál jelek nélkül is könnyen megy az összekapcsolás. Ezért van az, hogy a gyermek a családban is megtanulhat olvasni, pedig az apa és anya nem ismerik az olvasástanítási eljárásokat.

381. A nevelésben a bizalom föltétlenül szükséges és ez a nevelés természetéből folyik (II. könyv), mert a gyöngye gyermeki akaratnak a bizalomban támaszra van szüksége. A gyermek a bizalmat mint okot és érvet fogja fel, hogy a félelem és elfogódottság föllépését megakadályozza. Ez pedig a nevelés természetes útja a félelem és elfogódottság föllépésének a megakadályozásához. És mert az olvasás tanításánál a tulajdonképeni nehézséget a félelem és elfogódottság képezi, azért az olvasás tanításának ezt az utolsó módját természetes eljárásnak nevezhetjük. Jele csak akkor van szükségünk, ha az elfogódottság és félelem már föllépett. Ekkor mesterségesen kell a nyelv megkötöttségét megoldanunk. Így tehát *a fonomimikai eljárás mesterséges eljárás.*

A természetes eljárás tulajdonképen a hangoztató eljárás az előgyakorlatok nélkül.

382. A természetes eljárás jobb a fonomimikánál éppen azért, mert természetes. Mindazáltal a fonomimika lesz az uralkodó eljárás a tanítóknál, mert kevés tanító van, aki előtt az olvasástanítás kezdetén elfogódottságot ne érezzen egy-két gyermek. Így *a fonomimika úgy szerepel, mint a természetes eljárás segítése.*

g) ANALYTIKUS ELJÁRÁS.

383. Eljárásunk az olvasás tanításánál a következő: egyenkint ismertetjük a betűket és kötjük össze egymással. Amikor a gyermek két-három betűt ismer, már összekötjük őket egymással. Így haladunk betűről-betűre. Legújabbban vannak egyesek,¹ akik nem ezt az utat kívánják járni a tanítósággal. Ők a betűről-betűre való ismertetést helytelennek mondják és azt állítják, hogy egész mondatokból kell kiindulnunk. Mondjunk a gyermekek által is érthető mondatot és e mondatban lévő betű- és hang összefüggéseket összehasonlítsák, a leírt és kimondott szavakat kiemeljék és végül a betűket és hangokat az egészben felfogják, megismerjék és egymásután rendezzék. Ezt ennek az eljárásnak a hívei *analitikus eljárásnak* nevezik és ezzel szemben a mostan dívó eljárást *synthetikus eljárásnak* mondják. Jó-e az analitikus eljárás?

Mindenekelőtt észrevevessük, hogy ez az analitikus eljárás egyezik a szótagolási (370) és elemző eljárással (371), de a hangoztatási eljárás előgyakorlataival is (372), amelyeket a tanítóság

¹ A. Kern: Ist unsere Lesemethode richtig? 1931. — Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik. 1933, 3. és 4. füzet.

már elvetett. Az analitikus eljárással túlsokat követelünk a gyermektől és ezért nem csodálatos, hogy sírva-olvasás lesz az írva-olvasás. (373) A gyermek elé mered egész mondat, amelynek értelmét ugyan ismeri, mert hallotta tanítójától, de a betűk közül egyet sem ismer és ez a nagy sokaság megijeszti. Nem csodálatos, ha a gyermek a félelem hatása alatt nehezen tanul olvasni, hiszen a félelem megbénítja az akaratot és ezzel együtt a nyelv mozgékonyosságát is megköti. Az olvasástanítás egyedüli nehézsége a betűknek megfelelő hangok összekötése. A gyermek ismeri a betűket és mégis nehezen köti össze. E nehézséget nem győzzük le azzal, hogy egy mondatot egészen a betűig elemzünk. A betűk összekötésénél nem az észet kell segítenünk, hiszen ez nem az ész munkája, hanem az akaratot kell bátorítanunk, hogy a nyelv úgy kösse a betűket, amint a beszédben köti. Az analitikus eljárás, mert sokat követel a gyermektől, ijeszt és rémít és ezért elvetendő.

TANÍTÁSI ALAK.

384. Mivel a gyermek a betűt a tanító tekintélye alapján fogadja el és belőle nem következtetünk, azért az *olvasástanítás tanítási alakja az előadási mód.*

TANÍTÁS MENETE.

385. Itt csak a hangoztatási, hangutánzó és természetes eljárásról lesz szó.

a) *Hangoztatási eljárás.* Ez az eljárás kihaló félben van és csak rövid idő kérdése, hogy a fonomimika véglegesen kiszorítsa. Ezért róla nem szólunk. De nem szólunk róla azért sem, mert — mint már mondtuk — a természetes eljárást kapjuk, ha belőle a hangoztatási előgyakorlatokat elhagyjuk.

b) *Hangutánzó eljárás.* A cél kitűzése után rögtön a tárgyalás fokozatába fogunk. Előkészítés nincs, mert mesterséges lévén a betű, amelyről a gyermek csak az iskolában hall először, nem támaszkodhatunk a gyermek előismereteire. De nem is kell támaszkodnunk éppen a betű mesterségességénél fogva.

A tárgyalás fokozatában elmondjuk a kis mesét, amelynek alapján hihetővé akarjuk tenni a gyermek előtt, hogy a betű úgy keletkezett a megfelelő hangból, amint azt a mese által feltüntetett jel mutatja. Ez után mindjárt a betűt is mutatjuk és hangoztatjuk a jellel együtt, vagyis a gyermekek mutatják a jelet és vele egyidőben a betűt is hangoztatják.

Összehasonlítás csak néhány betűnél van, amelyek nagyon hasonlóak egymáshoz. Ezért tanácsos a nagyon hasonló betűk jelölésére nagyon különböző jeleket fölvenni, hogy a jelek nagy különbözősége jobban segítse az emlékezetet a nagyon hasonló betűk megkülönböztetésében.

Azután az összefoglalásra megyünk át, vagyis a most megismertetett betűt a régebben tanult betűkkel összekapcsoltatjuk, azaz olvastatunk. A gyermek ekkor is mutogatja a jeleket. Az összefoglalás fokozatában a gyermekek mindnyájan egyszerre olvasnak a fali olvasótábláról, hogy a tömegben neki bátorodjanak a jelek használatának és az olvasásnak. Végül az alkalmazás fokozatában egyenkint olvastatunk a fali olvasótábláról és a könyvből.

c) *Természetes eljárás.* A természetes eljárásnál a tanítási menet egyezik a fonomimikánál követett tanítási menettel azzal a különbséggel, hogy itt elhagyjuk a mesét és jelet, hanem e helyett a betű egy-két feltűnőbb megismerési sajátosságára hívjuk fel a gyermekek figyelmét. E sajátosságokat valamihez köthetjük is a könnyebb megtartás végett. Pl. az r-nek füle van, az n-nek két lába van stb.

Még megjegyezzük, hogy a mássalhangzókat magánhangzók nélkül kell hangoztatnunk, nehogy a betűk összekapcsolásánál a magánhangzó zavarja a gyermeket. Tehát nem „em”, hanem „m”.

386. A betűk megismertetésének a sorrendje a következő lehet: i, í, ú, ü, ű, r, o, ó, ö, ő, n, e, é, s, a, á, v, m, z, c, l, t, b, h, k, d, j, g, p, f, sz, cs, zs, gy, ty, ny, ly. Az írott és nyomtatott betűket egyszerre ismertetjük, hiszen az írást az olvasással egyszerre tanítjuk. Hogy az írás és olvasás tanítása egyszerre történhessen, az olvasás tanításával várunk addig (2—3—4 nap), míg az írási előgyakorlatokat elvégezzük és az „i” íratásába foghatunk.

Amikor a gyermekek az összes kis betűket ismerik, akkor megkezdjük a nagy betűk megismertetését a következő rendben: A, Á, V, U, Ű, Ū, Ŭ, N, Ny, M, C, Cs, O, Ó, Ö, Ő, I, J, Z, Zs, S, Sz, T, Ty, F, L, Ly, H, K, P, R, B, E, É, D. A nagy betűket tulajdonképpen nem is tanítjuk, csak rájuk mutatunk, hogy ez a nagybetű ez, az pedig az; de íratásuk már nem ilyen egyszerű.

LECKE.

387. Természetes, hogy a megismertetett betű olvasása otthonra lecke lesz. Az olvasás készség és mert készség, azért sok gyakorlatot igényel. Tehát a gyermeknek otthon is kell minden nap olvasnia.

TANSZEREK.

388. Hogy a gyermek olvasni megtanuljon, magának is kell lennie könyvének, amelyből gyakorolhatja az olvasást. Ez az u. n. *ábécés könyv*. Amikor a gyermek már ismeri az összes betűket, akkor az ábécés könyvet *olvasókönyvvel* cseréljük fel. Az ábécés

és olvasókönyv nem lehet egy könyv, hanem az olvasókönyvnek külön könyvnek kell lennie. Hogy milyen legyen ez az olvasókönyv, arról később lesz szó.

389. A tanítónak is szükségesek bizonyos eszközök. Az iskolában tömeges tanítás folyik és ezért a betűismertetésnél oly valamire is van szükség, amiről az egész osztály egyszerre olvashat. Tehát a tanítónak szüksége van az u. n. *fali olvasótáblákra*.

A hangoztató eljárásnál az u. n. *mozgatható betűket* is használják. Ezek kemény papirosra nyomott betűk és mindegyik külön-külön van. A tanító felmutat egy betűt és a gyermekek ezt addig hangoztatják, míg a másikat nem mutatja és teszi az első mellé. Ekkor a gyermekek a másik betűt is mondják az elsővel összekötve. Ez gyakorlatiasnak nem mondható, mert egyes mássalhangzókat (b, t, d, h, g, stb.) nem lehet soká hangoztatnunk.

HETI ÓRASZÁM.

390. Hogy a gyermek olvasni megtanuljon, nagy gyakorlatra van szüksége és ez időt igényel; továbbá a gyermekkel való folytonos foglalkozást. Az olvasás tanításánál nemcsak az a cél, hogy a gyermek megismerje a betűket és rajtuk valamiképen keresztül dőcögjön, hanem neki folyékonyan kell olvasnia már az első osztályban is. Az olvasottak megértetése a második osztályban már erősen megy; de hogyan értse meg a gyermek az olvasottakat, ha folytonosan akadozik az olvasásban és minduntalan mást olvas, mint ami a könyvben van. Végül az iskolában is sokat kell olvastatnunk, mert akkor, amikor az egyik gyermek olvas, a többi figyelemmel kíséri az olvasást, tehát szintén olvas és így gyakorolja magát. Mindez arra kényszeríti az iskolát, hogy *az első osztályban mindennapra vegyen fel olvasási órát*.

NEGYEDIK FEJEZET.

OLVASMÁNYKEZELÉS.

ANYAG.

391. Tapasztaljuk, hogy a gyermek, amikor tanul olvasni, nagyon nehézkesen olvas és csak később lesz folyékonyabb az olvasása. Mi ennek az oka?

Amikor a gyermek olvasni tanul, még nem gondol másra, mint a betűkkel jelzett hangok összekötésére, a betűk alatt rejlő értelmet figyelmen kívül hagyja. Ehhez járul még az a szokatlanság is, hogy ő neki tartósan kell figyelnie és folyton emlékeznie, hogy az egyes betűk micsoda hangokat jelképeznek. Végül szokatlan neki az is, hogy az egyes betűket mint jeleket beszéd-

szerveivel folyékonyan összekösse. Hogy a gyermek mindezeket a nehézségeket leküzdhesse, bizonyos eljárásokhoz folyamodunk az olvasás tanításánál.

Még ekkor is lassú és nehézkes lesz a gyermek olvasása, egyrészt, mert hosszan kell figyelnie és emlékező tehetsége hamar elfárad, másrészt, mert nem érti az olvasottakat és ha később érti is, csak homályosan. Míg a gyermek nem érti az olvasottakat, vagy csak homályosan érti, addig lassú lesz az olvasása, mert figyelme hat betűnél többet nem tud összefoglalni. Ez pedig kevés a folyékony olvasáshoz. De amint a gyermek kezdi érteni az olvasottakat, figyelme mindig több és több betűt foglal össze és mond ki folyékonyan, mert az olvasottak értése is segíti őt az olvasásban. Minél jobban érti a gyermek az olvasottakat, annál folyékonyabb az olvasása, mert figyelme 18—20 betűt is képes összefoglalni.¹ Ezt bizonyítja az a tapasztalati tény is, hogy a gyermek a történeteket és elbeszéléseket folyékonyabban olvassa, mint a leírásokat vagy tudományos dolgokat, mert könnyebben érti azokat; sőt itt sokszor a sajtóhibákat sem veszi észre.

Mivel a gyermek az első osztályban még nem érti teljesen az olvasottakat, azért az első osztályban teljesen folyékony olvasást nem várhatunk. A második osztályban már folyékonyabban megy az olvasás és ennek oka nem csupán a nagyobb gyakorlat, hanem főképpen az, hogy a gyermek jobban érti az olvasottakat. Ha ehhez még hozzájárul a második osztályban az olvasottak rendszeres megértése, amit *olvasmánykezelésnek* nevezünk, akkor a második osztály a folyékony olvasásban bámulatos előhaladást tehet.

392. A gyermek már az első osztályban megtanul olvasni; a következő osztályokban pedig az olvasottak megértésére törekszünk, egyrészt, hogy a gyermek tudja, mit olvas, másrészt, hogy az ismeretközlésnél a gyermekek olvasástudását is felhasználhassuk, mert így könnyebben és biztosabban megy a tanulás és harmadszor, hogy a gyermek könyvekből is gyarapíthassa ismereteit, ha majd az iskolát elhagyja. Hogy ezt a célt valóban elérhessük, a gyermeknek már az első osztályban is kell némiképpen folyékonyan olvasnia. Nemi folyékony olvasás nélkül az olvasottak megértése nagyon nehezen megy, mert a gyermek figyelme nem arra irányul, hogy a szavak és mondatok értelmét keresse, hanem arra, hogy az egyes hangokat összekösse.

393. Az olvasottak megértetése már az első osztályban kezdődik és már akkor, amikor a gyermek még csak néhány betűt ismer. Ekkor egyes szavakra hívjuk fel a figyelmét, hogy fölkeltsük benne azt a sejtést, miszerint a betűk mögött gondolatok rejtőznek. Később, amikor az olvasási készség már nagyobb, ezt a gyermek már magától is észreveszi, sőt lassan-lassan egyes

¹ J. Fröbes: Lehrbuch der experimentellen Psychologie. 1929, II. kötet 37. oldal.

mondatokat is kezd megérteni. Amikor a gyermek az olvasás nehézségeit már teljesen legyőzte, hozzáfogunk az olvasottak rendszeres megértetéséhez, amit *olvasmánykezelésnek* nevezünk. *Az olvasmánykezelés anyaga az olvasókönyv olvasmányai.*

ISMERETFORRÁSOK.

394. *Az olvasókönyv mind a három ismeretforrást használja, t. i. a tapasztalatot, az értelmet és a tekintélyt* aszerint, hogy mit tárgyalnak az egyes olvasmányok. De ha eltekintünk az egyes olvasmányok által nyújtott ismeretektől és csupán az olvasmány megértését tartjuk szem előtt, akkor azt kell mondanunk, hogy *az olvasmánykezelésnek, illetőleg az olvasmány értelmezésének egyedüli ismeretforrása az értelem*, mert az olvasmány nem más, mint írott beszéd, a beszédet pedig eszünkkel értjük meg. Lehetőséges, hogy egyes szavak értelmezésénél a tapasztalatot vesszük ismeretforrásnak; pl. ha nem tudja a gyermek, hogy mi a kallantryú, akkor mutatunk neki egyet, hogy megismerje; mégis a mondat vagy mondatok tartalmának a felfogásánál a tapasztalatnak nincs szerepe, itt az értelem uralkodik ismeretforrásként.

MÓDSZEREK.

395. Az olvasmánykezelés mint ilyen nem tudomány, tehát nála tudományos módszerről nem is lehet szó; azonban az egyes olvasmányok, mert tudományos ismereteket közölnek, már valamely tudományos módszert vagy bizonyítási módot is követnek. Az erkölcsi olvasmányok nagy része az indukciót alkalmazza, mert egyes eseteket, történeteket, elbeszéléseket mondanak el, amelyekből a gyermek az erkölcsi tanulságban általános ítéleteket alkot. Némelyik erkölcsi olvasmány a dedukciót is alkalmazza, t. i. amikor valamely erkölcsi igazságot különösebb esetre alkalmaz. A többi olvasmány, amely valamely tárgy anyagához simul, azt a módszert követi, amelyet a megfelelő tantárgy alkalmazna ama résznél. Végül pedig az olvasókönyvet a maga egészében úgy kell tekintenünk, mint főképen a vallási és erkölcsi rend kongruens bizonyítását, mert az olvasmányok a gyermeknek a vallástannál már megszerzett ismereteit más oldalról világítják meg és kimutatják a már ismeretes erkölcsi igazságok összhangzatosságát. Tehát *az olvasókönyv alkalmazza az indukciót és dedukciót és az olvasókönyv a maga egészében a vallástannal kongruens bizonyítása. Így az olvasókönyv által az olvasás is a vallástannal szolgálatában áll.*

TANÍTÁS ALAKJA.

396. Az olvasókönyv segédkönyv, segédkönyve a tantárgyaknak, különösen pedig a vallástannak (később lesz róla szó). Az

olvasókönyv mélyíti és bővíti vagy más oldalról világítja meg a többi tárgyból szerzett ismereteket és biztosabb állandósításukra törekszik. Ezért a leghelyesebb eljárás az, hogy az egyes olvasmányokat akkor kezeljük, amikor az olvasmány tartalmának megfelelő részt már elvégeztük a megfelelő tárgy anyagából. Ez által az olvasókönyv segítségére siet a tantárgyaknak, hogy a nyújtott ismeretek behatóbbak és állandóbbak legyenek.

397. Az olvasmánykezelés menete az egyes osztályokban általában ugyanaz; de a részletekben már van eltérés, mert pl. a második osztály az olvasottak megértésében mindenesetre gyöngébb, mint a hatodik osztály.

398. A cél kitűzésében megmondjuk, hogy melyik olvasmányt tárgyaljuk és az olvasmány miről szól, amit már az olvasmány címe is elárul.

399. Ezután az előkészítésbe fogunk, amely a különböző olvasmányok szerint különböző. Ha oly olvasmányt tárgyalunk, amely valamely tárgyból (történelem, földrajz stb.) nyújtott ismereteket bővíti és mélyíti, akkor néhány kérdéssel átismételjük a tárgynak azt a részét, amelyet az olvasmány tárgyal és azután a tárgyalás fokozatába megyünk át. Ha az olvasmány erkölcsi igazságot fejtet, pl. az Isten szeretetét, a hazaszeretetet stb., akkor szintén néhány kérdéssel átismételjük azt, amit a gyermek az erkölcsi igazságról tud és azután a tárgyalás fokozatába megyünk át. Ha azonban az erkölcsi igazságot történetben vagy elbeszélésben fejteti az olvasmány, akkor az alsóbb osztályokban (II. és III. osztály) az előkészítésben elmondjuk az olvasmány rövid tartalmát, hogy ez segítse a gyermekeket a megértésben és azután a tárgyalás fokozatába megyünk át. Ez az elmondás a felsőbb osztályokban (IV.—VI. osztály) elmarad, bár a nehezebb olvasmányoknál némi előmagyarázat szükséges lesz a jobb és biztosabb megértés végett. Ha ez az előmagyarázat nem szükséges, akkor a IV.—VI. osztályban az erkölcsi elbeszéléseknél és történeteknél az előkészítés anyag hiánya miatt elmarad, tehát a cél kitűzése után rögtön a tárgyalás fokozatába fogunk.

400. Az előkészítés után következik a tárgyalás. Itt felaprózzuk az olvasmányt úgy, hogy mindegyik rész befejezett egészet alkosson. E felaprózást tulajdonképpen a tanítás előtt és otthon végzi a tanító, amikor a következő napra készül. Minél magasabb az osztály, annál nagyobbak lehetnek e részek, mert a gyermek gyakorlottabb és gyakorlottabb az olvasottak megértésében és elmondásában. Ezután a részeket egymásután olvastatjuk, elmondatjuk és a gyermek előtt ismeretlen szavakat, képes kifejezéseket, szóvirágokat megmagyarázzuk. Minden rész elmondása után tartalmát egy-két szóval felírjuk a táblára. Így megkapjuk az olvasmány *vázlatát*. A vázlat a felsőbb osztályokban már nem szükséges, mert a gyermek már eléggé gyakorlott az olvasmány elmondásában. De csak az erkölcsi elbeszéléseknél nem szükséges, mert az időbeli folytonosságot eléggé jól tudják elmondani

a gyermekek; de szükséges oly olvasmányoknál, amelyek más dolgokat tárgyalnak.

401. Amikor már az utolsó részletet is elmondták a gyermekek, akkor az összehasonlítást aszerint végezzük, hogy mit tartalmaz az olvasmány. Tehát az erkölcsi elbeszéléseknél összehasonlítjuk a cselekedeteket egymással és az erkölcsi renddel, a többi olvasmánynál pedig a most szerzett ismereteket a régebbi ismeretek közé állítjuk, hogy szerves egésznek alkossanak.

402. Ezután következik az összefoglalás, vagyis az olvasmányt összefüggő egészében elmondjuk. Az olvasmánykezelésnél a fokozatban nincs fogalomalkotás, mert ezt a tárgyalás fokozatában végezzük, mivel ezt maga az olvasmány végzi el és ezt a tárgyalás fokozata fejtegeti.

403. Végül van az alkalmazás fokozata, vagyis az erkölcsi tanulság levonása, az erkölcsi tanulságnak a gyermek egyes körülményeire való alkalmazása s ha a tanító szükségesnek látja, leckét is ad.

LECKE.

404. Az olvasásnál mindegyik osztálynak mindennap bizonyos számú oldalt kell olvasnia otthon, de lehetőleg ne olvasókönyvből, hanem más könyvből, amely apjáié, anyjáié. Ennek az a célja, hogy a gyermek az olvasásban teljes biztonságra tegyen szert. A III.—IV. osztálynak a könnyebb erkölcsi elbeszéléseket otthonra adjuk fel leckére, s azután a tanítási órán az olvasmány értelmezése nélkül elmondjuk, a cselekedeteket egymással és az erkölcsi renddel összehasonlítjuk és levonjuk az erkölcsi tanulságot. Az V.—VI. osztályban pedig még az iskolai könyvtár egyes elbeszéléseit is leckére adhatjuk, amit azután a tanítási órán kikérdezzünk. Végül az olvasókönyv egyes költeményeit leckére adjuk fel szóról-szóra való megtanulás végett; sőt egyes olvasmányokat is feladhatunk.

TANSZEREK.

405. Magától értetődik, hogy az olvasmánykezeléshez olvasókönyvre van szükség. Az olvasókönyvről már volt szó, de csak azért, hogy meghatározhassuk, vajjon mennyi könyvre van szüksége a gyermeknek. Most ismét szólunk róla, de már csak mint olvasókönyvet vesszük tekintetbe.

406. Az olvasókönyv a XVIII. században keletkezett, gyorsan felvirágozott az iskolában, 100 esztendőn át ellenmondás nélkül érvényesült s azután nagy hévvel megtámadták. Ma néhányan nemcsak azt mondják, hogy mai alakjában használhatatlan, hanem létjogosultságát is kétségbe vonják.

Bár az olvasókönyv mint külön könyv csak a XVIII. század vége felé kapott helyet az iskolában, mindazáltal azelőtt is voltak

olvasókönyvek, csak nem olvasókönyv elnevezés alatt. Voltak ábécés könyvek, amelyek a betűk után vallásos tartalmú olvasmányokat foglaltak magukban: a tíz parancsolatot, egyes imádságokat, bibliai történeteket. Így volt ez mind a katolikus, mind a protestáns oldalon. Századokon át az egyedüli olvasókönyv a katekizmus, a biblia és az énekes könyv volt. Ezen ne csodálkozzunk, hiszen még 1845-ben is pl. I. G. Hientzsch „Anweisung zu einem gründlichen und umfassenden Leseunterrichte in den Volksschulen” című művében azt mondja, hogy a biblia és énekes könyv a főkönyv a népiskolában az olvasásnál.

Amikor a XVIII. század végén a gazdasági kérdések mindig nagyobb és nagyobb köröket foglalkoztattak, szükségesnek látták a nép szellemi és erkölcsi színvonalának az emelését is. Ehhez egy megfelelő könyvre lett volna szükség. Ezért Eberhard v. Rochow 1776-ban kiadta az első népiskolai olvasókönyvet, „Kinderfreund, ein Lesebuch für Landschulen” címen. Volt benne 79 olvasmány, mind erkölcsi elbeszélés.¹ Rochow 1779-ben olvasókönyvének 2-ik részét is kiadta 107 hasonló tartalmú olvasmányval. Rochowot követte a bencés Egídius Jais, ki olvasókönyvét 1792-ben „Schöne Geschichten und lehrreiche Erzählungen zur Sittenlehre” címen adta ki és Rochowval szemben a dogmatikus kereszténységet mutatta be olvasmányaival, míg Rochow az ú. n. hasznossági erkölcs alapján állt. (Lásd az 1. jegyzetet.) Ezután számtalan olvasókönyv jelent meg és valamennyi erkölcsi elbeszéléseket foglalt magában.

A XVIII. és XIX. század fordulóján a reáltudományok nagy lendületet nyertek. Ezért különösen a philantropisták azt követelték, hogy a népiskolában a réalismereteket is tanítsák. Eddig ugyanis a népiskola majdnem kizárólagosan a vallástannal, írással, olvasással és számolással foglalkozott. Mivel pedig a réalismeretek tanításához könyvek nem voltak, azért olvasókönyvekkel próbálták a réalismeretek tanítását a népiskolában. Így keletkeztek a túlnyomóan realiztikus tartalmú olvasókönyvek. Pl. I. F. Schelz (Der Denkfreund, ein lehrreiches Lesebuch für Volksschulen, 1811) olvasókönyvében szó volt az emberi testről és részeiről és voltak

¹ Pl. a hatodik olvasmány ez volt. 6. Az almamag. A kis Mariska almát evett és a benne lévő hat magot is meg akarta enni. Ekkor az éppen iskolából haza jövő bátyja, Frigyes, így szólt hozzá: „Mariska, ha te tudnád azt, amit én, akkor nem ennéd meg az almamagot.” Mariska: „Nos, mit tudsz?” Frigyes: „Kántorunk azt mondta, hogy ha a magot ősszel a földbe tesszük, idővel nagy fa lesz belőle, amely sok szép gyümölcsöt hoz.” Ekkor mindketten a kertbe mentek és az egyik elhagyatott sarokban elültették a magokat. Néhány év múlva a magokból fácskákat kaptak. Hozzákötötték a fácskákat karóhoz, hogy egyenesen nőjenek. Frigyes megtanult oltani. Egy kertészről kapott nemes gallyal beoltotta a fákat. Amikor Frigyes és Mariska már nagyobbak lettek, a hat almafáról évenként nagy mennyiségű gyümölcsöt kaptak. Egy alkalommal az almaszedésnél így szólt Frigyes Mariskához: „Mily jó volt, hogy te akkor azt a hat almamagot nem etted meg.” „Igen — mondta Mariska — de mily jó volt, hogy te akkor iskolába jártál és oly hasznos dolgokat tanultál.”

benne olvasmányok a természetrajzból, földrajzból, történelemből. Az ilyen tartalmú könyvek soká voltak felszínen, bár túlzásba estek, mert a hatóságok is támogatták ezeket a könyveket.

Ekkor ismét fordulat állott be az olvasókönyv történetében. Azt kívánták a népiskolától, hogy mélyebb nyelvi ismereteket adjon és ezt olvasókönyvekkel akarták megoldani. Ez iránynak a főharcosa A. Diesterweg volt 1831-ben megjelent „Schullesebuch in sachgemässer Anordnung” című könyvével, amelyben retorikai, logikai és esztetikai olvasmányok is voltak. Diesterweg után mások is írtak ilyen tartalmú olvasókönyveket, amelyek azonban nem váltak be.

Később azt mondták, hogy az olvasókönyvek a vallásosság és hazaszeretet ápolásán kívül az irodalom legjobb termékeit tartalmazzák, amelyekkel a beszédre, szellemre és kedélyre akartak hatni. Így ilyen irányú olvasókönyvek is keletkeztek.

Mindezek az olvasókönyvek nagyon egyoldalúak voltak. Végül rájöttek az olvasókönyvek igazi céljára, t. i. az olvasókönyv célja az olvasási készség elsajátításán kívül az, hogy segédkönyve legyen a többi tárgynak.

Végül még megemlítjük, hogy akadtak egyesek, akik az olvasókönyvet fölöslegnek mondták, legalább is a felsőbb osztályokban.

Magyarországon az olvasókönyv fejlődése 1868 után vett nagyobb lendületet. Ma az olvasókönyvírók a nemzeti szellem szolgálatába állítják olvasókönyvüket. 1927-ben a Szent-István-Társulat által kiadott olvasókönyvek vannak a fejlődés legjobb útján, mert katolikussá akarják tenni az olvasókönyvet, bár még tökéletesítésre szorulnak.

407. Van-e szükség olvasókönyvre és milyennek kell lennie, azt alábbi fejtegetéseink fogják eldönteni.

Az olvasókönyv segédkönyve a többi tárgynak és természetesen, hogy elsősorban segédkönyve a legfontosabb tárgynak, a vallásstannak. Ezért kell, hogy az olvasókönyv a megfelelő számban vallási és erkölcsi igazságokat tartalmazzon. Az olvasmányoknak legalább is a fele vallási és erkölcsi igazságokat fejtegetsen gyakorlati példákban, történetekben és elbeszélésekben és így mutassa be a gyermekeknek a dogmatikus kereszténységet. Ha mindegyik osztály olvasókönyve pl. 200 olvasmányból áll, akkor legalább is 100 olvasmány a vallási és erkölcsi dolgokkal foglalkozzék. A vallási és erkölcsi elbeszélések különös fontosságúak, hiszen a gyermek rajong értük, mert képzeletét gyönyörködtetik s ezen át akarata is mozgásba kerül: megszereti a jót, megútálja a rosszat, megismeri katolikus mivoltának fontosságát és megismeri, hogy csak a katolikus szellemben leélt élet az igazi élet. Ez által — csak a hat évet számítva — körülbelül 500—600 vallási tétellel és erkölcsi igazsággal ismerkedik meg a gyermek gyakorlati példákban. Ez nem is sok, tekintve a vallási és erkölcsi rend végtelen fontosságát és az erkölcsi cselekedetek roppant

nagy számát a különböző körülmények és helyzetek miatt. Az ember mindig meghatározott viszonyok és meghatározott körülmények között cselekszik. E meghatározott viszonyokat és körülményeket a vallásan nemcsak hogy nem tárgyalhatja mind, ellenkezőleg csak keveset beszélhet meg. A vallásan megadja az általános igazságokat, amelyekből kiindulva az összes konkrét cselekvési módokat megítélhetjük és egy-kettőt meg is ítéltetünk a vallástani órán. De ez kevés, mert a gyermeknek nagy gyakorlatot kell szereznie abban, hogy a vallási és erkölcsi téren biztosan ítéljen, hiszen ettől függ örök üdvössége és földi boldogsága. A gyermeknek most és később biztosan kell eltalálnia a helyes cselekvési módot és ezért a konkrét esetek megítélésében gyakoroltatnunk kell őt. És éppen erre valók az olvasókönyv vallási és erkölcsi olvasmányai s ezért az 500—600 eset semmi esetre sem mondható soknak. Ez az oka annak, hogy — mint már mondtuk is — *a vallástani könyv után a legfontosabbik könyv az olvasókönyv.*

408. Nagyon célszerű, hogy az olvasókönyv egyes erkölcsi és vallási igazságokat úgy adjon elő a gyermekeknek, hogy ez által valamely tantárgy anyagából ismereteik is bővüljenek és megfordítva: ha az olvasókönyv valamely tantárgy anyagából ölel fel olvasmányokat, ezeket lehetőleg valamely erkölcsi igazsággal kösse össze. Így írni a gyermekeknek nagy szakavatottságot igényel az írásban és nevelésben. És mert e kettő ritkán párosul egy személyben, azért nagyon jó olvasókönyvünk nem sok lesz.

409. Minden tudomány kiindulópontja a bölcsélet, mert ez adja minden tudománynak első és alapelveit, hogy azután a tudomány fölépülhessen. Innen a tudományok szétágaznak, hogy mindegyik a maga területét kiaknázhassa. A tudományok a bölcsletről indulnak ki. Azonban a bölcsélet az Istenre mutat, tehát a belőle kiinduló tudományoknak is az Istenre kell mutatniuk. A bölcsélet is amaz alapelvekre épít, amelyeket a többi tudománynak ad; és mert a bölcsélet az Istenhez vezet, azért a többi tudománynak is az Istenre kell mutatnia. És tényleg minden igazi tudomány az Istenhez vezet. Ezt a gyermeknek bebizonyítanunk is kell. De a népiskola nem tanít, és nem is taníthat bölcséletet és mégis kötelessége megmutatni, hogy minden tudomány az Istenhez vezet. Ezt a népiskolában az olvasókönyv végzi el. Tehát *az olvasókönyv a népiskolában a bölcsélet helyettesítője.*

Amikor azt mondjuk, hogy az olvasókönyv a bölcséletet helyettesíti a népiskolában, ez alatt nem szabad azt értenünk, hogy a gyermek az olvasókönyvből valami szűkreszabott bölcséletet tanulna. Ez alatt azt kell értenünk, hogy az olvasókönyv az iskola minden tantárgyán át az Istenhez emeli a szíveket és ezt észérvekkel vagy tekintélyérvekkel valósítja meg. Megteszi

ezt a többi tárgy is, de az olvasókönyv különösebb módon és az összes tárgyakat átfogóan.

410. Az olvasmánykezelés miatt olvasókönyvre szükség van, még pedig mindegyik osztályban. Mindegyik osztálynak más és más olvasókönyve legyen és az egyik osztály olvasókönyve az alsóbbnak mintegy kiegészítését képezze. Még szükséges, hogy az olvasókönyvek a megfelelő osztály anyagához is simuljanak, azt bővítsék és tágítsák. (Lásd a könyvnél!) Az olvasókönyvnek a fő célja, hogy a gyermek a vallási és erkölcsi igazságokat minél jobban a szívébe vesse s a cselekedeteket minél jobban megítélhesse erkölcsi oldalukról. Ezért *az olvasókönyv gerincét a vallási és erkölcsi igazságok alkotják*. Sőt ha az olvasókönyv valamely tantárgy anyagából vesz fel olvasmányokat, hogy azt az anyagot behatóbban és terjedelmesebben tárgyalja, lehetőleg itt sem szabad hiányoznia az erkölcsi tanulságnak. *Az olvasókönyv a bölceletet is pótolja a népiskolában*. A bölcelet összefogja az összes tudományokat és az Isten felé irányítja, mint minden dolgok legutolsó és legmagasabb alapjához. Ezt kell megtennie az olvasókönyvnek is a népiskolában a tantárgyakkal.

411. A mondottakból nevezetes következtetést vonhatunk le. Mivel az olvasókönyv gerinc a vallási és erkölcsi elbeszélések és mindegyik osztály az egész vallást, következőleg az egész erkölcsi rendet is tárgyalja; továbbá mivel az olvasókönyv a bölceletet is helyettesíti a népiskolában, tehát a bölcelet természetének megfelelően mindent az Isten felé, mint középpont felé kell irányítania, azért *az egymásután következő osztályok olvasókönyvei anyagukat nem egyenes vonalban, hanem koncentrikus körökben tárgyalják*. Mindegyik olvasókönyv ugyanazt tárgyalja, *i. e. a vallási és erkölcsi rendet*, csak hogy mindegyik az előzőnek az anyagát bővíti és kerekdedebbé teszi.

A mondottakból egyúttal az is következik, hogy **az olvasókönyv a vallástannak a kongruens bizonyítása.**

412. Az első osztály karácsonyig megismeri a betűket és olvas is. Ezután az ábécét az ábécétől teljesen különálló olvasókönyvvel kell fölcserélnünk. Az első osztály olvasókönyvében csak erkölcsi elbeszélések vannak, körülbelül 150 olvasmány, amelyeket képekkel is élénkíthetünk. *Az olvasmánykezelést már az első osztályban megkezdjük húsvét után*, mert húsvétig megtanulnak a gyermekek folyékonyan olvasni annyira, hogy vezetés mellett nemcsak szavakat és egyes mondatokat értenek meg, hanem több összefüggő mondatot is.

413. Az olvasókönyvek a vallási és erkölcsi rendet ölelik fel és természetes, hogy a mostani természetfölötti rendnek megfelelően a katolikus vallási és erkölcsi rendet, amely a természetes vallási és erkölcsi rendet is magában foglalja. Ezért **mind-egyik olvasókönyvnek katolikusnak kell lennie.**¹ Ennek

¹ Katolikus olvasókönyvet követelt a bajor parlament 1914-ben.

megfelelően az olvasókönyv anyaga a vallási és erkölcsi rendből a következő: Isten, isteni Gondviselés, angyalok, áteredő bűn, megváltás, csoda, Krisztus királysága, tisztítóhely, egyház, pápaság, világvége és utolsó ítélet, kegyelem, szentmise, szentáldozás, gyónás, utolsó kenet, imádság és különösen a rózsafüzér, áldás. Továbbá az olvasókönyvek erkölcsi elbeszélésekben tárgyalják még az engedelmességet, a szülők iránt való szeretetet, az öregek tiszteletét, a szegények gyámolítását, a szülőföld szeretetét, az előjárók tiszteletét, a papság tiszteletét, a hálát a szülőkkel és jótevőkkel szemben, az önfeláldozást, a nagylelkűséget, a vásárnapok és ünnepek megszentelését, az ünnepi munkaszünetet, az iskola fontosságát, a tanulás hasznát, a munkaszeretetet, a kötelesség-teljesítést stb. Lesznek benne elbeszélések Jézusról, Szűz Máriáról, egyes szentekről és az összes magyar szentekről. Mind-egyik olvasókönyv oly olvasmányokat is tartalmazzon, amelyek alkalmasak a papi hivatás fölkeltesére és ébrentartására. Az egyháztörténelemből is veszünk fel olvasmányokat, még pedig az üldözésekről, a reformációról, a missziókról, az egyházi államról.

Hogy milyen olvasmányokat vegyen fel az olvasókönyv a többi tárgy anyagából, arról a megfelelő tárgynál lesz szó.

414. Az olvasókönyvek az anyagot egymás között felosztják s az osztály értelmiségi fokának megfelelően, de koncentrikus körökben tárgyalják. Az összes olvasmányokat nem értelmezheti az iskola, mert nincs annyi ráérő ideje. Egyes olvasmányokat tárgyal; de a többire is felhívja a gyermekek figyelmét, amikor csak folyékony olvasás van. Ha az olvasmánykezelés rendszeres, akkor a tapasztalat szerint a gyermekek azokat az olvasmányokat is megértik, amelyeket a tanító nem tárgyal, ha a lényegükre felhívja figyelmüket. Így azt kell mondanunk, hogy *az iskola az összes olvasmányokat tárgyalja, csak nem mindegyiket rendszeresen, hanem egyeseket csupán annyiban, amennyiben a lényegre felhívja a gyermekek figyelmét.*

Ha az iskola nem tárgyalja az összes olvasmányokat rendszeresen, akkor az a kérdés vetődik fel, hogy melyeket tárgyal rendszeresen. Ennek zsinórmértéke az olvasókönyv célja. Az olvasókönyvnek az a célja, hogy a vallásannak kongruens bizonyítása legyen és ezért katolikusnak kell lennie. Ennek megfelelően az iskola a következő olvasmányokat tárgyalja rendszeresen: *a vallást érintő olvasmányok közül valamennyit, az erkölcsi rendet (erények) tárgyaló olvasmányok közül a jellegzetesebbeket és a többi tárgy keretéből fölvetett olvasmányok közül különösen azokat, amelyek valamely tantárgyat összefoglalva az Isten felé irányítják a gyermekek tekintetét.*

415. Még az a kérdés, hogy milyen rendben tárgyaljuk az olvasmányokat az olvasókönyvben.

E tekintetben az eddigi olvasókönyvek nagyon eltérnek egymástól. Vannak olvasókönyvek, amelyek szakok szerint tárgyalják az olvasmányokat, mások pedig össze-vissza adják minden

rend nélkül. Hát mi legyen az olvasmányok rendje az olvasókönyvben?

Az olvasókönyv segédkönyve a többi tárgynak. A tantárgyakat nem egymásután tárgyaljuk úgy, hogy előbb az egyikkel végzünk s azután a másikba kezdünk, hogy azután a harmadikba kezdjünk, ha a másodikkal végeztünk és így tovább. A tantárgyak anyagát egymás mellett tárgyaljuk úgy, hogy mindegyikkel körülbelül egyidőben végzünk. A tantárgyak anyagának egymás mellett való időbeli beosztását a tananyagbeosztás foglalja magában, következőleg az *olvasókönyv olvasmányainak az egymásutánja a tananyagbeosztást követi*. Tehát annak, aki valamely osztály számára olvasókönyvet akar írni, mindenekelőtt amaz osztálynak tananyagbeosztását kell ismernie.

HETI ÓRASZÁM.

416. Mivel az olvasókönyv minden tárgynak a segédkönyve, különösen pedig a vallástannak, azért az olvasókönyv feldolgozása sok időt vesz igénybe. Továbbá a folyékony olvasásra is kell szánnunk időt. Az olvasmánykezelésre sok időt kell fordítanunk, mert meg kell szüntetnünk magyar népünknel azt a szegyénteljes állapotot, hogy nem érti vagy csak homályosan érti, amit olvas. Ez az oka annak egyrészt, hogy behódol minden gonosz újságnak és röpiratnak. Ezért az olvasásra hetenkint 5—6 órát kell szánnunk. Ezt az 5—6 órát az olvasmány értelmezése és a folyékony olvasás között a következőképen osztjuk fel az egyes osztályokban:

I. osztály (húsvét után): öt óra folyékony olvasás és egy óra értelmezés.

II. osztály: négy óra folyékony olvasás és két óra értelmezés.

III. osztály: három óra folyékony olvasás és három óra értelmezés.

IV. osztály: két óra folyékony olvasás és négy óra értelmezés.

V.—VI. osztály: egy óra folyékony olvasás és öt óra értelmezés.

Ha a népiskola osztályainak a számát emelnék, a VII.—IX. osztályban is lenne olvasás, de mindegyik óra csupán értelmezés lenne.

IRÁS.

ANYAG.

417. Az írás anyaga nem lehet más, mint a betűk íratása. Aki ír, az olvas is és ezért az írás tanítását az olvasás tanításával kötjük össze s mint a tapasztalat bizonyítja, mindig sikerrel és eredménnyel. Az írásnak és olvasásnak egyszerre való tanítását *írva-olvasásnak* nevezzük.

Az írásnak és olvasásnak egyszerre való tanítását állítólag Graser János (1766—1841) kezdte meg, ki bajor iskolatanácsos volt. Azonban a történeti hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy őt megelőzte Simon Antal, győri egyházmegyei pap. „Igaz Mester, aki tanítványait igen rövid idő alatt, minden unalom nélkül egyszerre írni és olvasni megtanítja” című művével, amely az írásnak és olvasásnak egyszerre való tanítását hangoztatja. Ez a mű 1808-ban jelent meg, míg Graser csak 1814 körül lépett föl módszerével.

418. Mivel az írást és olvasást egyszerre tanítjuk és olvasástanítás csak az első osztályban van, azért *írva-olvasás is csak az első osztályban van*. Amikorra a gyermek megtanul olvasni, akkorra megtanul írni is. Ez után már csak gyakorlat szükséges. Van a többi osztályban is írás *szépirás* elnevezés alatt; de itt már nem tanítjuk a betűk leírását, hanem szép és biztos írásra törekszünk.

ISMERETFORRÁS.

419. A betű mesterséges jel, következésképp a gyermek a tanító tekintélye alapján fogadja el. Tehát *az írás tanításának az ismeretforrása csupán a tekintély*.

MÓDSZER.

420. Az írás nem tudomány, hanem készség, következésképp tanításánál nem is beszélhetünk tudományos módszerről. Az írás csupán készség és ezért *az írástanításnak nincs módszere*, hanem azt az utat és módot, ahogyan írni tanítunk, *eljárásnak* nevezzük.

421. Bár az írástanításnak nincs módszere, mégis bizonyos rendszert kell tartanunk eljárásunkban. Mindenekelőtt megmutatjuk, hogy miképpen kell a palatáblát a padra fektetnünk, a palavesszőt tartanunk és az írásnál ülnünk. Azután az alapvonalakat tanítjuk: jobbra dülő vonal, (/) horogvonat, (L és 7) tojásvonat, (0) csokorvonat (ρ) stb. Ez *előgyakorlat* az írástanításnál. Ezek az előgyakorlatok szükségesek, mert a betű összetett valami, amelyet bizonyos részekből kell összeraknunk. Ha a gyermek az alap-

vonalat nem tudná írni, nem tudná belőlük megrajzolni a betűt sem. Az olvasás tanításánál főlegesegek az előgyakorlatok, mert a nyelvnek megvan a készsége a betűk által jelzett hangok összekötésére, hiszen ezt teszi a beszédnél is, csak a félelem és elfogódottság leküzdésére kell törekednünk. Ezt pedig előgyakorlatokkal sohasem érjük el, ellenkezőleg megrémítjük a gyermeket. De már az írás tanításánál szükségesek az előgyakorlatok, mert akkor, amikor a gyermek az iskolába kerül, a kéznek semmi készsége sincs az írásban és ezért ezt az előgyakorlatokkal kell megszereztetnünk.

422. Ezek az előgyakorlatok nem tartanak sokáig; elégséges rájuk annyi idő, (3—4 nap) hogy a gyermek az első két-három betű alapvonalait biztosan írja. Amikor a gyermekek az írási előgyakorlatokban meglehetősen készségre tesznek szert, akkor a betűk íratásába fogunk; az egyszerűbből az összetettebbre, a könnyebbről a nehezebbre haladunk. Amint haladunk az olvasás tanításával, éppen úgy haladunk az írás tanításával is: amelyik betűt olvasni tanítjuk, ezzel egyidőben ugyanazt a betűt írni is tanítjuk és amikor az olvasástanítással végzünk, ugyanakkor az írástanítással is végzünk. Tehát *az írás tanításánál a betűk sorrendje ugyanaz, mint az olvasás tanításánál.*

Az írás tanításánál az eljárás nagyon egyszerű. Ha a gyermek az alapvonalakat jól írja s a betűk alakját jól ismeri, akkor a betűk íratása jól is megy, könnyen is megy.

TANÍTÁSI ALAK.

423. Mivel az írás ismeretforrása a tekintély és a betűkből semmiféle következtetéseket sem vezetünk le, azért *az írás tanításának a tanítási alakja csak az előadási mód lehet.*

TANÍTÁS MENETE.

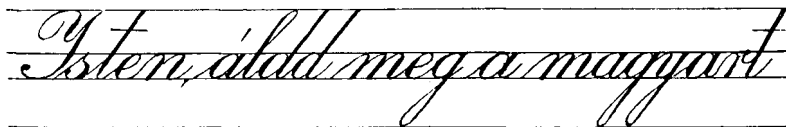
424. A cél kitűzése után rögtön a tárgyalás fokozatába megyünk át, amely abban áll, hogy a betűt felbontjuk alkotó vonalaira s azután ismét összerakjuk. Tehát *az írás tanításánál az analysis és synthesis alkalmazzuk.* Ezután íratjuk a betűt magában és más betűkkel összekötve.

LECKE.

425. Hogy a gyermek keze az írásnál azt a bizonyos merevséget legyőzze s a vonalak lerajzolásában biztosságot szerezzen, oda nem elégséges csupán az az idő, amit az iskolában tölt el írással, hanem otthon is kell írnia. Tehát az írásból otthonra lecke is van. Ha azonban az iskola osztatlan, akkor nem föltétlenül szükséges, hogy a gyermek otthon is írjon, mert a csendes foglalkozások alatt eleget ír.

TANSZEREK.

426. Az írásnál szükséges, hogy a tanító megmutassa a leírandót és a gyermek azt leírja. Ezért a tanítónak szüksége van *táblára*, a gyermeknek pedig *palatáblára*. Mivel a gyermek kezevonása nagyon bizonytalan és szemmértéke sem megfelelő, azért célszerű a betűket vonalak közé szorítani, vagyis a palatáblát a megfelelő módon megvonalozni. Így:

De azután szigorúan is kell megkövetelnünk, hogy a gyermek vonaltól vonalig írjon, vagyis ne menjen ki belőlük és közöttük se maradjon. Természetes, hogy az iskolai nagy tábla is úgy van megvonalazva, mint a gyermek palatáblája, nehogy a két különböző vonalozás zavarja a gyermeket.

427. Amikor a gyermek palatáblán már jól ír, átmegyünk az írkába való íratásra. Legcélszerűbb ezt akkor megtenni, amikor a kis betűkön már végigmentünk. Tehát a gyermeknek *írkára* is van szüksége s ez olyan vonalozású legyen, mint a palatábla.

HETI ÓRASZÁM.

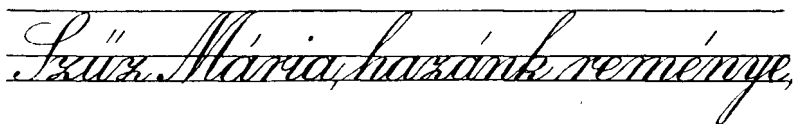
428. Az írást az olvasással együtt tanítjuk. Ebből következik, hogy az írásra legalább is annyi órát kell szánnunk hetenkint az első osztályban, mint az olvasás tanítására. De ha meggondoljuk, hogy az írás valamivel nagyobb gyakorlatot igényel, mint az olvasás, mert a betűk megismerése mellett bizonyos kézügyességet is föltételez, amit a gyermek csak az iskolában kezd elsajátítani, akkor az írásra hetenkint legalább két órával többet kell szánnunk, mint az olvasásra. De csak az osztott iskolákban, mert az osztatlan iskolákban eleget ír a gyermek a csendes foglalkozások alatt. E két órában nem ismertetünk új betűt, hanem csak a már tanult betűket iratjuk és főképen szépírássra törekszünk. Ezért e két órát *szépírásnak* nevezzük. A többi időben is, amikor az írást az olvasással együtt tanítjuk, tehát amikor írva-olvasás van, az írás szintén szépírás, de akkor főképen az a törekvésünk, hogy a gyermek a betűket megismerje és lerajzolja, míg a két szépírási órán különös gondunk a betűk szabályossága.

Az első osztályban ugyanabban az órában olvastatunk is, iratunk is. Ezért az írva-olvasási órát két részre osztjuk: egyik része olvasás, a másik része írás. Ez addig tart, míg a gyermek írni és olvasni tanul. Amikor a gyermek már ír és olvas, azután az írás és olvasás elválik egymástól és külön van írás és külön van olvasás. Még megemlékezünk röviden a szépírásról is.

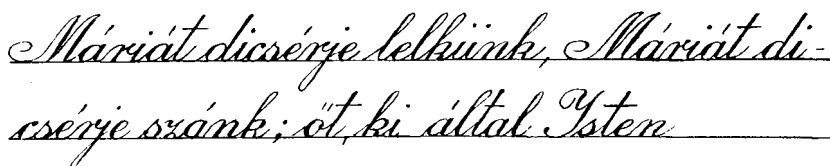
SZÉPIRÁS.

429. Az I—VI. osztályban szépírás is van. Ekkor különös gondunk a betűk szabályossága. Az I—IV. osztályban heti két órában és az V—VI. osztályban heti egy órában van szépírás. A VII—IX. osztályban szépírás mint külön óra már nem szerepel.

A szépíráshoz kétféle írkát használunk: a) az ú. n. *kisvonalú írkát*, amelynek vonalozása a következő:

Itt a két középső vonal között a tér kissé szűkebb és a gyermek vonaltól vonalig ír, hogy szokjék az egyenlő nagyságú betűkhöz. b) A második az ú. n. *nagyvonalú írka*, amelynek vonalozása a következő:

Itt a vonalak egyenlő távolságra vannak egymástól és csupán arra való, hogy a gyermek írása egyenes legyen.

430. Az első osztályban csak *kisvonalú írkát* használunk. A második osztályban karácsonyig szintén csak *kisvonalú írkát* használunk, de karácsony után már felváltva íratunk *kis- és nagyvonalú írkába*. A harmadik osztálytól kezdve már nincs *kisvonalú írka*, hanem csak *nagyvonalú*.

HATODIK FEJEZET.

NYELVTAN.

ANYAG.

431. Nyelvtant az első osztályban még nem tanítunk. Igaz, hogy javítjuk az esetleges beszédhibákat és szabatos mondatokat követelünk a feleleteknél, de ez még nem rendszeres nyelvtan.

432. A gyermek az első osztályban megtanul némileg rendszeresen beszélni és az olvasottakból is megért valamit. Továbbá a gyermek sokat ír, sokat olvas és eközben észreveszi, hogy némelyik szó másképen hangzik a fülnek, mint ahogyan a könyvben látja, pl. *mongya* = *mondja*; észreveszi a pontokat, vesszőket, elválasztást, nagybetűket stb. Tehát már itt az ideje, hogy megmondjuk mindennek az okát, vagyis rendszeres nyelvtant is tanítsunk. **A második osztálytól a nyelvtan rendes tárgyként szerepel.**

433. A nyelv gondolataink kifejezése, tehát logikai szempontból kell megbírálunk. Azonban a nyelvvel nemcsak gondolatainkat fejezzük ki, hanem az akarat tényeit is: kívánást, óhajtást, kérést, kérdést, felszólítást, buzdítást, parancsolást stb. és ezért a lélektani szempontot sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ha tehát azt akarjuk, hogy a gyermek jól beszéljen és főképen jól fogalmazzon, akkor a nyelv logikai és lélektani szempontjai fognak kidomborodni, még pedig tudatosan. A szerves beszéd a kategóriákból indul ki, mert minden mondatrésznek és beszédrésznek az alapja valamelyik kategória,¹ amelyet azután a beszédnek lélektani elemei tovább vezetnek és változtatossá tesznek. A beszéd logikai alapja a lény és működés kategóriája, amelynek a mondatban az alany és állítmány felel meg, mint beszédrész pedig a főnév és ige. Azután következik a minőség kategóriája, amely mint beszédrész a melléknév és mint mondatrész a tulajdonságjelző. Továbbá a cselekvés valamire hat, ami által megkapjuk a közelebbi és távolabbi tárgyat, t. i. a mondatbeli tárgyat és a részeshatározót; végül a cselekvés körülményeit kapjuk, a határozókat (hely-, idő-, mód-, ok-, cél- stb. határozót). A beszéd technikai részéről sem szabad megfeledkeznünk, t. i. a névmásról és kötőszóról. Éppen így nem feledkezünk meg a beszéd lélektani elemeiről sem: az indulatszóról, felszólító módról, föltételes módról, megszólításról sem.² Az ember nemcsak ítél, hanem ítéleteket egymásra is vonatkoztat, hogy így újabb ítéletekhez jusson, azaz az ember következtet is. Nyelvtanilag ezt így fejezzük ki: az ember beszédjében nemcsak egyszerű és bővített mondatokat használ, hanem összetett mondatokkal is él. Tehát az összetett mondat szintén anyaga a népiskolai nyelvtannak. Ezek után a nyelvtan anyaga a következő: mondat, mondatrészek, beszédrészek, egyszerű mondat (tő- és bővített mondat), összetett mondat.

434. A nyelvtannak az a célja, hogy megtanítsa a gyermeket a nyelv természetének megfelelően beszélni és gondolatait helyesen leírni. E célt nem érhetjük el egyszerre egy év alatt, hanem csak fokozatosan úgy, hogy a gyermek évről-évre jobban beszél és évről-évre érthetőbben írja le gondolatait. A gondolatok helyes leírása nem egy év munkája, mert az ismereteken kívül nagy gyakorlatot, még pedig több évi gyakorlatot igényel. Tehát nem taníthatunk úgy, hogy mindegyik osztály az egész nyelvtant tanulja és az osztályok az előző osztálynak az anyagát csak bővítsék és mélyítsék, azaz *a nyelvtan anyaga az egymásutáni következő években* nem koncentrikus körökben, hanem *egyes vonalban halad előre*.

Az emberi gondolkodás sajátága a következtetés, t. i. igaz-

¹ Lásd erre vonatkozólag Mercier: Logique,⁷ 1922, 116. és következő oldalait.

² Lásd: O. Willman: Didaktik als Bildungslehre,⁴ 1909, 470. és következő oldalai.

ságból igazság közvetítésével jut más igazságra, aminek a beszédben az összetett mondat felel meg. Minden beszédünk tele van összetett mondattal, kevés benne az egyszerű mondat; beszédünk az összetett mondatok szakadatlan láncolata. Ha tehát a nyelvtant koncentrikus körökben akarnók tanítani, akkor már a második osztályban is kellene beszélnünk összetett mondatokról. Magától értetődik, hogy ezt a gyermek nem érti meg. Igaz, hogy már a II. osztályos gyermek is a következtetések szakadatlan láncolatával él és ebben nincs fennakadása, mert ez a gondolkodás természetes útja; a természetes gondolkodáshoz pedig csak józan ész kell és ez a gyermeknél megvan. De ha a gondolkodás alakját tudományosan nyelvtani törvényekhez kötjük, akkor ebben még a felsőbb osztályos gyermek is nehézséget lát, a II. osztályosnak pedig lehetetlen megértenie. Ezért a nyelvtan tanításában az összetett mondat nem szerepelhet a II. osztály anyagában, vagyis *a nyelvtan anyaga az egymásután következő években egyenes vonalban halad előre.*

435. A nyelvtan anyagának a meghatározásánál és az egyes osztályok között való elosztásánál kettőre kell figyelemmel lennünk: a) mennyit kell tudnia belőle a parasztságnak, hogy beszédjék és írása érthető legyen; b) a negyedik osztályból más iskolába kerülő gyermek, ha ebben az iskolában idegen nyelvet is kell tanulnia, a népiskolában szerzett nyelvtani ismereteire bátran támaszkodhasson. Ezek után a nyelvtan anyagát a következőképpen oszthatjuk fel az egyes osztályok között.

II. OSZTÁLY.

436. Szavak, szótagok, hangok (magán- és mássalhangzó), mondat (fogalma; állító és tagadó mondat; kijelentő, kérdő és kívánó mondat), alany és állítmány, főnév (fogalma; személy és tárgy és gondolati dolog fogalma, tulajdonnév), ige (fogalma és a három idő általánosságban.)

III. OSZTÁLY.

437. Tőmondat és bővített mondat, mondatrészek (alany, állítmány, tárgy, jelző és néhány határozó), a tanult mondatrészek ragjai és névutói, melléknév és fokozása, számnév (határozott és határozatlan számnév), névmás (személyes, birtokos, kérdő, mutató és vonatkozó névmás.)

IV. OSZTÁLY.

438. Határozók nagyobb részletezése (hely-, idő-, mód-, állapot-, ok-, cél-, társ-, eszköz-, eredet-, eredmény- és részes-határozó), ragok és névutók kissé behatóbban, határozószó, kötőszó, indulatszó, igeragozás (jelentő, felszólító és föltételes módban, de csak a három fő időben; alanyi és tárgyas ragozás.)

V. OSZTÁLY.

439. Ígeragozás még egyszer, értelmező, megszólítás, összetett mondat (mellérendelt és alárendelt mondat), kötőszók, helyesírás.

VI. OSZTÁLY.

440. Mellérendelt és alárendelt mondat még egyszer, de kissé részletesebben, mint az V. osztályban, amennyiben a gyakorban előforduló mellékmondatokat meg is nevezzük (alanyi, tárgyi, jelzői, hely-, idő-, mód-, ok- és célhatározói mellékmondat), egyenes és függő beszéd, helyesírás.

441. Még megjegyezzük, hogy mindegyik osztályban különös gondot kell fordítanunk a *helyesírásra*, bár ez csak az V. és VI. osztályban fordul elő, mint megnevezett anyag. Amikor valami olyasmit tanítunk a II. III. és IV. osztályban, amivel írásjel vagy nagy kezdőbetű jár, akkor ezt is meg kell mondanunk és használatát szigorúan meg kell követelnünk. Az V.—VI. osztályban pedig a helyesírásnak összefoglaló magyarázatát adjuk.

VII.—IX. OSZTÁLY.

442. Ha a népiskola osztályainak a számát emelnék, akkor a VII.—IX. osztályban is szerepelne nyelvtan, de nem a szó szoros értelmében vett nyelvtant tanítanánk, hanem a nyelvtani óra mindig fogalmazás lenne. Ekkor a szükséghez képest a nyelvtani szabályokat is magyaráznók.

ISMERETFORRÁSOK.

443. *A nyelvtan egyik ismeretforrása az értelem*, mert szabályokat és törvényeket állít fel, meghatározásokat ad; már pedig a szabály és törvény megismerése, valamint meghatározások megalkotása az értelem feladata.

444. A nyelvtan szabályokat és törvényeket állít fel, valamint meghatározásokat ad. E szabályokat, törvényeket és meghatározásokat egyes konkrét esetekből kiindulva állapítja meg és e konkrét eseteket tapasztalat által ismeri meg. Tehát *a nyelvtan másik ismeretforrása a tapasztalat. A nyelvtan a tapasztalatból indul ki s azután az értelem veszi át a vezető szerepet.* Ez természetes. Bármennyi tapasztalati elemet is állítsunk egymás mellé, ha nem lép közéjük az ész, hogy azokat rendezze, csoportosítsa s belőlük a következtetéseket levonja, tudást sohasem fogunk kapni.

445. A nyelvtan helyesírást is tanít és az írásjelek, amelyekkel gondolatainkat írásban egymástól elválasztjuk, vagy jelöljük, hogy micsoda gondolatokkal élünk, mesterséges jelek, következésképp a gyermek csak a tanító tekintélye alapján ismeri meg azokat.

Tehát *a nyelvtan ismeretforrása a tekintély is*. A tekintély csak annyiban ismeretforrás, amennyiben az írásjelek mesterséges jelek; *de azt, hogy hol és mikor kell használnunk az egyes írásjeleket, már az ész mondja meg*, mert ez már ítéletet és következtetést tételez föl.

MÓDSZER.

446. A beszéd gondolataink kifejezése. Mivel pedig gondolataink nem állanak önkényünk alatt, hanem bizonyos tekintetben szükségességnek vannak alávetve, ezért gondolkodásunknak e megkötöttsége a beszéden is visszatükröződik. E megkötöttség, a beszéd törvényszerűsége, amely gondolataink helyességén nyugszik. A beszéd törvényszerűséget tüntet fel, amely törvényszerűség felkutatása tudomány. És mert a törvényszerűségeket a nyelvtan tárgyalja, azért a nyelvtan tudomány. Ez azt bizonyítja, hogy *a nyelvtan egyik ismeretforrása az értelem*. A nyelvtannál már beszélhetünk tudományos módszerről és bizonyításról, mert tudomány és a népiskola is mint tudományt kezeli. Tehát *a nyelvtannak van módszere*.

447. A nyelvtan a szabályokat és törvényeket úgy alkotja meg és meghatározásokat úgy ad, hogy ezeket egyes példákból vonja le. A nyelvtanban konkrét dolgokból indulunk ki és általánosítás által alkotjuk meg a szabályt, törvényt. Ez a nyelvtanban általános eljárás és ezért *a nyelvtan uralkodó módszere az indukció*.

A szabályt és törvényt példákból vonjuk le. A példák élénkítik a tanítást, amikkel szemben a szabály és törvény kissé száraz; mindazáltal a szabály és törvény megbecsülhetetlen, mert nagy területen uralkodik és ezért nem is példaképe a felhasználásnak, hanem zsinórmértéke.

448. A nyelvtan uralkodó módszere az indukció, mert a különösből indul ki, hogy általánoshoz emelkedjék. Azonban *a dedukciót is alkalmazzuk*, t. i. amikor a már megismert szabályt és törvényt egyes esetekre alkalmazzuk, azaz amikor a szabály elsajátítása és begyakorlása végett példákat követelünk a gyermek-től. Ezért mondtuk előbb, hogy a szabály nem példaképe, hanem zsinórmértéke a felhasználásnak. A szabály és törvény megismertetése mindig indukcióval történik; de akkor, amikor a szabályt és törvényt mint zsinórmértéket állítjuk fel, hogy hozzá alkalmazkodva példákat mondjon a gyermek és alkalmazzon, dedukcióval élünk, mert az általánosat alkalmazzuk az egyes esetre. A dedukció legtöbbször a gyakorlásnál jön alkalmazásba és legtöbbször a gyermek alkalmazza, amikor a szabályhoz mint zsinórmértékhez alkalmazkodnia kell.

A dedukció a nyelvtan tanításában is előfordul. Pl. amikor a gyermek már tudja, hogy mi a mellékmondat, akkor dedukció útján ismertetjük meg az alanyi, tárgyi stb. mellékmondatot.

TANITÁSI ALAK.

449. A nyelvtan sikeres tanításához szükséges, hogy a gyermek maga is résztvegyen a szabályok és törvények megalkotásában. Ezért *a nyelvtan tanításában a kérdező alakot használjuk*, hiszen ez lehetséges is, mert a nyelvtan logikai egész, tehát kérdésekkel részekre osztható. Ez által a gyermek is résztvesz a szabály és meghatározás megalkotásában, bár nem mindegyik kérdésre tud megfelelni. De nem is szükséges ez, mert a kérdésnél az a legfőbb, hogy a gyermek gondolkodását határozott irányba terelje; ha azonban a gyermek meg is felel a fölített kérdésre, annál jobb.

A nyelvtannak az előadási mód szerint való tanítása untat, tehát fáraszt, mert a gyermek a hosszas logikai okoskodásokat nem bírja. De ha őt is bevonjuk a szabály és törvény megalkotásába, akkor az, hogy most már neki is tevékeny része van a munkában, leköti figyelmét, fölkelti érdeklődését és fokozza munkakedvét. A nyelvtant a kérdező-mód szerint kell tanítanunk.

TANÍTÁS MENETE.

450. Mindenek előtt a célt tűzzük ki, hogy a gyermek tudja, miről lesz szó.

451. Miután a célt már kitűztük, azután a tárgyalandó dologhoz szükséges előismereteket idéztetjük a gyermek emlékezetébe, hogy kiinduló pontunk legyen a tárgyaláshoz. Ez az előkészítés. Az előkészítés néha csak egy kérdésből és egy feleletből áll. Pl. amikor a második osztályban az alanyt és állítmányt tárgyaljuk, akkor az előkészítés ez a kérdés; mi a mondat? és a gyermek felelete után már is a tárgyalás fokozatába kezdünk. Általában a nyelvtanban az előkészítés nagyon rövid, mindig kevesebb ideig tart, mint más tárgyaknál.

452. Az előkészítés után a tárgyalás fokozatába megyünk át, amelyben konkrét eseteket, megadott példákat vizsgálhatunk meg, hogy később a szabályt és törvényt megalkothassuk, vagy a meghatározást megadhassuk. Három-négy példánál többet fölvennünk nem szükséges. Igaz, hogy nincs így elégséges számú példánk, amelyekből a szabályt megalkotjuk és a meghatározást megadjuk; mégis a gyermek meggyőződik a szabály igaz voltáról, mert a hiányzó példákat a tanító tekintélye pótolja, a megadott példák pedig a tanító tekintélyét igazolják ezen a téren. (II. könyv.)

Ha dedukció a kiinduló pont, akkor a tárgyalásban levezetéssel kapjuk a szabályt és meghatározást.

453. Összehasonlítás sokszor nincs, mert a szabályt és törvényt a tárgyalás fokozatában példákból akarjuk megkapni; tehát nem teszünk összehasonlításokat a most és az előbb tanultak között. Ekkor az összehasonlítás fokozata a tárgyalás fokozatával

esik össze, mert csak a tárgyalás fokozatában felhozott példákat hasonlítjuk össze egymással, hogy a szabályt megalkothassuk. Néha azonban összehasonlítás is van, t. i. akkor, amikor a most tanultakat a régebben tanultakkal egy szabályba, egy törvénybe akarjuk összefoglalni. Pl. amikor azt tanítjuk, hogy az összetett mondatokat (mellé- és alárendelt mondatokat) vesszővel választjuk el egymástól, akkor felújítjuk a gyermeknek a vessző használatára vonatkozó ama régebbi ismeretét is, hogy vesszőt használunk akkor is, amikor több ugyanolyan mondatrész (alany, állítmány, tárgy stb.) következik egymásután. Azután a következő fokozatban a vessző használatára tanult szabályokat egy törvénybe foglaljuk össze.

454. Ezután megalkotjuk a szabályt és törvényt, vagy megadjuk a meghatározást.

455. Mai nap néhányan, különösen a munkaiskola hívei azt hangoztatják, hogy a nyelvtant szabályok, törvények és meghatározások nélkül tanítsuk.¹ Ezt ők nem nyelvtantanításnak, hanem nyelvtanításnak nevezik és csak fogalmazni tanítanak s a helyesírás elsajátítására töreksenek. Sőt azt mondják, hogy a szabályokat, törvényeket és meghatározásokat a népiskolai gyermek nem is érti meg.² Jelszavuk: nyelvet tanítani nyelvtan nélkül, vagy más szavakkal: fogalmazásra és helyesírásra tanítani nyelvtan nélkül.

Felelet. a) Helyesírásra tanítani nyelvtani szabályok nélkül nem lehet, mert minden helyesírási jel vagy szabály alkalmazása ítéletet tételez fel, amely ítélet azt mondja, hogy valamit zsinórmértékül használunk és e zsinórmértékhez alkalmazkodunk. Mivel pedig e zsinórmérték a nyelvtani törvények, azért *a helyesírásra való tanítás nyelvtani törvényeket követel.*

b) Hogy valaki jól fogalmazzon, fogalmazása következetes és gördülékeny legyen, oda olvasottság és a fogalmazásban sok gyakorlat szükséges. De nyelvtan is szükséges. A fogalmazás nem más, mint egyszerű és összetett mondatok szakadatlan láncolata. Aki nem járatos az egyszerű és összetett mondatokban, vagyis aki nem tudja az egyszerű és összetett mondatok nyelvtanát, annak a fogalmazása mindig nehézkes és következetlen lesz. Az, aki nem ismeri az egyszerű és összetett mondatok nyelvtanát, véteni fog a gondolatok egymásután való leírásában a nyelvtan által az egyszerű és összetett mondatokra felállított szabályok ellen. Tehát a hibátlan fogalmazásnál ismernünk kell e szabályokat. Mivel pedig e szabályokat a nyelvtan tanítja, még pedig mint a maga törvényeit, azért *nyelvtani törvényeket is kell tanítanunk.*

¹ „A népiskolában nem tanítunk nyelvtani szabályokat.” (Drozdy-Frank: Neveléstan. 121. oldal jegyzet.)

² A Magyar Tanítók Évkönyve az 1930/31 évre a 213. oldalon ezt mondja: „Ha mélyére tekintünk a dolognak, hamarosan be kell látnunk, hogy szinte lehetetlen teljesítményt várunk a 8—12 éves gyermektől, amikor törvények alkalmazását kérjük tőle.”

c) A gondolkodás formái: a fogalom, ítélet és következtetés alanyi formák, tehát ezeket nem kell a gyermeknek ismernie és mégis megtanulhat jól gondolkodni. Ezért nem tanítunk a népiskolában logikát. De a gondolatoknak szavakkal való kifejezése már nem egészen valami alanyi dolog, hiszen a szó mesterséges jele a gondolatnak, illetőleg fogalomnak. De azt is tapasztaljuk, hogy a különböző nyelvekben a szórend is különböző, továbbá a gondolatok kifejezése is más és más a különböző nyelvekben (pl. én jól érzem magamat = es geht mir gut); végül a beszéd technikája a különböző nyelvekben általában különböző (pl. az ember halandó = homo mortalis est). Még hozzátehetjük, hogy a nyelv változik, tehát van benne bizonyos mesterségesség, mert ha nem volna, akkor nem változnék, hanem szavaiban, szerkezetében és technikájában állandó lenne. Tehát a gondolatok kifejezésében bizonyos mesterségesség van. E mesterségességből sokat megtanulunk az anyanyelv megtanulásával és önkénytelenül használjuk, de nem mindent tanulunk meg. Sőt mivel mesterségességről van szó, azért tudnunk is kell arról, hogy ezt így vagy úgy kell használnunk. Ez pedig valami zsinórmértékhez való alkalmazkodást követel. És ha zsinórmértékhez kell alkalmazkodnunk, akkor *a nyelvtan törvényeket is tanít.*

d) Az iskola a nevelés tökéletesítője, még pedig a tanítás terén azzal tökéletesíti a nevelést, hogy rendszert visz bele a tanításba és tökéletesíti a tanítást. A tanítás tökéletesítéséhez pedig a tanító és tanítvány közötti közvetítőnek, t. i. a beszédnek a tökéletesítése is tartozik. A beszédet akkor tökéletesítjük, ha megkívánjuk, hogy a gyermek a beszéd törvényeinek megfelelően beszéljen. Tehát a gyermeknek e törvényeket ismernie kell. És mert e törvényeket a nyelvtan tanítja, azért *nyelvtani törvényeket is tanítunk.*

e) A népiskola tanít, tehát gondolkodni is tanít, még pedig tökéletesebben, mint a család tenné, ha nem volnának népiskolák. A gondolkodás törvényeit a logika foglalja magában. A népiskola nagyon érthető okokból logikát nem taníthat. És mégis a gondolkodást mint gondolkodást tökéletesebbé kell tennie, mint a család tenné, ha nem volnának népiskolák. Ezért a népiskola gondolataink külső kifejezését, vagyis a beszédet fogja tökéletesíteni, még pedig mind logikai oldaláról, mind lélektani oldaláról. Azonban ez a tökéletesítés szabályokat és meghatározásokat követel, mert a gyermek csak így ismerheti meg beszédjét. És mert a szabályokat és meghatározásokat a nyelvtan tanítja, azért *a népiskola nyelvtani törvényeket is tanít.*

A mondottakból következik, hogy *a nyelvtan a népiskolában a logikát helyettesíti.*¹ Érthetetlen, hogy a munkaiskola any-

¹ „Die Pflege der Logischen der Sprachlehre erhöht den Bildungsgehalt derselben wesentlich.“ (Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 474. oldal.).

nyira ellene van a nyelvtani törvényeknek; hiszen ezek a törvények a mi beszédünk törvényei.

456. Végül a szabályt és törvényt gyakoroltatjuk példák mondása által és ez az alkalmazás fokozata. Ekkor a szabály zsinórmértéke a felhasználásnak.

LECKE.

457. A nyelvtant tulajdonképpen akkor tudjuk, ha alkalmazni tudjuk. Itt az elmélet a gyakorlattal együtt jár, sőt hosszú gyakorlatra van szükségünk, hogy az elméleti ismeretek valóban ismeretek legyenek. Folytonos gyakorlat által szerezzük meg azt a készséget, hogy a nyelvtan szabályai szerint beszéljünk és írjunk. De akkor a gyermeknek is gyakorlatra van szüksége, hogy ismeretei készséggé fokozódjanak. E gyakorlat lecke által szereztethető meg. Tehát a gyermeknek leckét adunk, vagyis nyelvtani feladatokat kell végeznie, hogy a feldolgozott anyagot minél jobban elsajátíthassa. Így a gyermeknek a nyelvtani gyakorlatokra külön fűzetje lesz.

458. A nyelvtani feladatok, vagyis példák nagyon fontosak és nem csak azért, mert a nyelvtani ismereteket készséggé fokozzák, hanem azért is, mert rajtuk gondolkodni tanul a gyermek, amennyiben minden példát ítélet előz meg, vajjon a példa megfelel-e a felállított szabálynak, mint zsinórmértéknek. A példák a szabályok gyakorlati alkalmazására tanítanak, de gondolkodni is tanítanak.

Amit a feladat megoldása által nyerünk, az többnyire nem ismeretgyarapodás, hanem a gondolkodásban való készség növekedése. A feladatok kétfélék: *gyakorló* és *heurestikai feladatok*. Az iskolában csak a gyakorló feladatokról lehet szó, mert a heurestikai feladatokat nem a tanító adja fel, hanem az ember maga-magának, hogy eddig nem ismert igazság birtokába jusson. Ez pedig csak érett korban lehetséges.

459. A leckének, vagyis a nyelvtani feladatnak mindenekelőtt szorosan kell simulnia az éppen akkor elvégzett anyaghoz, hogy az jól begyakorolható legyen. De akkor, amikor a gyermek beszél, vagy gondolatait leírja, nem csak egy nyelvtani szabályt vagy törvényt alkalmaz, hanem sokat. Hogy ezt a gyermek megszokja s a szabályoknak egyszerre való alkalmazásában gyakorlatot szerezzen, azért a nyelvtani feladat összefoglaló legyen, azaz több órán át végzett anyagot öleljen fel. Pl. ha a gyermek már tanulta a jelzöt, tárgyat stb. és most a helyhatározót tanulja, akkor a lecke lehet: íratok mondatokat, amelyekben helyhatározó és tárgy van egyszerre. Így a gyermek gyakorolja a most végzett anyagot és ezzel kapcsolatban gyakorolja a régebben tanult dolgokat is. Sőt nehezebb feladatokat is lehet adni, hogy az erősebbek még jobban begyakorolják a dolgokat és kipróbál-

ják erejüket. Pl. Irjatok mondatokat, amelyekben elsőrendű és másodrendű mellékmondat is van.

TANSZEREK.

460. A nyelvtan szabályokat, törvényeket és meghatározásokat foglal magában. Hogy ezeket a gyermek minél jobban megtanulhassa, könyvre van szüksége, hiszen olvasni már tud és az olvasottakat is megérti, ha megmagyarázzák neki. Mindegyik gyermeknek mindegyik osztályban nyelvtani könyvecskéje legyen, amely segíti őt, hogy a magyarázatot emlékezetébe idézhesse, a szabályokat, törvényeket és meghatározásokat megtanulhassa.

461. Legcélszerűbb, hogy a nyelvtani könyvecske a kérdező alakot használja, mert a szabályokat, törvényeket és meghatározásokat így könnyebben tanulja meg a gyermek. A nyelvtan nem időbeli folytonosságot tárgyal, mint a történelem, de nem is térbeli egymásutánt, mint a természetrajz leírásaival, hanem logikai egymásutánt és ezért kérdésekkel felaprózható, sőt felaprózandó, hogy könnyebben tanuljon a gyermek. Tehát *a nyelvtani könyvecskének a kérdező alakot kell használnia.* (Lásd, amit a katekizmus kérdező alakjáról mondottunk.)

HETI ÓRASZÁM.

462. A nyelvtan tanításával az a célunk, hogy a gyermek beszédjét tudatosabbá tegyűk, a magyar nyelv szellemének megfelelően alakítsuk; továbbá hogy a gyermek gondolatait helyesen tudja kifejezni és leírni, valamint a gondolkodásban készséget szerezzen. Ide nem szükséges valami sok nyelvtani ismeret, hanem annál inkább több gyakorlat, főképen a fogalmazás miatt. Mindezt tekintetbe véve *a II.—V. osztályban hetenkint három, a VI.—IX. osztályban pedig hetenkint két nyelvtani óra van.*

A nyelvtannal kapcsolatban még megemlékezünk az elemzésről, a fogalmazásról és a polgári ügyiratokról, mert mindezt nyelvtani óra alatt tanítjuk.

a) ELEMZÉS.

463. Az elemzés abban áll, hogy megállapítjuk: adott mondat milyen mondat, mely mondatrészekből áll és a mondatrészek micsodák mint beszédrészek. Tehát az elemzés két részből áll: mondattani elemzésből és szótani elemzésből.

Az elemzés mindegyik osztályban szükséges oly mértékben, mint amennyit tanítunk a nyelvtanból amaz osztályban és minden egyes alkalommal. Az elemzés szükséges, hiszen ez tulajdonképen a tanultak gyakorlása, mert az elméleti ismereteket példákon gyakoroltatja. Az elemzés fontos is, mert gondolkodni tanít, hiszen mindenkor ítélessel van összekötve. De fontos az elemzés

azért is, mert elősegíti a mondat tökéletes megértését: a mondatrészek és beszédrészek fölkeresése, illetőleg a mondat minden egyes részéről annak meghatározása, hogy milyen mondatrész és milyen beszédrész, a mondat teljes megértését föltételezi, de egyúttal segíti is a megértést.

464. Az elemzés mindig megadott mondatokon történik, míg a példákat magának a gyermeknek kell megtalálnia. Ezért a példa nagyobb fontosságú, hiszen némiképen az elemzést is magában foglalja. Emeli a példa nagyobb fontosságát az is, hogy a gyermek a példákat csak ismeretköréből veheti s ezért a példák szerzett ismereteinek az állandósítását is elősegítik.

A népiskolában szükség van a példákra is, az elemzésre is. Példákra, hogy a gyermek nyelvtani ismereteit a saját beszédjére alkalmazza és elemzésre, hogy a gyermek nyelvtani ismereteit mások beszédjén alkalmazza.

465. Igaz, hogy sok gyermek, különösen falusi gyermek semmi hasznát sem veszi az életben az elemzésnek és mégis kell tanítanunk, mert erős gondolkodást tételez föl, tehát fejleszti az észet; föltételezi és elősegíti a mondat teljes megértését és nemzeti-ségi vidékeken elősegíti a magyar nyelv alapos megértését és el-sajátítását. Nyelvtant kell tanítanunk (lásd fentebb); már pedig nyelvtan és feladat vagy nyelvtan és elemzés összetartozó dolgok, hogy a nyelvtanból tanultakat alkalmazni tudja a gyermek a saját és mások beszédjén. Az elemzés élénkséget is visz a nyelvtanba, mert a gyermeknek magának kell keresnie és kutatnia és ez a nyelvtani ismeretek állandósítását is befolyásolja. Az elemzés főképpen a gondolkodási készséget erősíti s ezért megbecsülhetetlen.

466. Az elemzés megadott mondatokon történik. Legcélszerűbb az olvasókönyv egyes olvasmányait venni az elemzés anyagául. Ekkor mondatról-mondatra haladva kerestetjük ki a tanultakat. Az olvasmányok azért a legcélszerűbbek, mert itt a gyermek a mondatok tartalmának az összefüggését is észreveszi; észreveszi, hogy egyes gondolatok miként húzódnak végig több mondaton keresztül és ez a fogalmazásnál nagy szolgálatot tesz.

467. Amikor valamely olvasmányon elemeztetünk, kell, hogy ezt az olvasmányt már előbb értelmeztük. Az elemzés föltételezi az olvasottaknak a pontos megértését. Ha tehát az olvasmányt még nem értelmeztük volna, akkor kénytelenek lennénk elemzés közben értelmezni, nehogy az olvasmány vagy egyes szavak nem-értése megnehezítse az elemzést. Így azután az értelmezés és elemzés egyszerre lenne és ez csak zavart okozhat.

468. Az elemzés keresztülvitele a következőképpen történik.

Tegyük föl, hogy a VI. osztályban ezt a mondatot kell elemeznie a gyermeknek: Szűz Mária Isten anyja, mert Jézus valóságos Isten. A gyermek elolvassa az egész mondatot és így felel: ez alárendelt összetett mondat, amelyben „Szűz Mária Isten anyja” a főmondat, „mert Jézus valóságos Isten” a mellékmondat, még pedig okhatározói mellékmondat.

Ezután a gyermek elolvassa az első mondatot: Szűz Mária Isten anyja — és kezdi elemezni mondattanilag. Először az állítmányt és azután az alanyt keresi meg, mert ez a kettő a mondat főrésze, amihez a bővítések járulnak. Így kapja a gyermek, hogy „van” az állítmány, „Mária” az alany.

Ezután a gyermek sorbaveszi a szavakat és meghatározza őket mondatrészként. Így kapja: „szűz” tulajdonságjelző, „Isten” birtokosjelző, „anyja” állítmányi kiegészítő.

Igy a mondattal mondattanilag végzett a gyermek és következik a szótanilag való elemzés. Ekkor is sorba veszi a szavakat: „szűz” melléknév, „Mária” tulajdonfőnév, „Isten” tulajdonfőnév, „anya” főfőnév, „ja” birtokos személyrag.

Ezután a gyermek átmegegy a következő mondatra és így folytatja tovább.

b) FOGALMAZÁS.

469. A fogalmazás abban áll, hogy gondolatainkat helyesen írjuk le. Hogy jól írjunk, oda nem elégséges csupán a nyelvtani szabályok és törvények ismerete, hanem még inkább szükséges a következetes gondolkodás. Ez utóbbi alapja a fogalmazásnak, míg a nyelvtan a fogalmazást bizonyos alakba öltözteti. Hogy jól fogalmazunk, mindennek előtt jól kell gondolkodnunk és azután a gondolatainkat a megfelelő alakba öntenünk. A fogalmazás még nagy gyakorlatot is igényel; csak gyakorlat által szerezhethjük meg benne a szükséges készséget.

A fogalmazás alapja a helyes gondolkodás és ez a fogalmazásnál a nehezebbik rész. Helyes gondolkodásra pedig mindegyik tantárgy tanít és ezért mindegyik tantárgy hozzájárul valamivel a jó fogalmazáshoz. De hogy gondolatainkat a megfelelő formába öltöztessük, az már teljesen a nyelvtan feladata.

470. Amikor a gyermek már ír, már fogalmaztatunk is vele, hogy korán szokja meg gondolatainak a helyes írási formát megadni. Természetes, hogy már első osztályban is fogalmaztatunk. Amikor a gyermek az első osztályban már bizonyos készségre tett szert, akkor szavakat íratunk vele előbb tollbamondás után és később önállóan. Amikor a gyermeknek önállóan kell írnia a szavakat, a feladatot így adjuk fel: írjátok le, amit az iskolában láttok (pad, szék, asztal stb.); írjátok le a háziállatokat (kutya, ló, macska stb.); írjátok le, ami otthon van (ágy, tükör, kép stb.); írjátok le a gazdasági eszközöket (eke, borona, ásó stb.); írjátok le az iskolás fiúk és leányok neveit stb.

Amikor a gyermekek a szavak írásában meglehetősen készségre tesznek szert, rövid mondatokat íratunk velük tollbamondás után; pl. csak egy Isten van, imádkoznia mindenkinek kell, hazudni sohasem szabad stb. Célszerű itt rövidebb közmondásokat és szólásmódokat is íratni, hogy a bennük lévő erkölcsi igaz-

ság minél jobban vésődjék emlékezetükbe; pl. a lusta kétszer dolgozik, öregség tisztesség, tiszteld atyádat és anyádat stb.

Az első osztályban rávezetjük a gyermeket arra, hogy az írást nagy betűvel kezdjük; ahol a hanggal leesünk, oda pontot teszünk; pont után nagy kezdőbetű következik; Isten és ember nevét nagy kezdőbetűvel írjuk. Főképen pedig arra törekszünk, hogy a gyermek minden szót külön írjon és a szavakból ne hagyjon ki betűket.

471. A második osztályban is mondatokat íratunk, de már nem tollbamondás után, hanem kérdések alapján. A tanító fölteszi a kérdést és a gyermekek a föltett kérdésre írkájukban megfelelnek. Nagyon helyes eljárás az, hogy a kérdéseket a táblára írjuk fel, amelyeket a gyermek elolvas és írkájában reájuk megfelel. Így pl. a tanító felírja a táblára a következő kérdéseket:

Hány Isten van?

Lehet-e látni az Istent?

Ki teremtette a világot?

Hány nap alatt teremtette Isten a világot?

Ki tud teremteni? stb.

E kérdésekre megfelel a gyermek írkájában így:

Csak egy Isten van. Az Istent nem lehet látni. A világot az Isten teremtette. Az Isten hat nap alatt teremtette a világot. Csak az Isten tud teremteni.

Az ilyen írott feleletek mintegy előkészítése a későbbi összefüggő fogalmazásoknak. Legcélszerűbb a vallástanból venni a kérdéseket, hogy a vallási és erkölcsi igazságok minél jobban vésődjenek a gyermek emlékezetébe és szívébe. Ha a kérdéseket a vallástanból vesszük, azokat ne úgy írjuk fel, amint a könyvben vannak, hanem kissé más formában, hogy a gyermek írott felelete ne legyen csupán a vallástannak emlékezetből való másolása, hanem a feleletek formában némileg különbözzenek a vallástani könyv feleleteitől. Ez a gyermeket gondolkodásra serkenti, mert nem másol emlékezetből és szoktatja megítélni, hogy különböző formák alatt ugyanazt a tartalmat lehet kifejeznünk.

A második osztályban megmutatjuk még a gyakrabban előforduló szavak írási sajátosságait, pl. kell, vissza, asszony, itt, ott, otthon, alatt, mellett stb. és ügyelünk a mult idő kettős „t”-jére (adott, evett).

472. A harmadik osztályban folytatjuk ezt az eljárást; de itt a kérdések már olyanok lesznek, hogy a reájuk adandó felelet hosszabb legyen. Amikor a gyermek az ily feleletek leírásában már meglehetősen készségre tett szert, megkezdjük az összefüggő fogalmazást (körülbelül karácsonykor). Kezdjük ezt valamely könyvebb és rövidebb olvasmányon vagy bibliai történeten, amelyet vázlat alapján íratunk le. Ha pl. a bibliából „Noé fiai” című részt akarjuk fogalmaztatni, akkor a táblára e kérdéseket írjuk fel:

Hány fia volt Noénak?

Mit ültetett Noé a vízözön után?

Ismerte-e Noé a bor erejét?

Mit csinált Kám?

Mit csináltak Szem és Jáfet?

Mit csinált Noé, amikor megtudta a dolgot?

Kik származnak Szentől, Kámtól és Jáfettől?

E vázlati kérdésekre a gyermek így felel irkájában:

Noénak három fia volt: Szem, Kám és Jáfet. Noé a vízözön után szőlőt is ültetett. Noé még nem ismerte a bornak erejét és egyszer kelleténél többet ivott és dísztelenül feküdt a földön. Amikor ezt Kám látta, kigúnyolta atyját. Szem és Jáfet atyjukat köpönyeggel takarták be. Amikor Noé megtudta, hogy mit tettek vele fiai, Kámot megátkozta, Szemet és Jáfetet pedig megáldotta. Szentől származik a Megváltó, Kámtól származnak a fekete emberek, Jáfettől pedig mi fehér emberek.

A harmadik osztálytól kezdve fő törekvésünk az, hogy a gyermek összefüggő és következetes mondatokat írjon.

473. A negyedik osztályban is csak erkölcsi elbeszéléseket és bibliai történeteket fogalmaztatunk, de már vázlat nélkül.

Az ötödik osztályban is vázlat nélkül fogalmaztatunk, de már nemcsak erkölcsi elbeszéléseket és bibliai történeteket, hanem a fogalmazás tárgyát más tantárgyakból (pl. történelemből) is vesszük.

A hatodik osztályban egy lépéssel még tovább megyünk és a gyermek megfigyeléseit iratjuk le, pl. községében a vásárt vagy búcsút, a megtett kirándulást, temetést, aratást, szüretet stb. Természetes, hogy akkor, amikor a gyermek így fogalmaz, némi útbaigazításra is van szüksége. Ezt a tanítónak megadni kötelessége, mert nem kívánhatjuk a 10—11 éves gyermektől, hogy megfigyeléseit teljesen önállóan írja le. Ez az útbaigazítás abban áll, hogy a tanító megmondja, milyen pontok szerint dolgozzanak a gyermekek. Ez az útbaigazítás mintegy vázlat, amelyet a gyermek azután részletesebben kidolgoz.

474. A VII—IX. osztályban a fogalmazás tárgyát már a gazdasági életből is merítjük, pl. miért és hogyan kell trágyázunk, must és bor, gazdasági gépek stb. Ekkor is útbaigazításra van szüksége a gyermeknek, hogy fogalmazását elkészíthesse.

475. Valahányszor fogalmaznak a gyermekek, a tanítónak mindannyiszor átnéznie kell a fogalmazást és a hibákat kijavítani. Ez természetes, mert az a célunk, hogy a gyermek jól fogalmazzon; már pedig a jó fogalmazáshoz szükséges, hogy a gyermekeket hibáira figyelmeztessük. Ha a gyermekek közül többen egy és ugyanazt a hibát követték el, akkor a nyelvtannak e részét újra kell magyaráznia a tanítónak, mert a gyermekek az első alkalommal nem jól értették meg.

476. A fogalmazás nem önálló tantárgy, hanem a nyelvtani óra alatt vagy mint házi feladványt végeztetjük. Ha jól akarunk fogalmazni, nagy gyakorlatra van szükségünk. Ezért az a leg-

helyesebb eljárás, hogy a nyelvtani órák közül csak az egyiket használjuk nyelvtanra, a többit pedig fogalmazásra. Az egy nyelvtani óra tökéletesen elegendő ahhoz, hogy a fogalmazáshoz szükséges nyelvtani ismereteket elsajátítsa a gyermek, hiszen a fogalmazás alatt a nyelvtani szabályokat folytonosan gyakorolja. Ezenkívül szükséges még, hogy a fogalmazásból hetenkint legalább kétszer házi feladatot is adjunk. Így eljárás mellett a gyermek megszerezheti a fogalmazáshoz szükséges készséget és megszűnik az a botrányos állapot, hogy magyar népünk még egy kicsike levelet sem tud tisztességesen megfogalmazni.

c) POLGÁRI ÜGYIRATOK.

477. Amikor a gyermek önállóan ír és vázlat nélkül fogalmaz, akkor már áttérhetünk a polgári ügyiratok tanítására. Tehát ez az ötödik és hatodik osztályban történik. A polgári ügyiratok tanításánál nemcsak megfogalmazásukra kell nagy gondot fordítanunk, hanem az alakra is, mert itt az alak is fontos. A polgári ügyiratokhoz azokat az iratokat is számítjuk, amelyeket nem magánosok állítanak ki, hanem valamelyik hivatal és az életben gyakran szükségesek. Ezek után a következőket kell tanítanunk: levél, utalvány, szállítólevél, csekk, számla, bizonyítvány, jegyzőkönyv, folyamodvány, marhalevél, adókönyv, adóslevél, cselédkönyv, munkakönyv, egyszerűbb szerződések, nyugta, végrendelet stb.

A polgári ügyiratok nem külön tantárgy, hanem nyelvtani óra alatt tanítjuk, amikor fogalmazás van.

HETEDIK FEJEZET.

SZÁMTAN.

ANYAG.

478. Amikor a gyermek az iskolába kerül, már van némi fogalma a mennyiségről. Tudja, hogy mi a sok, kevés, rész, egész; tudja, hogy mi a több és tudja, hogy az egész nagyobb részénél. A gyermek mást is tud. Környezetében sok olyan dolog van, ami számszerűleg van meghatározva (egy fej, két szem, négy láb, négy kerék, hányan vannak otthon stb.) és ezt a gyermek mind tudja. Így a gyermek azt is tudja, hogy mi a több, mi a kevesebb, mi a nagyobb és kisebb, mi a darab, vagyis a mennyiségviszonyokról is van némi fogalma. Ha mindezt tudja a gyermek, amint tudja is, átmehetünk a határozottabb ismeretekre, azaz, hogy mennyivel, illelőleg mennyiszor több vagy kevesebb egyik mennyiség a másiknál. Tehát tanítjuk a számtant.

479. A számtant már az első osztályban kezdjük tanítani.

A gyermek annyi tudást hoz magával a számolásból, hogy az első osztályban bátran megkezdhetjük a számtan tanítását. Amikor a gyermek iskolába lép, sok ismeretet hoz magával, amelyeket az első osztály rendez, csoportosít, bővít, javít, kiegészít és határozottabbakká tesz. Ez alól nem képeznek kivételt a mennyiség-tani ismeretek sem: ezeket is bővíti, rendszerezíti és határozottabbakká teszi, vagyis tanítja a számtant. Tehát a számtan tanítása az első osztályban kezdődik és a többi osztályban folytatódik.

480. A népiskola mindazt tanítja a számtanból, amire a parasztembernek viszonyai és körülményei szerint szüksége lehet. Ezt nem végezheti el egy év alatt egyrészt, mert ily nagy terület befutására a gyermek gyöngesége miatt képtelen, másrészt pedig a gyermek egy év alatt a számoláshoz szükséges biztosságot sem képes megszerezni. Ezért a számtan anyagát nem úgy osztjuk fel az egyes osztályok között, hogy mindegyik osztály az előzőnek az anyagát bővítse, hanem kénytelenek vagyunk folyatósan tanítani. Tehát *a számtan anyaga osztályról osztályra nem koncentrikus körökben, hanem egyenes vonalakban halad előre*. Ez az első és második osztályban a szó szoros értelmében így van. A harmadik osztálytól is egyenes vonalban halad az osztályok anyaga, de *felfoghatjuk ezt úgy is, mint koncentrikus körben haladót*, u. i. a harmadik osztály egész számok és tizedes törték körében a négy alpműveletet tanulja; a csak népiskolát végzett ember pedig az életében előforduló minden számítását a négy alpművelet segítségével egész számokkal és tizedestörtökkel elvégezheti, amiben a felsőbb osztályokban biztosságot szerez és a képletek vagy formulák segítségével könnyebbséget. Tehát *a harmadik osztály anyaga mintegy középpont, amely köré a többi osztály anyaga bővítésként sorakozik*.

Az anyagot a tapasztalatra támaszkodva a következőképen oszthatjuk fel az egyes osztályok között.

I. OSZTÁLY.

481. Itt a 20-as körben tanítjuk a négy alpműveletet és csak fejbeli számolás van.

II. OSZTÁLY.

482. Ezres körben a négy alpművelet fejbeli számolással, továbbá ugyancsak a négy alpművelet számjegyekkel, de még példák nélkül.

483. A hivatalos tanterv a második osztályban nem ismer jegyekkel való számolást, hanem anyagul a százaskört írja elő, amelyben végeztetjük fejből az összeadást, a kivonást, a szorzást és az osztást. Azonban ez kevés anyag a következő okokból.

A legkedvezőtlenebb esetben is karácsonyig elvégezzük a 100-as körben az összeadást, kivonást, szorzást és osztást. És

mit csináljunk ezután, mert még hat hónapunk van? Magától értetődik, hogy tovább megyünk és elvégezzük a négy alapműveletet és a fejbeli számolásnál a 100-as kört kibővítjük először 200-ig és azután 1000-ig. De lehetséges-e ez?

A gyermek karácsonyig megtanulja a 100-as körben a négy alapműveletet. Annak, aki jól számol a 100-as körben, semmi nehézséget sem okoz a 200-as és később az 1000-es körben való számolás. Ezt a tapasztalat bizonyítja, legfőlebb az osztással maradunk a 100-as körben. Sőt a tapasztalat azt bizonyítja, hogy egészen észrevétlenül vihetjük a gyermeket a 200-as és 1000-es körbe; a gyermek csak akkor ocsudik fel, amikor már benne mozog.

Ami pedig a négy alapműveletet illeti írásban, ez is egészen könnyen megy, mert itt is tulajdonképpen a 20-as és 100-as körben számol a gyermek s még az egyszeregyet kell tudnia. Sőt a műveleti formulák tetszenek neki s e tetszés hatása alatt megtanulja az írásbeli műveleteket.

Eddig csak magát a tényt állapítottuk meg, t. i. a második osztályban az 1000-es körben a gyermeknek minden megerősítése nélkül elvégezhetjük a négy alapműveletet írásban és fejből; kivételt csak a fejbeli osztás képez, amelynél a 100-as körben maradunk. Most e tény magyarázatát fogjuk adni.

A gyermek akkor, amikor a 100-as körben megtanult számolni, mindama fogódzó pontok birtokába jutott, amelyekre az 1000-es körben a fejbeli és írásbeli számolásnál szüksége van. Sőt az 1000-es körben való írásbeli és fejbeli számolás tulajdonképpen nem egyéb, mint a 100-as körben nyert számolási készségnek nagyobb területre való kiterjesztése. Ha tehát a gyermek a nehezebbet, t. i. a 100-as körben való számolást karácsonyig, azaz nem egészen négy hónap alatt elsajátíthatja, akkor a könnyebbet, t. i. az 1000-es körben való írásbeli és fejbeli számolást még inkább elsajátíthatja hat hónap alatt. Tehát a *második osztály számtani anyaga az 1000-es körben fejből az összeadás, kivonás és szorzás, míg az osztással a 100-as körben maradunk és még anyaga a négy alapművelet, amelyet az 1000-es körön túl is tágíthatunk.*

III. OSZTÁLY.

484. Még egyszer átmegyünk a négy alapműveleten jegyekkel; azután átmegyünk a tizedestörtekre és természetesen, hogy a tizedes törtekkel a négy alapműveletet végeztetjük. Arra törekszünk, hogy a gyermek példák keretében a tizedestörtekkel való számolást alaposan elsajátítsa. Tanítjuk még a kamatszámítást.

IV. OSZTÁLY.

485. Itt tanítjuk a közönséges törteket, velük a műveleteket,

átalakításukat tizedessé és a százalékszámítást, valamint alkalmazását (alkuszdíj, tara, brutto, netto stb.)

V. OSZTÁLY.

486. Itt megmagyarázzuk az adószámítást, évi és havi kamatot, és a kamatos-kamatszámítást (a takarékpénztárak egész évi és félévi kamatszámítását.) Végül tanítjuk az egyszerű és összetett hármasszabályt, az egyszerű és összetett arányos osztást.

VI. OSZTÁLY.

487. Átismételjük az V. osztályban tanultakat s azután tanítjuk a vegyítésszabályt, a láncszabályt és a határidőszámítást.

VII—IX. OSZTÁLY.

488. Ha az osztályok számát emelnék, akkor a VII—IX. osztályban szintén lenne számtan; de új dolgot már nem tanítanánk, hanem a már tanultak jobb és biztosabb begyakorlására fordítanók az időt.

ISMERETFORRÁSOK.

489. A számolás teljesen ideális tudomány és ezért ismeretforrása az értelem. A számtan igazságai bennünk vagy rajtunk kívül a nagy természetben mint való lények nem léteznek, hanem csak érvényesek. Igaz, hogy a számtan alapjai valamiképen a dolgokban vannak, mert ha a lénynek transcendentális tulajdonsága nem volna az egység, hanem az egyes dolgokat majd egynek, majd kettőnek foghatnók fel, akkor abban a pillanatban összeomlana a matematika büszke épülete. Mégis a számtan alapfogalmai nem a tapasztalásból vett elvonások, hanem észkonstrukciók. Tehát az embernek nem kell önmagából kilépnie és a tapasztaláshoz fordulnia, hogy számolni megtanuljon. Igaz, hogy a számolásnál némely dolgokat grafikailag is ábrázolunk (a magasabb iskolákban) és a népiskolában a szemléltetést is iparkodunk segítséggül hívni. Ez azonban nem azt mondja, hogy a számtan tapasztalati tudomány is. Ez csak azt mondja, hogy az érzékeket is segítséggül hívjuk a számtan jobb és gyorsabb megértéséhez. A népiskola is nem azért iparkodik valami módon szemléltetni a számfogalmakat az első osztályban, mert talán a számolás a tapasztalatból indulna ki, hanem csupán azért, hogy gyorsabb legyen a haladás. A számtan ismeretforrása az értelem. És mert a népiskola is csak az értelmet használja ismeretforrásul, a szemléltetés pedig csak a gyorsabb haladás végett van, azért *a népiskolában is a számtan ismeretforrása az értelem.*

490. A matematikában meghatározásokból és sarkigazságokból indulunk ki, amelyeket apriori érvényeseknek ismerünk el, és innen deduktíve jutunk el a tételekhez. Ha tehát meghatározásaink és axiómáink helytelenek, akkor összes levezetéseink rosszak. A matematikus eljárása lényegében deduktív jellegű synthesis.

A számtan tudomány és a népiskola is mint tudományt tanítja; tehát tanításánál valamely tudományos módszerhez kell folyamodnia. A számtan a dedukciót használja, mert ismeretes igazságból indulunk ki, hogy levezetésekkel más és újabb igazsághoz jussunk. A számtan a dedukciót használja a tudományos tanításban és mégis látszat szerint mintha az indukciót is használnók a népiskolai számtantanításban. Pl. amikor az első osztályban magyarázzuk, hogy $2 + 2 = 4$ és más hasonlókat, akkor ezt bemutatjuk a gyermekeknek különböző tárgyakon (ujj, pálcika, kavics stb., sőt elégségesek az ujjak is) és azután elvonással megalkotjuk az általános ítéletet. De ez az indukció csak látszólagos, mert itt az általános igazságot konkrét példákra alkalmazzuk, tehát dedukcióval élünk, a számtani igazságnak csupán érvényességét mutatjuk ki. Az elvonás csak látszólagos, mert a számok mellől csak az elnevezéseket hagyjuk el (két ujj meg két ujj az négy ujj, tehát kettő meg kettő az négy) és ez nem általánosítás, hiszen a számok mellé akármilyen dolgot gondolhatunk (két ló meg két ló), mert a számtani igazság érvényes. Ez az eljárás tulajdonképpen az általános szabálynak egyes példákra való igazolása, tehát dedukció. — Vagy: amikor a második és harmadik osztályban az alapműveletek formulájának az okát adjuk, akkor konkrét példákra indulunk ki, hogy általános szabályt állítsunk fel. Ez az eljárás sem indukció, hanem a föltételezett általános szabálynak konkrét példákra való alkalmazása. Tehát *a népiskolában a számtantanítás módszere a dedukció* és a látszólagos indukció nem egyéb, mint az általános igazság érvényességének a kimutatása konkrét példákra.

491. Az első osztály anyaga a 20-as kör. 5-ig egyenkint haladunk a számokon át, hogy a gyermek megszokja a számolásnál való gondolkodást és a kezdet nehézségeit könnyebben győzhesse le. Azután 5-től 10-ig egyszerre építjük fel a számoszlopot és gyakoroltatjuk egymásután az alapműveleteket. Amikor a gyermekek 10-ig meglehetősen készséggel számolnak, egyszerre 20-ig építjük fel a számoszlopot és végeztetjük egymásután az alapműveleteket. Különös gond fordítandó itt az összeadásra, amelyben az összeadandók közül mindegyik kisebb 10-nél, de összegük nagyobb 10-nél. Pl. $8 + 6 = 14$, $9 + 7 = 16$, $8 + 5 = 13$ stb. Éppen így különös gond fordítandó a kivonásra is, amelyben a kisebbbítendő nagyobb 10-nél, a kivonandó kisebb 10-nél és a maradék kisebb 10-nél. Pl. $13 - 6 = 7$, $12 - 8 = 4$, $17 - 9 = 8$ stb. Az

első osztályban ez okozza a legnagyobb nehézséget. Ha a gyermek jól számol 20-ig, akkor 100-ig és 1000-ig könnyen megy a számolás.

492. A második osztályban mindenekelőtt 100-ig építjük fel a számsort, még pedig egyszerre, és végeztetjük benne egymásután a négy alpműveletet. A gyakorlatban még nem így járnak el, hanem a 100-as számsort tizenként építik fel, t. i. 20-tól 30-ig építik fel a számsort és végzik e 30-as sorban az alpműveleteket, azután 40-ig haladnak és a 40-es sorban végzik a négy alpműveletet, azután 50-ig haladnak és így tovább. Helyes-e ez az eljárás?

A tizes számrendszerből vett bármely egész számnak általános alakja, ha e szám a 100-as körből vétetik, a következő:

$$N = a_1 10 + a_0$$

amely alakban a_1 és a_0 tíznél kisebb egész szám, a_0 az egyeseket, 10 pedig a tizeseket jelenti és akkor a_1 mondja meg, hogy hány 10-es van a számban.

a) Ezek után vegyünk 100-nál kisebb két egész számot. Legyenek ezek az egész számok

$$\begin{aligned} N_1 &= a_1 10 + a_0 \\ N_2 &= b_1 10 + b_0 \end{aligned}$$

Adjuk össze e két egész számot:

$$\begin{aligned} N_1 + N_2 &= (a_1 10 + a_0) + (b_1 10 + b_0) \\ &= (a_1 + b_1) 10 + (a_0 + b_0) \end{aligned}$$

A tizes rendszerbeli szám természete szerint a_1 , a_0 , b_1 , b_0 kisebb 10-nél. Ha csak a 100-as körben mozgunk, akkor $(a_1 + b_1)$ mindig kisebb 10-nél, $(a_0 + b_0)$ pedig mindig kisebb 20-nál. Tehát ha a 100-as kört nem lépjük át, akkor a 100-as körben az összeadás tulajdonképpen nem más, mint a 10-es és 20-as körben való összeadás. Ekkor a tizesek megalkotása a nyelv szerkezetének a segítségével történik; pl. hat-hatvan, hét-hetven, nyolc-nyolcvan stb. Mivel pedig a gyermek az első osztályban már megtanult 20-ig összeadni s a nyelv szerkezetének a segítségével nagyon hamar megtanulja az egyesekből a tizesek alkotását, azért az összeadás azt mondja, hogy a második osztályban nem észszerű eljárás tizenként építeni fel a számköröket és végeztetni bennük az összeadást, hanem a 100-as kör egyszerre felépíthető és végezethető benne az összeadás.

b) Lássuk most a szorzást! A dolog természete szerint a tényezők közül az egyik mindig egyjegyű szám, mert a százaskört nem akarjuk átlépni. Mindkét tényező kétjegyű szám nem lehet. U. i.

$$N_1 N_2 = (a_1 10 + a_0) (b_1 10 + b_0)$$

E szorzásnál már az első tag is, t. i. $a_1 b_1 10^2$ nagyobb 100-nál, annál inkább az egész szorzat. Tehát az egyik tényező mindig egyjegyű szám.

Legyen a szorzás

$$\begin{aligned} bN_1 &= (a_1 10 + a_0) b = \\ &= (a_1 b) 10 + a_0 b \end{aligned}$$

Mivel az a_1 , a_0 , b számok kisebbek 10-nél, azért az $(a_1 b)$ és $(a_0 b)$ szorzat benne van az ú. n. kis egyszeregyben. Az $\{(a_1 b) 10\}$ szorzatot kimondani nagyon hamar megtanulja a gyermek a nyelv szerkezetének a segítségével. Ha tehát a gyermek a kis egyszeregyet legalább is némileg tudja, akkor nem észszerű eljárás az, hogy a második osztályban tizenként építjük fel a számköröket és végeztetjük bennük a szorzást, hanem a 100-as kör egyszerre felépíthető s végeztethető benne a szorzás.

Itt még az a kérdés merül fel, hogy képes-e a gyermek legalább is némileg megtanulni az egyszeregyet addig, míg az összeadáson át a szorzáshoz érünk. E kérdést a tapasztalat dönti el és ez azt mondja, hogy képes. Ha a tanév elején megkezdjük az egyszeregy mondását, akkor már a harmadik héten végezhetjük a szorzást a 100-as körben. Itt nem szabad megfélemednünk arról, hogy az egyszeregy megtanulása nem annyira az értelem, mint az emlékezet dolga.

Az egyszeregynél még a következőkről sem szabad megfélemednünk. A gyermek a második osztálybalépés alkalmával már tudja az egyszeregyet a 20-as körben és míg a 20-on felüli egyszeregyben nagyobb jártasságra tesz szert, addig a 100-as körben úgy válogathatjuk meg a szorzat tényezőit, hogy a gyermek tulajdonképpen a 20-as körből használja az egyszeregyet. (3×26 , 4×12 , 5×13 , 4×25 stb.)

c) Lássuk most a kivonást! Legyen $N_1 > N_2$. Ekkor

$$\begin{aligned} N_1 - N_2 &= (a_1 10 + a_0) - (b_1 10 + b_0) = \\ &= (a_1 - b_1) 10 + (a_0 - b_0) \end{aligned}$$

Néha megtörténik, hogy a $a_0 < b_0$ (pl. 92—48, ahol $2 < 8$). Ezért legcélszerűbb az utolsó egyenletet a következő alakban írni:

$$N_1 - N_2 = \{ (a_1 - b_1) 10 + a_0 \} - b_0$$

Itt $(a_1 - b_1)$ mindig kisebb 10-nél, az $\{(a_1 - b_1) 10 + a_0\}$ kimondását megtanulja a gyermek a nyelv szerkezetének a segítségével, sőt már tudja is az összeadás és szorzás után, b_0 kivonása pedig tulajdonképpen nem más, mint a 10-es vagy 20-as körben való kivonás. Mivel pedig a 10-es és 20-as körben a gyermek már megtanulta a kivonást az első osztályban, azért a kivonás is azt

mondja, hogy a második osztályban a 100-as kör egyszerre felépíthető.

d) Lássuk még az osztást! Mivel a második osztályban nem igen törekedhetünk arra, hogy az osztó kétjegyű szám legyen a fejbeli számolásnál, azért az osztót egyjegyű számnak vesszük. Legyen

$$\frac{N}{b} = \frac{a_1 10 + a_0}{b}$$

Ha $a_1 < b$, akkor az $\frac{a_1 10 + a_0}{b}$ osztást az egyszereseg alapján végezzük. Ha pedig $a_1 \geq b$, akkor legyen

$$a_1 = b + q$$

Ekkor

$$\begin{aligned} \frac{N}{b} &= \frac{a_1 : 10 + a_0}{b} = \\ &= \frac{(b + q) 10 + a_0}{b} = \\ &= \frac{b \cdot 10 + q 10 + a_0}{b} = \\ &= 10 + \frac{q \cdot 10 + a_0}{b} \end{aligned}$$

Mivel itt q már kisebb b -nél, azért $\frac{q \cdot 10 + a_0}{b}$ osztást az egyszereseg alapján végezzük s az eredményt hozzáadjuk a 10-hez. Mire az osztáshoz érünk, addig a gyermek már jól tudja az egyszeresegyet és ezért az osztás is azt mondja, hogy a második osztályban a 100-as kör egyszerre felépíthető.

Összefoglalva: a második osztályban a 100-as kört egyszerre kell felépítenünk.

493. Miután a második osztályban felépíthetjük a 100-as kört, egymásután végeztetjük az alapműveleteket, még pedig deduktív jellegű synthesissel.

a) Az összeadásnál a képlet

$$\begin{aligned} N_1 N_2 &= (a_1 10 + a_0) + (b_1 10 + b_0) = \\ &= (a_1 + b_1) 10 + (a_0 + b_0) \end{aligned}$$

amelyet deduktíve az egyes konkrét eseteknél alkalmazunk. Pl.

$$\begin{aligned} 23 + 49 &= (20 + 40) + (3 + 9) = \\ &= 60 + 12 = 72 \\ 16 + 45 + 37 &= (10 + 40 + 30) + (6 + 5 + 7) = \\ &= 80 + 18 = 98 \end{aligned}$$

b) A kivonásnál a képlet

$$\begin{aligned} N_1 - N_2 &= (a_1 \cdot 10 + a_0) - (b_1 \cdot 10 + b_0) = \\ &= \{ (a_1 - b_1) \cdot 10 + a_0 \} - b_0 \end{aligned}$$

amelyet deduktíve alkalmazunk. Pl.

$$\begin{aligned} 85 - 37 &= \{ (80 - 30) + 5 \} - 7 = \\ &= 55 - 7 = 48 \\ 93 - 68 &= \{ (90 - 60) + 3 \} - 8 = \\ &= 33 - 8 = 25 \end{aligned}$$

c) A szorzásnál a képlet

$$\begin{aligned} b \cdot N &= b (a_1 \cdot 10 + a_0) = \\ &= (a_1 \cdot b) \cdot 10 + a_0 \cdot b \end{aligned}$$

amelyet deduktíve alkalmazunk. Pl.

$$\begin{aligned} 4 \times 18 &= 4 \times 10 + 4 \times 8 = \\ &= 40 + 32 = 72 \\ 3 \times 27 &= 3 \times 20 + 3 \times 7 = \\ &= 60 + 21 = 81 \end{aligned}$$

d) Az osztásnál a képlet.

$$\begin{aligned} \frac{N}{b} &= \frac{a_1 \cdot 10 + a_0}{b} \text{ vagy} \\ \frac{N}{b} &= \frac{(b + q) \cdot 10 + a_0}{b} = 10 + \frac{q \cdot 10 + a_0}{b} \end{aligned}$$

amelyet deduktíve alkalmazunk. Pl.

$$\begin{aligned} \frac{45}{6} &= 7 + \frac{3}{6} \\ \frac{98}{5} &= \frac{50 + 48}{5} = \\ &= 10 + \frac{48}{5} = 19 + \frac{3}{5} \end{aligned}$$

494. Ha a gyermekek már jól számolnak a 100-as körben, ami jó vezetés mellett karácsonyig lehetséges, akkor a számkört kiépítjük először 200-ig és azután 1000-ig és végeztetjük az alapműveleteket. Ha a gyermek jól számol 20-ig és az egyszeregyet tudja, akkor az 1000-es körben jól és könnyen megy a számolás. Míg az 1000-es körre nem megyünk át, addig csak fejbéli számolás van a második osztályban; azután pedig már a jegyszámolásra is áttérünk. Amint az 1000-es körben sorban tanítjuk

az alapműveleteket, úgy ezzel párhuzamosan tanítjuk az alapműveleteket jegyekkel is a második osztályban. De ezt csak gépiesen végeztetjük, tehát nem mondjuk meg a formulák okát.

A négy alapműveletnek számjegyekkel való tanítása azért szükséges a második osztályban, hogy a gyermek jól begyakorolhassa a következő dolgokat: $7+8=15$, $15+6=21$, $21+8=29$, $29+7=36$, $36+8=44$, $44+3=47$ stb. és jól megtanulhassa az egyszeregyet, aminél az összeadás, szorzás és osztás megbecsülhetetlen szolgáltatokat tesz. A második osztályban karácsony után felváltva van fejbeli és jegyekkel való számolás.

495. A harmadik osztályban még egyszer tanítjuk a négy alapműveletet, de csak azért, hogy a formulák okát is adjuk. Amikor a gyermek a négy alapművelet körében a példák megfejtésében már némi gyakorlatra tett szert, akkor átmegegyünk a tizedestörtekre (november elején) és végeztetjük a négy alapműveletet és példákat fejtetünk meg. Végül tanítjuk a kamatszámítást.

496. A többi osztályban a számtan további anyagának a tanítása dedukcióval már könnyen megy.

TANÍTÁSI ALAK.

497. A számtan tanításánál a kérdező mód a tanítási mód, még pedig minden osztályban. A számtan olyan tárgy, amely logikai folytonosságot fejtget, amely kérdésekkel felaprózható és kérdésekkel a gyermek gondolkodása irányítható. Ha az egymásutáni következő kérdések következtetések, sok kérdésre maga a gyermek is megfelel. A számtan roppant háládatos tárgy az ész fejlesztésénél, de csak akkor, ha ténylegesen is kényszerítjük a gyermeket a gondolkodásra. Ezt pedig a leghathatósabban a kérdező alak által érjük el.

A kérdező alakot az élet is megköveteli a számolás tanításánál. Az élet nagyon megköveteli a számtani ismereteket s mindig más és más példákat állít az ember elé a viszonyok, körülmények és szükségletek szerint. Az élet a legkülönbözőbb példák megfejtésére kényszerít bennünket. Ha tehát a gyermek megszokja, hogy a tanítónak a gondolatmenetét csak kövesse (előadási mód), az életben hamar megakad, mert nincs, aki helyette gondolkodjék és ő csak kövesse ezt. Ha azonban az iskolában önállóan gondolkodik, bár a tanító kérdései nyomán is, az életben sem fog a szomszédba menni, hogy számítsák ki neki ezt vagy azt, mert megtanulta, hogy miképen gondolkodjék. Tehát a számtan tanításánál a kérdező alakot kell használnunk.

TANÍTÁS MENETE.

498. Mindenekelőtt a célt adjuk meg, hogy a gyermek figyelmét fölkeltsük, érdeklődését lekössük.

499. Ezután átmegyünk az előkészítésre. Az első osztályban az előkészítés abban áll, hogy a már tanultakat néhány kérdéssel kikérdezzük és azután mindjárt a tárgyalás fokozatára térünk át. Ugyanez az előkészítés a második osztályban is, ha a 100-as és 1000-es körben fejből számoltatunk. Ha a második osztályban karácsony után a jegyszámolásra térünk át, akkor itt az előkészítés elmarad, mert az összeadás, kivonás, szorzás és osztás formuláit nem „miért”-jükben mutatjuk meg; tehát a cél kitűzése után rögtön a tárgyalás következik.

A harmadik osztályban akkor, amikor még egyszer tanítjuk jegyekkel a négy alapműveletet, az előkészítés abban áll, hogy egy összeadást, kivonást, szorzást megcsináltatunk a gyermekkel s azután a tárgyalás fokozatában „miért”-jét magyarázzuk meg. Amikor a harmadik osztályban a tizedestörtekre megyünk át, akkor előkészítésül a pengő és fillér, métermázsa és kilogramm, hektoliter és liter viszonyát tüntetjük fel s a tárgyalás fokozatában megmutatjuk a tizedestörtek kiírásának a módját és megmagyarázzuk a „miért”-jét. És ha már tizedestörtekkel az alapműveleteket végeztetjük a harmadik osztályban, akkor az előkészítésben a műveletet végeztetjük tekintet nélkül a tizedes pontra s a tárgyalás fokozatában megmagyarázzuk, hogy hová kell tennünk a tizedespontot és miért.

A többi osztályban akkor, amikor a képletekkel való számítást tanítjuk (kamatszámítás, hármasszabály stb.), egy példát egységhezozatal által fejtetünk meg s azután a tárgyalás fokozatában felhívjuk a gyermekek figyelmét a föllépő szabályszerűségekre, hogy megadhassuk a formulát.

500. Az előkészítés után következik a tárgyalás fokozata, amelyben arra törekszünk, hogy a gyermek a szóban lévő dolgot megismerje és megértse.

501. Összehasonlítás nincs a számtan tanításánál, mert a szabályt és törvényt nem a felhozott példákból vezetjük le. A számtannál deduktíve járunk el, a felhozott példák máris az általános szabály alkalmazásai. A felhozott példákból nem szándékozunk szabályt, törvényt levezetni, hanem inkább a szabályt megerősíteni, szemléletessé tenni. A felhozott példák nem valamely indukció tagjai, mert itt hiányzik az indukció lényege, t. i. a dolog természetére való visszavezetés, hogy így megalkothassuk az általános szabályt vagy törvényt.

502. Az összefoglalás fokozatában megtanulják a gyermekek a szabályt és törvényt, vagy szavakba foglalják a képletet.

503. Végül van az alkalmazás fokozata, amely a számolásnál abból áll, hogy példákat fejtetünk meg a gyermekekkel a tanultak begyakorlása végett. A számolásnál a *számtani példák* játszik a legfontosabb szerepet s ezért róluk kissé részletesebben kell szólnunk.

A számolásnál minden példa megfejtése erős gondolkodást igényel a gyermek részéről és ezért a számtan nagyon alkalmas

arra, hogy a gyermek helyesen gondolkodni, biztosan ítélni és jól következtetni megtanuljon, hiszen e nélkül lehetetlen számolni, lehetetlen példákat megfejteni. A számolás fegyelmezi az észet. És mert a fegyelmezett ész a külső magaviseletre is befolyással van, azért a számolás végeredményben a fegyelmezésre is befolyással van. A számolás fegyelmezi az észet, de csak akkor, ha a tanító nem engedi meg a gyermeknek, hogy a példák megfejtésénél kapkodó és elhamarkodó legyen. Ezért arra szoktassa őt, hogy mindegyik példánál kevés ideig gondolkodjék, keresse a megfejtés kiinduló pontját és ha ez már megvan, lépésről-lépésre haladjon tovább, inkább lassabban, de biztosan. Még követelje meg a tanító, hogy a felelő gyermekkel az egész osztály számoljon palatábláján, hogy mindenki végezze a fejtőre munkát.

A számolásnál a gyermek jövő anyagi érdekeire is tekintettel kell lennünk és ezért ne azon fáradozzunk, hogy elvont számokkal tudjon dolgozni, hanem inkább rajta legyünk, hogy a gyakorlati életben előforduló számolásokat elvégezhesse. Ez kötelessége is az iskolának, mert a földi boldogulásra való képesítés által tökéletesíti a nevelést. Ezért a példákat a gyermek környezetének az életéből merítsük. Ennek nemcsak az a nagy haszna van, hogy a gyermek megszokja az életben előforduló számolások gyors és könnyed elvégzését, hanem az is, hogy kedvet kap a tanuláshoz, mert észreveszi, hogy a tanultaknak hasznát veheti. A tudásnak az életben való értékesítése mindig ösztönzött tanulásra. Tehát az életet összekapcsoljuk az iskolával és megtanítjuk a gyermeket arra, hogy tudását hol és miképpen értékesítheti.

A számolásnál lényeges kellék a gyakorlás, hogy a gyermek könnyedségre és készségre tegyen szert; de fontos az is, hogy a gyakorlás alapjául szolgáló példákat az életből vegyük. Azonban lehet más példákat is feladnunk, nehogy azt gondolják a gyermekek, hogy a számolás csakis a gyakorlati élet követelményeiért és igényeiért van. Ezek a más példák azt is eszközlik, hogy a gyermek gondolkodása sokoldalúbb lesz, mert nagyobb területen mozog. Legcélszerűbb oly összetett példákat adni, amelyeknek egyik része a gyermek környezetének az életéből van merítve, másik része pedig más körből. Pl. Két testvér közösen gazdálkodik. Eladtak 25·36 q búzát 18 P-jével és 48·75 Hl bort 24 P-jével. A bevett összegben gyermekeik számának arányában osztozkodnak. Mennyit kap mindegyik, ha az egyiknek 4 és a másiknak 6 gyermeke van?

Olyan példák, amelyeket a gyermek mintegy gondolkodás nélkül fejt meg, semmit sem érnek, mert nem serkentik szellemi munkára, sőt lohasztják a kedvet. A túlságosan nehéz példák, amelyeket a gyermekek nem tudnak megfejteni, szintén haszontalanok, mert nem serkentenek gondolkodásra, hiszen azokat képtelenek megfejteni. A példa mindenkor olyan legyen, hogy a gyermekek nagy többsége megfejtthesse és szellemi munkába kerüljön a megfejtés. Azonban néha nehezebb példát is szabad

adnunk, hogy az élesebb eszűek kipróbálhassák erejüket és még nagyobb kedvet kapjanak a tanuláshoz. Általában a példánál mindamaz elvek érvényesek, amelyek a kérdésnél érvényesek, (II. könyv), hiszen a számtani példa tulajdonképpen kérdés, amellyel a tanultakat alkalmaztatjuk. — Még megjegyezzük, hogy a gyermeknek előbb elmondania kell a példát és csak azután foghat megfejtésébe, mert a tanítónak tudnia kell, vajjon megértette-e.

A példák megfejtésénél rendet követeljünk úgy, hogy mindegyik gondolat, illetőleg megfejtési lépés világosan észrevehető legyen. Pl. a harmadik osztályban ez a példa volna megfejtendő: Egy gazda eladott 36'56 q búzát 24 P-jével, 56'48 q rozsot 21 P-jével és 12'98 q kukoricát 19 P-jével. A kapott pénzen vett 47'68 Hl bort 28 P-jével. Mennyi pénze maradt?

Első lépés: azt kell tudnunk, hogy mennyit kapott a gazda a búzáért. Ezt megtudjuk, ha 36'56 és 24 számokat összeszorozzuk. Lesz:

$$36'56 \times 24 = 109'68 \times 8 = 877'44 \text{ P}$$

Itt a gyermek a 24-et tényezőkre bontotta és úgy szorozott, t. i. $3 \times 8 = 24$.

A második lépés a rozsért kapott összeg kiszámítása:

$$56'48 \times 21 = 169'44 \times 7 = 1186'08 \text{ P}$$

Itt is a 21-et tényezőkre bontotta a gyermek és úgy szorozott.

A harmadik lépés a kukoricáért kapott összeg kiszámítása.

Lesz:

$$12'98 \times 19 = 246'62 \text{ P}$$

Itt a gyermek a 19-et nem bontotta tényezőkre, hanem a felelő egy másik táblán, a padban ülők pedig a palatábla másik oldalán a rendes formulával szoroznak 19-el és az eredményt a $12'98 \times 19$ szorzat utáná írlák.

Negyedik lépés: mennyit kapott a gazda a búzáért, rozsért és kukoricáért összesen. Ezt megkapjuk, ha a kapott három szorzatszámot összeadjuk. Lesz:

$$\begin{array}{r} 877'44 \\ 1186'08 \\ \underline{246'62} \\ 2310'14 \text{ P} \end{array}$$

Az ötödik lépés a borért kifizetett összeg kiszámítása:

$$47'68 \times 28 = 190'72 \times 7 = 1335'04 \text{ P}$$

Itt a 28-at tényezőkre bontotta a gyermek és úgy szorozott.

Végül az utolsó lépés a maradékpénz kiszámítása:

$$\begin{array}{r} 2310 \cdot 14 \\ 1335 \cdot 04 \\ \hline 975 \cdot 10 \text{ P} \end{array}$$

A példa megfejtésének az alakja a nagy táblán, a palatáblán és az irkában (ha házi feladat) a következő:

$$\begin{array}{l} 36 \cdot 56 \times 24 = 109 \cdot 68 \times 8 = 877 \cdot 44 \text{ P} \\ 56 \cdot 48 \times 21 = 169 \cdot 44 \times 7 = 1186 \cdot 08 \text{ P} \\ 12 \cdot 98 \times 19 = 246 \cdot 62 \text{ P} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 877 \cdot 44 \\ 1186 \cdot 08 \\ 246 \cdot 62 \\ \hline 2310 \cdot 14 \text{ P} \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 47 \cdot 68 \times 28 = 190 \cdot 72 \times 7 = 1335 \cdot 04 \text{ P} \\ 2310 \cdot 14 \\ 1335 \cdot 04 \\ \hline 975 \cdot 10 \end{array}$$

Itt minden megfejtési lépés világosan látható.

504. A munkaiskola hívei azt mondják a számtani példák megfejtésénél, hogy erre a kérdésre: pl. mennyit kapott a gazda a búzáért, a gyermeknek nem szabad így felelnie: ezt megkapjuk szorzás által, hanem ezt kell mondania: a gazda 36 egész 56 századszor kap 24 pengőt (lásd a példát!) Helyes-e a munkaiskolának ez az állítása?

A kérdés mindig a zárótétel után tudakozódik. Amikor a gyermek a kérdésre a zárótétellel megfelelt és a zárótétel megokolását szeretnők hallani, akkor a középtétel és a főtétel után kérdezősködünk. Már most az egész következtetés így hangzik:

Ha egy métermázsa búza b pengőbe kerül, akkor c métermázsa búzáért c -szer b pengőt kapunk, vagyis $b \cdot c$ pengőt.

A jelen esetben $b = 24$ és $c = 36 \cdot 56$ és ezért a jelen esetben $36 \cdot 56 \times 24$ pengőt kapunk;

tehát azt, hogy mennyit kap a gazda búzájáért, megtudjuk szorzás által.

Igy mindkét esetben helyes a gyermek felelete: az első esetben a zárótétellel felelt, a második esetben a középtétellel. Mégis az első esetben adott felelet helyesebb, mert tényleg azzal felel, amit a kérdés által tudni akarunk. Ha azonban gyanakszunk, vajjon érti-e a gyermek, hogy miért kell szoroznia, akkor kérdés által a zárótétel megokolását kívánjuk tőle és akkor feleletül a középtételt kapjuk.

505. Sok gyermek van, aki az iskola elhagyása után az életben

néhány év múlva elfelejti a számtani képleteket. Ezért a képletekkel megfejtendő számításoknál arra is törekedjünk, hogy az ilyen példákat képletek nélkül is tudják megfejtetni a gyermekek. Amikor magyarázzuk a képleteket, ezen az úton haladunk; de többször is követeljük meg a gyermekektől ezt az utat, hogy mind a két módon tudják megfejtetni az ilyen példákat.

506. A fejbeli számolásnál éppen olyan példák szerepelnek, mint a jegyekkel való számolásnál ama különbséggel, hogy az előbbinél kisebb és egyszerűbb számokkal dolgoztatunk. A fejbeli számolás nagyon alkalmas arra, hogy a képletekkel megfejtendő példákat nélkülük fejtse meg a gyermek és a 100-as és 1000-es körben biztosan mozogjon.

LECKE.

507. Hogy az ember jól számoljon és biztosan végezze el a szükséges számításokat, nagy gyakorlatra van szüksége. Tehát a gyermeknek is gyakorlatot kell szereznie s ezt csak példák megfejtése által szerezheti meg.

Számtani példákon gyakoroltatjuk a tanultakat; de számtani példát mint leckét is adunk egyrészt, hogy a gyermek gyakorlottsága még nagyobb legyen, másrészt pedig, hogy a gyermek szabad idejének egy részét lekössük. (II. könyv). A leckére adott számtani feladatok kissé összetettebbek és némileg nehezebbek, mint az iskolában megoldottak, mert a gyermeknek otthon több ráérő ideje van a gondolkodásra. Leckét mindegyik osztály kap, tehát az első osztály is. Az első osztályban ilyen feladványokat adhatunk leckére:

$$\begin{aligned} 3 + 2 + 6 &= \\ 4 + 5 + 4 + 6 &= \\ 3 + 8 - 5 + 6 &= \\ 4 + 4 - 2 + 6 - 4 + 7 - 2 &= \\ 3 \times 5 - 6 &= \\ 4 \times 3 - 7 &= \end{aligned}$$

a második osztályban pedig

$$\begin{aligned} 15 + 28 &= \\ 25 + 14 + 37 &= \\ 62 + 36 + 45 + 68 &= \\ 98 - 26 &= \\ 74 - 14 - 15 &= \\ 135 - 48 - 25 &= \\ 26 + 48 - 12 + 56 - 34 + 65 &= \\ 3 \times 16 &= \\ 4 \times 23 &= \\ 5 \times 67 &= \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 6 \times 49 &= \\
 7 \times 76 &= \\
 75 : 9 &= \\
 84 : 9 &= \\
 25 : 3 &= \\
 68 : 7 &= \text{ stb.}
 \end{aligned}$$

Amikor a gyermek már jegyekkel is számol a második osztályban, akkor jegyszámolást is kap leckére. A III—IV. osztályban már csak szóba fűzött példák vannak leckére.

Számtani leckét lehetőleg mindennapra kell adnunk.

TANSZEREK.

508. A gyermek a leckére kapott példákat kockákra felosztott irkába, az ú. n. *számtani irkába* írja le és dolgozza ki.

A tanítónak a számtan tanításánál szüksége van *táblára*, még pedig egynél több táblára és a gyermeknek *palatáblára*, hogy azzal, aki a nagytáblánál számol, mindenki együtt dolgozhasson. *Számtani könyvre nincs szükség*; de hasznos, hogy mindegyik gyermeknek *számtani példatára* legyen.

509. A legtöbb iskolában *számológéppel* is találkozunk, amelyet az első és második osztályban használnak; pedig a számtan tanításánál teljesen fölösleges a számológép. Igaz, hogy az első osztályban a számolás tanításánál a szemléltetést is segítségül hívjuk; mindazáltal holmi számológépek teljesen fölöslegesek. Pálcikákon, kövecseken vagy más dolgokon szemléltessünk. De még ez sem szükséges. A legtermészetesebb számológépet a gyermek magával hordja ujjában. Az ujjak a legtermészetesebb számológép, de a legjobb is, mert legkönnyebben áttekinthető, amennyiben az ötös és tízes kört élesen elkülöníti egymástól és a húszas körben teljes határozottsággal szemlélteti az ilyeneket: $8 + 6 = 14$. U. i. nyolcat mutat a gyermek s azután még hatot hozzáadva úgy, hogy akkor, amikor végigmegy ujjain, az olvasást folytatja a háromnál, de a mutatást előlről kezdi. Így teljes határozottsággal áll előtte a 14 és nemcsak a 14, hanem az is, hogy miképpen lesz a nyolcból a hat hozzáadásával a tizen át a 14. Ugyanígy van ez a kivonásnál is. És nem kell félnünk attól, hogy a gyermek megszokja az ujjain való számolást. Nem szokja meg; sőt hamarabb leszokik az ujjain való számolásról, mint számológép használatánál. A számológép használatánál a gyermek ujjait is használja, mert áttekinthetőbb. És mivel nem szabad használnia, azért csak lopva teszi ezt, aminél fogva hosszabb ideig számol ujjain, mint akkor, amikor az ujjakon való számolást megengedjük neki. Ha pedig megengedjük az ujjakon való számolást, akkor meg fölösleges a számológép. Tehát *az első osztályban fölösleges a számológép.*

Húszig szükséges az ujjakon való szemléltetés és lehetséges

is, mert kicsiny a számkör; de már teljesen érthetetlen dolog számológép használata a 100-as, vagy még inkább az 1000-es körben. Ha szemléltetem ezt: $27+48=75$, vagy $6\times 16=96$, semmi célt nem érek el. Megtudja ugyan a gyermek, hogy mennyi $27+48$, vagy 6×16 , de már nem fogja tudni, hogy miképpen kell kiszámítani a $39+57$ összeget, vagy 4×23 szorzatot. Nekünk az összeadás vagy szorzás általános szabályát kell megadnunk és ezt számológéppel nem tehetjük meg. Az első osztályban használjuk az ujjakat, mert itt arra törekszünk, hogy a gyermek gépiesen számoljon, mert ha nem így számol, nem is tud számolni. $6+3=9$, $8+7=15$, $12-7=5$ stb. az ilyeneket annyira kell tudnia a gyermeknek, hogy mintegy gondolkodás nélkül mondja ki, ha kérdezik tőle, mert ez további számolásának föltétlenül szükséges alapja. De már pl. $36+28=64$ -nél gondolkodik, ha mégoly gyorsan számol is, t. i.

$$\begin{aligned} 36 + 28 &= (30 + 20) + (6 + 8) = \\ &50 + 14 = 64 \end{aligned}$$

és ebben a számológép semmiképpen sem segíti. A gondolkodás útját mutassuk meg és ehhez számológép nem kell. Tehát *a második osztályban fölösleges a számológép.*

Összegezve a mondottakat: *a számtan tanításánál teljesen fölösleges a számológép.*

HETI ÓRASZÁM.

510. A számtan fontos tárgy, mert az életben folytonosan számol az ember és a legkülönbözőbb példákat kell megfejtenie; ide pedig nagy gyakorlat szükséges. Továbbá a szabályokat könnyen tanulja meg a gyermek, de a szabálynak példákra való alkalmazása már nehézséget okoz neki. Minden példa megfejtése következetes gondolkodást igényel. Hogy a gyermek ebben megszerezze a szükséges készséget és könnyedséget, sokat kell ezt gyakorolnia. Továbbá a számolás nagyon fejleszti az észet. Az, aki a számolásban következetes gondolkodású, más tereken is könnyebben vezethető következetes gondolkodásra. Végül az első osztály még csak most kezd szokni a számtani gondolkodáshoz és a 20-as körben mintegy gépiességre kell szert tennie. Ez szintén időt igényel. Ezek után a számtan heti óraszámát a következőképpen határozhatjuk meg: *I—IV. osztályban heti öt óra, V. osztályban heti négy óra, VI. osztályban heti három óra, VII—IX. osztályban heti két óra.*

MÉRTAN.

ANYAG.

511. A mértant a hatodik osztályban tanítjuk és csakis a legszükségesebb ismeretekre szorítkozunk, amelyekre a falusi népnek szüksége van vagy lehet és amelyekre szüksége van az egyszerűbb iparosnak, aki csak az elemi iskolát végzi. A mértan anyaga a következő: egyenes, lap, szög, háromszög és a különböző négyszögek kerülete és területe, kör kerülete és területe; továbbá kocka, hasáb, oszlop, gúla, henger, kúp, gömb felülete és köbtartalma, valamint a hordó köbtartalma. Végül a mérésről is megemlékezünk.

512. Még valamit fel kell vennünk a mértan anyagába, bár ez a számtanhoz tartozik. Ezt itt említjük meg, mert csak a mértannal kapcsolatban van reá szükség. Ez a következő.

Eléggé gyakran megtörténik, hogy a gazda háromszögalakú földdarabnak a területét akarja ismerni. A háromszög területe egyenlő az alap és magasság szorzatának felével. Igen ám, csak-hogy a gazda a magasságot, az átellenes csúcsból az alapra bocsátott merőlegest, nem tudja megmérni, mert amit merőlegesnek mond, az talán sohasem merőleges. Mindazáltal az oldalakat pontosan tudja megmérni. Ezért tanítanunk kell a népiskolában a háromszög területének az oldalakból való kiszámítását, vagyis tanítanunk kell a háromszög területének a Heron-féle képlet alapján való számítását. Heron képlete a következő:

$$t = \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}$$

ahol a , b , c a háromszög három oldala és s a három oldal félösszege. Ebből következik, hogy a népiskolában kell tanítanunk a négyzetgyökvonást is.

Hasonlóképpen gyakran megtörténik, hogy a gazda négyszögalakú földjének a területét akarja ismerni. Ez a földdarab ritka esetben derékszögű paralelogramma. Tehát kénytelen a gazda a földdarabot az egyik átlóval két háromszögre bontani és így számítani a területet. Mivel a négyszög oldalait és egyik átlóját pontosan meg tudja mérni, azért a kapott két háromszög alapján Heron képletével kiszámíthatja a négyszög területét. Ide azonban ismét a négyzetgyökvonás szükséges. Tehát *a népiskolában a négyzetgyökvonást is kell tanítanunk.*

513. Ezután az a kérdés merül fel, hogy a népiskolai gyermek képes-e megtanulni a négyzetgyökvonást. A négyzetgyökvonás menetében nem más, mint osztás, szorzás és kivonás. E három műveletet a gyermek tudja, tehát a négyzetgyökvonást is megtanulhatja. Azonban az más kérdés, hogy fogja-e tudni a

gyermek, miképen keletkezett a négyzetgyökvonás szabálya. Ezt nem fogja tudni; de nem is kell tudnia, mert — mint alább lesz róla szó — a mértan ismeretforrása a népiskolában a tekintély, tehát a mértani ismereteket nem magyarázzuk alapjaikban és okaikban.

514. Ha a népiskola osztályainak a számát emelnék, akkor a mértan a VII—IX. osztályba kerülne és számtani óra alatt tanítanók. Ekkor is a mértan anyaga csak az lenne, ami most a hatodik osztályban, mert a falusi népnek több mértani ismeretre nincs szüksége.

ISMERETFORRÁSOK.

515. A mértan ismeretforrása az értelem. Azonban a népiskolában a mértan ismeretforrása nem az értelem, hanem a tanító tekintélye. A népiskolában a nyújtott mértani ismereteket nem magyarázzuk meg alapjaikban és okaikban, mert erre nincs elégséges ráérő időnk és ezért a szükséges előfeltételeket (algebrai ismeretek) sem tanítjuk. A gyermek készen kapja a mértani ismereteket és elfogadja a tanító tekintélye alapján. Tehát *a népiskolában a mértan ismeretforrása a tekintély.*

Mindazáltal megjegyezzük, hogy a mértani igazságokat bizonyítani is törekszünk, hogy a gyermek ne egészen értés nélkül álljon előttük; de e bizonyítások nem tökéletesek. Pl. hogy a derékszögű paralelogramma területe egyenlő az alap és magasság mértékszámának a szorzatával, ezt úgy bizonyítjuk, hogy a paralelogrammát négyzetekre osztjuk fel. De ez a bizonyítás nem tökéletes, mert csak egyetlen egy konkrét példa; de a derékszögű paralelogramm két szomszédos oldala összemérhetetlen is lehet és ekkor a négyzetekre való beosztás nem lehetséges; végül pedig hogyan számítjuk akkor a négyzet területét?

MÓDSZER.

516. Mivel a mértani ismereteket készen kapja a gyermek, vagyis a „miért”-et nem mondjuk meg, azért a népiskolában a mértan tanításának a tulajdonképeni értelemben nincs módszere. De még sem mondhatjuk ezt ily mereven, mert a népiskola némiképen mégis bizonyít, bár bizonyítása tökéletlen. E bizonyításokban egyes esetekből indul ki a népiskola s néhány bemutatott konkrét példa után a tanító tekintélyére támaszkodva megalkotja az általános szabályt. Ez indukciónak látszik, bár nem indukció, mert a dolog természetére való visszavezetés és deduktíve az általános szabály felállítása, ami pedig a dedukció lényege, nincs meg benne. Ha azonban elfogadjuk azt, hogy ebben az eljárásban a tanító tekintélye pótolja a dolog természetére való visszavezetést, akkor nagy megszorítással mondhatjuk, hogy *a népiskola a mértan tanításánál az indukciót használja.*

TANÍTÁSI ALAK.

517. A mértan ismeretforrása a népiskolában a tekintély, hiszen csak nagyon kis mértékben szólunk az észhez. Ebből következik, hogy *a mértan tanításánál csupán az előadási módot használhatjuk*. És még ott is csak az előadási módot használjuk, ahol a tanító némiképen bizonyítani próbál.

Tehát a népiskolában a mértan tanításának nincs módszere a szó szoros értelmében, vagyis nincs oly eljárása, amellyel a dolog megértetésére törekednénk; de tanítási módszere, vagyis tanítási alakja már van, mert valami úton-módon a gyermeknek tudomására hozzuk az igazságot.

TANÍTÁS MENETE.

518. Ha a tanítás csupán a kész ismeret közlésére vonatkozik, akkor a cél kitűzése után mindjárt a tárgyalásra megyünk át, amely abból áll, hogy a kész ismeretet közöljük. Ezután rögtön mértani példákat fejtetünk meg. Ha pedig némiképen bizonyítani is próbálunk, akkor a cél kitűzése után szintén rögtön a tárgyalásba fogunk, ahol a bizonyítást végezzük el. Ez után az összefoglalás fokozatára térünk át, amelyben megalkotjuk a szabályt és utána mindjárt példákat fejtetünk meg.

LECKE.

519. A mértanból is úgy adunk leckét, mint a számtanból és a mértani példákat számtani ismeretekkel kötjük össze. Tekintve, hogy a mértant a hatodik osztályban tanítjuk és itt a gyermekek már meglehetősen készséggel számolnak, azért a mértani példák mindig összetettek. Pl. valamely bödöny átmérője 5 dm, mélysége 8 dm. Hány kg zsír fér a bödönybe, ha egy liter zsír 82 dkg-ot nyom?

TANSZEREK.

520. A mértan tanításához más tanszerre nincs szükség, mint *vonalzóra, körzőre* és a mérés tanításánál *mérőláncra*, és a különböző testekre.

HETI ÓRASZÁM.

521. A mértan tanításához elégséges heti egy óra, mert anyaga nem nagy és a mértani ismeretek begyakorlására szolgáló példákat számtani órán is fejtegethetünk.

FÖLDRAJZ.**ANYAG.**

522. A földrajz tanítása már az első és második osztályban kezdődik, mert a beszéd- és értelemgyakorlatok kapcsán földrajzi ismereteket is nyújtunk. Azonban ez a tanítás nem rendszeres földrajz, hanem inkább alkalmi, mert csak annyiban tárgyaljuk az egyes földrajzi ismereteket, amennyiben a gyermek környezetéhez tartoznak. A földrajz rendszeres tanítása a harmadik osztályban kezdődik és innen osztályról-osztályra egészen felépítjük a gyermek földrajzi ismereteit. A harmadik osztálytól kezdve a földrajz önálló tantárgyként szerepel mindegyik osztályban.

523. A földrajz nehezen kapott helyet a népiskolában. A középkor nagyra értékelte a földrajzi ismereteket, de nem tartotta szükségesnek a népiskolában való tanításukat. Comenius „Didactica magna”-jában már földrajzi ismeretek tanítását is követelte a népiskolában. Az első, ki a népiskolában a földrajz tanítására meghatározott órát szánt, Francke, német pedagógus volt. Rousseau már a módszerre vonatkozólag is ad útbaigazítást „Emil”-jében, mert azt követeli, hogy a földrajz tanítása a gyermek lakóhelyének a megismertetéséből induljon ki s ezt kövesse a szomszédos, majd a távolabbi tájak megismertetése. Rousseau elveit a földrajz tanítás terén különösen a filantropisták karolták fel, élükön Basedowval. Pestalozzi szintén felvette a földrajzot a népiskola tantárgyai közé.

Nálunk az első földrajzot Szatmár-Németi Pap István írta 1756-ban, amely hét oldalas kis könyvecske volt és versben volt írva. Mégis a legelterjedtebb földrajzi könyvecske Losonczy István „Hármas Kis Tükör”-e volt (1771), amely szintén versben volt írva és a XIX. század közepéig használták. A földrajz tanításnak egyik úttörője hazánkban Petik Ambrus, gyulai tanító volt, aki-ről csak annyit tudunk, hogy 1784-ben adta ki Békés vármegye földrajzát a népiskolák számára. Bár voltak a földrajz tanításának lelkes hívei hazánkban, mégis a földrajztanítás nem volt általános a népiskolákban; egyik helyen tanították, a másik helyen nem. Végül az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskola kötelező tantárgyává tette a földrajzot.

524. *A földrajzot egyenes vonalban haladva tanítjuk és nem koncentrikus körökben haladva; mindegyik osztály anyaga az előzőnek nem bővítése, hanem egyenes folytatása. A földrajz anyagát az egyes osztályok között a következőképpen osztjuk fel.*

III. OSZTÁLY.

525. Földrajzi előismeretek; annak a községnek a földrajza, amelyben az iskola van; annak a megyének a földrajza, amely-

ben községünk van. A megyéből legrészletesebben tárgyaljuk azt a vidéket, amelyen az iskola működik.

IV. OSZTÁLY.

526. Magyarország. Itt tanítjuk Magyarország általános felosztását, vizeit, hegyeit, népeit, a lakosok foglalkozását és a politikai felosztást. A városok közül csak azokat tanítjuk, amelyek megyei székhelyek, vagy valami történelmi és más nevezetesség fűződik hozzájuk.

V. OSZTÁLY.

527. Európa. Csak oly részletességgel tanítjuk, hogy a gyermeknek róla átnézete legyen és a világtörténelmi eseményeket, amelyeket a népiskola is érint, a gyermek jobban és könnyebben megérthesse.

VI. OSZTÁLY.

528. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália. Itt kissé részletesebben tanítjuk Amerikát, mert gazdasági fejlettsége hatással van Európára.

VII—IX. OSZTÁLY.

529. A VII—IX. osztályban szintén tanítanánk földrajzot, még pedig a VII-ben Magyarországot, a VIII-ban Európát és a IX-ben a többi világrészt, de már kissé bővebben.

ISMERETFORRÁSOK.

530. *A népiskolában a földrajz egyedüli ismeretforrása a tekintély.* A gyermek a földrajzi ismereteket a tanító tekintélye alapján fogadja el, mert pl. hogy Franciaország fővárosa Páris, vagy a Duna merre folyik, azt sem tapasztalata útján nem tudja meg a gyermek, sem értelme nem vezeti rá.

MÓDSZER.

531. A földrajz mai fejlődésében mindinkább természettudomány akar lenni. A népiskola nem így tárgyalja a földrajzot, hanem egyszerűen leírás útján s ezért a gyermek földrajzi ismereteit a tanító tekintélye útján szerzi, vagyis készen kapja. Tehát a gyermek nem gondolkodás útján szerzi földrajzi ismereteit és ezekből az ismeretekből további következtetéseket sem von le az iskola. Ezért *a népiskolában a földrajz tanításának nincs tudományos módszere*, hanem azt az utat és módot, ahogyan a földrajzi ismereteket közöljük, *eljárásnak* nevezzük.

A földrajz tanításánál eljárásunkban bizonyos rendhez alkalmazkodunk. Ha pl. Magyarországot tanítjuk, akkor az egész Magyarországnál kezdjük, azután részeire bontjuk és végül e részekből ismét összerakjuk az egész Magyarországot. Mivel pedig ez analysis és synthesis, azért *a földrajz tanításánál az eljárás analitikus és szintetikus.*

A földrajzi alapismereteket, mint: község, város, megye, ország stb. szintetikusan tanítjuk, mert itt a rész előbb ismeretes, mint az egész és ezért a részekből állítjuk össze az egészet.

TANITÁSI ALAK.

532. Mivel a földrajz tanításának nincs módszere, mert az ismereteknek csak pusztá közlésére szorítkozunk, amelyeket a gyermek a tanító tekintélye alapján fogad el, azért *a földrajz tanításánál az előadási módot használjuk, bár itt-ott a kérdező alakot is használhatjuk.*

TANÍTÁS MENETE.

533. A földrajz tanításánál általában csak három fokozat van: a) a cél kitűzése, amelyben megmondjuk, hogy miről lesz szó; b) a tárgyalás, amelyben az órára felvett földrajzi részt megmagyarázzuk és végül c) az összefoglalás, amelyben a megmagyarázott részt elmondjuk a gyermekekkel.

534. A földrajz tanítása és tanulása kissé nehéz, de unalmas is, mert számok és nevek halmaza. Hogy e szárazságon segítsünk és a gyermek érdeklődését itt is fenntarthassuk, azért a tanítást valamiképen élénkíteniünk kell, valamiképen életet kell bele öntenünk. Erre a legalkalmasabb eszköz a földrajznak a történelemmel való összekötése. A történelemnél cselekvést és mozgást lát a gyermek, ami fölkelti figyelmét és érdeklődését s így a történelmi rész mellett a földrajzi rész is megmarad emlékezetében. Tehát a történelem támogatója lesz a földrajznak és viszont. Azonban nemcsak a történelem élénkíti és segíti a földrajz tanítását, hanem más tárgyak is, pl. olvasmányok az olvasókönyvben, amelyeket felhasználni kötelessége a tanítónak, hiszen az ismeretek állandósítására törekszik.

A földrajz mintegy átmenetet alkot a szellemi tudományoktól a természethez, mert összefüggésben van a történelemmel. Ma mindinkább természettudomány lesz a földrajzból; mégis a népiskola semmit sem nyerne a földrajzzal, ha egészen elszakítanók a történelemtől, sőt nagyon sokat veszítene, mert nem volna, ami a száraz adathalmazba élénkséget öntsön.

LECKE.

535. A földrajzi ismeretek elsajátításához leckére is szüksége van a gyermeknek, mert lecke nélkül egyideig megtartja

ugyan az előadott dolgokat, de azután hamar elfelejti. Lecke azért is szükséges, hogy ez a térkép használatára kényszerítse a gyermeket, ami által a térképolvasásban is gyakorlottabb lesz.

Amikor a gyermek leckéjét felmondja, követeljük meg tőle a bővítéseket is, különösen pedig a történelmi részeket, amelyeket tanításunk élénkítésére mondtunk el. Így a bővítések a földrajzi és történelmi ismeretek állandósítását segítik elő.

TANSZEREK.

536. A földrajz tanításához mindenekelőtt *térképek* szükségesek, hogy a gyermek mindent mutogathasson, mindennek a helyét megjelölhesse. Térkép nélkül semmit sem ér a földrajz tanítása. Mivel Magyarországot legrészletesebben tanítjuk, azért Magyarországnál szükséges külön hegy- és vízrajzi térkép, külön néprajzi térkép és külön politikai térkép.

A gyermeknek mindent, amit a földrajzból tanul, a térképen mutogatnia kell, mert e nélkül keveset érnek földrajzi ismeretei. És hogy a gyermek minél jobban tájékozódhasson a térképen, azért arra is szoktassuk őt, hogy térkép nélkül is jelölje meg a helyeket. Ha a gyermek térképen is, térkép nélkül is meg tudja jelölni a helyeket, akkor nem egyhamar felejt el.

537. Szükséges továbbá, hogy mindegyik gyermeknek *könyve* is legyen, hogy az előadott részeket belőle megtanulhassa. A könyv mellett *kézi térképe* is legyen a gyermeknek.

Némelyek azt mondják, hogy a népiskolában a földrajzi tankönyv nélkülözhető. Azt mondják, hogy elégséges, ha atlasza van a gyermeknek és ez pótolja a könyvet az otthoni tanulásnál is.¹ Ez azonban nem egészen van így, mert a könyv a tanulásnál, a folyékony elmondásnál és az emlékezetbentartásnál mégis nagy segítség. Könyv nélkül csak akkor tanulhatna a gyermek földrajzot, ha a népiskolai földrajztanítás csupán arra szorítkoznék, hogy a gyermek az egyes helyeket csak mutogassa.

HETI ÓRASZÁM.

538. A földrajz anyaga nem nagy és ezért megtanulásához elégséges volna heti egy óra is. Hogy azonban a gyermek a térképekkel megbarátkozzék, rajtuk biztosan mutogasson, a térképolvasásban gyakorlottságra tegyen szert és az adathalmazt emlékezetében megtarthassa, azért kénytelenek vagyunk a *III—IV. osztályban heti három és az V—IX. osztályban heti két földrajzi órát fölvenni.*

¹ „Die Benützung von erkundlichen Lehr- oder Arbeitsbüchern ist für mittlere und höhere Schulen notwendig, während solche für Volksschulen entbehrlich sind. Das geographische Lernbuch des Volksschülers sollte der Atlas sein, er dient dem Studium in Unterricht und auch der häuslichen Vor- und Nacharbeit.“ (Peter Zepp: Weltkundliche Bildung. 1931, 351. oldal.)

Még megemlékezünk röviden a csillagászati földrajzról is.

CSILLAGÁSZATI FÖLDRAJZ.

539. A csillagászati földrajz is tanítandó a népiskolában; de nem szerepel külön tantárgyként, hanem az iskola utolsó évfolyamában adjuk elő, amikor az előírt földrajzi anyagot már elvégeztük. Tehát a hatodik osztályban a földrajzi anyag elvégzése után a csillagászatból is tanítunk valamit, még pedig annyit, hogy a gyermek megértse a legegyszerűbb és mindennapi dolgokat. Ezek: a Föld alakja, egyenlítő, hosszúsági és szélességi körök, sarkkörök, a Föld keringése a Nap körül és forgása tengelye körül, nappal és éjjel, évszakok, Nap, Hold és változásai, napfogyatkozás, holdfogyatkozás, csillagok, üstökösök, hulló csillagok, állatöv, naptár. Ha a VII—IX. osztály létesül, akkor a csillagászati részeket itt fogjuk tanítani és kissé részletesebben, mint most.

540. Hogy a csillagászati dolgokat, amelyek a földre vonatkoznak, a gyermek megértse, valamiképen szemléltetnünk kell és ezért szükséges, hogy az iskolának *földgömbje* legyen. A gyermeknek *könyvre* van szüksége, hogy a megmagyarázott részt belőle megtanulhassa. A csillagászati tankönyv a földrajzi tankönyvtől különálló könyv legyen.

541. A csillagászatnál mutassunk rá az Isten mindenhatóságára és végtelen bölcsességére is. Általában **a csillagászatot úgy kell kezelnünk, mint a vallástan kongruens bizonyítását.**

Ugyanezt tesszük a földrajznál is. Amikor a VI. osztályban a földrajzi anyagot befejeztük, akkor az Istenre mutatunk rá, mint a Föld teremtetőjére és alkotójára. Tehát **a földrajz is a vallástan kongruens bizonyítása.** E bizonyítást a földrajznál az olvasókönyv alapján végezzük el s ezért az olvasókönyvben ilyen olvasmányoknak is kell lennie.

TIZEDIK FEJEZET.

TÖRTÉNELEM.

ANYAG.

542. A gyermek a III. és IV. osztályban az olvasókönyvből és a földrajzból több történelmi résszel ismerkedett meg, amelyeket az V. és VI. osztályban szerves egészé kötünk össze. A történelem a IV. osztályban mint a földrajz élénkítője és fűszerezője szerepel, de az V. és VI. osztályban már önálló tantárgyként lép föl. Természetes, hogy a *magyarok történelmét* tanítjuk, míg a világtörténelmet csak annyiban vesszük tekintetbe, amennyiben a hazai eseményeket befolyásolta. De ha az egyháztörténelmet a

történelemmel kapcsolatban tanítjuk, akkor az egyháztörténelmi részeket kissé részletesebben adjuk elő.

543. Mivel az V. osztályban egy év alatt képesek vagyunk tanítani az egész történelmet legalább is annyira, hogy a gyermeknek általános átnézete legyen róla, azért mind az V., mind a VI. osztályban az egész történelmet tanítjuk, de a VI. osztály kiegészíti és összefüggőbbé teszi az V. osztály anyagát. Tehát *a két osztályban a történelem anyaga két koncentrikus körben helyezkedik el.*

A történelem anyaga a következő.

V. OSZTÁLY.

544. Az ember teremtése; az emberek szétszéledése; legrégibb népek (egyiptomiak, babylonok, zsidók stb., de csak megnevezzük); görögök (államélet, Athén, Spárta, Nagy Sándor); rómaiak (kezdetük, hódításaik, császárság, de csak futólagosan); Jézus születése; a keresztények üldözése; a kereszténység felszabadulása; népvándorlás; hunok (Attila); magyarok honfoglalása (vérszerződés); fejedelmek kora; Szent István (téritése, koronáztatása, intézkedései); Péter, Aba Sámuel, I. Endre, I. Béla, Salamon, Géza (ezek csak futólagosan); Szent László (harcai, intézkedései, Horvátország meghódítása); Könyves Kálmán; IV. István (csak futólag); III. Béla; Imre (csak futólag); II. Endre (aranybulla); IV. Béla (tatárjárás); V. István, IV. László (csak futólag); III. Endre (Árpádház kihalása); Vencel, Ottó (csak futólag); Róbert Károly; Nagy Lajos (háborúi, Magyarország nagysága); Mária és Kis Károly (csak futólag); Zsigmond; Albert; Hunyadi János (harcai a törökkel, kormányzósága); Mátyás (harcai, igazságossága, műveltségi viszonyok); II. Ulászló (csak futólagosan); II. Lajos (mohácsi vész); Zápolya és I. Ferdinánd; Miksa (Erdély külön fejedelemsége); Rudolf (Bocskay István); II. Mátyás (csak futólagosan); II. Ferdinánd (Pázmány Péter és Bethlen Gábor); I. Lipót (Buda visszavétele, a törökök kiűzése); I. József (Rákóczi Ferenc); III. Károly (pragmatica sanctio); Mária Terézia (harcai, Fiúme); II. József és II. Lipót (csak futólagosan); I. Ferenc (Széchenyi István); V. Ferdinánd (szabadságharc); I. Ferenc József (Deák Ferenc); IV. Károly.

VI. OSZTÁLY.

545. A VI. osztályban ugyanazt tanítjuk, mint az V. osztályban, de a megfelelő helyeken néhány részlettel kiegészítjük. E részletek a következők: magyar mondák; székelyek; Szent István halála (Mária országa); I. Endre (pogányság lázadása); I. Béla (pogányság utolsó lázadása); I. Géza (Dukastól kapott korona); Szent László (Szent István szenttéavatása); keresztes háborúk; II. Géza (szászok letelepedése); magyarországi szent Erzsébet; Habsburgi Rudolf és Ottokár és IV. László; Nagy Lajos részlete-

sebben; parasztlázadás; könyvnyomtatás és puskaapor feltalálása; Amerika felfedezése; protestantizmus keletkezése; Jurisics Miklós, Szondy György; Dobó István; a két Zrínyi Miklós; Rákóczy Ferenc részletesebben; Napoleon; szabadságharc részletesebben, 1914—18 évi világháború.

546. Az évszámok közül a következőket kell tudnia a gyermeknek: 896, 1000, 1038, 1091, 1222, 1241, 1301, 1342—1382, 1456, 1458—1490, 1492, 1517, 1526, 1532, 1541, 1552, 1566, 1686, 1699, 1703—1711, 1723, 1779, 1825, 1848—49, 1867, 1896, 1914—18, 1920 és még a VI. osztályban a királyok uralkodásának kezdetét és végét.

De kérdés, kell-e követelnünk a népiskolában a *történelmi évszámokat*?

Évszámok nélkül nincs történelmi tudás és ezért a gyermek-től mindazokat az évszámokat kell követelnünk, amely években hazánk életében korszakalkotó vagy nevezetesebb események játszódtak le. Az évszámok tájékoztatnak, hogy az események egymásutánjában ne tévedjünk. Olyan eseményeknél, amelyek nem korszakalkotóak, de amelyeket a népiskola mégis tárgyal, hogy a történelmet összefüggőbben taníthassa és a gyermekek hazaszeretetére jobban hathasson, évszámokat nem kell követelnünk. Ilyen pl. az agsburgi csata évszáma. Itt elégséges csak a kor megnevezése; pl. a jelen esetben: ez történt Taksony fejedelem idejében.

547. A gyermek olvasókönyvéből is sok történelmi dolgot ismer meg. Az olvasókönyv nem dolgozza fel a történelmet, hanem csak egyes epizódokat és még inkább egyes történelmi jellemeket tárgyal, amelyekkel különös módon hathatunk a gyermek hazaszeretetére és vallásosságára. Ilyenek: a magyarok harcmódora a kalandozások korában és az európai népek félelme; Szent Gellért vértanúsága, a lietavói pap (tatárpusztításnál); kolozsvári bíró (Mátyás királynál); Szapáry Péter; Mária Terézia háborúiból egy-két hőstett; Simonyi óbester; a szabadságharc egyes hőstettei, a világháború egyes hőstettei stb. stb. Az olvasókönyv a vallási és erkölcsi rendet érintő olvasmányokon kívül a legtöbb olvasmányt a történelem anyagából veszi.

VII—IX. OSZTÁLY.

548. A VII—IX. osztályban szintén tanítanak a történelmet, még pedig koncentrikus körökben haladva, tehát a VI. osztály anyagát kerekítendő. A hazai történelemből a kiegészítések főképpen ama részekre vonatkoznak, amelyek még összefüggőbbé tennék a történelem tanítását és leginkább alkalmasok a hazaszeretet fokozására és a lelkesedés fölkeltésére; a világtörténelemből pedig ama részekre vonatkoznak, amelyek a hazai eseményekkel összefüggésben vannak.

ISMERETFORRÁS.

549. *A történelem ismeretforrása a tekintély.* Minden történelmi tudásunkat tekintély által szerezzük meg és így szerzi meg a gyermek is.

MÓDSZER.

550. A történelem tudomány; mégis a népiskola nem mint tudományt tanítja, hiszen erre nincs is elég ráérő ideje, hanem folytatólagos elbeszélésekben adja elő s ezért *a népiskolában a történelem tanításánál tudományos módszerről nem lehet szó, hanem csak eljárásról.*

551. A magyar nemzet történetében két dolog húzódik végig vörös fonálként: a) a magyar nemzetet a katolicizmus tartotta fenn (kard szerezte e hazát, de a kereszt tartotta fenn); b) a magyar vértanu nemzet a kereszténység védelmében. A történelem tanításánál e két gondolatot ki is kell aknáznunk és ezzel kapcsolatban a gyermeket a helyes világnézetre segítenünk. Történetet tanítani világnézet nélkül nem lehet és ez a világnézet a katolikus világnézet. De szabad-e világnézeti alapra helyezkednünk a történelem tanításánál?

Nemcsak szabad, hanem kell is. A történelem minden szakaszában vannak események, amelyek az emberi gyöngeség megismerésére kényszerítik az embert; a történelmi eseményekben vagy közvetlenül vesszük észre az Isten ujját, vagy a történések törvényein át a folytatólagos események mutatnak az Istenre. Ezért a történelemben ki kell mutatnunk, hogy a magyar nemzet és általában az emberiség fejlődése nem a véletlenség eredménye, hanem az Isten örök tervének a megvalósítása: mindegyik állam csak eszköz az Isten kezében, hogy a világteremtő Isten örök végzése teljesedésbe menjen. Így azután **a történelem a vallás-tannak kongruens bizonyítása lesz.** E kongruens bizonyítást elvégezzük a történelem tanítása alkalmával, valahányszor erre alkalmunk van, de az olvasókönyvben is egy ilyen megfelelő olvasmány alapján.

TANITÁSI ALAK.

552. *A történelem természete az előadási módot követeli.* Bár az előadási mód kissé untat a népiskolában, mégis ez a történelemnél nem tapasztalható, mert itt cselekvést lát a gyermek, ami érdeklődését fölkelti, figyelmét leköti. A cselekvések folytonossága ébren tartja a figyelmet s a tapasztalat szerint a gyermek szívesen és könnyen tanulja a történelmet.

TANÍTÁS MENETE.

553. Mindenekelőtt a célt tűzzük ki, hogy a gyermek tudja, miről lesz szó.

554. Ezután az előkészítésre megyünk át. A hatodik osztály az ötödik osztály anyagát kerekíti s ezért itt az előkészítés abban áll, hogy elmondadjuk az ötödik osztályban tanultakat s azután a tárgyalás fokozatában hozzáfűzzük a bővítést. Az ötödik osztályban az előkészítés abban áll, hogy elmondadjuk a gyermekekkel azt, amit a szóban lévő dologról az olvasmánykezelés vagy a földrajz keretében hallottak. Ha az ötödik osztály még semmit sem hallott a szóban lévő dologról, akkor a cél kitűzése után mindjárt a tárgyalás fokozatába kezdünk. Néha oly dolgot adunk elő, amely szorosan összefügg a megelőző órán tanultakkal. Ekkor ezt néhány kérdéssel átismételjük s mint ennek folytatását adjuk elő az új dolgot a tárgyalás fokozatában.

555. Az előkészítés után következik a tárgyalás, amelyben az új dolgot előadjuk és magyarázzuk.

556. Összehasonlítás nincs mindig. Ha van, akkor a hasonló eseményeket vagy a történeti szereplők tetteit hasonlítjuk össze, hogy levonhassuk az erkölcsi tanulságot. Általában mindenkor ítélteszük meg a szereplők tetteit erkölcsi szempontból, hogy a gyermek minden téren megtanuljon erkölcsileg ítélni.

Ide tartozik amaz összehasonlítás is, amely által a gyermek megismeri, hogy hazánk fenntartója a katolicizmus és hazánknak az Isten által kijelölt feladata a kereszténység védelme.

557. Ezután az összefoglalás fokozatában röviden elmondadjuk az előadott történelmi részt.

558. Végül van az alkalmazás fokozata. Ebben levonjuk az erkölcsi tanulságot, kimutatjuk az erkölcsi igazságok összhangzatosságát és hazánk feladatát, végül az Isten felé irányítjuk a szívet. E fokozat különösen fontos a történelemnél, mert itt az egyes fokozatokban fölébredt nemes érzelmek, indulatok és elhatározások lökést kapnak. Végül feladjuk a leckét.

LECKE.

559. A gyermek szívesen és könnyen tanulja a történelmet. De hogy ez emlékezetében hosszabb ideig is megmaradjon és az események folytonosságában ne akadozzék, leckére is van szükség. A lecke állandósítja az ismereteket s a történeti folytonosság megtartására kényszeríti a gyermeket és ez által a folyékony beszédben is segíti őt.

TANSZEREK.

560. A lecke megköveteli, hogy minden gyermeknek könyve is legyen, még pedig mindegyik osztályban más és más könyv. Mivel a hatodik osztály az ötödik osztály anyagát csak kerekíti, azért a hatodik osztály könyve szóról-szóra azt foglalja magában, amit az ötödik osztály könyve, de a megfelelő helyeken a kiegészítéssel bővíti.

Célszerű még, hogy az iskolának *történeti képei* is legyenek, amelyek állandóan ébren tartják a haza nagyjainak emlékeztet. Végül a történelmi tankönyv *történelmi térképeket* is tartalmazzon, hogy a gyermekek jobban lássák hazánk területi változásait.

HETI ÓRASZÁM.

561. A történelem anyaga eléggé nagy. Ha azonban meggondoljuk, hogy a gyermekek szívesen és örömmel tanulják a történelmet és meggondoljuk, hogy a földrajz, valamint az olvasókönyv olvasmányai nagyban segítik a történelem megtanulását, akkor azt kell mondanunk, hogy *a történelem tanításához mindegyik osztályban elégséges két óra hetenkint.*

*

Még megemlékezünk röviden az alkotmánytanról is.

ALKOTMÁNYTAN.

562. *Az alkotmánytant a hatodik osztályban adjuk elő hetenkint egy órában és tanítási alakja majdnem állandóan az előadási mód.* Az alkotmánytan anyaga a következő: állam célja, alkotmány fogalma, kormányzás, törvényhozás, képviselőválasztás, főrendiház, Isten kegyelméből való királyság, Szent Korona tana, adózás, véderő, telekkönyv, igazságszolgáltatás, közigazgatás, végrendekezés, ipari törvények, iskolai törvények. Itt is, mint minden tárgynál, könyvre van szüksége a gyermeknek.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK.

ANYAG.

563. A természettudományok egyes részeiről már a beszéd- és értelemgyakorlatok körében beszéltünk, de nem rendszeres összefüggésben, hanem csak annyiban, amennyiben azok az ismeretek a gyermek környezetéhez tartoznak, és hogy a gyermek megtanuljon következetesen gondolkodni és folyékonyan beszélni. Még az olvasókönyv egyes olvasmányai is tárgyalnak egyes természettudományi ismereteket, de szintén nem rendszeres összefüggésben. Azonban az ötödik és hatodik osztályban a természettudományok egyes részei már mint önálló tárgyak jelennek meg.

A természettudományok anyagát a következőképpen osztjuk fel az egyes osztályok között.

V. OSZTÁLY.

564. *Természetráajz.* Természetráajz mint külön tantárgy nincs a népiskolában, hanem a természetráajzi ismereteket a földráajz keretében és az olvasókönyv olvasmányain adjuk. Így a földráajz keretében beszélünk a délígyümölcsökről, vagy az északi állatokról. A többít az olvasókönyv alapján tanítjuk olvasmánykezelés alkalmával.

a) Az állattanból az olvasókönyvben lesz egy olvasmány a külföldi macskaféle ragadozókról, egy olvasmány a kígyókról, egy olvasmány az elefántról és erszenyesekről (együtt) és egy olvasmány a nagy tengeri állatokról.

b) A növénytanból az olvasókönyvben lesz egy olvasmány a gombákról, és egy olvasmány a gyógynövényekről és értékesítésükről.

c) Az ásványtanból az olvasókönyvben lesz egy olvasmány a víz körforgásáról, egy olvasmány a levegő mozgásáról és egy olvasmány a sóról és bányászatáról.

565. *Gazdaságtan.* A gazdaságtan sem szerepel külön tantárgyként a népiskolában, hanem az olvasókönyvben két olyan olvasmány lesz, amelyekkel a földműves-életformát akarjuk megszerettetni. Tehát ezek az olvasmányok nem adnak gazdasági ismereteket, hanem csak a földműves-életforma szépségét emelik ki.

566. *Természettan.* A természettant már külön tantárgyként kezeljük, és anyaga a következő: testek tulajdonságai (kiterjedés, áthatlanság, lyukacsosság, összenyomhatóság, oszthatóság, tapadás); búvárharang; halmazállapot (szilárd, csepfolyós és légnemű testek); nehézség (szabad esés, súly, függőleges és vízszintes irány, függő ón, vízszintező); fajsúly, súlypont, mozgás és erő (nyugalom, a mozgás fajtái, hajítás); mozgás akadályai (súrlódás, közegellenállás); munka és gépek (lejtő, emelő, mérlegek, csíga, hengerkerék, ék, csavar); folyékony testek (víz nyomása és ereje, közlekedő edények, vízvezeték, hajcsővesség, úszás.)

VI. OSZTÁLY.

567. *Természetráajz.* A VI. osztályban sincs természetráajz, mint külön tantárgy, hanem a szükséges természetráajzi ismereteket vagy a földráajz keretében, vagy az olvasókönyv olvasmányain nyújtjuk.

a) *Állattan.* Az állattanból az olvasókönyvben lesz egy olvasmány a bogarakról és egy olvasmány a férgekről és hernyókról.

b) *Növénytan.* A növénytanból az olvasókönyvben lesz egy olvasmány a gyógynövényekről és egy olvasmány a növények életéről.

c) *Ásványtan.* Az ásványtanból az olvasókönyvben lesz egy

olvasmány a vasról és szénről, egy olvasmány a nemes fémekről és egy olvasmány az üvegekészítésről.

568. *Gazdaságtan.* A gazdaságtan a VI. osztályban sem különálló tárgy, hanem az olvasókönyv olvasmányain tárgyaljuk. Ekkor a földműves-életforma szépségét mutatjuk be.

569. *Természettan.* A természettan a hatodik osztályban is külön tantárgy és anyaga az V. osztály anyagának a folytatása. Ez az anyag a következő: légnemű testek (levegő nyomása, légsúlymérő, szél, levegő ellenállása, lopó, görbeszívó, Heron labdája, szódavizes üveg, szivattyú, fecskendő, fújtató, léghajó, repülőgép); hő (forrása, jó és rossz melegvezető, hőmérő, hő hatása a vízre, párolgás, fagyás, forrás, lecsapódás, gőz, gőzgép); hang (keletkezése, minősége, sebessége, hangszerek, visszhang, fül); fény (árnyék, terjedése, visszaverődés, fénytörés, lencsék, távcső, fényképezés, vetítés, szem); mágnesség (föld mágneses sarkai, iránytű); villamosság (két neme, jó és rossz vezetők, szigetelés, elektromos áram keletkezése, vezetése, elektromágnesség, villamos csengő, távíró, elektromos világítás, telefon); drótnélküli távíró; természeti tűnemények (harmat, köd, dér, felhő, eső, hó, jég, villámlás, dörgés, villámhárító, szivárvány.)

570. *Vegyten.* A vegyten anyaga: egyszerű és összetett testek, víz és levegő alkotó részei, égés és láng, rothadás.

571. *Égészségtan.* Eddig az égészségtan nem volt külön tárgya a népiskolának, hanem alkalomadtán vagy valamely tárgy keretében tanítottuk. Az első és második osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatok körében, a további fokokon pedig az olvasmánykezelés kapcsán beszéltünk égészségtani kérdésekről. Ez nem egészen helyes, mert a gyermek a családi nevelés által kevés égészségtani ismeretet szerez és az égészség ápolása van annyira fontos, hogy rendszeres tanítást követelhet. Ezért az égészségtant külön tantárgyként kell kezelnünk és a VI. osztályban tanítanunk.

Az égészségtan anyaga: emberi test részei (szem, fül, szív, tüdő, gyomor stb.); vérkeringés; emésztés; egyes betegségek s az ellenük való védekezés; baleseteknél gyorssegély; ételek és italok (bőjt); ruházkodás, lakás, gyógynövények, orvos.

VII—IX. OSZTÁLY.

572. Ha létesülne a VII—IX. osztály, akkor tanítanánk itt mindenekelőtt természetant még pedig a VI. osztály anyagát kissé bővebben. Ekkor az V. és VI. osztályban nem volna természetant.

A VII—IX. osztályban vegyten is tanítanánk és önálló tantárgy lehetne.

ISMERETFORRÁSOK.

573. A természettudomány tapasztalati tudomány, tehát *egyik ismeretforrása a tapasztalat*, mert csak tapasztalat által

ismerjük meg pl. a testek tulajdonságait, jó és rossz hővezetőket, egyszerű és összetett testeket stb. Azonban nem állapodunk meg az egyes dolgoknál, hanem elégséges számú megfigyelés után általános ítéleteket alkotunk és ezeket az ítéleteket következtetésekkel hasznosítani akarjuk. Ez pedig az értelem dolga s ezért *a természettudományok második ismeretforrása az értelem*. Végül pedig vannak dolgok, amelyeket a gyermek sem tapasztalata, sem értelme által nem ismerhet meg, hanem csak a tanító tekintélye alapján, pl. az oroszlánt. Így a természettanban is vannak törvények, amelyeket kísérletekkel nem tudunk bebizonyítani a gyermeknek a népiskolában, pl. a szabad esés sebességváltozását. Ezeket is a gyermek a tanító tekintélye alapján fogadja el. Tehát *a természettudományok harmadik ismeretforrása a népiskolában a tekintély*.

MÓDSZER.

574. A természettudomány, mint a neve is jelzi, tudomány és a népiskola is mint tudományt tanítja, következésképp tanításánál valamelyik tudományos módszer alkalmazandó. A természettudomány tapasztalati tudomány, mert a tapasztalatból indul ki, hogy így emelkedjék általános ítéletekhez. A természettudomány eljárása az, hogy megfigyeléseket tesz és elégséges számú megfigyelés után megalkotja az általános törvényt. Ez nem más, mint indukció. Így kell eljárunk a népiskolában is. A népiskola így is jár el; azonban soha sincs elégséges számú észlelése és megfigyelése, hogy tudományosan tekintve a dolgot általános törvényhez emelkedhessék. Mégis a népiskolai gyermek teljes bizonyosságot szerez a természettudományi törvény igaz voltáról, mert a hiányzó megfigyeléseket és a megfigyelt jelenségeknek a dolog természetére való vezetését a tanító tekintélye helyettesíti, a megtett megfigyelések pedig a tanító tekintélyét igazolják. (II. könyv) Máskor meg úgy van az iskola, hogy nem tehet megfigyeléseket, hanem magának kell létrehoznia az egyes jelenségeket, hogy megfigyeltethesse a gyermekekkel. Ezt *kísérletnek* nevezzük. Mivel pedig a kísérlet nem más, mint indukció, azért mondhatjuk, hogy *a népiskolában a természettudományok tanításánál az indukciót használjuk*. Mindazáltal a *dedukció is használatos*, t. i. akkor, amikor a már ismert természettudományi törvényt különleges esetekre alkalmazzuk.

Az egészségtanban többször előfordul a hasonlósági bizonyítás. Ekkor hasonló okokból hasonló okozatra következtetünk; pl. amikor magyarázzuk a gyermekeknek, hogy az orvos az észlelt tünetekből hogyan következtet a betegségre. Ezen az alapon figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy fölhevült állapotban ne igyanak vizet, éretlen és rothadt gyömolcsőt ne egyenek, mert . . . stb.

575. A természettudományok tanításánál rá kell mutatnunk

a természetben tapasztalható bámulatos törvényszerűsége, amely törvényszerűség teszi lehetővé a természettudományt. Így a gyermek tekintetét az Isten felé fogjuk irányítani. Tehát **a természettudomány a vallástannak kongruens bizonyítása lesz.** E bizonyítást elvégezzük a természettudományok tanítása alkalmával; de az olvasókönyvben is kell lennie egy ilyen olvasmánynak, hogy ez a bizonyítás összefoglalóbb legyen.

TANÍTÁSI ALAK.

576. *A természettudományokat a kérdező alak szerint tanítjuk; de gyakran keverjük az előadási móddal, mert a gyermek nem mindig képes magától rájönni az okra, az előzményre vagy a törvényre.*

TANÍTÁS MENETE.

577. Mindenekelőtt a célt tüzzük ki, hogy a gyermek figyelmét fölkeltsük.

578. Azután következik az előkészítés, amelyben a gyermeknek már meglévő ismereteiben alapot keresünk, hogy a szóban lévő dolgot a tárgyalás fokozatában fejtegethessük. A természettudomány oly tárgy, amelynek anyagából egyes ismereteket magával hoz a gyermek az iskolába. Ezeket a gyermek vagy tapasztalata által ismerte meg, vagy szülőitől és környezetétől tanulta meg. Ezeket az ismereteket felújítjuk, rendezzük, hogy a tárgyalás fokozatában bővítsük és kiegészítsük. Néha olyan a szóban lévő dolog, hogy a gyermek mást nem tud róla, mint megnevezését ismeri (pl. szivárvány, tűz, villámlás). Ekkor nincs előkészítés, hanem a cél kitűzése után rögtön a tárgyalásba megyünk át.

579. Az előkészítés után következik a tárgyalás, amelyben a szóban lévő dolgot fejtegetjük és magyarázzuk. Néha a tárgyalás fokozata elmarad és pedig akkor, amikor a gyermek a családi nevelés által annyit tud a szóban lévő dolgokról, amennyit a népiskola tanít. Ez történik különösen a háziállatoknál, ha a népiskola a természetrajzot külön tantárgyként kezeli. Ekkor ezeket az ismereteket az előkészítésben felújítjuk s azután a tárgyalás fokozatának az átugrásával tovább haladunk.

580. Összehasonlítás csak akkor van, ha a most tanultat a régebben tanultakkal kell összevetnünk, hogy megalkothassuk a szabályt és törvényt, vagy meghatározást adhassunk. Ha pedig a szabályt, törvényt, vagy meghatározást csupán az előkészítés és tárgyalás fokozatában tanultak alapján akarjuk megalkotni, akkor külön összehasonlítás nincs, hanem összeesik a tárgyalás fokozatával. Természetes, hogy akkor sincs összehasonlítás, ha szabályt, törvényt vagy meghatározást nem szándékozunk adni.

581. Ezután következik az összefoglalás. Ekkor a szabályt,

törvényt vagy meghatározást szavakba foglaljuk. Ha nincs szabály, törvény vagy meghatározás, akkor a most tanultakat elmondatjuk.

582. Végül van az alkalmazás. Ekkor a tanult dolgok gyakorlati értékesítésére hívjuk fel a figyelmet és az Isten végtelen bölcsességére mutatunk rá. Végül, ha lehetséges, példákat fejtetünk meg.

LECKE.

583. Az elmagyarázott rész lecke lesz, hogy az ismereteket állandósíthassuk és a folyékony beszédet előmozdíthassuk. Ha példák is adhatók, akkor az ilyenek megfejtését és kiszámítását házi feladatul adjuk.

TANSZEREK.

584. Hogy a természettan tanításának meglegyen a sikere, szemléltetnünk kell. E végből szükséges, hogy az iskola a megfelelő *természettani szerekkel és eszközökkel* legyen ellátva. Végül mindegyik gyermeknek könyve is legyen.

Az egészségtan tanításához könyv és *szemléltető képek* szükségesek.

HETI ÓRASZÁM.

585. *A természettanra az V. osztályban heti két órát, a VI. osztályban is heti két órát, az egészségtanra a VI. osztályban heti egy órát szánunk.*

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A TÖBBI TÁRGY.

RAJZ.

586. Már az első és második osztályban is rajzoltatunk a beszéd- és értelemgyakorlatok körében; de itt a rajz még nem önálló tantárgy, hanem más tárgy szolgálatában áll. A harmadik osztálytól kezdve a rajz önálló tantárgy lesz és hetenkint egy órában tanítjuk.

A rajz anyaga: a) vonalvezetési gyakorlatok, hogy a gyermek a rajzoláshoz szükséges kézmozdulatokat elsajátítsa; b) szemlélet utáni rajzolás és ez a rajztanítás gerince; így rajzoltatjuk pl. az asztalt, padot, táblát, kancsót, gyümölcsöt stb.; c) díszítő tervezgetések; itt különösen a magyar díszítményi elemek alkalmazása a főcél; d) játékrajzok, amelyek a képzelet szabad megnyilatkozásai. (Drozdy nyomán.)

ÉNEK.

587. Az ének mindegyik osztályban tárgy heti két órában. Az ének tanításánál nagyon ügyeljünk arra, hogy a gyermek hangterjedelmét ne lépjük át, mert könnyen elronthatjuk a hangját, ha folytonosan erőlködni kell.

TORNA.

588. A torna is mindegyik osztályban tárgy heti egy órában. Az első és második osztályban a gyermek gyöngesége és ügyetlensége miatt a tornaóra alatt csak *játék* van, bár némi rendgyakorlatokkal is találkozunk. A harmadik osztálytól kezdve a *rend-* és *szergyakorlatok* mindig gyakoriabbak, de a játékot még a hatodik osztályból sem szorítják ki teljesen.

A torna tanításához szükséges tágas *udvar*, hogy a gyermekek szabadon játszhassanak és a rendgyakorlatokat végezhessek. Szükséges még *tornaterem* is a megfelelő *tornaszerekkel*.

*

589. Végig mentünk az összes tárgyakon és röviden meghatároztuk, hogy miképen kell tanítanunk az egyes tárgyakat. A tárgyak tanításának részletesebb fejtegetése már nem e könyv feladata, hanem ama módszertani könyveké, amelyek az egyes tárgyak tanítását külön-külön fejtegetik.

Az egyes tárgyaknál feltüntetett óraszám azt jelenti, hogy annyi órát kell szánnunk ama tárgyra. Ezenkívül még van üres órája a tanítónak. Ezeket az órákat a tanító tetszés szerint osztja fel a tárgyak között, fontosságuknak és terjedelmüknek megfelelően.

590. Amit eddig mondtunk, az még nem elégséges ahhoz, hogy tanítani is tudjunk. Mindez szükséges föltétel, hogy fáradozásunknak meglegyen a gyümölcse, de nem az egyedüli föltétel. A másik és szintén lényeges föltétel a gyakorlat. Ha a módszertan ismerete nagy gyakorlattal párosul s a tanító a legmессzebbmenő lelkiismeretességgel teljesíti kötelességét, akkor az eredmény elmaradhatatlan. Tehát a tanítónak óriási gyakorlatra van szüksége. Hogy ezt elsajátíthassa, a tanítóképzőben sokat és sokszor kell tanítania. Ezért már az egyes órákra felvett leckék tanításában kell nagy gyakorlatot szereznie. Ebben e könyv már nem segítheti a tanítót, hanem csak ama módszertani könyvek, amelyek az egyes tárgyakat külön-külön fejtegetik és egyes leckéket feldolgoznak. E könyv a tárgyaknak csupán általános menetét tárgyalja s az elveket rakja le, amelyek szerint tanítanunk kell; de már ezeknek az elveknek az egyes leckékre való alkalmazása nem e könyv feladata, hanem az említett módszertani könyveké.

TANÍTÓKÉPZŐ.

BEVEZETÉS.

591. A népiskola nagyon fontos és nagyon szükséges napjainkban. Szükséges és fontos nemcsak azért, mert a társadalmi viszonyok és alakulások olyanok, hogy a népiskolai intézményt föltétlenül megkívánják, hanem főképen azért, mert a népesség legnagyobb hányada csak népiskolát végez és a szülők nagy többsége a nevelést majdnem egészen a népiskolára bízza. A népiskola annyira szükséges a társadalomban és az egyes embernek, hogy, ha a mai viszonyok között nem volnának népiskolák, ezt mind az egyes ember, mind a társadalom, mind pedig az egyház és állam annyira megszenvedné, hogy rögtön létesíteni kellene azokat.

Ha a népiskola annyira fontos és szükséges, akkor nem lehet oda bárkit állítani, hogy neveljen, hanem nagyon meg kell válogatnunk az embert. A nevelés nehéz és roppant felelősséggel teljes munka, amely sok tudást, még több gyakorlatot és nagy művészetet igényel, főképen pedig szigorú lelkiismeretességet követel. A tanítótól sokat, nagyon sokat kell kívánnunk, mert ő nemcsak az egyes ember életében játszik döntő szerepet, hanem ama szoros kapocsnál fogva, amelyben a népiskola az állammal és társadalommal van, az idők kerekén is lendít egyet előre vagy hátra és annál inkább, mert népiskolába mindenki jár s a népiskola a népesség óriási zömének, a parasztságnak, egyedüli iskolája.

A tanító nevel és mint nevelő a társadalmi és állami élet legfontosabb személyiségei közé tartozik, aki utat mutat és csapást vág, amelyen ezrek meg ezrek haladnak. A tanító vezet; és mert tudatlanokat s akaratilag gyöngéket kell vezetnie, annál fontosabb állása. Tehát *nem lehet bárki tanító, hanem csak a legkiválóbbak*. A tanítónak olyannak kell lennie, hogy a nevelés magasztos feladatát megoldhassa.

Annak, aki tanító akar lenni, készülnie kell hozzá, vagyis a tanítót külön kell nevelnünk. A tanítónevelésnél arra kell törekednünk, hogy mindazt megszerezze, amit a gyermek, egyház, állam és társadalom megkövetelhet tőle. Hogy a tanító mindezt megszerezhesse, arra külön intézmények vannak, t. i. a *tanítóképzők*.

A következőkben a tanítóképzőről fogunk szólni, vagyis

arról, hogy miképen kell tanítókat nevelnünk. Ha beszélünk népiskolai nevelésről, lehetetlen a tanítók neveléséről hallgatnunk. Ez a kettő a legszorosabb viszonyban van egymással. Bármilyen szépen építjük fel a népiskolai nevelést, ha nincs arra való tanítónk, aki ezt keresztülvezesse, fáradozásunk hiábavaló volt. Aki a népiskolai nevelésről tárgyal, annak a tanítói nevelésről is kell szólnia, mert a népiskola nem lehet meg tanítóképző nélkül.

Hogy feladatunknak minél jobban megfelelhessünk, azért e részt két szakaszra osztjuk. Az első szakaszban a tanítóképzőről általában szólunk, a másodikban a tantárgyakról beszélünk, amelyeknek segítségével akarjuk elérni a tanítónevelést.

ELSŐ SZAKASZ.

A TANÍTÓKÉPZŐRŐL ÁLTALÁBAN.

TANÍTÓKÉPZŐ.

592. *Tanítóképzőnek azt az intézményt nevezzük, amelyben a népiskolák számára nevelőket nevelünk. A tanítóképző iskola, tehát reá vonatkozólag is mindamaz igazságok érvényesek, amelyek mindegyik iskolára érvényesek.*

a) A tanítóképző nevelési intézmény, mert iskola és nevelési intézmény, mert tanítókat nevel. Tehát a tanítóképző kétszeresen nevelési intézmény: a) mert iskola és b) mert az iskolák legnagyobb részének ő adja a nevelőket. Ezért lehetetlen is, hogy ne neveljen. A tanítóképző nevelési intézmény és ezért lényege az Isten dicsőítésére és az örök üdvösség megnyerésére való képesítés és ez annál is inkább, mert belőle kerülnek ki azok, akik másokat is képesítenek az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére. Ebből következik, de már az iskola lényegéből is, hogy **a tanítóképzőnek vallásosan kell nevelnie**. Mindegyik iskolának vallásosan kell nevelnie, mert csak a vallásos nevelés adja meg az iskola létjogosultságát; azonban a tanítóképzőnek kétszeresen, sőt sokszorosán kötelessége a vallásos nevelés, mert nevelőket nevel. Annak, aki embert nevel, vallásosan kell nevelnie; annak pedig, aki nevelőt nevel, még inkább kell vallásosan nevelnie, mert embert nevel és ezzel egy időben — ami még több — nevelőt is nevel.

b) A tanítóképzőnek kettős feladatot kell megoldania: a) embert kell nevelnie, hogy végső célját elérhesse földi boldogságán át és b) tanítót kell nevelnie, hogy ez meg másokat képesíthessen a végső cél elérésére a földi boldogságra való képesítésen át. Hogy mennyire fontos és mennyire nélkülözhetetlen a tanítóképző, azt bizonyítja a nevelés nagy fontossága, a népiskola szükséges volta és a tanítói állás rendkívüli jelentősége. *Kell, hogy a tanítóképző a társadalom szemefénye legyen.*

593. A tanítóképző nevel és ezért mindazt meg kell tennie, amit a nevelés megkövetel. Tehát fejlesztenie kell a tehetségeket, erényességre kell nevelnie, a testet is gondozásba kell vennie s mindamaz ismereteket kell közölnie, amelyeket tanítótól megkövetelhetünk.

a) Ami a tehetségek fejlesztését illeti, általánosságban irányadó az, amit a tehetségek fejlesztéséről már mondtunk. (II. könyv.) Ha itt-ott van valami eltérés, azt a tanítóképző vezetői hamarosan észreveszik.

b) Az erényességre való nevelés egyik legfőbb feladata a tanítóképzőnek, hogy a belőle kikerülő tanítók valódi példaképei lehessenek a gyermekeknek. Az erényesség a tanítónál különösen fontos, mert tőle nem az átlagos erényességet követeljük, hanem azt, hogy jobb és tökéletesebb legyen a többinél, mintegy tökéletes ember legyen (I. és II. könyv.) hiszen csak így lesz világító szövétneke a gyermekseregnek. A tanítótól az erényességben magasabb tökéletességet várunk, mint más embertől, mert tanításával és példájával csak akkor lesz képes vezetni a gyermeksereget és csak akkor lesz képes tökéletesíteni a nevelést, ha a többi emberek közül kiválik és kiemelkedik. Ezért minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy a leendő tanítókat az erényesség magas fokára emeljük. Különösen a gyakori szentáldozásra kell nagy gondot fordítanunk, mert az erényességre való nevelésnek ez a leg-hatalmasabb eszköze.

Célunk a népiskolában otthonossá tenni a gyakori szentáldozást; de akkor a tanítónak is gyakran kell járulnia az Úr asztalához, hogy ez a példa vonzza a gyermekeket. Ezt azonban csak akkor érhetjük el, ha már a tanítójelöltet úgy neveljük, hogy a gyakori szentáldozásból merítsen erőt és ihlettséget nehéz, de magasztos és felelősséggelteljes, és főséges hivatásához. Talán szabad mondanunk, hogy *az a tanítóképző nem teszi meg kötelességét, amelyben a tanítványok nem áldoznak gyakran és nem önként járulnak a szentségekhez, hanem parancsra.* Hogyan fog nevelni a tanító, ha nehéz hivatásához nem kér magasabb erőt segítségül? Nem fog-e pirulni, amikor az Oltáriszentségről beszél és magyarázza a gyakori szentáldozás hasznát, és ő még sem áldozik?! Mert az nem példa, hogy akkor járul a szentáldozáshoz, amikor a gyermekek. Ez a becsületesség és tisztesség dolga. Példa akkor lesz, ha többször áldozik, mint a gyermekek, mert csak így lehet rájuk hatással. A tanítónak gyakran kell járulnia a szentségekhez és hogy ezt megtegye, a tanítóképzőben még gyakrabban kell ezt megtennie. Valóban katolikus tanítóképzőt gyakori szentáldozás nélkül még elképzelni is nehéz. A katolikus tanítóképző nevelési rendszerébe annyira beletartozik a gyakori szentáldozás, hogy e nélkül a tanítóképző a katolikus jelzöt csak bitorolja.

c) A tanítónak minden erényben kell tündökölnie, de különösen a vallásosságban, amivel karöltve jár az egyházszertet;

továbbá a hazaszeretetben, aminek alapja a vallásosság és végül a kötelelességteljesítésben, aminek alapja szintén a vallásosság. A vallásosságban és egyházszeretetben, mert állása révén mintegy apostola lett a vallásának és egyházának. Akinek vallásosságra és egyházszeretetre kell nevelnie, annak magának is mélyen vallásosnak kell lennie és ragaszkodni kell egyházához, érte minden áldozatra készen kell lennie. Különösen napjainkban, amikor oly sok a külső és belső ellenség s ezek mind életére törnek. A tanító sziklaszilárdan álljon az egyház mellett, főképen pedig az iskolakérdésben, amire nevelői állása is kötelezi. — A hazaszeretetben, mert a nevelői állás révén ő leghatalmasabb támasztéka a hazának; az ő vállain nyugszik a haza jövő nagysága és boldogsága. Amint a tanítónak egyházszeretete buzgó vallásosságban nyilatkozik meg, úgy hazaszeretetének is meg kell nyilatkoznia a hazai röghöz és a magyar fajhoz való tántoríthatatlan ragaszkodásban. Aki tanító akar lenni, annak szívben és nyelvben és névben magyarnak kell lennie. **A tanítóképzőnek buzgó és mélyen vallásos embereket kell nevelnie és reprezentáló magyarokat** (tehát nem sovinsztákat, akik egyoldalúságukban minden más értéket megvetnek). A tanító hazaszeretetre nevel és ezért tündökölnie kell ebben az erényben. Tehát nem elégséges, hogy magyar legyen, mert akkor még csak a tömegben van, hanem reprezentálnia kell a magyarságot, hogy a tömegből kiemelkedjék. — A kötelelességteljesítésben, mert a nevelésben csak feltűnő kötelelességteljesítéssel lehet eredményt elérnie. A tanítónak nemcsak az a kevés a kötelessége, amit a törvények és rendeletek tételekbe foglalva előírnak, hanem minden, amire a nevelés kötelezi őt. Ez pedig azt mondja, hogy a tanítónak legszébb tehetségeit, legjobb erőit és minden idejét az iskolai nevelésnek kell szentelnie. Ezt pedig csak feltűnő kötelelességteljesítéssel teheti meg.

A mondottakból következik, hogy **a tanítóképzőnek nincs fontosabb feladata, mint mély és buzgó vallásosságra, törhetetlen hazaszeretetre és ernyedetlen kötelelességteljesítésre nevelni tanítványait.**

d) A tanítóképző nevelési intézmény s ezért a testre is gondot kell fordítania. A tanítóképző általában ugyan azt teszi a test érdekében, mint a népiskola, csak hogy a tanítvány fejlettségéhez mérten.

e) A tanítóképző még ismereteket is közöl. Erről később.

HÁNY OSZTÁLYÚ LEGYEN A TANÍTÓKÉPZŐ?

594. A mai tanítóképző csodálatos intézmény, valóságos szörnyszülött. Mindenekelőtt elnevezése helytelen. Nincs iskola, amelyik csupán képző lehetne (I. könyv) és mégis az iskolák közül az egyik legfontosabbat képzőnek nevezték el. Tanítóképző helyett tanítónevelőnek kellene elneveznünk. Az elnevezés még

lényegtelen hiba, ha különben az intézmény megfelel céljának. Ezt azonban a mai tanítóképzőről nem mondhatjuk el.

595. A mai tanítóképző nem középiskola, de nem is szakiskola. Középiskola akar lenni, mert a középiskolának megfelelő anyagot tanítja; de szakiskola is szeretne lenni, mert csak egy bizonyos és meghatározott pályára képesít. Azonban a mai tanítóképző sem ez, sem az, hanem olyan felemás-féle nevelési intézmény, amely vesződik, vergődik, de feladatának semmiképpen sem képes megfelelni. Különben a tanítóképzőnél a jelleg nem lényeges kellék. A tanítóképzőnél a lényeg az, hogy jó tanítókat neveljen a népiskolák számára, akik képesek másokat a földi boldogságra való képesítésen át a végső célra képesíteni. Már pedig a mai tanítóképző képtelen jó tanítókat nevelni. Bátran mondhatjuk a megcáfoltatás veszélye nélkül, hogy a mai tanítóképzők még nem neveltek jó tanítókat; és az, aki mégis jó tanító lett a szó nemes értelmében, az életben lett azzá a körülmények szerencsés összetalálkozása folytán, nem pedig a tanítóképzői nevelés által.

596. A tanítóképzőnek a feladata jó tanítókat nevelni a népiskolák számára. Ez a mai tanítóképzőnél lehetetlenség. Miért?

A mai tanítóképző 19 éves korában bocsátja el tanítványát; tehát olyan korban, amelyben az ember még mindig nevelésre szorul, legalább is a legerősebb nevelői felügyeletre van szüksége. A 19 éves fiatalember nevelése még semmi esetre sincs befejezve, annál kevésbbé a tanítónál, hiszen még a kamaszkort sem lépte át és már neki kell nevelnie. Ide valóban illik ez a közmondás: vak vezet világtalant, mert gyerekkorban nevel gyereket. Akinak a nevelése nincs befejezve, azt állítják az iskolába nevelőnek. Ha ez nem lelkiismeretlenség, akkor semmi sem az. De erről már volt szó. (I. könyv.)

A tanítóképző évfolyamainak a száma öt. A tanítónak középiskolai műveltséggel kell bírnia, de szakembernek is kell lennie s mindezt rövid öt év alatt kell elsajátítania, s hozzá még a gyerekkorban. Képzeltető a tanítóképző túlterhelése, s az a felületes tudás, amellyel a fiatal tanító az életbe lép. Ennyire rövid idő alatt és a gyerekkorban középiskolai műveltséget szerezni, szak tudással bírni és még gyakorlatot is elsajátítani a lehetetlenséggel határos. Így nem csodálatos, hogy a tanítóképző nem képes megfelelni feladatának; sőt éppen az lenne a csodák csodája, hogy megoldaná feladatát.

597. A mai tanítóképző nem tud megfelelni feladatának. E bajon lehet segíteni. Hogy miképpen, megtudjuk, ha a következőket tartjuk szem előtt.

A nevelés megköveteli, hogy bármiféle néven nevezendő nevelő nagykorú legyen (I. könyv), tehát olyan korban legyen, amelyben nevelése már befejeződött, mert csak az képes másokat tervszerűen és tudatosan a földi boldogságra való képesítésen át a végső cél elérésére képesíteni, aki maga is teljesen önállóan

képes törekedni mindkét boldogsága felé. Ez pedig a tapasztalat szerint általában a 22—24 éves korral következik be, s nem a 19 éves korral. (I. könyv.) Továbbá mindenki elismeri, hogy a tanítónak legalább is középiskolai műveltséggel kell bírnia. A tanító bizonyos ismereteket közöl; de akkor nem elégséges, hogy csak annyit tudjon, amennyit tanítania kell, hiszen csak az elemeket tanítja, hanem jóval többet kell tudnia, hogy a kevesebbet teljes biztossággal kezelje. Aki csak annyit tud, amennyit tanítania kell a népiskolában, attól vajmi keveset lehet tanulni. A több, a jóval több teszi, hogy a népiskolában a kevesebbet taníthassuk. A népiskolának megfelelő ismereteket csak akkor taníthatjuk, ha legalább is középiskolai műveltséggel bírunk.

A tanítónak még szakembernek is kell lennie. A középiskolák 18—19 éves korban bocsátják el az embert, bár 20 éves korban kellene ezt megtenniök, és csak azután következik a szaknevelés. Tehát a tanítóképzőnek a 19 éves kor után is még magánál kell tartania a tanítványokat.

Továbbá a nevelés művészet, a legnemesebb értelemben vett művészet, amely sok ismeretet és még több gyakorlatot igényel. A tanítónak ez ismereteket és a gyakorlatot legalább olyan fokban kell megszereznie, hogy ne csak tökéletesedhessen tovább, hanem, amikor nevelői munkáját megkezdi, benne már oly készsége legyen, hogy helyét biztosan megállhassa. A gyermek nem kísérleti nyúl, hogy rajta baklövéseinket kipróbáljuk. A tanítóképző teljes tökéletességgel nem bocsáthatja el tanítványát, hiszen ez lehetetlen is, hanem a tanítónak magának is kell tökéletesednie a nevelésben; de legalább is oly tökéletességgel kell őt az iskolába állítania, hogy a gyermek ne érezze meg, hogy kezdő emberrel van dolga. Amikor a tanító működését megkezdi, már teljesen jártasnak kell lennie a népiskolai nevelésben; azonban tovább tökéletesednie kötelessége.

Végül a tanítót külön is kell nevelnünk a tanítói állásra. E külön nevelés alatt nemcsak azt kell értenünk, hogy a leendő tanítót a megfelelő ismeretekre oktassuk és a szükséges gyakorlat elsajátítására kényszerítsük, bár ez is szükséges. Itt külön nevelés alatt azt értjük, hogy a leendő tanítóba a tanítói szellemet, a tanítói állásért való lelkesedést neveljük. Ez pedig bizony hosszú időt igényel.

Tehát a tanítóképző évfolyamainak a számát emelnünk kell, hogy megfelelhessen ama célnak, amelyet maga elé tűzött.

598. E szaporítás kétféleképpen történhet: a) alulról és b) felülről.

Ha alulról szaporítjuk, vagyis az eddigi gyakorlat szerint nem négy, hanem csak egy vagy két középiskolát követelünk a tanítóképzőbe lépőtől, akkor nem érünk célt, mert csak ott volnánk, ahol most vagyunk. Ez nem lenne megoldás, mert a tanító ekkor is 19 éves korában kerülne ki az életbe kevés gyakorlattal, kevés szakismerettel és felületes tudással, és ekkor

is megmaradna az óriási túlterhelés, mert gyerekkorában és annyi idő alatt kellene középiskolai műveltséget, szakismereteket és gyakorlatot szereznie, mint most. Nincs más mód, mint felülről szaporítani az évfolyamok számát, vagyis a középiskola négy osztályának elvégzése után a tanítóképzőbe lépne az ember, de itt nem öt, hanem nyolc évig lenne. Ez által megszűnnének a mostani zavarok, nehézségek és lehetetlenségek, mert a) a tanító nem gyerekkorában, amikor még maga is nevelésre szorul, lépne az életbe; b) a tanító a tanítóképzőben megszerezhetné a középiskolai műveltséget, a szakismereteket és a kellő gyakorlatot.

599. A tanítóképző évfolyamainak a számát emelnünk kell. Ezt a nevelés követeli. És mennyivel emeljük?

A középiskolai tanuló a mai gyakorlat szerint 18—19 éves korában végez és ezért a tanítónak is 18—19 éves koráig a középiskolai műveltség megszerzésével legyen dolga; sőt a tanítónak valamivel tágabb és mélyebb középiskolai műveltséggel kell bírnia és ez után következnek a szakismeretek és a gyakorlat. Ez legalább is három évet vesz igénybe a mostani öt éven felül. U. i. a tanítónak mindenekelőtt tágabb és mélyebb középiskolai műveltséggel kell bírnia és ennek megszerzése időbe kerül. Azután a tanításban való ügyesség és gyakorlat elsajátításához sok idő szükséges és ezért a tanítónak már mint tanítványnak sokat kell lennie a népiskolában, hogy a tapasztalt és gyakorlott tanítóktól azt elsajátítsa. Amikor a tanító az életbe kerül, már tapasztalt tanítónak kell lennie, mert az iskolában nincs helye a próbálgatásnak és kísérletezésnek, nehogy a gyermek megszenvedje. E tapasztalatot mint tanítványnak kell megszereznie és ezt csak úgy szerezheti meg, ha sokat van a népiskolában s ott mások felügyelete és ellenőrzése mellett tanít.

Továbbá a tanítónak neveléstant is kell tudnia, hiszen ez a tanítói hivatás legtermészetesebb tárgya. Azonban a neveléstan föltételezi a bölcsélet alapos és teljes tudását, mert ez alapja és kiinduló pontja neki s továbbra is folytonosan ölelkezik vele. Alapos bölcséleti tudás nélkül alapos neveléstani ismeretekre nem lehet szert tenni. Ezért természetes, hogy rossz tanítóképzőink mellett már most is hangoztatják a tanítók egymás között, hogy filozófiai műveltségre van szükségük. Sőt ez a legtermészetesebb kívánság. Aki mindig lélekkel foglalkozik; aki mindig mások erkölcsi tökéletesítésén fáradozik és ezért mindenekelőtt gondolkodni kell tanítania; akinek kötelessége a társadalomba állítani az embert, hogy ott hasznos tag lehessen s a társadalom kereteit és szervezettségét felhasználva végső célját elérhesse, annak alapos bölcséleti tudásának kell lennie, hogy mindeme követelményeknek megfelelhessen. Mindezt tekintetbe véve azt kell mondanunk csodálatosnak és érthetetlennek, hogy vezetőink a tanítói állás oly óriási fontossága és jelentősége mellett ennyire szegényes tanítóképzőket megtúrtek és megtúrnek most is.

Végül a neveléstannal kapcsolatban más tudományokból is

szükségesek ismeretek, még pedig eléggé bőven, hogy a tanító eligazodhasson. A tanítóképzőnek tanítania kell neveléstant, bölcséletet, testtant, módszertant, neveléstörténelmet, társadalomtudományt, szervezettant és még a középiskolai műveltséget szolgáló tárgyakat tágabban és mélyebben, mint a középiskola. Ha még meggondoljuk, hogy a nevelőnél a nevelésnek föltétlenül befejezettnak kell lennie, akkor semmi esetre sem mondunk sokat, ha mondjuk, hogy *a tanítóképző a középiskola négy osztályából vegye át a tanítványt és nyolc évfolyamból kell állania*. 22—23 éves kora előtt senki sem lehet tanító, mert az e kornál fiatalabbak legalább is az akarat részéről még maguk is nevelésre szorulnak. (I. könyv). A 18—22 éves fiatalember még ingó-bingó nádszál; arra hajlik, amerre a szenvedélyek szele mozgatja s a külső hatás befolyásolja. Már pedig a tanítónak sziklaszilárdan kell állania, törhetetlennek kell lennie, hogy a gyöngye gyermeki akarat benne biztos támasztékát találja meg. Ezért a tanítóképzőnek nyolc évfolyamból kell állania. E nyolc év alatt annyira kiképezhető a tanító elméletileg, gyakorlatilag és az akarat részéről, hogy biztosan megállja a helyét a népiskolában, de az életben is, még a legnehezebb körülmények között is. *A tanítót úgy kell nevelnünk, hogy képes legyen vértanúságra egyházáért, képes legyen vértanúságra hazájáért és a kötelességteljesítésben utólráérhetetlen legyen.*

600. Amikor azt mondjuk, hogy a tanítóképző nyolc évfolyamból álljon, azt nem úgy kell értenünk, hogy a négy alsó osztály a középiskolai műveltséget nyújtja, a négy felső pedig a szakismeretet és a gyakorlatot. Oh nem! Ezt a tanítóképző keverve adja. A szakismeretekből azokat, amelyeket a 18—19 éves korig jól megérthet és felfoghat a tanítvány, már az alsóbb osztályokban is tanítjuk és ennek megfelelően a középiskolai műveltséget szolgáló tárgyak egyes részei, mert a szakismeretek tanítása miatt az alsóbb osztályokból kiszorultak, a felsőbb osztályokba kerülnek. Röviden: *a nyolc év alatt állandóan előkészítjük a tanítványt, hogy derék tanító legyen mind az iskolában, mind az életben, akire büszke az egyház és a haza.*

601. A mai tanítóképző tarthatatlan, tehát rajta segítenünk kell. Egy másik megoldás az is lehetne, hogy a középiskola teljes elvégzését kívánnók meg a tanítóképzőbe lépőktől és ekkor a tanítóképző csak négy osztályból állana s csakis a szakismerekre és gyakorlatra szorítkoznék. Ez sem rossz megoldás, de az előbbi hasonlíthatatlanul jobb és helyesebb. Sokkal jobb az előbbi megoldás, mert hosszabb időn át készíti elő a tanítványt, tehát inkább megszeretteti vele a terhes tanítói állást. Ez a hosszabb idő nagyon alkalmas arra, hogy a tanítói pályára nem-kíváncsi elemek onnan visszatartassanak. Már pedig az a tanítói állásnál roppant fontosságú, hogy gyöngye vagy selejtes elemek ne legyenek tanítók. E selejtezés úgy történne, hogy ezeket vagy a

tanítóképző lökné ki magából, vagy a tanítvány kedvét vesztené s magától lépne ki a tanítóképzőből.

E második megoldásnak az is nagy hibája, hogy kísértés reá nézve, t. i. főiskolai jellege miatt könnyen elveszítheti kapcsolatát a népiskolával: tudósokat fog nevelni és nem tanítókat.

TANITÓNŐKÉPZŐ.

602. Nemcsak olyan tanítóképzőink vannak, amelyek férfiakat nevelnek tanítókká, hanem a nőről helytelenül megváltozott felfogás miatt olyanok is, amelyek nőket képeznek tanítókká. Ezeket *tanítónőképzőknek* nevezik.

Mondottuk már, hogy nő nem való tanítói pályára (I. könyv) s ezért a tanítónőképzőknek nincs értelmük. A nő nagyon jó nevelője saját gyermekének, mert férje segítségével mellette van, de idegen gyermekek mellett nagyon kevés kivétellel nem állja meg a helyét. Összes iskoláink a népiskolát kivéve csak a férfiert vannak (I. könyv) és ezért *ha vannak tanítónőképzők is, akkor ez a társadalom helytelen fejlődésének az eredménye s mint kinövés vagy fekély eltörölendők.*

603. A társadalom és az állam jól felfogott érdeke az összes tanítónőképzők bezárását követeli. Mert mit tesznek a tanítónőképzők? Alkalmat adnak arra, hogy a nekik megfelelő munkát végezni nem akaró nők uraskodjanak, mert *ők a tanításkodást nem pályának tekintik, hanem alkalomnak, hogy tetszelegessenek és cifrálkodhassanak.* A nő élethivatása az, hogy anya legyen, még pedig, úgy, hogy szülőinek védőszárnyai alól egyenesen férjének a védőszárnyai alá kerüljön. Az önálló nő szerencsétlensége önmagának, a férfiaknak és a társadalomnak, mert természete szerint sohasem lehet teljesen önálló, hanem mindig hatalom alatt kell lennie. Már pedig a tanítónőképzők kiragadják a nőt természetes hivatásából az által, hogy önállósítják és az önálló nőtől mint természetellenestől mindenki retteg. A nő a férfi ékesége, de csak akkor, ha a nő reá támaszkodik, amint ez természetes hivatása is. Az egymagában álló nő, a kenyérért tülekedő nő brrr . . . Tehát *a tanítónőképzőnek nincs létjogosultsága.*

A mostani nehéz gazdasági és elhelyezkedési viszonyok, amikor oly sok férfi van kenyér nélkül, mert a nők foglalták el helyüket, nagyon felnyithatják a vezetők szemét.

Mondottuk az első könyvben (281. oldal), hogy egyes esetekben nők is tanításkodhatnak leányoknál. Ez az eset akkor következik be, amikor a nőnek elhatározott szándéka hajadonnak maradni; de ekkor is több nőnek kell együtt élnie egy vezető felügyelete alatt, amint ez a kath. nőszerzeteknél van. Itt a társulatlant vagy szerzetben való élés támasztéka a gyöngé nők, a szabályok és fogadalma pedig őrzői. Így a nő is megállja helyét a leányiskolákban, mert a szabályok, fogadalma és a közös élet a férfit helyettesíti. Ebből következik, hogy, ha apácák készül-

nek tanítói állásra, akkor az *apácákat tanítókká nevelő tanítónőképzőknek van létjogosultságuk*. Ez azonban kivétel, amely a szabályt még jobban megerősíti.

KIÉ A TANÍTÓKÉPZŐ?

604. A tanítóképző nevelési intézmény és ezért nem lehet az állam tulajdona, hanem csak az egyházé. Nincs iskola, amely állami tulajdon lehetne (I. könyv); annál kevésbé lehet az a tanítóképző, mert nemcsak embert, hanem nevelőt is nevel. Mindazáltal az államnak megvan a felügyeleti joga a tanítóképző fölött is, mert nagyon belekapcsolódik a közjólétbe. De az államnak ez a felügyeleti joga szűkebb, mint a népiskolák fölötti felügyeleti joga. Az állam a népiskolák fölött való felügyeleti jogánál fogva a népiskolától vallásos nevelést követel; megköveteli, hogy az iskolaépület az egészség követelményeinek megfelelően és végül némely ismeretek tanítását teszi kötelezővé, amely ismereteknek iskolában való tanítását a közjólét nagyon is kívánatosá teszi. Az államnak a tanítóképzők fölött való felügyeleti joga nem terjed ennyire. A tanítóképzőktől is vallásos nevelést kell követelnie, mert a vallásos nevelés a társadalmi együttélésnek szükséges alapja. Továbbá követelnie kell, hogy az épület az egészség követelményeinek megfelelően és végül követelnie kell, hogy a leendő tanítót erős hazafias szellemben neveljék; de már a tantárgyakba nincs beleszólása s ennyiben szűkebb az állam felügyeleti joga a tanítóképzők fölött, mint a népiskolák fölött. Hogy miért nincs az államnak beleszólása a tantárgyakba, arról később lesz szó. A többiben teljesen szabadon rendezkedik az egyház, természetes, hogy a nevelésnek és a tanítónevelésnek megfelelően. Tehát az egyház határozza meg, hogy a vallásos nevelés érdekében mit kell tanítania a tanítóképzőnek; az egyház határozza meg a többi tárgyat is, rendezkedik és rendelkezik a tanítóképzőben, felelősségre vonhat stb.; röviden: **az egyház irányítja és vezeti az egész tanítóképzői nevelést.**

605. A tanítóképző feladata a nevelés; a nevelés lényege pedig az Isten dicsőítésére s az örök üdvösségre való képesítés, aminek alárendelve van a földi boldogságra való képesítés. És mert az örök üdvösségre való vezetés az egyház kötelessége és minden intézmény, amely ezt közvetlenül szolgálja, az egyház tulajdona (I. könyv), azért **a tanítóképző az egyházé.** Az államnak megvan a felügyeleti joga. Ha tehát azt tapasztalja, hogy egyik-másik tanítóképző nem teszi meg kötelességét a közjóléttel és az állammal szemben, joga van annak a tanítóképzőnek a vezetőit felelősségre vonatni az egyház által, de nem felelősségre vonni. Az egyház által való felelősségrevonás és megbüntetés után az állam kapja kézbe a vezetőket és mint a közjólét ellenségeit ő is megbünteti. Sőt ha az állam azt tapasztalná, hogy valamelyik tanítóképző állandóan a közjólét ellen dolgozik és állandóan az

állam érdekei ellen cselekszik, akkor joga van azt a tanítóképzőt bezárni, illetőleg állami tanítóképzőnek nyilvánítani. Ha jó a tanítóképző, akkor csak az egyházé lehet, az államé pedig a felügyeleti jog.

606. Hogy a tanítóképző nem lehet az állam tulajdona, az onnan is következik, hogy a népiskola nem lehet az állam tulajdona. Ha a népiskola nem lehet az állam tulajdona, akkor a tanítóképző még kevésbbé. E két iskolafaj annyira szoros viszonyban van egymással, hogy a tanítóképzőnek nincs létjogosultsága, ha nincs népiskola. A tanítóképző a népiskolán áll, mint talapzaton és ha az egyik nem lehet az állam tulajdona, akkor a másik sem.

Tehát a tanítóképző az egyházé, de az államnak van fölötte felügyeleti joga.

607. A tanítóképző még kevésbbé lehet az állam tulajdona, ha speciálisan a katolikus egyházra vagyunk tekintettel. A tanítóképzőt úgy kell tekintenünk, mint oly intézményt az egyház kebelében, amely azt tanítja, hogy miképen kell másokat az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére képesíteni. Mivel pedig Jézus egyenes parancsa folytán mint egyháznak csak a katolikus egyháznak van joga az embereket az örök üdvösség felé vezetni s ezért a katolikus egyházé minden olyan intézmény, amely az örök üdvösség megnyerésére képesít és amelybe katolikus gyermekek vagy ifjak járnak (I. könyv), tehát minden iskola és különösen a tanítóképző, azért **a tanítóképző nem lehet az államé, hanem az egyháznak a legsajátosabb tulajdona.**

MÁSODIK SZAKASZ.

TANTÁRGYAK.

A TANTÁRGYAKRÓL ÁLTALÁBAN.

608. Amikor a tanítóképző tantárgyaitól van szó, akkor nem lehetünk tekintettel a mai tanítóképzőre, hanem az igazi tanítónevelés által követelt nyolcosztályú tanítóképzőt tartjuk szem előtt, amely emberileg tekintve teljes biztosítékát adja annak, hogy a leendő tanítók valóban nevelők lesznek, a haza alapozzlopai és az egyház büszkeségei.

609. Hogyan határozzuk meg a tanítóképző tárgyait?

A tanítóképző tanítókat nevel. Ebből következik, hogy a tanítóképzőben a tantárgyak mennyiségének és minőségének olyannak kell lennie, hogy a leendő tanító a népiskola anyagát teljes biztonsággal kezelhesse, a középosztály általános műveltségét bírja s a nevelésben és ismeretközlésben teljes jártasságra tehessen szert. A középosztály általános műveltsége a középiskolai műveltség, amihez még a szakműveltség járul. Továbbá a népiskola anyagának teljesen biztos kezeléséhez szükséges, hogy a tanítóképző mindama tárgyakat tanítsa, amelyeket a népiskola tanít, csakhogy a középiskolánál tágabb és mélyebb terjedelemben. Aki

csak annyit tud, amennyit a népiskola tanít, az tudja azt, amit a földművesosztálynak tudnia kell, de nem képes ismereteket közölni a gyermekesereggel, mert nem uralkodik föltétlenül az ismeretanyagon. Tehát a tanítóképző tantárgyai azok, amelyek a népiskola tantárgyai, csakhogy ezeket a tanítóképző a középiskolánál valamivel mélyebb és tágabb terjedelemben tanítja. E tantárgyak: vallástan, magyar, számtan, mértan, földrajz, történelem, alkotmánytan, természetrajz, természettan, vegytan, rajz, zene, torna.

Továbbá a tanítóképző tárgyai azok, amelyek a nevelésben és az ismeretközlésben a jártasságot biztosítják. Ezek: neveléstan, módszertan, bölcsélet, testtan és tanítási gyakorlatok. Végül a tanítóképző szakiskola is, mert egy meghatározott pályára képesít és ezért ama tudományokat is kell tanítania, amelyek a szakképzettségnek és az ismeretekben a további tökéletesedésnek szükségesekellékei. E tudományok: a bölcsélet története, neveléstörténelem, szervezettan, latin nyelv, német nyelv, francia nyelv (angol vagy olasz.)

Tehát *a tanítóképző tantárgyai: vallástan, magyar, számtan, mértan, földrajz, történelem, alkotmánytan, természetrajz, természettan, vegytan, rajz, zene, torna, neveléstan, módszertan, bölcsélet, testtan, tanítási gyakorlatok, bölcsélet története, neveléstörténelem, szervezettan, latin nyelv, német nyelv, francia nyelv* (angol vagy olasz.)

610. A tanítóképző tantárgyait két nagy csoportba oszthatjuk. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek a középiskolai műveltséget célozzák, a második csoportba pedig azok, amelyek a szakműveltséget szolgálják.

KI HATÁROZZA MEG A TANÍTÓKÉPZŐ TÁRGYAIT?

611. Észrevevesszük, hogy a tanítóképző tantárgyai adva vannak azzal, hogy népiskola van és tanítókra szükség van. Tehát a tanítóképző tantárgyait nem kell külön meghatároznunk, mint pl. a népiskolánál egyes ismereteket (minden gyermek tudjon helyesen írni, amiből következik, hogy az írás és olvasás a népiskola tantárgya stb.), hanem, mihelyt népiskola van és tanítókra szükség van, akkor minden oly ítélet közvetítése nélkül, amely a közjólétet is következtetéseinkbe vonná, csupán a népiskola és tanítók szükségességéből megismerjük a tanítóképző tantárgyait. Ebből következik, hogy a tanítóképző tantárgyait nem az határozza meg, aki fölötté csak felügyeletet gyakorol, hanem az, aki a nevelésből és iskolából folyó összes következményeket levonja, vagyis az, akié a tanítóképző. Mivel pedig a tanítóképző az egyházé, azért **a tanítóképző tantárgyainak a meghatározása az egyház joga.** Az állam csak akkor lehetne a tanítóképző

tárgyainak vagy egy részüknek a meghatározója, ha a meghatározás okoskodásában a közjólét közvetítőként szerepelne. Ez pedig nincs így.

Hogy a tanítóképző tantárgyainak a meghatározása csupán az egyház joga, az már onnan is következik, hogy a tanító nem az állam, hanem az egyház tisztviselője, mert az egyház rendelkezik az iskolában és rendelkezik a tanítóval. (I. könyv.) Az állam előírhatja pl. pénzügyi tisztviselőjének, hogy bizonyos téren mit kell tudnia, mert, hogy ama tisztviselőnek azt kell tudnia, az csupán az államtól függ. De hogy mit kell tudnia a tanítónak, az nem az államtól függ, hanem magától adódik, amint népiskola van és tanítókra szükség van. Azért ennek tételekbe foglalása már az egyház joga.

612. Végül hogy az egyes tantárgyakból mennyit kell tudnia a tanítónak, annak meghatározása szintén az egyház joga, mert, ha ő mondja meg, hogy mit kell tanítanunk a tanítóképzőben, akkor egyúttal azt is ő mondja meg, hogy mennyit tanítson. Tehát **a tanítóképző ismeretanyagának a minőségét és mennyiségét az egyház határozza meg**, mert itt sem szerepel közvetítőként a közjólét.

HÁNY ÓRÁN ÁT VAN A TANÍTVÁNY NAPONKINT A TANÍTÓKÉPZŐBEN?

613. Régebben az volt a szokás, hogy a tanítványok délelőtt és délután jártak az iskolába, most csak délelőtt. Melyik a helyes eljárás?

A tanítóképzőben képesek vagyunk annyit magyarázni délelőtt, hogy a tanítvány szabad délutánja ki legyen töltve lecke-tanulással, írásbeli gyakorlatok végzésével, üdüléssel és szórakozással. Ekkor a tanítványnak csak annyi üdülési és szórakozási ideje van, amennyit teste-lelke megkíván; tehát a szórakozás és üdülés felügyeletként jelenik meg előtte. A többi szabad időt a lecke-tanulás és írásbeli feladat tölti ki s ez a kettő is mint felügyelet jelenik meg előtte. (II. könyv.) Így volna ez akkor, ha a tanítóképzői tanítvány tökéletes ember volna, vagyis nevelése befejezve lenne. De így van-e ez a valóságban is?

A tanítvány nevelése még nincs befejezve s ezért állandóan tanítanunk, intenünk, buzdítanunk és felügyelet alatt kell tartanunk őt. Ha csak délelőtt tanítunk és a tanítványt annyi leckével és írásbeli feladattal halmozzuk el, hogy szabad délutánja egészen ki legyen töltve, a szabad délután még sem lesz egészen kitöltve, mert a tanítvány nem fogja kitölteni. Lesz a tanítványnak minden-nap oly szabad ideje is, amelyet teste-lelke szórakozásra és üdülésre nem kíván, de lecke-tanulásra és írásbeli feladatok végzésére sem fogja fordítani. Mi lesz ezzel a szabad idővel, amely fölösleges? A tanítvány mindenre fogja használni, csak jóra nem. E

főlöszleges szabad idő megtéveszti a tanítványt ítéleteiben, többnek fogja gondolni magát, mint amennyinek szabadna: függetlennek fogja érezni magát és a be nem fejezett akaratnevelés mellett ez a korai függetlenség tunyálkodásra és ezzel együtt kötelességmulasztásra fogja vezetni őt; meglazítja benne a lelkiismeretességet, a tétlenség következtében képzelete ferde irányba terelődik, az ébredezni kezdő szenvedélyek elfoglaltság hiánya miatt és a ferde képzelet hatása alatt megerősödnek, az akarat a tanítónevelés irányából elterelődik, következőleg meggyöngül és végül e meggyöngült akarat a bűn és rossz szolgálatába áll. Az akarat a rosszra hajlandó. Ezt a rosszra való hajlandóságot teljesen főlöszleges szabad idővel még előmozdítani; ez ugyancsak nem vall nevelői okosságra.

De tegyük fel, hogy a tanítvány lecketanulással, írásbeli feladatok végzésével, üdüléssel és szórakozással egész szabad délutánját iparkodik kitölteni. A lecke és írásbeli feladat felügyeletként jelenik meg a tanítvány előtt, de mégsem tényleges felügyelet. E nem tényleges felügyelet, ha hosszabb időn át ismétlődik, nem képes az akaratot teljesen a lecke és írásbeli feladat szolgálatába állítani, vagy a legjobb esetben kísértés a tanítványnak, hogy ne üljön oly sokáig leckéje és írásbeli feladata mellett. Ez az állandó kísértés pedig az állandóan tényleges felügyeletet kívánó tanítványi akaratot végül is megtöri és lecke vagy írásbeli feladat helyett mással fog foglalkozni. Nem szabad a tanítványt állandó kísértésben tartanunk, mert az, aki állandóan kísértésben, van, végül is elvész.

Tehát a tanítóképzőben a délelőttök folyamán nem adható annyi lecke és írásbeli feladat, hogy a tanítvány ezzel szabad délutánját ténylegesen is kitöltse.

614. Eddig magát a tényt állapítottuk meg, ezután az okát fogjuk adni.

A tanítóképzőbe a 15—23 évesek járnak. A VII. és VIII. osztályban csak délelőtt járnak a tanítványok az iskolába, mert a délutánt a népiskolában töltik. Erről később lesz szó. Tehát csak a 15—21 évesek lelkivilágát kell vizsgálnunk.

A csak délelőtti tanítás mellett túlságosan sok leckét és írásbeli feladatot kell adnunk, hogy a tanítványnak egész szabad délutánját lekössük. Ezt a túlságos sok leckét és írásbeli feladatot a tanítvány fejlődésénél fogva, mozgékonyágánál fogva és az akarat gyöngeségénél fogva nem fogja megtanulni és nem fogja elkészíteni, mert az ennyire hosszas ülést nem bírja, ha nincs tényleges felügyelet alatt. Ha pedig egyszer fölkel a könyvtől, magától nehezen fog visszaülni. Nehézség van a figyelem részéről is. A tanítvány figyelme csupán saját akaratának hatalma alatt nem fog oly tartósan működni, amennyire ez a sok leckénél és írásbeli feladatnál szükséges. Az iskolában is mily hamar elernyed a figyelem, ha nem segítjük; hát akkor a magányos tanulásnál, ahol a figyelem csupán a gyöngye akaratra támaszkodik. Pedig

figyelem nélkül nincs tanulás, bármily sokat is ülünk a könyv mellett. Végül az egész szabad délután mellett a magárahagyatottság is kedvetleníti a tanítványt. A tanítvány vezetés után sóvárog minden tekintetben és a csak délelőtti tanítás mellett egész délután senki sem törődik vele, nehézségeiben senki sem segíti, hanem magára hagyják őt, mintha befejezett nevelésű ember lenne. A csak délelőtti tanítás mást lát a tanítványban, mint amit benne látnunk kellene. Ez megtéveszti a tanítványt és úgy kezd viselkedni, mintha befejezett nevelésű lenne. És mert nem az, azért csetlik-botlik és bukik. Tehát a tanítványnak bizonyos ideig délután is az iskolában kell lennie, vagyis *a tanítóképzőben délelőtt is, délután is van tanítás.*

A délelőtti és délutáni tanítás mellett a tanítvány csak anynyi leckét és írásbeli feladatot fog kapni, amennyit magára hagyatva is tényleg el fog végezni, mert ennyi megfelel a 15—21 éves embernek.

615. A délelőtti és délutáni tanítás ellen több ellenvetés tehető, amelyek a következők.

a) A csak délelőtti tanítás mellett kevesebb leckét és írásbeli feladatot adunk, illetőleg csak annyit, mintha délelőtt és délután is lenne tanítás.

Felelet. Ekkor meg több szabad ideje van a tanítványnak, mint amennyit a lecke, írásbeli feladat, üdülés és szórakozás kitölthet és ismét a fölösleges szabad idő fogja a tanítványt tévútra vezetni.

b) A csak délelőtti tanítás mellett a tanítvány naponként csak egy órával van kevesebb ideig az iskolában, tehát mindkét esetben ugyanaz végezhető.

Felelet. Nem végezhető ugyanannyi, mert a csak délelőtti tanítás mellett a tanítvány öt órán át van az iskolában és az ötödik óra a tanítvány részéről elveszett. A tanárok talán ugyanannyit végeznek, de a tanítványok nem. Lásd még azt, amit a népiskolánál az egyhuzamos tanításról mondtunk.

c) A tanítványnak nemcsak annyi szabad időre van szüksége, amennyit a délelőtti és délutáni tanítás mellett élvez, hanem többre. Ez a pedagógusok általános felfogása.

Felelet. Ha több szabad időre van szüksége, akkor arról már gondoskodott egyházi, állami és társadalmi berendezkedésünk: a különböző ünnepek adják a több szabad időt.

616. Hány óráig legyen a tanítvány az iskolában?

A tanítóképzőben délelőtt 8—12 óráig és délután 2—4 óráig, tavasszal pedig délután 2—5 óráig van tanítás. Ez nem fárasztja ki a tanárokat, nem fárasztja ki a tanítványokat; minden megmagyarázható úgy, hogy a tanítvány leckéjét könnyen megtanulhatja, írásbeli feladatát kényelmesen elvégezheti s a tanítvány állandó felügyelet alatt lesz, mert leckéjét és írásbeli feladatát is már valóságos felügyeletnek fogja tekinteni.

MÓDSZER.

617. A tanítóképző tanít, tehát tanításában tudományos módszereket kell használnia. A tanítóképző oly korában kapja meg az embert és oly koráig tartja magánál, amely korban és korig a tanítvány a tudományos módszerek által való tanításra képes. A tanítóképző ismeretanyagát alapjaiban és okaiban tanítja, tehát kell is, hogy tudományos módszereket alkalmazzon.

A tanítóképző azokat a módszereket alkalmazza, amelyeket tantárgyai megkövetelnek. E módszereket a megfelelő tudományok dolgozzák ki. Ha tehát tudjuk, hogy mit tanítsunk a tanítóképzőben, akkor már azt is tudjuk, hogy milyen módszerrel tanítsunk.

618. A módszer meghatározása könnyű feladat, mert ezt a tanítóképző készen kapja ama tárggyal, amelyet tanítania kell. Nehezebb a tanítási módszer, a tanítási alak kérdése.

A 15—23 évesek, ha az előadási mód szerint tanítunk és értelmiségi fokukhoz mérten az okok és okozatok sorozatában nem teszünk ugrást, megértik a dolgokat. Sőt a 15—23 évesek jobban is szeretik az előadási módot, mint a kérdező módot, mert a gondolkodásban való nagyobb gyakorlatuk miatt nem szeretik az akadozásokat és zökkenéseket, ami a kérdező módnál elkerülhetetlen. De mit is akarnánk a kérdező móddal a tanítóképzőben? A kérdező módnak csak ott van értéke és értelme, ahol a gondolkodásban teljesen járatlant akarjuk gondolkodni megtanítani, ahol a figyelem annyira gyöngye, hogy csak folytonos kérdezéssel tudjuk ébren tartani. Ezért a kérdező alak csak a népiskolában használatos más iskolában nem. Tehát *a tanítóképző uralkodó tanítási alakja az előadási mód.*

Mindazáltal a kérdező mód is használatos a tanítóképzőben. A kérdező módot akkor használjuk a tanítóképzőben, amikor nehezebb dolgot kell megértetnünk a tanítványokkal és félnünk kell attól, hogy az előadási módnál a tanítvány figyelme elveszíti az előadás fonalát és ezért az emlékezet nem fogja tudni megtartani az előadottakat. Ekkor felaprózzuk a dolgot kérdésekkel, egymásután feladjuk a kérdéseket és mi felelünk a feladott kérdésekre. Az egymásután így feladott kérdések mintegy segítői és támogatói a tanítvány figyelmének. Ez csak a logikai folytonosságoknál történik, mert csak itt vannak ilyen nehézségek a figyelem részére.

Kérdező módot használunk még a kikérdezéseknél is, amikor a zárótétel megokadatolását követeljük, vagy alkalmazását kívánjuk.

Tehát a tanítóképzőben a magyarázatnál az előadási mód az uralkodó tanítási alak; de a logikai folytonosságoknál egyes nehezebb részek magyarázata alkalmával a kérdező módot is használjuk.

619. A tanítóképzőben a kérdező mód használatát nemcsak

az teszi szükségessé, hogy a logikai folytonosságok egyes nehezebb részeinél a tanítvány figyelmét segítsük, hanem más körülmény is. U. i. a népiskolában a kérdező alak eléggé gyakori és alkalmazása nehezebb az előadási módnál. Hogy tehát a tanítvány jól elsajátíthassa a kérdező módot, a tanítóképzőnek a különböző tantárgyakon be is kell mutatnia a kérdező mód használatát. Különösen ott lesz részletesebb a magyarázat, ahol a tanítvány hibás feleletet ad és a tanárnak be kell mutatnia, hogy a hibás feleletű tanítvány kisegítő kérdésekkel miképpen vezethető az igazságra. Valamely logikai folytonosságnak kérdésekkel részekre való aprózása nem nehéz feladat. Sokkal nehezebb a hibás feleletű gyermeket kisegítő kérdésekkel helyes feleletre vezetni. E kisegítő kérdésekben kell gyakoroltatnunk a tanítványt a tanítóképzőben.

620. Ami végül a tanítási menetet illeti, a tanár a tantárgy természetének megfelelően szorosan alkalmazkodik a formális fokozatokhoz (cél, előkészítés, tárgyalás, összehasonlítás, összefoglalás, alkalmazás, (II. könyv), mert ez a gondolkodás útja. A tanítóképző nemcsak ismereteket közöl, hanem az ismereteket úgy kell közölnie, amint azokat az emberi ész megismeri, tehát módszeresen és a formális fokozatokon át.

A leendő tanítónak később a népiskolában a formális fokozatokat magának is kell alkalmaznia. Hogy a tanítvány ezt jól elsajátíthassa, a tanítóképzőnek a különböző tantárgyakon néha be is kell mutatnia e fokozatokat, vagyis a tanároknak egyes tanításiakat a formális fokozatok szempontjából magyarázniok kell.

Ezek után lássuk a tárgyakat egyenkint! Ezt három fejezetben fogjuk tárgyalni. Az első fejezetben a középiskolai műveltséget szolgáló tárgyakról szólunk és ezek nem szerepelnek a VII. és VIII. osztály tantárgyai között. A másodikban a szakanyagokról lesz szó, amelyek a VII. és VIII. osztály tárgyai. Végül a harmadik fejezetben a tanítási gyakorlatokról szólunk és még a képesítő vizsgálatról.

ELSŐ FEJEZET.

A KÖZÉPISKOLAI MŰVELTSÉGET SZOLGÁLÓ TÁRGYAK.

MAGYAR.

621. A tanítóképzőnek reprezentáló magyarokat kell nevelnie. Ez önként következik rendeltetéséből. Hogy a tanító magyarokat nevelhessen, neki az átlag magyaron felül kell állania, tehát reprezentálnia kell a magyarságot. Ennek első kelléke, hogy a magyar nyelvet szóban és írásban teljesen bírja, ismerje törvényeit, szabályait és szépségeit, ismerje a magyar irodalom termékeit.

A tanítónak egyedüli eszköze a beszéd, tehát benne mesternek kell lennie, mert tőle tanulnak a gyermekek tisztán, világosan, értelmesen és kifejezésteljesen beszélni. Ezért nagy fontosságú a tanítóra nézve a szóbeli előadás és különösen az elbeszélés művészete. Ennek elsajátítására nagyon alkalmasak a szabad előadások, hozzászólások, szavalatok, felolvasások és értekezések.

A szóbeli előadásnak megbecsülhetetlen támogatója az írásbeli feladat. Az írásbeli feladat mindig bizonyos tételek kidolgozása, amelyeket különböző körökből vehetünk. E tételek lehetnek: valamely élmény leírása, más leírások, elbeszélések, tartalmi kivonatok, jellemzések, jellemrajzok, értekezések, egyes tantárgyakból összefoglalások, bírálatok, beszédek stb. Hogy a tanítvány megtanuljon jól fogalmazni és mindent következetesen leírni, megmutatjuk a vázlatkészítés módját is. Az alsóbb osztályokban néhány tételnél a vázlatot meg is beszélhetjük a tanítványokkal, de nem a legapróbb részletekig. Ezen az alapon azután a tanítványok a tételt önállóan otthon kidolgozzák.

622. A tanítóképző tanítókat nevel s ezért a tanítót nemcsak a szépirodalom termékeivel kell megismertetnie, hanem a neveléstudomány termékeivel is. A tanítóképző talapzata a népiskola, amelytől nem szakadhat el; mindazáltal szakiskola is, mert a társadalomnak egy és meghatározott pályájára nevel. Ezért mindegyik tárgynak a lehetőséghez képest azt is kell szolgálnia, hogy a tanítvány minél alaposabb szakismeretekre tegyen szert, hogy további tökéletesedésének alapjait megszerezhesse. E célt az irodalom úgy szolgálja leginkább, hogy egyes neveléstani munkákkal ismerteti meg a tanítványt. Ennek még az a nagy haszna is lesz, hogy a tanító akkor, amikor az életbe lép, nagyjából már ismeri az összes neveléstani irányzatokat, képviselőiket és esetleges cáfolatukat és ez által fog tudni tájékozódni és nem ül fel az ellenséges lármának.

623. Ezek után a magyar nyelvet következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

I. osztály. *Nyelvtan a legnagyobb részletességgel.* A tanítót a szóbeszédben és írásbeszédben alaposan ki kell képeznünk. Ide pedig mindenekelőtt az szükséges, hogy világos betekintése legyen a magyar nyelv nyelvtani felépítésébe.

A nyelvtant egy év alatt teljesen elvégezhetjük, mert a tanítvány a középiskolából a tanítóképzőbe a nyelvtan elvégzése után lép. A tanítóképzőben a nyelvtan tanítása csak behatóbb és részletesebb lesz. A magyar nyelvtanra hetenkint három órát számunk.

A nyelvtanból hetenkint háromszor van írásbeli nyelvtani dolgozat, hogy a tanítvány teljesen elsajátítsa a magyar nyelvet. Ezenkívül hetenkint egy fogalmazási gyakorlat van, hogy a tanítvány minél nagyobb készségre tegyen szert a fogalmazásban. Mind a nyelvtani dolgozat, mind az írásbeli gyakorlat házi feladat. Általában *a tanítóképzőben minden írásbeli feladat házi feladat.*

II. osztály. *Stilisztika* (írálytan). Amikor a tanítvány már

ismeri a magyar nyelvet tökéletesen, akkor rávezetjük őt, hogy mondani- és írnivalóját hogyan öltöztesse szavakba, hogy ne csak a tartalom fejezzon ki igazságot, hanem az alak is tetszést váltson ki belőlünk. Tehát megtanítjuk a tanítványt fogalmazni, stilizálni, vagyis tanítunk stilisztikát. Ezért tanítjuk a szavaknak helyes használatát, a szóalakzatoknak és mondatoknak logikus elrendezését és összekötését, a fogalmaknak valódi jelentését és alkalmazását, valamint a hibanélküli mondatfűzést, a kifejezésben a világosságot, határozottságot és szépséget stb. Röviden: a stilisztikának az a célja, hogy a tartalmat a tartalomnak megfelelő szép és tetszetős külsőbe öltöztessük. A stilisztikára hetenkint két órát szánunk és hetenkint egy írásbeli dolgozat van.

III. és IV. és V. osztály. E három osztályban tanítjuk az *irodalmat*, még pedig a III. osztályban Bessenyeyig, a IV. osztályban Bessenyeytől napjainkig és az V. osztályban a legújabb kor magyar irodalmát. Az V. osztályban keveset a hírlapirodalomról is beszélünk.

A tanítóképző középiskolai műveltséget nyújt, tehát irodalomtörténetet is tanít, hogy megismerje a tanítvány az irodalom művelőit és az irodalom remekeit. Az irodalom tanításánál a végső cél erkölcsi és esztetikai: erkölcsi, hogy a tanítvány jellemét neveljük; esztetikai, hogy a költeményekben, elbeszélésekben, regényekben és más irodalmi termékekben észrevegye és élvezze a tartalmi és formai szépet.

Az irodalomra mindegyik osztályban hetenkint két órát szánunk és két hetenkint egy írásbeli dolgozat van.

VI. osztály. Ebben az osztályban a *neveléstan irodalmáról* beszélünk és megemlékezünk még a *neveléstani folyóiratokról* is. Mind a neveléstan irodalmánál, mind a neveléstani folyóiratoknál mindenekelőtt a katolikus irányúakat emeljük ki és csak azután a többi ama sorrendben, amint távolodnak a katolicizmustól. Erre hetenkint két órát szánunk.

624. Az I—V. osztályban olvasókönyv is szükséges, amely szemelvényeket tartalmaz kötött és kötetlen beszédben. Az olvasmányok tartalmazzanak meséket, mondásokat, legendákat, történeti dolgokat, természetrajzi és földrajzi leírásokat, végül költeményeket. Ez az első osztály olvasókönyvének a tartalma. A költeményeknél a fő cél az, hogy a tanítvány jól megértse belső tartalmukat. Bár a tanítvány az első osztályban még nem ismeri a költészet lényegét és technikáját, mégis magyarázat mellett megsejtheti a költői felfogást és kifejezőmódot: az eszmét, az alaphangulatot, a beszéd csengését stb.

A II. osztályban az olvasókönyv a stilisztikát segíti. Itt az olvasmányok bemutatják, hogy az egyes dolgokat a különböző szemszögből miképpen lehet leírunk; bemutatják valamely esemény, valamely tárgy, valamely élmény stb. leírási módját és a költemények élvezését tudatosabbá teszik.

A III—V. osztály olvasókönyve az irodalom mesterművei-

ből közöl szemelvényeket, költeményeket és prózát. A prózánál szükséges, hogy a tanítvány azt a művet, amelyből a szemelvény véve van, egészen elolvassa, mert a puszta könyvtöredék nem elégséges alap ahhoz, hogy a mű tudományos vagy művészi felépítését megismerje. A tanítványnak az elolvasott művet taglalnia is kell. Ezért azonban nem szükséges a tartalom legkisebb részeibe is behatolnia; a tanítványnak főképen azt kell megismernie, hogy az elolvasott mű a maga egészében mennyiben remekmű és miképpen helyezkedik el a szellemi kultúrtermékek között. Ezért ismernie kell a cselekvések felépítését, jellemeznie kell a fontosabb személyeket, meg kell adnia a mű történeti háttérét, ki kell emelnie a kifejezésmódot stb. Leghelyesebb, hogy ilyen taglalást írásbeli dolgozatként adjunk fel.

FÖLDRAJZ.

625. Régebben a földrajz nem volt más, mint számok és nevek halmaza s a térképen való puszta mutogatás. Ma azonban amikor a gazdasági szükségletek oly sok szállal fűzik egymáshoz a népeket és a kultúra fejlődése közelebb hozza őket egymáshoz, a földrajz már nem annyira a földrajzi jelenségek ismeretéből áll, mint inkább a földrajzi jelenségek egymáshoz való kölcsönös viszonyának és egymásra való kölcsönös vonatkozásának az ismeretéből.

A tanítóképzőben is tanítunk földrajzot, mert az a népiskolának is tárgya és a középiskolai műveltségnek egyik fontos tényezője. A tanítóképzőnek a földrajz tanításával magasabb céljai vannak, mint a középiskolának, mert reprezentáló magyarokat kell nevelnie és ennek lényeges kelléke, hogy a leendő tanító teljesen ismerje hazája földjét mindama vonatkozásokkal, amelyekben országunk a földkerekség más részeivel van. De a tanító tanítja is a földrajzot a népiskolában. Ez pedig szükségessé teszi a földrajz alapos ismeretét, hogy a gyermekeket ránevelhesse a hazai föld szeretetére és megmagyarázhassa neki hazánk küzdelmes és verejtékes ezer esztendejét.

626. A földrajzot következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

Az I. osztályban tanítjuk *Magyarországot* nagy részletességgel, a II. osztályban *Európát* és a harmadik osztályban a *többi világrészt*. Mindegyik osztályban hetenkint két órát szánunk a földrajzra és megkívánjuk a térképrajzolást is, hogy a leendő tanító később hasznát vegye ennek a népiskolában.

A földrajz egészben véve középtagként szerepel a történelem és természettudományok között, ha úgy fogjuk fel a földet, hogy ez az emberiség hazája egy örök terv szerint; de ezt maga a földrajz nem tudja megértetni velünk, hanem szüksége van a történelemre is, amely azt mondja meg, hogy mi történt az emberiséggel a földön és szüksége van a természettudományokra, amely

azt mondja meg, hogy az emberiség itt a földön a saját érdekében miképpen aknázza ki a természet erőit. Így a földrajz a másik két tudományra támaszkodva az igazi világnézet kialakításában is segíti a tanítványt.

627. A földrajzzal kapcsolatban a tanítóképző *csillagászatot* is tanít egyrészt, mert a népiskola is tanít csillagászatot és ez a középiskolai műveltségnek kiegészítő része, másrészt pedig azért, hogy a tanítványban így is iparkodjunk kialakítani az igazi világnézetet. U. i. a csillagok járása, amely bámulatos törvényszerűséggel történik, bizonyítja, hogy itt isteni erő és értelem működik, aki előtt mindenkinek térdet kell hajtania. A csillagászatot a IV. osztályban tanítjuk heti egy órában.

A csillagászatot a tanítóképzőben matematikai alapon tanítjuk, amennyiben ezt a tanítvány matematikai tudása megengedi.

TÖRTÉNELEM.

628. A történelemtanításnak nemcsak az a célja, hogy a tanítvány a történések egymásutánját megismerje, hanem még inkább az, hogy az események okozati egymásutánját ismerje és ez által megismerje a mult szerepét a jelen kialakulásában, valamint a jelen kötelességeit a jövőre nézve.

A történelem jó tanító kezében anélkül is hat a jellemre, hogy külön törekednénk erre. A történelem iskolázza a jellemet, működteti a képzeletet s az akaratot a nagy és nemes szolgálataiba állítja. Így a történelemnek jellemnevelő hatása kétségtelen. Sőt a történelem a világnézet kialakításában elsőrangú szerepet játszik, mert az események egymásra következésében és egymásra való hatásában a tanítvány jó vezetés mellett hamar észre fogja venni, hogy a nemzetek élete nem merő véletlenségek eredménye, hanem isteni terv szerint mindegyik nemzetnek és népnek megvan a maga hivatása, amelyet be kell töltenie és ha nem tölti be, akkor elpusztul és más nép lép a helyébe.

629. A történelmet a következőképpen osztjuk fel az egyes osztályok között.

I. osztályban tanítjuk a *magyarok történelmét* heti három órában. A magyarok történelmét nagyobb részletességgel tanítjuk, mint a középiskola. Ennek az az oka, hogy a tanítóóság fontosabb rétege a középosztálynak, mint más réteg, hiszen ő az összekötő kapocs a lakosság zöme és a középosztály között. A tanítóképzőnek reprezentáló magyarokat kell nevelnie s ezért nagyon jól kell ismernie a magyarok történelmét, hogy alapot kapjon a reprezentáláshoz. Ez az alap: a magyarság volt nagysága, rettenetes szenvedései, gondviselészerű hivatása, a lefolyt világháborúban mutatott páratlan vagyoni és véráldozata és végül, hogy rablónépektől körülveve itt Európa szívében a magyar képviseli a rendet, kultúrát, civilizációt és igazságot.

A II—IV. osztályban a *világtörténelmet* tanítjuk, mégpedig

a II. osztályban az ókort, a III. osztályban a középkort, IV. osztályban az újkort. Mindegyik osztályban heti két órát szánunk a világtörténelemre. Világtörténelmet azért tanítunk, hogy a leendő tanító az egész emberiség történetét összefüggésben is ismerje és így még inkább gyulladjon hazaszeretetre és tanulja megbecsülni az idegen népek értékeit. A reprezentáláshoz éppen az a szükséges, hogy magunkban megtestesítsük mindazokat a szellemi javakat, amelyek a magyar jelleg tulajdonságai s elismerően értékelni tudjuk az idegen népek jó tulajdonságait és alkotásait. A világtörténelem ismerete nélkül a reprezentálás ostoba sovinizmussá korcsul, vagy útálatos meghunyászkodássá fajul.

Az V. és VI. osztályban még egyszer tanítjuk a magyar történelmet, még pedig a *magyar oknyomozó történelmet* heti két órában.

ALKOTMÁNYTAN.

630. Minden embernek kell ismernie polgári jogait és kötelességeit s a tanítónak ezen kívül még hazája alkotmányának fejlődését és szervezetét is. Kell, hogy a tanító legyen a magyarság legjellegzetesebb képviselője, hiszen ő neveli a magyarság zömét. E jellegzetesség nem a testen tükröződik vissza, hanem a mély és buzgó vallásosságban, a lelki nemességben, a törhetetlen hazaszeretetben, az ernyedetlen kötelességteljesítésben és a tudásban. E tudás, tekintve a tanítót, megköveteli az alkotmány fejlődésének az ismeretét is. Ezért *alkotmánytan* is van a tanítóképzőben, még pedig az V. osztályban heti egy órában.

TERMÉSZETRAJZ.

631. A tanítónak ismernie kell a természet három országát is egyrészt, mert a népiskola is tanítja, ha csak az olvasókönyv alapján is, másrészt pedig azért, mert a középiskolai műveltség megköveteli.

A természetrajzot következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

Az első osztályban az *állattant*, a második osztályban a *növénytant*, a harmadik osztályban az *ásványtant*. Mindegyik osztályban hetenkint egy órát szánunk természetrajzra.

A tanítóképző a középiskolai műveltségben tökéletesebb tudást ad a középiskolánál. E tökéletesebb tudás abban nyilvánul meg a természetrajznál, hogy a IV. osztályban *földtant* (geológia) is tanít hetenkint egy órában.

TERMÉSZETTAN.

632. A tanító sokaknak a nevelője s ezért a természeti erőkkel és jelenségekkel szemben nem állhat oly értelmetlenül,

mint a nép zöme. A tanítónak középiskolai műveltséggel kell bírnia s ezért a természettant is kell ismernie.

A természettan tanításával sok nevezetes célt érhetünk el. a) Képes lesz a tanítvány a természeti erőket és jelenségeket megfigyelni, egymással összehasonlítani; mindenben csak azt látni, ami bennük végbemegy: sem többet, sem kevesebbet. b) A természettan tudományos gondolkodásra kényszerít. A matematikán és bölcsleleten kívül a természettan a legalkalmasabb tárgy arra, hogy a tanítványokban a logikus gondolkodást kifejlesszük. c) A tanítvány a természettan tanításával bepillantást nyer, illetőleg kap a tudományos munkálkodásba. Itt megsejti a tanítvány, hogy mennyire körülményesnek kell lennünk, ha a természeti törvényeket megismerni akarjuk. d) A természettan tanítása alkalmat ad arra, hogy magunkat jól fejezzük ki, mert megfigyeléseinket úgy kell elmondanunk vagy leírunk, amint a jelenségek előttünk végbementek. e) Végül a természetben uralkodó föltétlen törvényszerűség önkénytelenül is a célszerűsége tereli a tanítvány figyelmét. Mivel pedig a célszerűség értelmes lényt követel, azért a természetben uralkodó nagy törvényszerűség az Istenhez vezet az embert, vagyis az igazi világnézet kialakításában segíti őt.

633. A természettant a következőképpen osztjuk fel az egyes osztályok között.

A II. osztályban tanítunk *mechanikát*, a III. osztályban *hangtant* és *fénytant*, a IV. osztályban *hőtant*, az V. osztályban a *mágnességről* és *villamosságról*. Mindegyik osztályban a természettanra hetenkint két órát szánunk.

A természettan tanításánál nagyon gyakori a *kísérlet*. A kísérletnek kettős célja van a tanítóképzőben: a) hogy a tanítvány megismerje a természeti törvényt és b) hogy a tanítvány maga is megtanuljon kísérletezni, mert a népiskolában neki is kell majd kísérleteznie. Ezért a tanítóképzőben azt is meg kell mutatnunk, hogy melyek azok a legegyszerűbb eszközök, amelyekkel egyes kísérletek végezhetők.

Ha a természettan tanításánál valami számítással van összekötve, akkor számíttatunk is. Hogy a tanítvány a fizikai példák megfigyeltében nagy könnyedségre tegyen szert és ez által a természeti törvényeket jobban megtartsa, azért hetenkint két fizikai írásbeli dolgozat van a tanítóképzőben.

VEGYTAN.

634. A vegytanra mindaz érvényes, amit a természettanról mondtunk. A vegytant a IV. és V. osztályban tanítjuk, még pedig a IV. osztályban a *szervetlen vegytant* és az V. osztályban a *szerves vegytant*. Mindegyik osztályban a vegytanra hetenkint egy órát szánunk.

KÖNYVVITEL.

635. A kis emberek mai nap mindenütt úgy védekeznek a tőke kizsákmányolása ellen, hogy tömörülnek, szövetkezeteket létesítenek és így iparkodnak szükségleteiket minél jutányosabban beszerezni s védekezni az ellenük intézett támadásokkal szemben. E különböző szövetkezeteknek falun, de máshol is a legtermészetesebb vezetője a pap, az írásbeli és más munkák elvégzésére pedig a legalkalmasabb a tanító. Hogy a tanító ennek teljesen megfelelhessen, azért a könyvvitelből és a kereskedelemből már bizonyos ismeretekkel kell bírnia, amikor az életbe lép. Ez az oka annak, hogy a tanítóképző a VI. osztályban *könyvvitelt* is tanít heti egy órában.

SZÁMTAN.

636. Azt, hogy mennyire szükséges a matematika a mai időkben, az élet sokszorosán bizonyítja. Mindazáltal a matematika nemcsak azért lett a tanítóképző tárgya, hanem alaki képző hatása miatt is.

A matematika mintegy propedeutika a többi tudománnyal való foglalkozáshoz. A matematika valóságos gondolkodási iskola, a logikának alkalmazása. Annál, aki a matematikában jól gondolkodik, e gondolkodási készség más tereken is észrevehető. A matematika mindig az alap után kérdezősködik és ezért a spekulatív érdeklődést állandóan fokozza. A matematika fejleszti és erősíti a tudományos lelkiismeretességet, mert a legkisebb hiba is rossz eredményre vezet.

A tanítóképző a számtant oly terjedelemben tanítja, mint a középiskola; de még hozzá kell vennünk valamit a differenciál- és integrálszámításból is, hiszen ennek a tanítását már a középiskolában is sürgetik, sőt némelyik középiskola tanítja is.

637. A számtant következőképen oszthatjuk fel az egyes osztályok között.

I. osztály. Közönséges számtan egészen és az algebrából: a négy alapművelet, legnagyobb közös osztó, legkisebb közös többszörös, elsőfokú határozott egyenlet, elsőfokú határozatlan egyenlet, elsőfokú egyenletrendszer. — Az első osztályban a közönséges számtant egészen tanítjuk s még az algebrából is az elsőfokú határozatlan egyenletet, valamint az elsőfokú határozott egyenletrendszert. Ennek az az oka, hogy a tanítóképző a középiskola negyedik osztályából veszi át a tanítványt, tehát akkor, amikor ő a tanítóképző első osztályának az anyagát a középiskolában már elvégezte s ezért ez a tanítóképzőben csak ismétlés. Tehát az anyagot az első osztályban teljes biztossággal elvégezhetjük. — A közönséges számtant csak az első osztályban tanítjuk, mert akkor, amikor a tanítvány a népiskolában tanít, a közönséges számtan anyagát is ismétli folytonosan.

II. osztály. Négyzetgyök, köbgyök, másodfokú egyenlet, imaginárius és complex szám, hatványozás és gyökvonás általánosítása, számrendszerek.

III. osztály. Logarithmus, kitevős egyenletek, számtani haladvány, mértani haladvány, végtelen mértani sor, annuitás.

IV. osztály. Másodfokú egyenlet általános tárgyalása, másodfokú függvény, végtelen sorok, harmadfokú egyenlet, a combinatorika.

V. osztály. Differenciálszámítás és felsőbb fokú egyenletek.

VI. osztály. Integrálszámítás.

A számtanra az I. és II. osztályban hetenkint három órát szánunk, a III., IV. és V. osztályban hetenkint két órát és a VI. osztályban hetenkint ismét három órát.

638. A matematika a feltétel-nélküliség tudománya, tehát a feladatok tudománya. Aki otthonosan akar mozogni a matematikában, annak a feladványok megfejtésében kell otthonosnak lennie. Ezért a tanítóképzőben hetenkint kétszer számtani írásbeli feladatot adunk.

MÉRTAN.

639. A mértanban a középiskolai anyaghoz még az analitikai térmértant is vesszük. A mértant következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

II. osztály. Háromszög, négyszög, sokszög, kör és a rájuk vonatkozó arányossági és terület-számítások.

III. osztály. Goniometria, trigonometria és a testek (hasáb, gúla, csonkagúla, henger, hordó, kúp, csonkakúp, gömb, szabályos testek) felszíne és köbtartalma.

IV. osztály. Gömbháromszög és alkalmazása a matematikai földrajzban, valamint a csillagászatban, analitikai síkmértan (egyenes, kör, ellipszis, hyperbola, parabola, kúpmetaszetek.)

V. osztály. Analitikai térmértan.

A mértanra a II., III. és IV. osztályban hetenkint két órát szánunk, az V. osztályban pedig hetenkint egy órát. Minden héten kétszer mértani írásbeli feladat van.

RAJZ.

640. A tanítónak rajzolni is kell tudnia, hiszen rajz is van a népiskolában. A rajz az I. II. III. és IV. osztálynak a tárgya hetenkint egy órában.

ZENE.

641. A zene is tárgya a tanítóképzőnek. A népiskolának egyik tárgya az ének. Hogy ezt a tanító taníthassa és főképen rávezethesse a népet a szép és többszólamú éneklésre, magának

is kell értenie a zenéhez. Ide nem elégséges csupán, hogy tudjon keveset énekelni, hanem szükséges az is, hogy tudjon egyes hangszereken játszani s az *összhangzattan* alapelemeit is ismerje. A hangszerek közül a legtermészetesebb a *hegedű* és *orgona*. A hegedű, hogy a népiskolában az éneket vezethesse; az orgonát pedig azért mondjuk, mert faluhelyen és kisvárosban a templomi istentiszteletek énekének a legtermészetesebb vezetője a tanító s ezért orgonálni is kell tudnia. A zenét az I—VI. osztályban tanítjuk, még pedig az I—IV. osztályban a hegedűt és orgonát, a III—VI. osztályban pedig még az összhangzattant is. Az első osztályban hetenkint háromszor van zeneóra, a többi osztályban pedig hetenkint kétszer.

TORNA.

642. A torna, mint a test arányos fejlődésének és erősödésének egyik hatalmas eszköze, az I—VI. osztály tárgyai között szerepel, még pedig az I. és II. osztályban heti két órában és a többi osztályban heti egy órában.

MÁSODIK FEJEZET.

SZAKTÁRGYAK.

VALLÁSTAN.

643. A tanítóképző iskola, tehát nevelési intézmény, még pedig kétszeresen az, mert embert nevel és ezzel egyidőben nevelőt is nevel. Ebből következik, hogy a tanítóképzői nevelésnek a középpontja és gerince a vallástan. E köré csoportosul a többi tárgy mind, ezt támogatja valamennyi, hogy a tanító tisztán és világosan lássa az ember célját, rendeltetését, valamint a hozzá szükséges eszközöket és hogy a majd reábizott gyermekeket biztosan vezethesse a földi boldogságon át az örök üdvösség felé. **A vallástan a tanítóképzőnek a legfontosabb és legszükségesebb tárgya.** Általában a vallástanról a tanítóképzőben mindaz érvényes, amit róla a népiskolai neveléssel kapcsolatban mondtunk. Tehát: a) **vallástan tanítása nélkül megszűnik a tanítóképző létjogosultsága;** b) **a vallástan képviseli a nevelést a tanítóképzői tanításban;** c) **a vallástan a tanítóképzőnek az első, legszükségesebb és legfontosabb tárgya;** d) **a vallástan az összes tárgyak középpontja;** e) **a tanítóképzői tanítás rendszere a vallástan tanítását követeli;** f) **a vallástan képviseli a tanítás rendszerét a tanítóképzőben.**

644. A tanítónak nagyon jól kell ismernie vallását; de nemcsak vallását, hanem szertartásait is, egyházának történelmét is.

Különösen ismernie kell a vallás és egyház ellen felhangzó téves tanításokat és ezek cáfolatait. Mennyi a téves tanítás! E labirintusban akkor állhat meg szilárdan és lehet megingathatatlan világító oszlopa a gyermekseregnek, de falujának, városának is, ha az ellenvetéseket megdönteni is tudja. Ezért szükséges a tanítóképzőben az *apologia* is. De szükséges azért is, mert a tanító mint néptanító és népnevelő vezetője a népnek. És ha vezetője, óvnia is kell őt minden veszélytől, minden tévelytől és minden törvetéstől. De hogyan óvja meg, amikor maga sem tud védekezni a tévelyek ellen?

Ahány út torkollik a faluba, mai nap annyi úton igyekeznek megtéveszteni és megrontani a népet. A tanítónak a pappal együtt mindenütt őrt kell állania és doronggal verni ki az ellenséget. De honnan vegye a dorongot, ha a tanítóképző nem adta a kezébe?! Igaz, hogy a tanítónak tovább kell tökéletesednie, amikor a tanítóképzőt elhagyja, tehát tökéletesednie kell a vallás ellen felhangzó tévelyek megcáfolásában is. És ki biztosít arról, hogy a tanító éppen a megfelelő könyvekből fogja meríteni későbbi tudását?! Az ellenség fürgébb és vakmerő, irodalma nagyobb, bár nem tartalmasabb; sőt nagyobb lármát is csap, mert ebben rejlik minden ereje s roppant hízeleg a szenvedélyeknek, hogy hamarabb, gyorsabban és biztosabban leverhesse az embert lábáról. Ily körülmények között nem csodálatos, hogy az életbe kerülő tanító ellenséges könyvekből meríti tudását és meginog, mert tudásának alapjait is ellenséges könyvekből szívja magába, hiszen a mai tanítóképző nem törődik az ellenvélemények megcáfolásával. Ha azonban a tanítóképző az ellenvélemények megcáfolásához megadja az alapokat, akkor a tanító az esetlegesen kezébe kerülő ellenséges könyveket már bírálva fogja olvasni s nem úgy, mint most, hogy tanul belőlük, mert az alapokat csak most kezdi megszerezni. Ha az alapok már megvannak, akkor a bírálva való olvasás megerősíti az embert vallásos meggyőződésében; de akkor, ha az alapok hiányoznak, azokat a legnagyobb valószínűség szerint rossz könyvekből fogja megszerezni, mert az ellenség irodalma nagyobb s fülsiketítő lármával ajánlja és kínálja boldog-boldogtalannak. Többnyire ez az üres lárma hajtja az emberek nagy részét az ellenség karjaiba, mert megfélemlíti őket.

A tanítónak szilárdan kell állania a tévedések között; és hogy helyét megállhassa, ismernie kell az ellenvélemények cáfolatát is, vagyis a *tanítóképzőnek apologiát is kell tanítania*.

Még azt is tapasztaljuk, hogy az ellenség az iskolákra veti magát, mert így remél rohamosan tért szerezni. Míg az iskolák a vallásosság kezében vannak, addig mindig van remény, hogy az ellenség legyőzhető, mert le is győzhető. **Az iskola a vallásosság legerősebb vára.** Ezt az ellenség is tudja s azért intéz oly ádáz rohamokat ellene. Az ellenség tudja, hogy akkor, ha az iskolából kiküszöböli a vallást, számúzi az emberek szívéből a hazaszeretetet is, a testvériséget is, röviden: minden nemes

és szent érzést. Az ellenség nagy gyöngéje iskolák hiánya az ő részén és ezért igazi iskolai neveléssel néhány év alatt megsemmisíthető lenne. Innen magyarázható a rettenetes támadás az iskolák ellen. A népiskolában a tanító áll őrt. Ezt az ellenség látja s ezért őt akarja először földre teríteni. Sok helyen ez már sikerült is. Hány tanító van már, aki vallástalan és egészen az ellenséghez szegődött! Még több az olyan, aki ingadozik, vallásközönyös lett és minden percben félnünk kell attól, hogy egészen elbukik s azután azt fogja támadni, amit védenie kellene. És mi ennek az oka? Ne tagadjuk, hanem valljuk meg őszintén: a mai tanítóképző, mert fegyver nélkül bocsátotta el tanítványát. Ez a fegyver pedig egyrészt az apologia.

645. Amikor azt hangoztatjuk, hogy a tanítóképzők úgy szereljék fel a tanítványait, hogy minden támadással szemben megvédelmezhesék vallásos meggyőződésüket s vallásos és buzgó tanítók legyenek az életben, ezt nem csupán a vallásosságért tesszük, hanem más céljaink is vannak vele. Minden ország talpköve a tiszta erkölcs, az erkölcs alapja pedig a vallás. Ha azt akarjuk, hogy hazánk még hosszú évezredek át fennálljon és virágozzék, akkor vallásos tanítókra van szükségünk, akiket semmiféle ármány nem ingat meg, hogy vallásos nemzedéket neveljenek. A vallástalanság, de már a vallásközönyösség is bomlaszt, mert nem ismer egységes célt, hanem mindenki oda húz, ahová szenvedélyei ragadják. Tehát a vallástalan, de már a vallásközönyös tanító sem nevel, hanem a társadalom és az állam fölbomlásán dolgozik, még pedig egyenesen és közvetlenül, tudatosan és készakaratosan. A társadalomnak és az államnak nincs nagyobb érdeke, mint vallásos tanítókat kapni; de akkor **a társadalom és az állam érdeke is követeli, hogy mindegyik tanítóképző mélyen vallásos embereket neveljen és őket annyi ismerettel lássa el, hogy minden támadással szemben vallásos meggyőződésükben megmaradhassanak, mert csak így lesznek hazaszeretők is, kötelességteljesítők is.**

646. A tanító nemcsak tanító, hanem pap is a népiskolában, bár nincs felszentelve. A tanítónak több helyen a vallástant is kell tanítania; de a népiskola tantárgyai is, különösen pedig az olvasókönyv olvasmányai nagyon gyakran adnak neki alkalmat arra, hogy a vallástan igazságait fejtegesse. Ezért a tanítónak a *hitelemzést* is ismernie kell.

647. Ezek után a vallástant következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között. (Hetenkint két órában tanítjuk.)

- I. osztály. Katekizmus és biblia nagy részletességgel.
- II. osztály. Szertartástan.
- III. osztály. Katholikus hittan.
- IV. osztály. Katholikus erkölcsstan.
- V. osztály. Egyháztörténelem.
- VI. és VII. osztály. Katholikus hitvédelem (apologia).
- VIII. osztály. Hitelemzéstan.

648. Még megjegyezzük, hogy a vallástant nem azért vettük a szakismereti tárgyak közé, mert talán csak a tanítóknak kellene tudniok. A vallástan mindenféle néven nevezendő műveltségnek szüksége kelléke. A vallástant csak azért vettük fel a szakismereti tárgyak közé, mert a tanítóképzői tanítvány nem a VI., hanem a VIII. osztály végeztével tesz belőle képesítő vizsgálatot. (Erről a vizsgálatról később.)

TESTTAN.

649. Aki másokat nevelni akar, annak nemcsak a lelket és tehetségeit kell ismernie, hanem a testet is, hiszen az ember testből és lélekből áll. Tehát a tanítóképző *testtant* is tanít: megismerteti az emberi test részeit, az egészségi szabályokat és egyes betegségeket, hogy azután majd ő is taníthasson belőle valamit a népiskolában egészségtan elnevezés alatt. A testtant az első osztályban tanítjuk heti két órában.

BÖLCSELET.

650. A szellem észreveszi az egyes dolgokat és jelenségeket és keresi összefüggésüket, okaikra akarja visszavezetni, hogy az esetleges mögött megtalálja a szükségést, az önkényes mögött az észszerűt. Ez a spekulatív elmélyülés a bölcseletre vezet az embert. Továbbá az emberi élet vizsgálata szintén a bölcseletre vezet: gondolatainkról és cselekedeteinkről számot akarunk adni, hogy zsinórmértéket kapjunk a magunk és mások gondolatainak és cselekedeteinek a megítéléséhez. Végül mindent egységbe akarunk foglalni, egy szemszögből akarunk mindent látni, vagyis egységes világnézetre törekszünk, hogy ebből a szemszögből tekintsünk mindent: tudományt és művészetet, költészetet és valóságot, jelent és multat, természetet és történelmet. Erre az egyetemes-ségre csak a bölcselet által vagyunk képesek, mert csak a bölcselet foglalja össze a fizikai és erkölcsi rendet, hogy azután az így keletkezett világnézet az egyes ember életén visszatükröződjék. A bölcselet logikájával megtanít minket gondolkodni, metafizikájával a gondolkodás törvényeinek a helyes alkalmazása által a lénynek és tulajdonságainak a megismertetésén át az abszolút lénynek mint első oknak és végső célnak a megismeréséhez vezet minket, erkölcsbölcseletével pedig megmutatja az abszolút lényhez való emelkedés útját. Így a bölcselet mindent egységesít, mert mindent egységes okból eredeztet és erre az egységes okra mint egységes célra vezet mindent.

A magasabb képzés bölcselet nélkül hiányos, ami a tanító-nevelésnél nagyon könnyen bebizonyítható. U. i. a tanítónak tudnia kell a neveléstant és hogy ezt alaposan tudja, azért a bölcseletet is alaposan kell ismernie. A bölcselet anyja a neveléstannak. A neveléstan a bölcseletből indul ki; további menetében mindig

beléje kapaszkodik, hogy a bölcselet által megállapított igazságokra építsen és belőlük a nevelésre vonatkozó következményeket levonja. Ússzük fel a neveléstannak bármely lapját, mindenütt bölcselettel is találkozunk. A nevelés célja az örök és földi boldogságra való képesítés és ennek mibenléte csak a bölcselet által állapítható meg. Mi a nevelés lényege és lényeges tulajdonsága, erre is a bölcselet segítségével felelünk. Miért nevelési intézmény az iskola, kié a nevelés joga, kié az iskola és mi okozza az iskola tagozódását, minderre a feleletnél a bölcselet segítségére folytonosan szükségünk van. Az ész fejlesztésénél, valamint az akarat művelésénél állandóan a bölcseletre támaszkodunk. Röviden: a neveléstan állandóan érintkezik és ölelkezik a bölcselettel és nemcsak egy részével, hanem mindegyik részével. A neveléstan azt követeli, hogy az egész bölcseletet tanítsuk, nem pedig csak csekélyke töredékét, amint ezt a mai tanítóképző teszi lélektan címen.

A bölcselet ismerete az apologia miatt is szükséges. Bölcselet tudása nélkül neveléstani tudásunk a levegőben lóg, sőt nem is tudás az, mert nem ismerjük alapjait. Egyrésről a bölcseleti ismereteknek a hiánya az oka annak, hogy sok tanító felül az ellenség üres lármájának és ő is vele üvölt; a bölcseleti ismereteknek a hiánya az oka annak, hogy annyi tanító ingadozik és nem mer színt vallani. *A tanítónak alapos bölcseleti tudásra van szüksége, hogy a neveléstani alapjaiban ismerhesse s meggyőződéses katolikus és magyar nevelő lehessen, akit nem tántorítanak meg az ellenség üres szóvirágai.*

651. Itt az a kérdés merül föl, hogy melyik az a bölcseleti rendszer, amelyet a tanítóképzőben taníthatunk, mert természetes, hogy csak egy ilyen rendszer lehetséges, mivel a dolgok igazsága csak ugyanaz lehet. Mindenesetre az ú. n. modern rendszerek nem lehetnek, mert mind csődbe kerültek. Ezt Wahle Richárd, a csernovitzi egyetem bölcselőtanára, kifejezetten is megírta egyik vaskos könyvében.¹ Mi csak azt a bölcseletet fogadhatjuk el alapnak, amelyben e kérdésekre: mi az ember? mi a világ? honnét vagyunk? hová megyünk? mit ér az emberi megismerés? stb. természetünket teljesen kielégítő feleletet kapunk. Csak egy bölcseleti rendszer áll sziklaszilárdan, amelynek váza teljesen ép és egészséges és amely képes mindazt magába venni, ami a többi rendszerben jó. Ez pogány talajon született, Sokrates kezdte tanítani, Platon tovább fejlesztette, Aristoteles megalapozta s a skolasztikusok a helytelentől megtisztítva szerkezetét felépítették. Ez az aristotelesi-skolasztikus bölcselet.² Tehát a *tanítóképzőben az aristotelesi-skolasztikus bölcseletet kell tanítanunk.*

652. A bölcseletet következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

¹ Die Tragikomödie der Weisheit. 1915.

² Vesd össze O. Willmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 384—385 oldalait és O. Willmann: Geschichte des Idealismus, I.² (1907) 536. és következő oldalait, II.² (1907) 165. és következő oldalait.

- II. osztály. Logika heti három órában.
- III. osztály. Megismeréstan (noetika) heti három órában.
- IV. osztály. Lénytan (ontológia) heti három órában.
- V. osztály. Kosmologia, istentan és lélektan heti három órában.
- VI. osztály. Kísérleti lélektan heti három órában.
- VII. osztály. Erkölcsbölcselet heti két órában.
- VIII. osztály. Társadalomtudomány heti két órában.

BÖLCSELET TÖRTÉNELME.

653. Ha a tanítóképző tanítja a bölcseletet, akkor természetes, hogy a bölcselet történetét is tanítja. A tanítóképző más tudományokat is tanít, de történetükre és fejlődésükre nem terjeszkedik ki. Ez igaz. Azonban a bölcselet minden tudomány kiindulópontja s oly kérdéseket fejteget, amelyek leginkább felkelik az ember érdeklődését és az ember rendeltetésével a legszorosabb viszonyban vannak. Ezért, amikor bölcseletet tanítunk, a bölcseleti szellem fejlődését, emelkedését és hanyatlását is bemutatjuk és ezt annál inkább, mert a mai tévelyek alapja tulajdonképpen a régi bölcseleti tévelyekben van.

A bölcselet történelmét a VII. és VIII. osztályban tanítjuk, mégpedig a VII-ben a skolasztikusokig és a VIII-ban a skolasztikusoktól napjainkig. Mindegyik osztályban hetenkint két óra van a bölcselet történelmére.

NEVELÉSTAN.

654. Hogy a tanítóképzőnek neveléstani kell tanítania, az magától értetődik. Ez a tanítói hivatás legtermészetesebb tudománya. Erre főlegesen több szót vesztegetni.

A neveléstan a bölcseletből indul ki és állandóan a bölcseletből táplálkozik. Ezért nagyon meg kell válogatnunk azt a bölcseleti rendszert, amelyen a neveléstani felépítést akarjuk. *A tanítóképzőben csak az aristotelesi-scholastikus bölcseleti rendszeren alapuló neveléstani taníthatjuk.*

A neveléstani következőképpen oszthatjuk fel az egyes osztályok között.

- IV. osztály. Általános neveléstan heti két órában.
- V. osztály. Általános neveléstan (folytatás) heti két órában.
- VI. osztály. Különös neveléstan heti két órában.
- VII. osztály. Különös neveléstan (folytatás) heti két órában.
- VIII. osztály. Különös neveléstan (folytatás) heti két órában.

NEVELÉSTÖRTÉNELEM.

655. A tanítónak a legsajátosabb tárgya a bölcselet és a neveléstan, s ezért mint szakembernek a neveléstörténelmet is

is ismernie kell. A neveléstörténelmet a VI., VII. és VIII. osztályban tanítjuk, még pedig a VI. osztályban az ókor nevelését, a VII. osztályban a középkor nevelését és az újkor nevelését, a VIII. osztályban a legújabb kor nevelési törekvéseit ismertetjük. Mindegyik osztályban a neveléstörténelemre két órát szánunk.

MÓDSZERTAN.

656. Magától értetődik, hogy módszertant is kell tanítanunk a tanítóképzőben. Itt módszertan alatt nem azt értjük, amennyit módszertan címen pl. a bölcsletről tanul a tanítvány, vagy amennyit módszertan címen a különös neveléstan tárgyal. A módszertanból ennyi még a bölcslethez, illetőleg a különös neveléstanhoz tartozik. Itt módszertan alatt azt értjük, hogy mindegyik népiskolai tárgynak a módszeres kezdését tanítjuk, még pedig leckéről-leckére.

A módszertant következőképen osztjuk fel az egyes osztályok között.

V. osztály. Módszerek és tudomány, de bővebben, mint a logikában tanítottuk heti két órában.

VI. osztály. Általános módszertan, amint ezt a népiskolai tanítástanban fejtegettük egészen az egyes tantárgyak tanításáig. Ez heti két órában.

VII. és VIII. osztályban a különös módszertant tanítjuk heti két órában, vagyis külön-külön minden egyes tárgy tanításának a módját.

SZERVEZETTAN.

657. A tanító a népiskola tanítója, s ezért ismernie kell a népiskolára és a tanítóra vonatkozó összes egyházi és állami törvényeket, rendeleteket és utasításokat. Ezt a szervezettan adja elő. A szervezettant a VII. és VIII. osztályban tanítjuk heti egy órában, még pedig a VII. osztályban a népiskolára vonatkozó hazai törvényeket és rendeleteket, a VIII. osztályban a hazai népiskolai nevelés fejlődését.

LATIN NYELV.

658. A latin nyelvet holt nyelvnek mondják; pedig nem mondhatjuk ezt ily ridegen, mert még mindig él mint a katolikus egyház nyelve, sőt egyes főiskolákon a tanítás nyelve is. A latin nyelvet a tudományok még mindig használják, de kell is használniuk, mert a tudományok kezdetei mind latin nyelven vannak írva. A mai kultúra a római kultúrán áll. Aki nem tud latinul, sokszor értelmetlenül áll a mai kultúra előtt, mert a latin nyelv hiányában kezdeteit nem érti. A latin nyelv a nemzetközi tudományos érintkezésnek kiválóan alkalmas eszköze. A XVIII. századig

a latin nyelv mindegyik magasabb iskolában otthonos volt; csak ekkor kezdték hangoztatni, hogy a latin nyelv csupán a theológusoknak és orvosoknak és jogászoknak való.

A latin nyelvet logikája jellemzi. Egy középkori mondás szerint a nyelvek anyja a görög, de királynője a latin. Aki valamely nyelvet jól akar megtanulni, ha csak az anyanyelvet is, annak legalább is a latin nyelv elemeiben otthonosnak kell lennie.¹ A bölcséleti tudományok művelésében nagyon alkalmas a latin nyelv szabatos és századokon át leszűrt kifejezőmódjával. Sőt bölcsélettel foglalkozni latin nyelv tudása nélkül annyit tesz, mint valamit megcsinálni a megfelelő eszközök nélkül.

A tanítóképző magasabb képesítést ad és filozófiai műveltséget kell adnia, következésképp nem nélkülözheti a latin nyelvet. Tehát *a tanítóképzőnek a latin nyelvet is kell tanítania.*²

659. A latin nyelvet mindegyik osztályban tanítjuk heti négy órában. A tanítóképzőnek latin nyelv tanításával az a célja, hogy a leendő tanító a latin remekműveket, de különösen a latinul írt bölcséleti és dogmatikai műveket teljes könnyűséggel értse. Ezért a fordításokat nemcsak a latin remekművekből vesszük, hanem a középkori és újkori bölcséleti művekből is; pl. Szent Ágoston, Aquinoi Szent Tamás, Szent Bonaventura stb. műveiből. De egyes pápai körleveleket is olvastatunk; pl. XIII. Leo pápának „Aeterni Patris” kezdetű körlevelét (1879, augusztus 4), amelyben Aquinoi Szent Tamás bölcséletének a tanulmányozását ajánlja stb.

NÉMET NYELV.

660. Hogy a német nyelv tudása fontos, bizonyítja a mai tanítóképző is, amely tárgyai közé felvette. Annak, aki szakmájában tovább akar tökéletesedni, nem elégséges csupán a hazai irodalmat figyelemmel kísérnie, hanem abban a szakban valamely számottevő idegen irodalmat is figyelemmel kell kísérnie. Már pedig a neveléstudomány terén a német irodalom nagyon gazdag. Ezt mindenki elismeri. Igaz, hogy sok a gyom és dudva is ott; de arra való a tanítóképző, hogy olyan alapokat rakjon le, amelyeken a tanítvány biztosan felismerhesse, hogy mi a búza, és mi a konkoly.

A német nyelvet mindegyik osztályban tanítjuk hetenként két-három órában, még pedig az I. osztályban nyelvtant fordításokkal, a II. osztályban mondatant fordításokkal, a III—VIII. osztályban remekírók, neveléstani és bölcséleti munkák egyes részeit fordítatjuk.

FRANCIA NYELV.

661. A francia nyelvre mindaz érvényes, amit a német nyelvről mondtunk. Itt csak amaz ellenvetéssel kell foglalkoznunk,

¹ O. Wilmann: Didaktik als Bildungslehre.⁴ 1909, 367. oldal.

² Ugyanott 367. és 653. oldal.

hogy minek a tanítóképzőben a német nyelv mellett a francia nyelv is.

Ha csak a német nyelvet tanítanók és a tanítványnak nem adnánk alkalmat, hogy egy másik idegen nyelvet is elsajátíthasson, könnyen megtörténhet, hogy a tanítók, mert csak a német termékeket ismerik, a német szellem befolyása alá kerülnek. Ha egy másik idegen nyelvet is ismernek, tehát megismerkedhetnek ennek is a szellemi termékeivel, akkor ez az előbbi hatást ellensúlyozni fogja. Sőt e két hatás, mert a tanító egyiknek hatása alá sem kerül, hanem ő fog uralkodni rajtuk, azt fogja eredményezni, hogy az idegen hatásokat át- és átgúrja magyar szellemmel. Így azután idővel a neveléstudomány terén oly magyar irodalom keletkezhet, hogy idegenek fognak hozzánk iskolába járni. Most azonban nagyon is a német hatás alatt vagyunk, a német szellemből szívjuk magunkba a neveléstani és bölcséleti tudást. Tudjunk pl. franciául is, akkor ez meggyöngíti a német hatást annyira, hogy a magyar szellem átgúrhatja mind a német, mind a francia hatást. Minél több nyelvet beszélünk, annál bizonyosabb, hogy az idegen hatásokat magyar hatásokká alakítjuk át.

A francia nyelvet az V—VIII. osztályban tanítjuk, még pedig V. osztályban nyelvtant fordításokkal, a VI. osztályban mondat-
tant fordításokkal, a VII. és VIII. osztályban remekművek, nevelés-
tani és bölcséleti művek egyes részeit fordítatjuk.

Nem föltétlenül szükséges, hogy mindegyik tanítóképző a francia nyelvet tanítsa. Egyes tanítóképzők a francia nyelv helyett az angol vagy olasz nyelvet is taníthatják.

HARMADIK FEJEZET.

TANITÁSI GYAKORLATOK.

662. A tanítónak a nevelés elméletét a gyakorlatba kell átvinnie. Gyakorlat nélkül nincs igazi nevelő, mert a nevelés nemcsak abban áll, hogy tudjuk, mi tulajdonképpen a nevelés, hanem főképen abban, hogy a nevelés tényét végrehajtani tudjuk. Az elmélet szükséges, hogy tudjuk, vajjon mit, miért és miképen kell átvinnünk a gyakorlatba. Az elmélet arra tanít, hogy miképen kellene és lehetne ezt vagy azt a gyakorlati életbe átvinni; de arra már a gyakorlat vezet bennünket, hogy azt valóban megvalósíthassuk is.

A tanítónál különösen fontos a gyakorlat, mert nélküle hóhér és kontára a nevelésnek. Az igazi nevelés beható elméletet és nagy gyakorlatot igényel.

663. A nevelésnek két eszköze van: a tanítás és példa és ezért a tanítónak mindkettőben nagy gyakorlatot kell szereznie.

A tanító a példában úgy szerzi meg a gyakorlatot, hogy mindenkor és minden körülmények között katolikus módon él, buzgón teljesíti kötelességeit tekintettel nevelői mivoltára, hazájá-

ért minden áldozatra kész, politikai felfogásában és magatartásában szigorúan alkalmazkodik a katolikus világnézethez és nem csak azt teszi, amit törvények, és rendeletek előírnak, hanem mindazt, amit a nevelés követel. A példában a gyakorlat megszerzése nem nehéz, csak minden tekintetben a katolikus nevelői mivoltnak megfelelően kell cselekednie. Nehezebb a tanításban való gyakorlat megszerzése s ezért a következőkben csak erről lesz szó.

Ha valakinek nincs meg a tanításban való jártassága, akkor, ha még oly nagy elméleti tudása is van, a népiskolában csak vergődni fog, erőfeszítéseinek semmi, de semmi sikere nem lesz. Hozzájárul még az is, hogy a gyermekek elkedvetlenednek és később meggyűlölik tanítójukat, mert járatlanságával és ügyetlenségével gyötri, kínozza őket. Hogy a tanító a tanításban jártasságot és ügyességet szerezhessen, szükséges, hogy már mint tanítvány minél gyakrabban legyen a népiskolában és ott tanítson. E végből mindegyik tanítóképzőhöz népiskolát, az u. n. *gyakorló iskolát* kell csatolnunk. Ez lehetőleg osztatlan iskola legyen, mert ilyen van legtöbb az országban. A tanítvány ilyen iskolát tanuljon meg vezetni, mert az, aki osztatlan iskolát jól vezet, részben osztott vagy teljesen osztott iskolában könnyebben boldogul.

664. A tanításban való gyakorlat következőképen szerezhető meg.

Az első és második osztályú tanítványok még nem tanítanak, hanem mindennap más és más 4—5 tanítvány megy a gyakorló iskolába, hogy ott figyeljen és gyűjtse tapasztalatait. Ezt közönségesen *hospitálásnak* nevezik. Ennek az a haszna van, hogy a tanítvány megszokja a népiskolát és a gyermekeket, megtanulja ismerni a gyermekek gondolkodásmodját, kedélyvilágát, szokásaikat, egy szóval: a gyermeket.

A harmadik osztályú növendék is még csak hospitál, de a tanításból már írásbeli gyakorlatokat is készít és osztályában tanít, mintha társai volnának a gyermekek. Minden ilyen tanítás bírálattal jár, hogy a föllépő megtudhassa, tanításában mi volt jó és hol hibázott. A harmadik osztály a második félévben már a gyakorló iskolában is föllép, hogy a tanítvány föllépésében biztosságot szerezhessen; azonban ezt még felügyelet alatt teszi. Amikor föllép a tanítvány, akkor a legkönnyebb dolgokban lép föl (kátéemlézés, folyékony olvasás, rajz, ének, szépírás, torna, kikérdezés) és tanítása nem tart tovább félóránál, mert még csak az a cél, hogy a tanítvány megszerezze a gyermekek előtt a biztosságot és nyugodtságot, könnyedséget és otthonosságot. Amikor a harmadik osztályú tanítvány a gyakorló iskolában tanít, akkor a gyakorló iskola vezetője végez el mindent az iskolában, míg a tanítvány csak azzal az osztállyal és csak azzal a dologgal foglalkozik, amivel megbízták.

A negyedik osztályú tanítvány félórát vagy egész órát tanít, amint ezt a körülmények megkövetelik és ez idő alatt rendelke-

zik is az iskolában. Tehát ő adja ki a csendes foglalkozást, ő adja fel a leckét, jutalmaz, büntet stb., röviden: ez idő alatt önállóan tesz-vesz, cselekszik, csakhogy felügyelet mellett. Amikor a negyedik osztályú tanítvány tanít, akkor néhány társa is vele megy, akik hospitálnak és egyúttal bírálják a föllépőt.

Az ötödik és hatodik osztály gyakrabban tanít, a hetedik és nyolcadik osztály pedig félnapokat is tanít. A hetedik és nyolcadik osztály tanítványai délután nem járnak a tanítóképzőbe, hanem a gyakorló iskolába vagy annak a városnak valamely népiskolájába, amelyben a tanítóképző van és ott tanítanak.

A gyakorló iskolában nagy részben a tanítóképző tanítványai tanítanak az iskola tanítójának felügyelete és vezetése mellett. Amikor a tanítóképző bármelyik osztályának is a növendéke tanít, folytatólagosan kell tanítania, tehát nem olyan dolgot, amelyet a gyermekek már tudnak.

665. Ilyen eljárás mellett elérhető az, hogy az életbe kerülő tanító munkásságának már első napjaiban is biztosan mozog a népiskolában és jól tanít. A mai rendszer sokszor csak félszegen mozgó, a tanításban járatlan tanítókat nevel, mert nincs annyi ráérő ideje a tanítóképzőnek, hogy ebben jól kiképezhesse tanítványait s még alapos elméleti tudást sem nyújt. Sokat akar, mert sokat is kell akarnia, de az idő rövidsége s a tanítvány gyerekkora miatt keveset fog. Nem csodálatos tehát, hogy olyan tanítók kerülnek ki, akiknek az életben kell megtanulniok, hogy mi is a nevelés és miképen kell nevelniök.

666. A gyakorló iskolánál önkénytelenül is felvetődik az a kérdés, vajjon nevelnek-e ott a tanítóképző tanítványai?

A gyakorló iskola nevelője az, aki szóval és példával tervszerűen és tudatosan képesíti a gyermekeket a végső cél elérésére és a földi boldogságra. A tanítóképző tanítványai befolyással vannak a nevelésre, de nem mint nevelők. A tanítványok példája nagy hatású s annál nagyobb hatású, mert a gyermekek tudják, hogy ezek valamikor mindnyájan tanítók lesznek, akik sokkal többet tanulnak, mint ők és mégis úgy cselekszenek, amint nekik is cselekedniök kell. A tanítványok állandó jó példája a legjobb hatással van a gyermekekre.

A tanítvány tanít is a gyakorló iskolában és ez a tanítás tervszerű és tudatos. E tanításokban is csak azt veszi észre a gyermek, amit tanítója tanításában, t. i. mindennek a végső cél felé való irányítását. Ez jó hatással van rá, mert sokaknál tapasztalja az egységes célra való törekvést.

Tehát a tanítóképzői tanítvány nem nevel a gyakorló iskolában, hiszen nem ő a megbízott nevelő, csak befolyásolja a nevelést, még pedig a gyermek javára.

KÉPESÍTŐI VIZSGÁLAT.

667. Annak, aki valami akar lenni, végül számot kell adnia

arról, hogy lehet-e az, ami akar lenni és a dolog természete hozzá magával, hogy másnak és nem maga-magának ad számot, mert más az illetékes annak megbíráására, hogy ez vagy az lehet-e. Tehát a tanítóképzői tanítványnak is végül számot kell adnia arról, hogy lehet-e tanító. E számadást *képesítői vizsgálatnak* nevezzük.

668. Mivel az állam a közjólétre való tekintettel minden iskola fölött gyakorol felügyeletet, azért a képesítői vizsgálatot az állam által kiküldött képviselő jelenlétében, felügyelete és ellenőrzése mellett kell megtartani. De az egyház is küld ki ilyen ellenőrzőt, mert — bár a tanítóképző az ő tulajdona s már többször is meggyőződött annak jó neveléséről — mégis annyira fontos dolognál, mint a képesítői vizsgálat, amikor nevelőket bocsátanak az életbe, kétszeres kötelessége ellenőrizni, hogy kiből lesz tanító. Tehát a *képesítői vizsgálat az egyház és állam által kiküldött képviselő jelenlétében történik*. Ott van még az egész tanári kar is, hiszen eddig ő volt a tanítványok nevelője.

A képesítői vizsgálaton jelen lehetnek még idegenek is, mint vendégek, mert a tanítóképző bizonyos értelemben az egész társadalom ellenőrzése alatt áll.

669. Hány ilyen képesítői vizsgálat szükséges?

Kettő. Az egyik a VI. osztály végeztével, a másik a VIII. osztály befejezésével. A VI. osztály végeztével képesítői vizsgálat van ama tárgyakból, amelyek a középiskolai műveltséghez tartoznak. Ezek: magyar, földrajz, történelem, alkotmánytan, számtan, mértan, természetrajz, természettan, vegytan, könyvvitel, rajz, zene, torna. A VIII. osztály befejezésével képesítői vizsgálat van a következő tárgyakból: vallástan, latin nyelv, német nyelv, francia (angol vagy olasz) nyelv, testtan, neveléstan, neveléstörténelem, módszertan, bölcsélet, bölcsélet története, szervezettan.

670. A két képesítői vizsgálatnak a következő oka van. A tanítóképző szakiskola, mert egy meghatározott pályára képesít, de a középiskolai műveltséget is nyújtja. Ezért először megvizsgáljuk, vajjon a leendő tanítóban megvan-e az a műveltségi tudás, amelyet tőle mindenki megkövetel egyrészt, hogy a népiskolában taníthasson és másrészt, hogy a társadalomban helyét megállhassa. Azután megvizsgáljuk, vajjon bírja-e azokat a szakismereteket, amelyeket pályája és hivatása megkövetel.

671. A képesítői vizsgálatnak a lehető legszigorúbbnak kell lennie, hogy a fönséges és magasztos tanítói pályától minden nem oda való és selejtes elemet visszatartsunk. E szigorúság azért is jó, hogy a tanítványt visszatartsuk a könnyelműségtől, lelkiismeretlenségtől és a szerencsében való bizakodástól. E szigorúság rákényszeríti a tanítványt, hogy az egyes osztályokban szorgalmasan tanuljon és lelkiismeretesen készüljön jövőendő hivatására. A helyes és észszerű szigorúság szorgalmas, lelkiismeretes és kötelességtudó embereket nevel.

A szigorúság arra fogja kényszeríteni a tanítványt, hogy

nyolc éven át mindenben lelkiismeretes legyen. Ez által a lelkiismeretességben és kötelességtudásban megrögződik. Ilyen tanítókkal azután boldogulhat az egyház, boldogulhat az állam, mert vallásos és reprezentáló tanítókat kapunk, akiken megtörik minden vallás- és hazaellenes támadás, akik az egyház és állam nyílt vagy titkos ellenségeit mind legyőzik s azután megsemmisítik.

A mondottakból következik, hogy nagyon szigorúnak kell lennünk akkor is, amikor a tanítvány az egyik osztályból a másikba lép, különben a képesítői szigorúság érthetetlen lenne.

Mai nap mindennek az ellenkezőjét tapasztaljuk. Folytonosan enyhítik és állandóan könnyítik a vizsgálatokat s ezért felületesebb és felületesebb tanítókat kapunk, akik, mert tudják, hogy szinte játszva siklanak át az osztályvizsgákon és a képesítón, hanyagul és lelkiismeretlenül készülnek pályájukra s az életben is ilyenek.

672. Mindegyik képesítői vizsgálat két részből áll: *írásbeli és szóbeli vizsgálatból*. Írásbelit kell tenni a VI. osztály végeztével: magyarból, számtanból, mértanból, természettanból, zenéből (összhangzattan) és rajzból; a VIII. osztály befejezésével pedig: latinból, németből, franciából, neveléstanból és bölcsleletről. A számtannál, mértannál és természetnánál az írásbelit példák megfejtése képezi, a latinnál, németnél és franciánál pedig magyarból fordítanak latinra, németre, illetőleg franciára. Aki az írásbeli vizsgálatnak legalább elégségesen megfelelt, az a szóbelire megy. A szóbeli vizsgálatnak a tárgya és anyaga mindaz, amit a tanítóképző tanít. Rajzból nem kell szóbelit tenni, a tornából és tanítási gyakorlatokból pedig semmilyen sem.

673. A tanítvány mindegyik vizsgálatról külön-külön bizonyítványt kap. A VI. osztály végeztével megtartott képesítői bizonyítványt *képesítői* vagy *érettségi bizonyítványnak* nevezzük. Ez még nem jogosít a tanítói pályára. A VIII. osztály végeztével megtartott képesítő vizsgálati bizonyítványt *tanítói oklevélnek* mondjuk és ez már jogosít a tanítói pályára.

674. Végül ha az osztályból osztályba való átlépésnél és a képesítői vizsgálatoknál nagyon szigorúnak kell lennünk, akkor sokszorosán szigorúbbnak kell lennünk a tanítványok erkölcsi magaviseletével szemben. Ha tehát észrevesszük valamelyik tanítványnál, hogy húzódozik a vallási gyakorlatoktól, hajlama van az iszákosságra vagy bujaságra, káromkodó, veszekedő természet, gyakrabban sérti meg a fegyelmet, a tekintélyek ellen beszél vagy tesz, azt haladéktalanul ki kell löknünk a tanítóképzőből.

JÉZUS KRISZTUS MINT NEVELŐ.

675. Mondottuk már (I. könyv), hogy **Jézus Krisztus a meglendítője az igazi nevelésnek és az igazi neveléstudománynak.** Csakis Jézus tanítása által ismerjük az igazi nevelést és vagyunk képesek jól nevelni. **Hogy nevelni s még**

inkább hogy jól nevelni képesek legyünk, azért egy Istennek kellett az égből a földre szállania.

Jézus tanítása által megismertük a nevelés lényegét, mert „csak egy a szükséges: keressétek mindenekelőtt az Isten országát, a többi mind hozzáadatik nektek.” A nevelésben az a legszükségesebb, hogy az Isten országára irányítsuk az ember tekintetét, hiszen e nélkül nincs is nevelés. Ha a nevelés lényegét ismerjük, akkor már megismerhetjük a belőle folyó következményeket is, azaz megismerhetjük az egész nevelést is és ezért **valóban Jézus Krisztus a meglendítője az igazi nevelésnek, tehát meglendítője az igazi neveléstudománynak is.**

676. Jézus Krisztus a bizonyítás terére is lépett és halálával pecsételte meg tanításának igaz voltát. Sőt tovább is ment. A legcsattanósabb és legtökéletesebb bizonyítékát adta tanítása igaz voltának az által, hogy jövődölése szerint önerejéből föltámadt. Ezért teljes igazsággal mondotta Szent Pál, a nemzetek apostola: hiábavaló lenne a ti hitetek, ha Krisztus fel nem támadott volna. Jézus feltámadásával nemcsak tanításának igaz voltát pecsételte meg, hanem azt is, ami e tanítással a legszorosabb és legbensőbb összefüggésben van, t. i. *a nevelés fogalmát, lényegét és következményeit.* Mert ha az első és legszükségesebb az Isten országának a keresése, akkor természetes, hogy az, aki az embert sok mindenre képesíti, első sorban és főképen az Isten országának a keresésére fogja képesíteni s minden mást ennek rendel alá; vagyis ezt neveléstani nyelvre lefordítva: **a nevelés lényege az Isten dicsőítésére s az örök üdvösség megnyerésére való képesítés.**

677. Jézus fáradhatatlanul és szünet nélkül tanított s még éjjel is rendelkezésére állt az embereknek. Faluról-falura, városról-városra járt és hogy mennyire érdekes meg vonzó volt előadása, legszebben bizonyítja az, hogy ezrek meg ezrek követték Őt úttalan utakon és étlen-szomjan, csakhogy igéit hallgathassák. Tanításának tárgya mindig, de mindig az ember örök rendeltetésére vonatkozó dolgok voltak. A földi boldogság sohasem volt tanításának a tárgya; mindazáltal nem korholta azt, aki földi boldogságát kereste, csak megkövetelte, hogy mindenekelőtt égi üdvössége után törekedjék. És azzal, hogy Jézus mindig az ég felé irányította az emberek tekintetét, a földi boldogságnak megিংathatatlant alapot vetett.

678. Az igazi nevelésre Jézus segített bennünket s ezért **Jézus minden idők nevelőinek a mestere.**

Jézus nem elégedett meg csupán a tanítással, bár ebben utólréhetetlen volt. Boldogok az emlők, amelyeket szoptál, kiáltott fel elragadtatásában egyik hallgatója. Így még senkisé sem szólt, kiáltott fel egy másik. Jézus **a tanításban a nevelők mestere.**

Jézus még a legszebb és legtökéletesebb példájával is támogatta tanítását. Legnagyobb ellenségei sem tudtak Benne hibát fölfedezni. Nincs ember, akinél a példa annyira tökéletes

összhangban volna a tanítással, amint ez Jézusnál volt. Ez a leg-tökéletesebb példa a szent tanítással párosulva ezeket gyűjtött köréje. Jézus után már tudjuk, hogy a példa mennyire fontos a nevelésben. Ő mondotta, hogy jobb volna, ha a botrányoztatónak malomkő kötetnék a nyakára és úgy süllyesztenék a tenger fenekére. Ha a rossz példa általában ennyire büntetésreméltó, akkor még inkább büntetésreméltó a nevelő rossz példája. **Jézus a példában is a nevelők mestere.**

Jézus minden erénynek a leg-tökéletesebb példányképe és minden embernek eszményképe. Az eszményképtől megkívántatik, hogy húsból meg vérből álló ember legyen és utólérhetetlen legyen, akit csak követni lehet, de nem elérni is. Így **Jézus eszményképe annak, akit nevelni kell, de eszményképe magának a nevelőnek is.**

Ha szabad így szólunk, Jézus a leghősiesebb és a legmagasabb fokban a szeretetet gyakorolta. Ő, aki égnek, földnek és mindennek föltétlen Ura, ott hagyja mennyei trónusát, leszáll a földre, a bűnös emberek közé lép, hogy nevelőjük legyen, hogy kiemelje őket a bűn rabságából és a szellemi sötétségből s megmutassa nekik az égbe vivő utat. Küzd, fárad lankadatlanul, a törvetések nem tántorítják meg, mert szíve csordultig van tele szeretettel. És hogy még inkább kimutassa végtelen szeretetét, azért Ő, a végtelenül fölséges Úr, a legnagyobb kínokat szenved el s az akkori idők legkínosabb és leggyalázatosabb halálával hal meg érettünk, nyomorult emberekért. Van-e még ilyen szeretet?! Van-e nevelő vagy tanító, aki ennyire szeretne?! Nincs és nem is lesz, hiszen mi nevelők, ha a szeretet erényére akarunk nevelni, akkor nem elégedhetünk meg a magunk és mások példájával, hanem kénytelenek vagyunk Jézust állítani a gyermekek elé, ha eredményt akarunk elérni.

És mit mondjunk Jézus türelméről?! Ő, az Isten, a végtelenül fölséges Úr, a szennynélküli Bárány, a bűnösök közé telepedik s a legnagyobb szeretettel tanítja őket. Türelme olyan nagy, hogy pl. Jeruzsálem lakóit hosszú három esztendőn át hívogatja magához. És mit szóljunk szenvedésében tanúsított türelméről?! „Atyám, ha lehetséges, muljék el e pohár Tőlem, mindazáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a Tied.” Ez a türelemnek és alázatosságnak végtelen foka.

Jézus nemcsak é két erénynek, hanem minden erénynek leg-tökéletesebb példányképe: **Jézus példányképe a nevelőnek és példányképe a nevelőnek.**

Volt-e vagy van-e tanító és nevelő, aki tanításával annyira lebilincselte hallgatóit és annyira ragyogó példát adott, mint Jézus Krisztus?! Volt-e vagy van-e tanító és nevelő, aki annyira fényes és megcáfолhatatlan bizonyítékát adta volna tanítása igaz voltának, mint Jézus Krisztus?! Ilyen nem volt, de nincs is és ezért **valóban Jézus Krisztus a nevelés művésze, a**

tanítók és nevelők mestere. Jézus Krisztus a tanításban utólérhetetlen, a példában megközelíthetetlen.

Jézus Krisztus nemcsak a tanításban és példában mester, hanem az elért eredményben is bámulatraméltó: háromszáz év leggonoszabb és legrettenetesebb üldözései sem voltak képesek híveinek a számát megapasztani, őket megfélemlíteni és hitehagyásra bírni. Végül a hóhér karja lankadt el, az üldözés és gyilkolás fáradt el. „Győztél Galileai,” szólott az utolsó üldöző és igaza volt, mert Jézus a legteljesebb győzelmet aratta. És a következő századok a mai napig? Szintén nem ártottak. Nem ártott az üldözés, nem ártott a tévely, de nem ártott az álnokság sem. Oh, hányszor hangzott fel a századok folyamán: „ecraser l' infame” (pusztítsátok el a gyalázatosat); de az, aki neki ment az egyháznak, e sziklán roncsolta szét fejét. Jézus követőinek a száma szaporodik, a hitélet bensőbb és mélyebb lesz s a katolikus vallás tekintélyben mindinkább emelkedik.

Hol van az a tanító vagy nevelő, aki működésével évezredekre biztosítaná a sikert a legádázabb gyűlölködések ellenére is. Ilyen nem volt, nincs, de nem is lesz és ezért **Jézus az elért sikerben is valóban a nevelés művésze, a nevelők és tanítók mestere.**

Jézus a siker érdekében, t. i. hogy minden ember üdvözülhessen, minden áldozatra kész volt, még a legnagyobbra is. Ő nem elégedett meg azzal, hogy meghalt s azután feltámadott, hanem különös módon mint ember is minden időkre köztünk akart maradni. Ezért alapította a legméltóságosabb Oltáriszentséget, amelyben valóságosan és lényegesen jelen van testével, lelkével, istenségével és emberségével a kenyér és bor külső színe alatt. Jézus az igénytelen kenyér színe alá rejtőzik, hogy az emberek annál bátrabban és minél nagyobb bizalommal járuljanak Hozzá segítségért. De Jézus mást is célzott ezzel. „Aki nem eszi az ember Fiának a testét és nem issza az Ő véré, nem lesz élet benne.” Ő eledele akar lenni az emberi léleknek, szívében szállást akar venni, hogy az embert harcaiban segítse. Jézus az emberrel együtt akar küzdeni és küzd is vele együtt. Innen van a siker és eredmény.

Végül Jézus az egyházban oly intézményt és olyan szervezetet létesített, amely páratlan. Az egyház hit és erkölcs dolgában való csálhatatlanságával biztos útmutatónk az örök üdvösség felé, kegyelemeszközeivel pedig segít célunk elérésében. Az egyház által Jézus továbbra is hat és működik s hogy mennyire fényes eredménnyel, bizonyítja a történelem. **Jézus az egyházban új nevelési szervezetet létesített, akinek minden egyes nevelő engedelmeskedni tartozik.**

Tehát mi nevelők tartsunk ki Jézus mellett. Ne tántorítson meg bennünket a világ gúnya és kacaja, szánakozása vagy megvetése. Minél inkább gúnyol és kacag minket a világ, annál nagyobb gyermeki szeretettel és alázattal ragaszkodjunk Jézus-

hoz és egyházához, hiszen a gúny és kacaj, a szánakozás vagy megvetés nem az erő jele, hanem a gyöngeség bizonyítéka. Tartsunk ki Jézus és egyháza mellett! Erre kötelez minket a mi örök üdvösségünk és azoknak örök boldogsága, akiket az Isten gondjainkra bízott.

*

A többi iskola tanítástanának kidolgozása már nem a mi feladatunk, hanem az arra illetékeseké, akik emez iskolákban működnek.

Mindent Isten nagyobb dicsőségére.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés	3
A tanítástan fogalma	4
A tanítástan célja	5
A tanítástan felosztása	6

ELSŐ RÉSZ.

A tanítás anyaga	6
----------------------------	---

ELSŐ SZAKASZ.

A tantárgyakról általában.

A tantárgy fogalma	7
A tantárgyak célja	11
A tantárgyak felosztása	12
Kinek van joga az iskola tárgyait meghatározni?	13
a) Állam	15
b) Egyház	18
Ellenvetések	22

MÁSODIK SZAKASZ.

A különböző iskolák tantárgyairól egyenkint	24
---	----

NÉPISKOLA.

ELSŐ FEJEZET.

A népiskola tantárgyairól.

Melyek a népiskola tantárgyai?	25
--	----

I.

Vallástan.

A vallástan szükségessége és fontossága	26
Mit kell tanítani a népiskolának a vallásból?	30
Mennyit tanít a népiskola a vallásból?	31
Ki írja elő a vallástan anyagát?	32
Ki tanítsa a vallást a népiskolában?	33
a) Szertartástan	34
b) Egyháztörténelem	35

II.

Beszéd- és értelemgyakorlatok.

A beszéd- és értelemgyakorlatok fogalma	35
A beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga	37
Ki teszi kötelezővé a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítását?	39

III.

Írás és olvasás.

Az írásról és olvasásról általában	40
Írás	41
Olvasás	42
Ki írja elő az írást és olvasást?	43
Ellenvetések	45

IV.

Nyelvtan.

A nyelvtan tanításának szükségessége	47
Ellenvetések	49
A nyelvtan anyaga	52
Ki írja elő a nyelvtant mint tantárgyat?	53

V.

Polgári ügyiratok.

A polgári ügyiratok tanításának szükségessége	54
A polgári ügyiratok anyaga	54
Ki írja elő a polgári ügyiratokat?	54

VI.

Számтан.

A számolás szükségessége	55
A számtan anyaga	57
Ki írja elő a számtant és anyagát?	58

VII.

Mértan.

A mértanról általában	60
A mértan anyaga	61
Ki írja elő a mértant?	62

VIII.

Földrajz.

A földrajzról általában	63
A földrajz anyaga	64
Ki írja elő a földrajzot?	65

IX.

Csillagászat.

A csillagászatról általában	66
---------------------------------------	----

A csillagászat anyaga	67
Ki írja elő a csillagászatot?	67

X.

Történelem.

A történelemről általában	67
A történelem anyaga	69
Ki írja elő a történelmet?	71

XI.

Alkotmánytan.

Az alkotmánytanról általában	74
Az alkotmánytan anyaga	74
Ki írja elő az alkotmánytant?	75

XII.

Természettudományok.

A természettudományokról általában	77
A természettudományok anyaga	79
a) Állattan	79
b) Növénytan	81
c) Ásványtan	82
d) Természettan	82
e) Vegytan	83
f) Gazdaságtan	84
g) Egészségtan	86
Ki írja elő a természettudományokat?	87

XIII.

A többi tárgy.

Rajz	88
Ének	89
Torna	89
Következmények	90

MÁSODIK RÉSZ.

Módszertan	92
----------------------	----

ELSŐ SZAKASZ.

A módszertan alakja	94
-------------------------------	----

ELSŐ FEJEZET.

A tömeg elrendezése.

Az iskolabajárás kezdete	94
Osztályok	95
Hány osztályú legyen a népiskola?	96
Ki határozza meg a népiskola osztályainak a számát?	99
Osztott népiskola	100
Osztatlan népiskola	101

Csendes foglalkozás	106
Osztályozás	108
Hány gyermek legyen egy osztályban?	112

MÁSODIK FEJEZET.

Az idő beosztása.

Órarend	113
Hány órán át legyen a gyermek naponként az iskolában?	114
Hetenként hány óra fordítandó az egyes tárgyakra?	119

HARMADIK FEJEZET.

A tanítási anyag elosztása.

Tanterv	120
Tananyagbeosztás	124
Lecketerv	125
Munkanapló	126

NEGYEDIK FEJEZET.

A tanítás eszközei.

Taneszközök	127
-----------------------	-----

Könyv.

A könyvről általában	128
Tankönyv	128
Hány könyve legyen a gyermeknek?	129
Iskolai könyvtár	130
Vizsga	131

MÁSODIK SZAKASZ.

A módszertan anyaga	133
-------------------------------	-----

ELSŐ FEJEZET.

Vallástan.

Anyag	134
I. osztály	137
II. osztály	139
III. osztály	140
IV. osztály	141
V—VI. osztály	142
VII—IX. osztály	142
Ismeretforrások	143
Módszerek	145
Tanítási alak	151
Tanítás menete	152
Lecke	155
Tanszerek	157
a) Katekizmus	158
b) Biblia	161
c) Szemléltető képek	162
Heti óraszám	163

a) Szertartástan	165
b) Egyháztörténelem	166

MÁSODIK FEJEZET.

Beszéd- és értelemgyakorlatok.

Anyag	166
I. osztály	172
Ismeretforrások	176
Módszerek	178
Tanítási alak	181
Tanítás menete	184
Lecke	186
Tanszerek	186
Heti óraszám	186

HARMADIK FEJEZET.

Olvasás.

Anyag	187
Ismeretforrások	188
Módszerek	188
a) Betűztető eljárás (sillabizálás)	190
b) Szótagolási eljárás	191
c) Elemző eljárás	191
d) Hangoztató eljárás	191
e) Hangutánzó eljárás	193
f) Természetes eljárás	195
g) Analytikus eljárás	196
Tanítási alak	197
Tanítás menete	197
Lecke	198
Tanszerek	198
Heti óraszám	199

NEGYEDIK FEJEZET.

Olvasmánykezelés.

Anyag	199
Ismeretforrások	201
Módszerek	201
Tanítás alakja	201
Lecke	203
Tanszerek	203
Heti óraszám	209

ÖTÖDIK FEJEZET.

Írás.

Anyag	210
Ismeretforrás	210
Módszer	210
Tanítási alak	211
Tanítás menete	211
Lecke	211
Tanszerek	212
Heti óraszám	212
Szépírás	213

HATODIK FEJEZET.

Nyelvtan.

Anyag	213
II. osztály	215
III. osztály	215
IV. osztály	215
V. osztály	216
VI. osztály	216
VII—IX. osztály	216
Ismeretforrások	216
Módszer	217
Tanítási alak	218
Tanítás menete	218
Lecke	221
Tanszerek	222
Heti óraszám	222
a) Elemzés	222
b) Fogalmazás	224
c) Polgári ügyiratok	227

HETEDIK FEJEZET.

Számтан.

Anyag	227
I. osztály	228
II. osztály	228
III. osztály	229
IV. osztály	229
V. osztály	230
VI. osztály	230
VII—IX. osztály	230
Ismeretforrások	230
Módszerek	231
Tanítási alak	236
Tanítás menete	236
Lecke	241
Tanszerek	242
Heti óraszám	243

NYOLCADIK FEJEZET.

Mértan.

Anyag	244
Ismeretforrások	245
Módszer	245
Tanítási alak	246
Tanítás menete	246
Lecke	246
Tanszerek	246
Heti óraszám	246

KILENCEDIK FEJEZET.

Földrajz.

Anyag	247
III. osztály	247

IV. osztály	248
V. osztály	248
VI. osztály	248
VII—IX. osztály	248
Ismeretforrások	248
Módszer	248
Tanítási alak	249
Tanítás menete	249
Lecke	249
Tanszerek	250
Heti óraszám	250
Csillagászati földrajz	251

TIZEDIK FEJEZET.

Történelem.

Anyag	251
V. osztály	252
VI. osztály	252
VII—IX. osztály	253
Ismeretforrások	254
Módszer	254
Tanítási alak	254
Tanítás menete	254
Lecke	255
Tanszerek	255
Heti óraszám	256
Alkotmánytan	256

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Természettudományok.

Anyag	256
V. osztály	257
VI. osztály	257
VII—IX. osztály	258
Ismeretforrások	258
Módszer	259
Tanítási alak	260
Tanítás menete	260
Lecke	261
Tanszerek	261
Heti óraszám	261

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A többi tárgy.

Rajz	261
Ének	262
Torna	262

TANÍTÓKÉPZŐ.

Bevezetés	263
---------------------	-----

ELSŐ SZAKASZ.

A tanítóképzőről általában.

Tanítóképző	264
Hány osztályú legyen a tanítóképző?	266
Tanítónőképző	271
Ki a tanítóképző?	272

MÁSODIK SZAKASZ.

Tantárgyak.

A tantárgyakról általában	273
Ki határozza meg a tanítóképző tantárgyait?	274
Hány órán át legyen a tanítvány a tanítóképzőben?	275
Módszer	278

ELSŐ FEJEZET.

A középiskolai műveltséget szolgáló tárgyak.

Magyar	279
Földrajz	282
Történelem	283
Alkotmánytan	284
Természetrajz	284
Természettan	284
Vegytan	285
Könyvvitel	286
Számtan	286
Mértan	287
Rajz	287
Zene	287
Torna	288

MÁSODIK FEJEZET.

Szaktárgyak.

Vallástan	288
Testtan	291
Bölcsélet	291
Bölcsélet történelme	293
Neveléstan	293
Neveléstörténelem	293
Módszertan	294
Szervezettan	294
Latin nyelv	294
Német nyelv	295
Francia nyelv	295

HARMADIK FEJEZET.

Tanítási gyakorlatok	296
Képesítői vizsgálat	298
Jézus Krisztus mint nevelő	300

